

Buletinul

Comisiei istorice a României

Vol. V.

BUCUREȘTI

Tiparul așezământului tipografic „Datina Românească”
Vălenii-de-Munte

1925

www.dacoromanica.ro

COMISIUNEA ISTORICĂ A ROMÂNIEI ÎN 1926

N. Iorga, *președinte*

D. Russo, *membru*

I. Nistor, „

S. Pușcariu, „

Al. Lapedașu, „

R. Caracaș, *secretar*.

Buletinul

Comisiei istorice a României

Vol. V.

BUCUREȘTI

Tiparul așezământului tipografic „Datina Românească“

Vălenii-de-Munte

1926

**Buletinul apare prin îngrijirea
Președintelui Comisiei**

Ȇ U P R I N S U L

	<u>Pag.</u>
C. C. Giurescu, <i>Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV și XV.</i>	1 — 176
N. Iorga, <i>Documente urlățene.</i>	177 — 315

C. C. GIURESCU

**Contribuțiuni la stúdiul marilor dregătorii
în secolele XIV și XV.**

*Amintirii părinților mei
Constantin și Elena Giurescu*

P R E F A Ț Ă .

Lucrarea de față, prezentată ca teză de doctorat la Facultatea de litere din București, a fost susținută în ziua de 14 Noembrie 1925, comisia examinatoare fiind alcătuită din domnii profesori Ch. Drouhet, decanul Facultății, ca președinte, N. Iorga, V. Pârvan, D. Russo și P. Cancel ca membri.

Asupra acestei lucrări, d. raportor N. Iorga a făcut următoarele aprecieri: „Lucrarea... pe care d. C. C. Giurescu o prezintă ca teză de doctorat e un studiu care face cea mai mare onoare autorului și promite științei noastre istorice un maestru.

„Perfect informată, de o critică pe atât de pătrunzătoare, pe cât de cumpănită și tot așa de plină de curtoasia pe care o întâlnim rareori în cele dintâi scrieri ale tinerilor, ea cercetează tot materialul documentar și dă adeseaori rezultate care se pot considera ca definitive.

„Opiniile despre originea dregătoriilor și schimbarea lor de înțeles sunt cele ce decurg firește dintr'o atentă și înțelegătoare interpretare a mărturiilor“.

Dificultăți de ordin tipografic au făcut ca lucrarea de față să apară în urma lucrării „Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV“, deși aceasta din urmă este, de fapt, completarea prezentei teze de doctorat.

C. C. GIURESCU.

INTRODUCERE.

Un studiu asupra vechii organizări administrative a țărilor românești, care să cerceteze această problemă în diferitele ei aspecte și în transformările pe care le-a suferit în decursul vremurilor, lipsește până acum istoriografiei noastre. Această lipsă se explică, pe de o parte, prin faptul că istoricii contemporani au fost atrași de alte aspecte mai interesante ale vieții noastre din trecut (istoria politică și aceia a claselor sociale), pe de altă parte, prin dificultățile ce se leagă de o astfel de cercetare. Într'adevăr, o expunere a vechii noastre organizări administrative presupune mai întâiu o serie întreagă de monografii asupra unor chestiuni speciale, de amănunt. Ori, aceste monografii sunt în momentul de față în număr foarte restrâns¹. Cea mai mare parte a lor rămâne să fie făcută de aici înainte.

Ne propunem în lucrarea de față să întreprindem una din aceste monografii pregătitoare, anume un studiu asupra marilor dregătorii în secolele XIV și XV. Problema aceasta a fost atinsă până acum mai mult în treacăt de către istoricii contemporani. La 1847, Laurian, publicând în „Magazinul istoric pentru Dacia“, raportul călugărului misionar Del Monte despre Țara-Românească, spunea următoarele: „Mai ales Archontologia² e de mare însemnătate pentru istoria noastră. Noi am adunat... mai multe notițe și vom încerca în un articol să-i deducem origina din Archontologia bizantină, introducerea ei în Țara-Românească, diversele modificări care le-a suferit cu încetul până la cea din urmă, așezată prin Regulament“³. Făgăduiala lui Laurian nu s'a îndeplinit însă: articolul de care vorbește, n'a mai apărut.

Picot și Bengescu, în studiul lor despre Alexandru cel Bun, întreprind, după câte știm, cea dintâi expunere, pe bază documentară, a dregătoriilor moldovenești, dela Alexandru la Ștefan cel Mare. Pornind dela afirmarea că dregătoriile noastre au fost

¹ Vezi mai jos p. 3.

² Adică dregătoriile: descrierea lor constituie partea principală a raportului.

³ t. V, p. 71— Că articolul e al lui Laurian, nu al lui Bălcescu, vezi N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. XIX*, vol. II, p. 134.

aicătuite după modelele țărilor înconjurătoare, ei încep prin a enumera dregătoriile acestor țări, adică pe cele bizantine, bulgare, ungurești și polone. După aceia trec la dregătoriile moldovenești, indicând, foarte pe scurt, atribuțiile lor. La sfârșit, ei arată boierii cari au ocupat zisele dregătorii în intervalul cerțat ¹.

Ghibănescu, în volumul XVIII din *Uricariul*, a publicat „o listă de boerii Moldovei dela început și până la 1634” înșirându-i însă nu după divanuri ci pe grupe, după dregătoriile pe care le-au ocupat (logofeți, vornici, spătari etc.). La mai toate aceste grupe, el reproduce pasagiile din Dimitrie Cantemir, Miron Costin și interpolația atribuită lui Misail Călugăru, privitoare la atribuțiile dregătoriei respective. Această listă a lui Ghibănescu este așa dar o culegere de material privitor nu atât la dregătorii, cât la boierii care le-au ocupat ². Divanuri sau liste de dregă-

¹ p. 64-95. Cf. recenzia din *Convorbiri Literare*, XVI (1803) p. 360-2. — În același an, 1882, apărea și lucrarea lui Ioan Brezoianu despre *Vechile instituțiuni ale României*. O menționăm numai fiindcă este prima încercare asupra vechilor noastre instituții așadar și asupra dregătorilor; ca valoare însă, este cu totul redusă. Brezoianu are o concepție ciudată despre vechile noastre dregătorii. El le împarte pe secole. În secolul XIV nu descrie decât șase dregătorii pentru Țara-Românească (banul, vornicul, logofătul, vistierul, spătarul, postelnicul) și cinci pentru Moldova (aceiași, fără ban) deoarece „numai ele figurează prin chrisobulele domnitorilor Țării Românești din acest secol și... numai pe dănele le-a adoptat Alexandru cel Bun al Moldaviei la anul 1399” (p. 4.) În secolul XV adaugă descrierea dregătorilor numite de Cantemir de clasa I (dela paharnic—șetrar inclusiv, p. 40). Nu pe toți însă, deoarece mai lasă câțiva (între ei pe cei doi vornici moldoveni, pe agă) și pentru secolul XVI (p. 60). În cel următor, se ocupă numai de serdar și sulger. După cum se vede, o împărțire cu totul arbitrară, care nu corespunde realității. Pentru atribuțiile dregătorilor, urmează izvoarele narative din secolul XVII, mai ales pe Cantemir. În ce privește originea lor, câteva rânduri numai: logofătul, vistierul, spătarul sunt de origine bizantină, pe vornic și postelnic, denumiți prin „vorbe curat slavice” i-am luat „dela banatul Olteniei” (!) sau dela regatul româno-bulgar (p. 4.) Despre ceilalți, nimic. Iși poate da oricine seamă de valoarea lucrării lui Brezoianu.

² *Uricariul* XVIII, p. 444-530. — După diferitele grupe de boieri dregători, Ghibănescu dă și o grupă de boieri „fără titlu sau cu titluri nesigure” (p. 453-460). Cu privire la aceștia avem de observat următoarele:

a) Unii dintre ei au de fapt titluri sigure, dar prescurtate. Așa sunt părălabii: Manoil ot Hotin sau Hotineanul (p. 459-60, etc.); Șandru dela Neamț (p. 454); Duma Nemțeanul (p. 459); Isaia Nemțeanul (463); Șandru ot Dorohoi sau Dorohoiianul p. 462-3); Zbiară ot Belgrad (p. 461) etc.

b) La alții se arată titlul în mod sigur, așadar nu trebuiau puși în această grupă. Cităm, de pildă, pe Șendrica aprod (p. 461), pe Șendrica gramatic (p. 460), pe Lațco posadnic (p. 455), pe Stan posadnic (p. 457), pe Neagoe pisar (p. 456), pe Șendrica pisar p. 458), pe Băloș podceai (p. 457), etc.

Draguy Marscalcus este trecut la vornici (p. 468) și în grupa boierilor cu titluri nesigure (p. 453. Rămâi nedumerit: este Drăgoi vornic sau nu este? Tot așa și proclnicul: odată este trecut la un loc cu diacii, gramaticii și pisarii (p. 526), altă dată între boierii fără titluri sau cu titluri nesigure, însoțindu-l de un semn de întrebare (p. 455). Care e adevărata părere a lui Ghibănescu în ce privește proclnicul?

tori au publicat pentru intervale mai lungi Ștefan Grecianu¹ și Ghibănescu², iar pentru câte o domnie sau două, Al. Lapedatu în «Vlad Vodă Călugărul», V. Pârvan în «Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă» și Iulian Marinescu în «Bogdan III cel Orb.»

Cercetări speciale, privitoare la o singură dregătorie au făcut: Gheorghe Popovici despre Stărostia sepenicensă³, I. Tanoviceanu despre Hătmănie⁴, I. C. Filitti despre Bănia craioveană⁵, și D. Nichita despre Pârcălăbia în Moldova până la sfârșitul secolului XVI⁶.

În „Istoria Românilor“ a lui Xenopol⁷, în „Geschichte des rumänischen Volkes“⁸ și „Histoire de la civilisation roumaine“⁹ ale d-lui Iorga, câte și trele lucrări de caracter sintetic, îmbrățișând întreaga dezvoltare a trecutului nostru, nu se putea insista, evident, asupra acestui capitol din vechea noastră organizare care sunt dregătoriile. Cercetarea lor e făcută în cadrul lucrării generale și ca atare nu se poate cere ca ea să îmbrățișeze problema în toate aspectele ei. Xenopol folosește în primul rând știrile izvoarelor „narrative“ (vezi, pentru acestea, mai jos p. 14-17) din sec. XVII și XVIII și numai într-o restrânsă măsură documentele. D. Iorga revine asupra problemei dregătorilor și în alte două articole: „Rostul boierimii noastre“¹⁰ și „Scrisori de boieri“¹¹ fără însă să insiste în deosebi asupra ei. Tot în treacăt, în cadrul unor lucrări de alt caracter, s'au mai ocupat de dregătorii Episcopul Melchisedec în „Cronica Hușilor“¹², Ion Bogdan în „Cultura veche română“¹³, D. Onciul în Cursul de istorie veche a Românilor¹⁴, C. Giurescu în Cursul

¹ *Șirul voevozilor cu divane și note*, București, 1907.

² Arhiva. XXI (1915) No. 1 p. 20 — XXX (1923), No. 1, p. 31 (divanuri muntene și moldovene d. la 160) la 17.0)

³ În „Lui Titu Maiorescu Omagiu“, București 1910, p. 476-82. — Popovici avea intenția să se ocupe mai de aproape de dregătoriile moldovenești după cum rezultă dintr'un ms. al său de la Academia Română, cuprinzând cinci (5) file și având titlul: „Inceputurile boerilor moldovenești“. În acest ms. se găsec însă numai câteva 1 semnări dispartate, nu o expunere sistematică. Moartea timpurie l-a împiedecat să-și realizeze planul.

⁴ Această cercetare formează o lungă paranteză în memoriul „Contribuțiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni“ în Anale XXVII (1905) p. 23-9. Tot acolo, p. 231-2, atinge el, pe scurt, în câteva rânduri și chestia bifurcării vorniciei în Moldova. — Despre hătmănie câteva rânduri și la Ghibănescu, *Din domnia lui Ștefan* în Arhiva XV, p. 216.

⁵ „Banii și Caimacamii Craiovei“, în Arhivele Olteniei III (1924) p. 193-217.

⁶ Arhiva XXXII (1925) No. 2, p. 90-98, și 3-4 p. 245-54.

⁷ ed. 2, vol. III p. 224-242.

⁸ Vol. I, 252-3, cf. traducerea românească, vol II, București 1925, p. 8-9.

⁹ p. 114-117.

¹⁰ În „Istoria Românilor în chipuri și icoane“ vol. II, p. 145-169.

¹¹ p. II-III.

¹² p. 31-54.

¹³ p. 45-49.

¹⁴ Ediție pollgrafiată din 1900, p. 415-443, cf. *Din Istoria României*. p. 24.

asupra operei „*Descriptio Moldaviae*“¹, D. Russo în „*Elenizmul în România*“² și I. Ursu în „*Ștefan cel Mare*“³.

Scopul lucrării de față este, după cum am spus, cercetarea marilor dregătorii românești în secolele XIV și XV. Câteva lămuriri asupra acestui titlu. Anticipând asupra celor următoare, vom spune că dregător înseamnă funcționar sau slujbaș în general. A studia vechile dregătorii românești înseamnă deci a studia *întreaga noastră organizare administrativă din trecut*. Cum însă un atare subiect ar cere o dezvoltare enormă, am restrâns cercetarea noastră numai asupra «marilor dregători», adică a funcționarilor superiori corespunzători miniștrilor de azi. Acești „mari dregători“ alcătuiau sfatul domnesc și figurează în mod obișnuit ca martori în hrisoavele cancelariei. Deosebirea între „marii dregători“ și ceilalți apare dela cele dintâi documente interne. La sfârșitul actului din 28 Noembrie 1399 prin care luga conferă lui Țăban două sate, se citează credința «tuturor boierilor noștri, a mari și mici»⁴. În documentul din 11 Februarie 1401, dela Alexandru cel Bun, se invoacă deasemenea „credința tuturor boierilor noștri mari”⁵. Această diferențiere exista și în Țara-Românească; ea nu apare însă ca în Moldova în formula finală a documentelor.

Dar chiar între acești mari dregători trebuie făcută o deosebire. Sunt unii care figurează în mod obișnuit între martorii de la sfârșitul documentelor domnești din secolul al XV-lea; alții sunt citați numai incidental între acești martori sau nu figurează de loc. În lucrarea de față vom avea în vedere numai pe cei dintâi. Așa dar vom cerceta în Țara-Românească pe următorii dregători: banul, vornicul, logofătul, vistierul, spătarul, paharnicul, stolnicul, comisu și postelnicul sau stratornicul. Pentru Moldova, lista va fi aceeași, mai puțin banul care nu e constatat decât târziu, în secolul XVII și ca dregător inferior. Excludem deasemenea pe pârçalabi cari apar în mod obișnuit ca martori numai în documentele moldovene, nu și în

¹ Un exemplar — cu multe erori de redacție însă — la Biblioteca Academiei Române. — Lucrarea lui Nicolas Blarenberg, *Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, 2 vol. București 1885, și acela a lui Vasile C. Nicolau, *Priviri asupra vechii organizări administrative a Moldovei*, Bârlad, f. a., fiind lipsite de orice critică, nu pot fi luate în considerare. Vezi asupra celei dintâi recenzia lui G. Popovici, în *Convorbiri Literare* XX (1887) 662-688.

² p. 62-63.

³ p. 316-319.

⁴ *Rev. p. ist. arh. fil.* IV, 714.

⁵ *Surete* VIII 81-2, cu data greșită 1400. Pentru data exactă vezi D. Onciul *Datele cronicelor...* p. 21; cf. C. C. Giurescu, *Les manuscrits roumains...* p. 11-2.

cele muntene. A supra pârclabilor vom face o monografie deosebită.

Am limitat cercetarea noastră numai la secolele XIV și XV. Ea se încheie, pentru Muntenia, la 1508, pentru Moldova la 1504. Ne-am oprit la aceste date, întrucât ele reprezintă, după părerea noastră, sfârșitul epocii de organizare și consolidare a Principatelor. Sub Radul cel Mare, Muntenia își desăvârșește organizarea bisericească; sub Ștefan, Moldova atinge maximum întinderii teritoriale și al activității politice și economice. Instituțiile interne se desăvârșesc în timpul secolului XV. Ele apar perfect încheiate la sfârșitul domniei marelui voevod moldovean. Deaceia am socotit că putem opri în mod firesc cercetarea noastră la aceste date.

IZVOARELE.

Izvoarele de care ne-am servit în cercetarea de față se pot împărți în două grupe: 1. Documentele; 2. Izvoarele narative. Vom face în cele de mai jos o expunere a ambelor grupe și critica întrebuirii lor.

1. DOCUMENTELE

Pentru studiul vechilor noastre instituțiuni, până către mijlocul secolului XVII, izvorul de căpetenie îl formează documentele interne. Importanța acestor documente, din care culegem informațiuni asupra întregii noastre organizări ca stat și societate, a fost relevată de cercetătorii vremii noastre¹; nu vom insista deci asupra ei. Aci se va arăta numai importanța acestor documente pentru problema ce ne preocupă, pentru studiul vechilor dregătorii. Sub acest raport, documentele sunt prețioase: 1. Prin informațiile cari se găsesc în însuși cuprinsul lor, informații privitoare la unii dregători, la atribuțiile lor, câteodată și la subalterni. 2. Prin lista de martori dela sfârșitul documentelor.

Se știe că documentele noastre — de întărire, cumpărare, vânzare, donație, — se sfârșeau de obicei printr'o listă de martori. În cazul când documentul provenea din cancelaria domnului, acești martori erau marii dregători cari alcătuiau sfatul domnesc

¹ Vezi de pildă: I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, Buc. 1902, p. LXXXII-LXXXIV; Acelaș, *Documentul Răzenilor*, p. 384; Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române*, p. 5; N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. III.— Dată fiind importanța lor, credem că alcătuirea unui corpus de documente interne care să cuprindă actele inedite slave, românești și grecești, e una din nevoile cele mai de seamă ale istoriografiei românești. El ar constitui echivalentul colecției Hurmuzaki, care cuprinde, în general, *documentele externe*, din arhivele străine și cele privitoare la istoria politică. Ca o completare a acestui corpus va trebui să se alcătuiască apoi un repertoriu al documentelor publicate, răspândite prin zecile de reviste și publicațiuni, adesea de o durată foarte scurtă, din întreaga țară.

sau divanul. Dacă documentul e particular, martorii sunt persoane aflate întâmplător la fața locului sau convocate special la învoiala dintre părți.

Cercetarea acestor liste de martori dela sfârșitul documentelor prezintă o deosebită importanță la studiul dregătorilor. Ea ne va arăta: 1) Ce anume dregători sunt trecuți în mod obișnuit printre martori. 2) Care era ierarhia lor. 3) Anumiți subalterni ai marilor dregători. În folosirea acestor liste, trebuie însă să se ție seama de anumite practici ale cancelariei noastre din secolele XIV și XV. Intrucât ignorarea lor ar putea duce adesea la interpretări greșite a datelor documentare, credem că e util să insistăm asupra acestor practici. Ele sunt următoarele:

I. Dregătorii sau foștii dregători nu sunt trecuți întotdeauna în documente ca atare.

Se constată adesea în documentele secolului al XV-lea că printre martori sunt unii cari n'au titluri de dregători și ceiace pare ciudat, că li se acordă chiar un fel de superioritate asupra celor cu titluri, fiind trecuți înaintea acestora. Faptul a fost remarcat întâi de Xenopol. El citează un document dela Ștefan cel Mare, din 1476, în care din 18 boieri martori, 8 nu au titluri de dregătorii și sunt trecuți, aproape toți, înaintea celor cu titluri¹. Exemple asemănătoare s'au mai adus, pentru Moldova, de către Iorga², pentru Țara-Românească, de către Giurescu³.

*O cercetare comparativă a documentelor dovedește însă că, mulți din așa zișii boieri fără titluri sunt în realitate, sau foști dregători, sau, uneori, chiar dregători în funcție; titlurile dregătorilor nu sunt însă trecute în acte de către diacii sau scriitorii respectivi. Pentru dovedirea acestei afirmări vom examina documentul citat de Xenopol, un altul, dela Alexandru cel Bun citat de Iorga și, în sfârșit, câteva documente muntene. Începem prin documentul moldovean din 15 Octomvrie 1426, ca fiind mai vechiv. Boierii martori, numiți cu toții *pan* sunt următorii: Vâlcea, *Cupcici vornic*, Mihail, Negri, Jurj Fratovski, NESTEAC, Iliș, Dan, *Isaia ceașnic*, Jurj Jumătăte, *Dămăcuș stolnic*, Oprișac, Ivan, *Negrilă ceașnic*, Ștefan, *Costici postelnic*. Așadar, din 16 boieri, numai 5 sunt arătați ca dregători, iar 11 nu. Din cercetarea documentelor anterioare, în care revin acești boieri constatăm însă următoarele:*

Mihail e pârçălab de Dorohoi la 31 Martie 1423 (vezi documentul cu această dată în Surete I, 21-3). Cum pe de altă parte,

¹ *Ist. Rom.*, t. III, p. 234-5.

² *Ostași*, p. 134.

³ *Boieri*, p. 27-33.

el e constatat în aceeași funcțiune, și la 24 Iulie 1428 (Uricariul, II, 251-3), urmează, foarte probabil, că avea această dregătorie și la 15 Octombrie 1426, dată documentului nostru. Scriitorul hrisovului, Ivașco al lui Bratei, ar fi trebuit să adauge titlul dregătoriei pe lângă numele boierului. El nu o face însă. Tot fără titlu apare Mihail și în documentele din 16 Februarie 1424 (Bogdan, Inscripții, 356-7) și 4 Decembrie 1427 (Surete, V, 110-111).

Negri e vornic la 18 Aprilie 1409 (Arh. ist., I, 1, 11-12) și la 3 Aprilie 1412 (St. și Doc., V, 530-1). Așa dar el era fost sau biv vornic la facerea documentului nostru și totuși diacul nu-l arată ca atare.

Jurj Eratovski e staroste la 25 Aprilie 1420 (Venelin, 60-62). El apare cu această demnitate și mai înainte, de pildă în documentul din 1407 (Hurmuzaki, I, 2, 827-8), 1408 (Melchisedec, Roman, 101-2) etc. Deși fost dregător, totuși, ca și *Negri*, el nu e trecut între martori ca atare.

Ilias e ceașnic la 9 Aprilie 1419 (Arh. ist. I, 1, 110). Aceiași observare.

Dan e ceașnic la 16 Februarie 1424 (Surete, I, 14-15). Aceiași observare.

Rezultă deci că din cei 11 boieri fără titluri, 4 erau foști dregători iar 1 probabil chiar în funcție și totuși diacul nu menționează aceasta. Despre ceilalți 6, documentele cunoscute până acum nu ne permit să afirmăm dacă ocupaseră și ei vre-o dregătorie sau nu. E posibil însă ca noi documente să arate și pe aceștia tot ca foști dregători.

Să trecem la documentul analizat de Xenopol. Boierii martori sunt următorii: *Sblară*, *Neagu*, *Duma*, *Gangur*, *Dragoș vornic*, *Herman*, *Dajbog*, *Iașco-Hudici*, *Șteful pârcălab de Hotin*, *Micola* și *Reașeș pârcălabi de Neamț*, *Andreico* de Ciortorița, *Muste pârcălab de Orhei*, *Boldur vistier*, *Ieremia postelnic*, *Andreico paharnic*, [*Petru*] *stolnic*, *Șandru*¹ *comis*. Așa dar din 18 martori, 10 sunt arătați ca dregători, iar 8 nu. Dar dacă cercetăm documentele anterioare, constatăm că:

Zbiară e pârcălab de Cetatea-Albă, la 18 Iulie 1470 (Bogdan, Doc. I, 155-6).

Neagu e pârcălab de Chilia la 25 Aprilie 1475 (ibid., 203-204). Întrucât îl găsim cu acelaș titlu și la 11 Februarie 1478 (ibid., 219-220) e foarte probabil ca să fi ocupat această dregătorie și la data documentului nostru.

Duma, vărul Domnului, e staroste al Hotinului la 2 Octombrie 1469 (ibid., 138-9).

Gangur e pârcălab de Orhei la 25 Aprilie 1475 (ibid., 203-204). Întrucât el are acelaș titlu și la 11 Februarie 1478

¹ Nu Sandu, cum îl dă Xenopol.

(ibid., 219-220), e probabil că ocupa această dregătorie și la data documentului nostru.

Herman e pârcălab de Cetatea Albă la 25 Aprilie 1475 (ibid., 203-4).

Dajbog e ceașnic la aceeași dată (ibidem.).

Pe Iașco Hudici și Andreico de la Ciortoria, documentele cunoscute nu-i arată ca foști dregători sau în funcție. Nu e însă exclus, după cum am spus și mai sus, ca noi documente să dovedească faptul și pentru aceștia doi¹. Deocamdată, constatăm că în documentul din 1476, din opt boieri trecuți fără niciun titlu, șase erau în realitate foști dregători sau chiar în funcție.

Iată acum câteva exemple și pentru Țara-Românească:

Borcea într'un document din 30 Ianuarie 1431, dela Dan al II-lea, nu poartă niciun titlu, deși într'altul din 10 Noemvrie 1424, de la acelaș Voevod, este arătat ca vornic (Bogdan, Brașovul, 24 și 35).

Sarandino trecut fără niciun titlu în documentul din 30 Ianuarie 1431 (Bogdan, Brașovul, 35), e arătat ca logofăt la 16 Septembrie 1430 (Arh. ist., I, 1, 73-4).

Tatul, mare vornic, în documentul din 8 Septembrie 1439 (Kaluzniacki, 29), n'are niciun titlu în documntul din 30 Iunie 1441 (Venelin, 87-9).

Drăghici fost vornic la 5 Iunie 1483 (Arh. ist., I, 1, 37), n'are niciun titlu în documentele din 5 Aprilie 1485 (Ștefulescu, Doc. p. 26) și 27 Noemvrie 1487 (ibid., p. 29.) Același Drăghici în Iunie 1495, sub Vlad Călugărul (Ștefulescu, Doc. 37-8) e din nou mare vornic pentru ca apoi, în documentul din 9 Ianuarie 1497 (ibid., p. 39-40), să nu aibă iar niciun titlu.

Cârștian constatat mare vornic în documentele din 12 Mai (Lapedatu, Vlad, 71), 1 (Venelin, 124 6) și 5 Iunie 1483 (Arh. ist. I, 1, 37), 5 Aprilie 1485 (Ștefulescu, Doc. 26), precum și în cele din 31 Iulie 1488 (Lapedatu, Vlad 72) și 6 Mai 1492 (ibid. 74), e trecut totuși fără niciun titlu la 31 Iulie 1487 (ibid. 72). Deci, deși era dregător în funcție — afară de cazul puțin

¹ În ce privește pe Andreico dela Ciortoria sau Ciortorischi, faptul pare foarte probabil. Într'adevăr într'un document din 2 Noemvrie 1464, Ștefan cel Mare întărindu-i stăpânirea peste satele Ciortoria, Dubovățul și Oșihlibul, spune: „acest adevărat credincios boier al nostru pan Andreico Ciortorischi ne-a slujit nouă cu dreptate și credință (сложилъ намъ право и вѣрно). Deci și noi văzând a lui dreaptă și credincioasă slujbă (его правую и вѣрную службу..) îi dăm și îi întărim...” (Bogdan, Doc. I, 85). Documentul nu precizează de ce natură a fost „slujba” lui Andreico; se poate presupune însă, din compararea cu alte documente similare, că ea a constat, după toate probabilitățile, într'o dregătorie pe care acest boier a exercitat o timp îndelungat. (Cf. doc. din 14 Mai 1479 prin care Ștefan confirmă lui Duma, pârcălab de Cetatea Albă pentru slujba sa dreaptă și credincioasă, stăpânirea peste două sate ale sale (Bogdan, Doc., I, p. 226); documentul similar din 15 Septemvrie 1480 dat clucerului Duma (ibid., p. 246-7).

probabil, că diferiții diaci n'au adăugat niciunul particula biv — totuși, scriitorul documentului arătat, din 31 Iulie 1487, nu arată aceasta. Tot fără titlu îl întâlnim în 1496, Aprilie 20 (Bogdan, Un chrisov, 110-111), deși din documentelor anterioare și posterioare rezultă sigur că, la această dată, el era biv vel vornic.

Studiul comparativ al documentelor secolului XV¹ ar da încă multe asemenea exemple². Socotim însă că cele arătate sunt suficiente pentru a dovedi afirmarea prin care începusem, anume că *diacii sau scriitorii documentelor nu obișnuiau, în secolul XV, să adauge întotdeauna și dregătoria pe care o ocupa sau ocupase boierul citat ca martor*³.

Creдем că această constatare se aplică și secolului XIV. Numărul mic de documente de care dispunem pentru această vreme, nu ne permite însă o demonstrare a ei, așa cum am făcut-o pentru secolul XV. Putem cita un singur caz, acela al lui „Draguy marscalcus” din 1387⁴, consilierul lui Petru al Mușatei, trecut apoi fără titlu în documentele date de Roman Voevod la 30 Martie⁴ și 18 Noemvrie 1392⁵. Și acest caz încă   indoielnic, deoarece ce nu suntem siguri dacă avem de a face cu unul   acelaș personagiu.

¹ De pildă, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*.

² Iată incă unul caracteristic: Într'un document din 15 Octombrie 1491, boierul luga e trecut f    niciun titlu (Bogdan, *Doc.* I, 467). Din alte două documente însă, emise în același zi (Bogdan, *Doc.* 469, 471) se vede că luga era vistiernic în funcție.

³ Faptul a fost remarcat pentru  ntaia oară, dar într'un mod imperfect, de Ghibănescu: „Era un obicei de cancelarie de a nu se pune la toți boierii titlu de boierie; acest obicei era general în secl. al XIV; mai apoi în acel al XV, s'a mărginit numai asupra p rc labilor unor cetăți   mai apoi a dispărut cu totul.” (*Uricariul XVIII*, Prefața p. IX). Afirmarea lui Ghibănescu cuprinde însă unele inexactități: 1) acest obicei de cancelarie *nu era general în secolul XIV*; dovadă, de pildă, documentul dela Mirc a cel Bătrân, din 27 Decembrie 1391 în care apare Vlad vornicul, Drăgan banul, Baldovin logofătul (Hurmuzaki I, 2, 341-2)   acela din 8 Ianuarie 1394 unde întâlnim pe Stănil banul, protovistierul Popșor, vistierul Șerban, stolnicul Bratu, paharnicul Costea, Sin spătarul, Lubaș pivnicerul   logofătul Filos. (St. Nicolaescu, *Aldea* p. 6 n.). Pentru Moldova, cităm documentul din 1387, dela Petru al Mușatei, în care sunt numiți între alții, „Dzula capitaneus, Draguy marscalcus”. (Hurmuzaki I, 2, 297). 2)  n secolul al XV, obiceiul de cancelarie de care e vorba, *nu s'a mărginit numai la p rc labii unor cetăți*. Exemplele aduse de noi mai sus dovedesc că el se aplica  i celorlalți dregători. — Gheorghe Popovici, referindu-se probabil la Ghibănescu  i fără să adica exemple, afirmă  i el că „e cunoscută predilecția gramaticilor din secolul al XIV  i din prima jumătate a secolului al XV de a nu pune titlurile boierilor munteni.” v. Redacția amplificată a articolului din „Gmagiu” la *Academia Română*, mssele G. Popovici. Am arătat mai sus, cu exemple, că acest obicei de cancelarie exista  i în a doua jumătate a secolului XV.

⁴ Vezi actul din acest în în Hurmuzaki I, 2, 297.

⁵ *Arh. ist.* I, 1, 18-19.

⁶ *Rev. ist. arh. fil.* VII, 367-8.

II. Foștilor dregători, citați ca martori, nu li se adaogă întotdeauna particula biv (fost).

Iată câteva exemple :

1. Într'un hrisov din 28 Martie 1415¹ printre martorii citați sunt 2 bani: Radul ban și Aga ban. Din felul cum sunt puse titlurile s'ar putea bănuî că avem de a face cu doi bani în funcție. În realitate însă nu e așa. Cel dintâi, Radul, este fost ban. Dovada ne-o dă tratatul de comerț încheiat de Mircea cel Bătrân cu Brașovenii, la 25 August 1413². În acest tratat Radul poartă următorul titlu: «Radol Kalaca, *pridem banus noster, nunc autem judex et palatinus curie nostre*». De unde rezultă că la data încheierii tratatului el era vornic în funcție (= judex et palatinus curie nostre) și fost ban³. Așa dar în documentul nostru, din 28 Martie 1415, Radul e *fost ban*, diacul nu adaogă totuși articula biv.

2. În documentul din 6 Martie 1443 sunt citați între martori: Bogdan fost stolnic (БОГДАНА БЫВШАГО СТОЛНИКА) și Radu stolnic în funcție⁴. În documentul din 25 Ianuarie 1446 întâlnim iarăși pe Bogdan stolnic și Radu stolnic⁵. Examinarea izolată a acestui de al doilea act ne-ar putea face să credem că ambii erau în funcție. În realitate, Bogdan este „biv“ sau fost stolnic cum era și în 1443; diacul însă, potrivit practicei de cancelarie, n'a mai adăogat particula lămuritoare.

3. În actul din 3 Decembrie 1507 dat de Radul cel Mare lui Vladislav și Sibilenilor, e trecut printre martori și un „Bagya vornic“ (= Badea vornic)⁶. Se constată însă din documentele anterioare⁷ că vornicul în funcție era Stroe care de altfel și poartă în documentul nostru titlul de «provisor curiae». Pe de altă parte, tot din documentele anterioare⁸ reese că Badea era biv sau fost vornic. Totuși diacul nu adaogă și această particulă la titlul dregătoriei.

4. În același document din 3 Decembrie 1507 găsim pe un

¹ Bogdan, *Un chrisov*, 110-111.

² Bogdan, *Brașovul*, 36-8.

³ Tot ca vornic în funcție și fost ban trebuie interpretat și titlul pe care îl are în documentul din 10 Iunie 1415: „Radul ban, vornic“ (Bogdan, *Un chrisov*, 112-114). Nu e așadar vorba de un cumul de funcțiuni cum credea I. Bogdan, (*ibid.*, p. 111) ci de o simplă practică de cancelarie: diacul nu adăoga totdeauna particula biv.—Despre acest Radul, vezi și mai jos p.

⁴ Hurmuzaki, I, 2, 880.

⁵ Uljanickij 68; publicat și în *Uricariul XI* 64-5.

⁶ Bogdan, *Brașovul*, 352-5.

⁷ 1505, Iulie 2: „Stroe mare vornic“ (Ștefulescu, *Doc.* 59); 1505 Iunie: „Stroe vornic“ (Nicolaescu, *Doc.* 231-4); 1505 Martie 26: „Stroe mare vornic“ (Ștefulescu, *Tismana*, 209) etc.

⁸ 1505 Martie 26: „Badea biv vornic“ (Ștefulescu, *Tismana* 209); 1501 Mai 24: „Cârștian și Badea foști vornici“ (Miletić 140-2); 1499 Iunie 10: „Cârștian, Badea foști vornici“, (Venelin 133-4), etc.

„Perwl vornik“ (= Pârful vornic). Am văzut însă că vornicul în funcție era Stroeie, iar într-un document anterior din 15 Iunie 1504¹, acest Pârful e arătat ca biv sau fost vornic. El era, credem, în aceeași situație și în 1507; pisarul sau diacul nu adaugă totuși particula respectivă.

Și la această a doua observare, exemplele ar putea fi înmulțite. Socotim însă că e de prisos, cele aduse mai sus fiind convingătoare.

III. Ordinea în care sunt trecuți martorii la sfârșitul documentelor nu este întotdeauna cea strict ierarhică.

În general, diacul înșira pe martori după importanța pe care o avea dregătoria ce ocupau. Așa de pildă, în Țara-Românească, la finele secolului al XV-lea, venea în mod obișnuit întâi banul, după el vornicul, logofătul, vistierul, spătarul, urmând apoi ceilalți dregători până la postelnic. În Moldova lui Ștefan cel Mare, primul loc îl avea vornicul, urmau apoi pârcălabii, după aceia spătarul, vistierul, postelnicul, paharnicul, stolnicul și comisul.

Adesea însă, constatăm abateri dela această regulă. Sunt documente date în aceeași zi, în care ordinea unor dregători variază totuși. Putem cita două hrisoave dela Ștefan cel Mare, ambele din 12 Ianuarie 1495 în care postelnicul și vistiernicul nu sunt trecuți în aceeași ordine². În cel dintâi vistiernicul precede pe postelnic, în cel de al doilea, e invers. De asemenea se cunosc documente scrise de acelaș diac, la mic interval și în care se constată același schimbare a ordinii. E cazul hrisoavelor moldovene din 15 și 19 Martie 1495, scrise ambele de Alexa diacul, în care constatăm aceeași alternare a vistiernicului și postelnicului³. Astfel de schimbări trebuiesc puse pe seama înconsecvenței diacului sau diacilor respectivi, iar nu considerate ca expresia unei ordine ierarhice schimbate. Pentru alte documente însă, în care un dregător mai mic e trecut înaintea altor superiori lui ca rang ierarhic, explicarea e diferită. Ea trebuie căutată în importanța *personală* a celui dregător, determinată fie de favoarea de care se bucură pe lângă Domn, fie de noblețea familiei sale sau de legăturile pe care le are cu dregătorii de frunte. O exemplificare a acestei afirmări ne-o

¹ Miletič, 143.

² Bogdan, *Doc.*, II, 46-47.

³ *Ibid.*, pp. 76 și 85.—Atunci când documentele, date la intervale apropiate, provin dela mai mulți diaci, schimbarea ordinii e și mai explicabilă. Vezi de pildă documentele din 10 Aprilie, 30 Mai, 3, 15 și 16 Iunie 1493 (respectiv Lapedatu, *Vlad* p. 74; Ștefulescu, *Doc.*, p. 34-5; Ștefulescu, *Tismana*, 201-1; Ștefulescu, *Doc.*, 33-6; Lapedatu, *Vlad* 75) în care ordinea vistierului, spătarului și a stolnicului e cu totul schimbată.

oferă o serie de documente de sub Vlad Călugărul¹. În aceste documente diacul trece pe comisul Danciu (Craiovescu) înaintea spătarului, paharnicului și stolnicului, care de fapt îl preced în rang ierarhic. Locul acordat lui Danciu se explică prin importanța familiei Craioveștilor, comparabili cu marii seniori feudali ai Apusului, prin calitatea sa de frate al banului Barbu (Craiovescu), și al vornicului Pârvu (Craiovescu), frunțașii dregătorilor.

Așa dar la stabilirea ierarhiei dregătorilor, va trebui să fim seamă de această a treia observare. Concluzia de metodă care rezultă din cele trei observații de mai sus, e următoarea: Pentru studiul dregătorilor, documentele trebuiesc folosite nu numai individual ci și în serii, comparativ. O listă de dregători trebuie pusă alături atât de cele anterioare cât și de cele posteroare. Procedând astfel, putem rectifica unele erori de datare²,

¹ Vezi, de pildă, documentele din: 1489 Sept. 11 (Miletič, 131-3); 1490 Iulie 26 (*Arh. ist.* I, 1, 6-7); 1491 Sept. 3 (Venelin, 129-3); 492, Mai 6 (Lapedatu, Vlad 74); 1492 Iulie 9. (Filitti, *Arhiva*, p. 19); 1493 Aprilie 10 (Ștefulescu, *Tismana*, 198-200 și Lapedatu, Vlad 74); 1493 Mai 30 (Ștefulescu, *Doc.*, 34-5); 1493 Iunie 15 (Ștefulescu, *Doc.*, 35-6); 494 Fevr. 16 (Filitti, *Arhiva*, 201); 494 Aprilie 1 (Lapedatu, Vlad 76) etc.

² Iată două exemple: 1) Bogdan publică un document dela Ștefan cel Mare, cu data 9 Martie 1479 (*Doc.*, I, 221-2). Comparația cu documente din același an ne arată însă că *data trebuie să fie alta*, deoarece boierii din divan nu corespund. Documentul considerat de Bogdan ca fiind din 9 Martie 1479 cuprinde următorii dregători: Dragoș vornic, Șteful părcălab de Hotin, Săcară părcălab de Cetatea Nouă, Clănău spătar, Boldur vistiernic, Eremia postelnic, Andreico ceașnic, Șandru comis. Celelalte documente din 1479 ne dau însă o listă cu totul diferită: Hrană vornic, Dragoș părcălab de Cetatea Nouă, Costea spătar, Iuga vistiernic, Gherman postelnic, Ion ceașnic, Petre stolnic, Grozea comis. (Bogdan, *Doc.*, I, 223-4, 225, 235). Această nepotrivire ne arată că documentul publicat de Bogdan ca fiind din 9 Martie 1479 e în realitate din alt an. Credem că el e din 9 Martie 489, întru cât lista de dregători se potrivește *întocmai* cu aceia a documentului din 22 Ianuarie 1489. Data admisă de Bogdan 1479 s'ar explica printr-o lectură greșită **СШІЗ** în loc de **СШСЗ**. — 2) Wickenhauser a publicat în traducere germană un document tot dela Ștefan, cu data de 6939/1481 Bogdan observând că boierii martori din acest document nu se potrivesc cu aceia din documentele având data *sigură* 1481, afirmă că Wickenhauser a citit greșit **СШІӨ** în loc de **СШСӨ**, așa dar documentul nu e din 1481 ci din 1491. (Bogdan, *Doc.*, I, 462-3 nota). Dar nici boierii din documentele anului 1491 nu se potrivesc cu ai documentului în discuție. Deosebirea privește mai cu seamă pe boierii dregători dintre cari cinci sunt alții decât în documentele din 1491. Faptul a fost relevat și de Bogdan; ca să înlăture dificultatea însă, el admite pentru luna Martie 1491, „o schimbare între boierii de sfat ai lui Ștefan” (p. 462 nota.) Dar o asemenea schimbare, care ține numai o lună (la 20 Aprilie dregătorii sunt aceiași ca în documentul din 26 Februarie 1491) e greu de admis, căci e inexplicabilă.

Noi credem că documentul publicat de Wickenhauser e în realitate din Martie 1493, de oarece dregătorii sunt *întocmai* ca și în alte 4 documente având această dată (doc din 3 Martie 1493 publicat de N. Iorga în *Revista istorică*, VIII, no. 4-6, p. 81-2 cu greșala de tipar: „Șandru de Cetatea Albă” în loc de „Cetatea Nouă”; documentele din 5, 15 și 26 Martie 1493 publicate de Bogdan *Doc. II*, p. 6, 22 și 27) Data 6989/1481 admisă de Wickenhauser trebuie să fie rezultatul unei lecturi greșite.

unele lecturi greșite¹ și da explicații noi la anumite fapte greșit interpretate.

2. IZVOARELE NARATIVE.

Prin această denumire înțelegem izvoarele care prezintă o descriere sau o expunere sistematică a dregătorilor. Ele au o valoare documentară deosebită *pentru epoca în care au fost alcătuite*. Uneori ne dau însă informațiuni și pentru epocile anterioare. În această categorie de izvoare intră diferitele relații de călători, misionari, ambasadori precum și descrierile Țărilor Românești făcute în mod special pentru informația străinătății. Iată-le, în ordine cronologică :

1566. Traducerea polonă a letopiseșului dela Putna, făcută de Micolai Brzeski la Iași în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu². Brzeski amplifică această traducere prin diferite știri de caracter istoric-geografic, între cari se află și o descriere a dregătorilor voevodului moldovenesc (Urzednicy woiewody Woloskiego). Se arată numărul lor³ și, foarte pe scurt, atribuțiile, dându-se pentru unii din ei, dregătorii corespunzători poloni³.

1646. Raportul lui Bandini «arhiepiscop de Marcianopole, Durostorum și Tomis» și inspector al comunității catolice din Moldova. Într'un capitol special se arată numă-

¹ În special a numelor boierilor din divan. Iată câteva exemple de astfel de lecturi greșite care se îndreaptă prin comparația cu alte documente :

Ț. Românească. a) *Nan Pasiol* din documentul cu data 1437 August 13 publicat de Venelin o. c. 78-9 e în realitate *Nan Pascal* : vezi documentul din 1437 August 10 (*St. și Doc.*, VII, 46-7) ; 1437 Aprilie 23 (*St. și Doc.*, XII, 276-8).

b) *Stanciul Honoș* din documentul cu data 1439 August 2 publicat de Ștefulescu, *Tismana* 181-3 e în realitate *Stanciul Honoi* : vezi documentele din 1437 indicate mai sus.

c) *Nahulea vistier* din documentul cu data 1451 publicat de Miletič, 123-4 e în realitate *Pahulea vistier* : vezi documentele din 1451 August 1 (Filitti, *Arhiva*, 16) ; 1456 Aprilie 15 (*Arh. ist.*, I, 1, 142).

d) *Ană stolnic* din documentul cu data 1491 Septembrie 3 publicat de Venelin 129-30 e în realitate *Albul stolnic* : vezi documentele 1489 Oct. 2 (Ștefulescu, *Tismana* 196-7) ; 1489/6998 Septembrie 11 (Miletič 131-3) ; 1492 Mai 6 (Lapedatu, *Vlad*, 74).

Moldova. a) *Ivan Dežno*, din documentul cu data 1423 Iulie 24 publicat în *Uricariul*, II, 251-3 e în realitate *Ivan Deatco* : vezi documentul din 1428 Iulie 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 121) ; 1428 Aprilie 15 (*Uricariul*, XVIII, 1-2) ; 1428 (Wickenhauser, *Homor*, 83-4).

b) *Cutcin vornic* din documentul cu data 1434 Martie 18 publicat de Kaluzniacki 24-6 e în realitate *Cupcici vornicul* : vezi documentul din 1434 Aprilie 24 (*Hurmuzaki*, I, 2, 852) ; documentul din 1434, Ianuarie 13 (*Hurmuzaki*, I, 2, 850).

² *Vechile cronice*, p. 42 sq.

³ *Ibidem*, p. 233.

rul și atribuțiile dregătorilor dela «splendida» curte a lui Vasile Lupu¹. Expunerea e sumară ca și aceea a lui Brzeski și cuprinde unele erori².

[1653]. Relația lui Paul de Alep, însoțitorul patriarhului de Antiohia, Macarie. Într'un paragraf special se arată „marii dregători ai Statului, cari administrează sub domnul Moldovei³. În cursul povestirii se revine, ici și colo, asupra unora din acești demnitari cari ne sunt prezentați chiar în exercițiul funcțiunii lor. Aflăm de asemenea modul în care se făceau numirile și destituirile dregătorilor⁴.

[1660-1667]. Interpoalația privitoare la așezămintele lui Alexandru cel Bun din cronica lui Ureche-Simion Dascălul. Această interpoalație se află numai într'o familie de mss, cea designată în ediția Giurescu sub sigla M. Ea se datorește, pe cât se pare, lui Misail Călugărul care scrie între anii 1660-1667⁵. Asupra acestei interpolări se pot face două ipoteze: 1) Sau a fost redactată între anii arătați de interpolator 2) Sau a fost numai simplu reprodușă de acestă, fiind luată dintr'un letopiseș sau cronică anterioară. În ultima ipoteză interpoalația arătând între dregătorii și hătman'ia, nu poate fi decât ulterioară introducerii acestei demnități în Moldova, adică după 1580 aproximativ⁶. Această interpoalație constituie prima expunere, făcută de un pământean, a dregătoriilor moldovenestii. A fost folosită de Dimitrie Cantemir în opera sa „*Descriptio Moldaviae*“⁷.

1684 Iulie. Opera polonă a lui Miron Costin, intitulată «*Descrierea Țării Moldovei și Țării Românești*»⁸. Ea urmărește să înfățișeze Polonilor un tablou al stării de atunci a celor două Principate românești și câteva date asupra istoriei lor. Intre știrile cuprinse în această operă sunt

¹ Bandini, p. 313-4.

² De pildă echivalența „visternik seu cubicularius“.

³ *The travels of Macarius... written by. Paul de Aleppo*, ediție de F. C. Belfour vol. I, London 1829, p. 75.

⁴ *Ibid.*

⁵ Misail scrie după Simion Dascălul și înainte de moartea lui Nicolae Buhuș, boerul moldovean de la care Miron Costin căpătase informații asupra celor doi interpolatori ai lui Ureche. (Simion, Misail), așadar între 1660-1667; vezi Giurescu, *Noul Contribuțiuni* 93 și 38.

⁶ În privința datei, I. Tanoviceanu spune următoarele: „Cea mai veche mențiune de hatman moldovenesc ce am găsit în documentele originale ale veacului al XVI este dela 2 Aprilie 1588 (*Contribuțiuni*, p. 232-3). Ghibănescu, *Uricariul* XVIII, p. X, crede și el că titlul de hatman „apare abia către 1580“.

⁷ P. 77 (e vorba de Alexandru cel Bun): totamque aulam suam ad normam imperatoriae instruxisse, *nostris memoratur annalibus*. (id est: interpolareal)

⁸ Titlul dat de Hașdeu, *Arh. Ist.*, I, 1, 159: „Despre poporul Moldovei și al Țării Românești“ e greșit; vezi Panaitescu, *Influența polonă*, p. 124 nota 3.

și cele privitoare la demnitățile clerice și laice — senatul bisericesc și mirean, cum spune Miron Costin — ale Moldovei. Pe dregătorii mireni îi împarte în două clase: în rândul întâiu, cei opt mari dregători cari alcătuiesc „senatul” sau sfatul. Pe aceștia îi consultă domnul în trebile ce privesc conducerea țării. În rândul al doilea, ceilalți dregători, în afară de senat. Aceștia iau parte la divan numai în cazurile de «necesitate urgentă», de pildă la «regularea haraciului». În afară de aceștia, sunt apoi dregătoriile de țară: pârçalabii, vătamanii. Despre dregătoriile Țării-Românești, Miron Costin spune că ele „sunt identice cu cele moldovenești, deosebindu-se numai câteodată în gradațiune ierarhică”. El arată apoi aceste deosebiri¹. Știrile pe care ni le dă Miron Costin asupra dregătoriilor sunt deosebit de prețioase. Dregător de frunte el însuși, amestecat în viața de toate zilele a curții și având o cultură superioară câștigată în școlile polone, Miron Costin era persoana cea mai în măsură să cunoască și să explice starea de atunci a neamului său. „Descrierea Țării Moldovei și a Țării-Românești” e un izvor de prima mână pentru studiul dregătoriilor românești.

1688 Raportul privitor la Țara-Românească a unui călugăr italian, după toate probabilitățile Del Monte, însoțitorul lui Antide Dunod². Partea cea mai însemnată a acestui raport e formată de descrierea dregătoriilor muntene. Se arată atribuțiunile lor, veniturile, subalternii și modul în care au loc înaintările și destituirile. Raportul lui Del Monte e prima descriere a dregătoriilor Țării-Românești. Autorul acestui raport fiind în contact direct cu domnul și boierii curții, având astfel puțința unei observații și informații nemijlocite, știrile pe care ni le dă sunt, ca și acelea ale Miron Costin, de o importanță deosebită pentru studiul dregătoriilor românești.

1715 „Descriptio Moldaviae” de Dimitrie Cantemir. Această operă, a cărei importanță a fost în deajuns relevantă³ spre a nu insista aci asupra ei, cuprinde un întreg capitol privitor la dregătoriile Moldovei. Invățatul domn moldovean crede că aceste dregătorii, așa cum se aflau pe vremea sa, au fost înființate de Alexandru cel Bun, după modelul curții bizantine. Ele se împart în mai

¹ *Arh. ist.* I, 1, 169-171.

² Publicat întâi de Engel I, 109-117; reprodus apoi în *Mag. ist.*, V, p. 33-70. Pentru Del Monte, vezi Iorga, *Cronicile muntene*, p. 429-31; cf. același, *Istoria Românilor prin călători*, II, 4 -43; Giurescu, *Contribuțiuni*, p. 31 nota 1.

³ Giurescu, *Cursul Descriptio Moldaviae*; Iorga, *Istoria Literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, 403-411.

multe categorii. În primul rând vin cei opt mari boieri „de sfat” sau consilieri. Apoi urmează ceilalți „de divan” care se împart în trei clase. La urmă sunt boernașii. Cantemir arată atribuțiunile fiecăruia, subalternii, veniturile și modul de numire, înaintare și destituire al lor¹.

Ne oprim aci cu expunerea izvoarelor narative, întrucât cele din secolul al XVIII-lea și XIX-lea privesc un stadiu prea înaintat din evoluția instituției dregătorilor pentru a fi de folos la studiul originilor lor. Într’adevăr, atât Baur, Tunusli și Fotino cât și diferitele condici de orânduie și hrisoavele de lefuri ne dau știri detaliate și precise, *asupra vremii lor* și numai în foarte mică măsură pentru epocile anterioare. Aceste izvoare sunt posterioare reformei lui Constantin Mavrocordat care reprezintă unul din punctele importante în dezvoltarea instituțiilor noastre social-economice. Zisa reformă a adus modificări și dregătorilor, dându-le o altă împărțire și fixându-le lefi, ceace nu exista mai înainte². Aceste izvoare vor fi folosite deocamdată numai în măsura în care conțin știri privitoare la epoca anterioară, care ne interesează. Folosirea lor integrală vom face-o atunci când ne vom ocupa de dregători în epoca modernă.

¹ *Descriptio Moldaviae*, p. 76-88 și 118. Traducerile cari vor urma din textul latinesc ne aparțin. Nu putem folosi traducerea lui G. Pascu *Descrierea Moldovei*, Iași, 1923), întrucât pe lângă lipsa totală de stil, e confuză și lacunară. Astfel, la pasajul despre marele logofăt (p. 100) îi lipsește următoarea propoziție din textul latinesc: *baculum auro pictum manu gest. t.* (text latin, p. 78.) Pasajii confuze la p. 66 și 81; pasajii ininteligibile la p. 51 și 67; traduceri improprii la p. 62 și 92. Și nu pomenim greșelile gramaticale, inconsecvențele ortografice, greșelile de tipar, cacofoniile de care e plină traducerea lui Pascu. Vezi și recenzia pe care i-o face V. Bogrea în *Anuarul II*, 393-6.

² Fotino III, pp. 344-6: Τὰ δὲ ἀξιώματα ἐδίδοντο παρὰ τῶν ἡγεμόνων κατ' ἐκλογὴν τῶν μεγάλων ἀρχόντων εἰς τοὺς καθ' αὐτὸ εὐγενεῖς, καὶ ἀξίους, διὰ πατρικᾶς ἢ προσωπικᾶς ἀρετᾶς καὶ ἐκδουλεύσεως πρὸς τὴν πατρίδα· διάφοροι διοικήσεις δὲ μὴ ἀλάθθησαν κατὰ καιροὺς, καὶ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα δια· μεταποιήθησαν. δηλαδὴ εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κωνσταντῖν Βοσβόδα Μαυροκορδάτου ἐν ἔτει 1739^α. Vezi și p. 346-362, și în special p. 349,β'; Tunusli p. 49 (trad. Sion).

METODA ȘI PLANUL LUCRĂRII.

Instituțiile sociale sunt supuse evoluției : ele se schimbă, cum se schimbă și societatea care le-a dat naștere, având uneori o dezvoltare paralelă, alteori încetinită. Transformările câteodată sunt așa de profunde, ca fond și ca formă, încât abia dacă mai recunoaștem în stadiul lor ultim, instituțiunile primare. Acestei legi a evoluției a fost supusă și instituția dregătorilor. Numărul lor a mers înmulțindu-se, atribuțiunile lor au fost delimitate din ce în ce mai precis, în parte schimbate, însemnele și costumele au variat, veniturile de asemenea. Dregătorii secolului al XVIII-lea, ai epocii Fanarioșilor, nu se mai aseamănă cu înaintașii lor din vremea eroică a Principatelor. Ne-o spune foarte deslușit un contemporan al acestor dregători din secolul XVIII. Copiind într'un codice de cronici, interpolarea privitoare la dregătoriile înființate de Alexandru-cel-Bun, acest contemporan face următoarea constatare : „boerii câte le vedem până astăzi, *însă numai pe aceste vremi umbră au rămas acelor vechi dregătorii (caută ce nu strămută vremea)*”¹.

Când vom voi deci să cercetăm originile și prima fază a dezvoltării unor instituțiuni, va trebui să ne adresăm în primul rând la izvoarele contemporane acelor origini, și numai în măsura în care ele sunt insuficiente, vom recurge și la izvoare posteroare, reprezentând un stadiu ulterior de evoluție. Aplicând această afirmare de caracter general, studiului instituțiilor românești, în cazul nostru special studiului dregătoriilor, metoda de cercetare rezultă de la sine : Vom lua ca punct de plecare documentele epocii pe care vrem s'o studiem, adică a secolelor XIV și XV. Vom extrage din aceste documente toate știrile care interesează dregătoriile și vom încerca să le prezentăm într'un mod organizat. Izvoarele târzii, numite de noi narative, vor fi întrebuințate numai atunci când aceste documente nu ne

¹ Ms. No. I, fol. 92 al fondului românesc dela Biblioteca Națională, Paris ; cf. C. C. Giurescu, *Les manuscrits roumains...* p. 5. Acelaș comentariu se găsește și în manuscrisul folosit de Șincai în *Chronica Românilor*, I, p. 592.

vor da știri suficiente. Întrebuințarea lor o vom face însă cu toată rezerva și ținem să accentuăm încă odată, numai în măsura în care documentele epocii nu vor putea suplini la aceasta¹. Am ținut să accentuăm asupra acestui fapt, deși el se impune cu puterea evidenței, deoarece în expunerea dregătorilor românești s'a pornit adesea până acum de la izvoarele narrative ale secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, a căror întrebuințare e foarte lesnicioasă, nedându-se atenția cuvenită *documentelor* anterioare².

Acolo unde va fi necesar, vom recurge la comparația cu situațiile asemănătoare din țările vecine.

Lucrarea de față cuprinde două părți :

1. În cea dintâi se cercetează numele generice date dregătorilor și vechimea dregătorilor în țările Românești.

2. Partea doua cuprinde analiza fiecărei dregătorii în parte. Se va căuta să se stabilească pentru fiecare: a) Atribuțiile. b) Raportul ierarhic față de celelalte dregătorii, c) Subalternii, d) Veniturile, e) Numele dregătoriei : dacă este de origine românească sau străină și în ultimul caz ce influență culturală de-notă³.

¹ Cât de circumspect trebuie să folosim aceste izvoare târzii, ne-o arată, între altele, următorul fapt : Se constată în Țara-Românească, la sfârșitul secolului al XVII-lea, un dregător numit *pitar* care purta grija... cavelor și caleștilor Domnului. Știrea o luăm din Del Monte, (*Mag. ist.* V. 46), un izvor de prima mână ; ea e confirmată și de Tunusli *o. c.*, p. 25 și Fotino III, 293. Pitarul era însă, la început, dregătorul însărcinat cu facerea *pitei* sau pâinei ce se distribuia la curtea Domnului. Brzeski ne spune că la curtea lui Lăpușneanu erau trei pitari „cari îngrijesc de pâne“ (*Vechile cronice*, p. 233). Acelaș lucru despre atribuțiunile pitarului aflăm și din Bandini, p. 314 și Miron Costin (*Arh. ist.*, I, 171). Desigur, același rost a avut pitarul și în Muntenia. Comparația cu pitarul moldovean deoparte, etimologia cuvântului, de alta, sunt după părerea noastră, argumente hotărâtoare în privința aceasta.

Cum a ajuns însă pitarul de la o atare atribuție la cea de „prefect al carelor și caleștilor“? Aceasta e o problemă de care ne vom ocupa mai târziu. Aici relevăm numai greșeala ce s'ar face dacă am vorbi despre atribuțiile pitarului din secolul al XV-lea, bazându-ne pe izvoare, de altfel foarte bine documentate *pentru epoca lor*, din secolul XVII și XVIII. Cazul pitarului muntean constituie și un interesant exemplu de evoluția pe care au suferit-o atribuțiile unor anumiți dregători.

² Xenopol, *Ist. Rom.*, III, p. 226-7 ; Onciul, *Cursul*, p. 433-442.

³ Cu privire la planul ce am adoptat în această a doua parte a lucrării, de a trata paralel dregătoriile Țării-Românești și ale Moldovei, dăm următoarele explicațiuni : Dregătoriile Țării-Românești prezintă o mare asemănare cu cele ale Moldovei atât în ce privește denumirile cât și atribuțiunile. Faptul a fost relevat pentru întâia oară de Miron Costin în opera sa : *Descrierea Țării Moldovei și Țării-Românești*. El ne spune că „în Țara-Românească funcțiunile sunt identice cu cele moldovenești, deosebindu-se numai câte-odată prin gradațiune ierarhică... Pe marele logofăt, prima funcțiune la Moldoveni, [il] precede

Lucrarea de față nu are pretenția să înfățișeze imaginea *completă și definitivă* a marilor dregătorii românești din secolele XIV și XV. În genere, lucrărilor istorice nu li se pot da aceste două calificative, de oarece ele sunt în funcție, în primul rând, de *materialul istoric*, care nu-i o cantitate constantă. Neconținut se adaugă informație nouă, neconținut cea veche este prezentată în forme din ce în ce mai sigure, mai exacte (ediții critice de cronici, documente, inscripții, etc.). Această sporire de material face posibilă o cercetare mai amănunțită, mai exactă, concluzii mai precise și uneori diferite față de cele anterioare. O lucrare istorică nu trebuie apreciată din punct de vedere absolut, ci în raport cu materialul istoric cunoscut în momentul când a fost alcătuită.

Acestei regule generale îi este supusă, evident, și cercetarea de față¹. Atunci când materialul documentar va fi mai bogat, când vom avea iarăși întregul fond de documente transportate la Moscova în timpul războiului², fără îndoială că o sumă din punctele nerezolvate sau rezolvate în mod imperfect în cercetarea de față, își vor găsi soluția. Am căutat de altfel să facilităm această operă de completare, indicând noi înșine punctele îndoelnice, prezentând ipotezele ca atare, nu ca certitudini, arătând, într'un cuvânt, greutatea pe care le-am întâmpinat în decursul cercetării. Căci n'am avut în vedere decât stabilirea adevărului. Avem convingerea că numai pe calea aceasta, aducând fiecare cinstit contribuția sa și facilitând cercetătorilor ulteriori pe a lor, se face posibilă acestui neam o cunoaștere și înțelegere cât mai perfectă a personalității sale istorice: scopul ultim al oricărei istoriografii naționale.

la Munteni, marele ban. În loc de hatman, oastea muntenească se află sub marele spătar." Celelalte dregătorii au toate aceleași denumiri și aceleași atribute. (*Arh. ist.*, I, p. 171). După Miron Costin, Sulzer (III, p. 104) și Fotino (III, p. 582) arată și ei, la rândul lor, această asemănare. Ea a făcut pe istoricii contemporani să prezinte totdeauna dregătoriile ambelor țări împreună. (Vezi Xenopol, *Ist. Rom.*, III, p. 224-229; Onciul, *Cursul*, p. 415-433; Iorga, *Ist. Rom. în chipuri...*, p. 147-162. Am urmat un procedeu asemănător. După cercetarea unei anumite dregătorii în Țara-Românească, care e anterioară ca formațiune de stat, urmează cercetarea aceleiași dregătorii și în Moldova, formațiunea politică mai nouă. E deci o expunere paralelă.

¹ Ea e începutul unui serii de cercetări cu privire la vechile noastre instituții. Rezultatele acelor cercetări vor influența poate concluziile la care am ajuns în studiul de față și invers, acele cercetări vor trebui să țină seamă de rezultatele la care am ajuns acum. Credem însă, că soluțiile principale nu vor fi schimbate.

² S'a evacuat în toamna anului 1916 întregul fond de documente slave dela Academia Română și Arhivele Statului, manuscrisele mai importante, precum și codicele mai vechi de documente. Pierderea acestui neprețuit tezaur ar constitui o adevărată catastrofă pentru istoriografia românească.

I.

NUMELE GENERICHE ALE DREGĂTORILOR.

1. **Dregător.** Acest termen care se întâlnește în documentele și cronicile românești sub formele *dirigător*¹, *deregător*², *dregător*, derivă din latinescul *dirigo* sau *derigo*³ și înseamnă, potrivit etimologiei, cel ce conduce, administrează, cu alte cuvinte, funcționar sau slujbaş⁴. În acest sens e întrebuițat termenul *dregător* în vechile noastre documente. El se aplica tuturor celor cari administrau țara. *Dregători* erau și marii demnitari — corespunzători miniștrilor de azi — care înconjurau pe domn, alcătuind sfatul domnesc⁵ și cei mai mici

¹ 1624 Noemvrie 15: ... *dirigătorii* de târg de Piatră... (Bianu, *Doc.* 96-7.)

1625 Ianuarie 3: ... la *dirigătoriu* de Hârlău (*ibid.* 97.)

1627 Octomvrie 10: ... *dirigătoriu*... (*ibid.* 141.)

² [c. 1601] Iunie 17: ... Eu *Simion deregătoriu* de Câmpul Lung (*Hurmuzaki* XV, 2, 784.)

1612 Iulie 29: ... *deregătoriu*ului dumnii meli... (Bianu, *Doc.* 19.)

³ Pușcariu, *Etym.* p. 47.

⁴ El e termenul vechiu românesc corespunzător lui *director*, neologismul întrebuițat azi.

⁵ 1618 Ianuarie 12: „Deč dumnie mea amu căutat și am judecat prea drept și prea lege cu toți cinstiții *deregătorii* dumnii mele“ (Bianu, *Doc.* 39.)

1621 Decemvrie 5: ... Și P'am dat denaintea tuturor *deregătorilor* Domnului nostru; *jupan Ventilă* vel *dvornic* i *jupan Papa* vel *log.* i *jupan Hriza* vel *vistier* i *jupan Necola* vel *spatar* i *Bartolomeiu* vel. *stol.* i *Trufanda* vel *post.* (*ibid.* 67.)

1611 Noemvrie 2: ... au cumpărat *deregătoriu*ul domnii mele Pană *vistier* (*ibid.* 16-7.)

1612 Iulie 29: ... s'au vândut *deregătoriu*ului dumnii meli... *jupanului Fote* marelui *postelnic* (*ibid.*)

1622 Martie 1: ... cu toți cinstiții *dregători* în Devan... (*ibid.* 68.)

1643 Fevruarie 26: ... Drept aceia Domnia mea am cătat și am judecat împreună cu toți *dregătorii* (*Arh. Olt.* IV No. 13-19, p. 182-3).

1650 Aprilie 17: ... Gheorghe Ghica către „*cinstitul dregătoriu*“ domnii sale „*jupan Badaea* velichi *postelnic*“ (*Rev. Arh.* I, No. 2, p. 234 nota 3) etc.

rezidând la curtea domnească sau în orașele ¹ și satele țării ².

Pentru a designa pe slujbași, mai existau, în afară de dregător, încă alți 2 termeni generali: boier și slugă domnească.

2. **Boier** avea două înțelesuri: unul mai larg care caracteriza pe omul nobil, cel ce se deosebește de omul de rând și un altul mai restrâns care însemna dregător ³. „Boierie însemna în mod obișnuit dregătorie” ⁴. Boier cu boierie însemna boier cu dregătorie sau slujbă. În Letopisețul Țării Moldovei, povestindu-se instalarea ca domn a lui Mihai Racoviță, se spune: «Deci așezându-se Mihai-Vodă domn în scaunul Țării, pre carele au socotit din boieri au ales și pre obiceiul i-au boierit dar și care n'au încăput la boierii, pre toți îi avea la cinste» ⁵. Iar mai departe: «Tocmit-au Mihai Vodă biserica Curții domnești după poartă, care întâu era zidită de Tomșa Vodă strâmtă și mică, cât nici boierii cei cu boierii nu încăpea să stea la rândul lor» ⁶.

3. **Slugă domnească** era o denumire dată în special dregătorilor mai mici ⁷.

Ambii termeni însă, atât boier cât și slugă domnească, nu sunt denumiri specifice ale slujbașilor. Boier era în general și la început omul nobil și numai printr'o evoluție a cărei explicare o vom da în altă parte a ajuns să însemne și dregător. Iar „slugă” sau „sluga noastră” în înțelesul de „supus” al domnului se

¹ [c. 1601] Iunie 17: „Eu Simion deregătorul de Câmpul Lung și preuț¹ de acolia”... către Bistrițeni (Hurmuzaki XV, 2, 784.)

1617 Februarie 10: ... Io Radulu voevoda ... scriem domnia mea dregătorului și șoltuzului și pargarilor din Târgul-Frumos (*Arh. ist.* I, 1, 13.)

1621 Noemvrie 1: Alexandru Iliăș ... scriemu Domnia mea dregătorului... de Huși (Melchisedec, *Huși* 31-2.)

1624 Noemvrie 15: ... dregătorii de târg de Piatră (Bianu, *Doc.* 96-7).

1625 Ianuarie 3: ... Scriem domnia mea la ... dregătorul de Hârliău (*ibid* 97.)

[1659] Octomvrie 20: ... Scriem domnia mea la sluga noastră, la dregătorul de Vrancea (adică vornicul de Vrancea; *Bul. Com. Ist.* II, 194); cf. doc. din 1656 Mai 5 (*ibid.*)

² 1626 Aprilie 15: ... Io Miron Barnovschi ... dat-am cartea domniei-meale. deregătorului... den satul mănăstire de la Movila Icașului... (Bianu, *Doc.* 121.)

1556 Septemvrie 22: ... Io Gheorghe Ștefan... scriem domnia mea la sluga noastră la Necov deregătorul din Berești, dămu-ți știre pentru niște vecini... (*Surete* IV, 293.)

³ Giurescu, *Boieri*, p. 5 nota; cf. Xenopol, *Ist. Rom.*, III, 216-18.

⁴ *Ibidem*, p. 21.

⁵ *Letopisețul Țării Moldovei... (1661-1705)* p. 93.

⁶ *Ibidem*. Exemple similare la Xenopol, *Ist. Rom.*, III, 217-8.

⁷ 1629 *Ibidem*: Deregătorii aceia și voi birarilor și voi toate slugile domniei mele oricarii de ce slujbă veți umbla într'acest județ (Hasdeu, *Etym.* t. III, col. 3204.)

703 Noemvrie 26... Deregătorii aceia daru poruncescu domnia mea și voao tuturor slugilor domniei mele, oricare cu ce slujbă și orânduială veți umbla într'aceia parte de locu (*Bul. Com. Ist.* II, 259-60) cf. Giurescu, *Boieri* 89: „Se numeau boieri și slugi domnești slujbașii de toate gradele precum și toți cei ce îndeplineau vreo însărcinare domnească”.

spunea și acelor cari nu erau dregători¹. Singurul termen tehnic într'adevăr, care designă ca atare pe slubaș, pe cel ce administrează, e *dregător*. Deaceia ne-am și oprit asupra lui, dându-i preferință față de celelalte denumiri. Să cercetăm acum care sunt termenii corespunzători lui *dregător* în documentele slave și latine.

În slavă îi corespunde în primul rând termenul *правитель*. Această corespondență rezultă în mod clar din documentele românești al căror început — potrivit tradiției de cancelarie — era redactat în slavonește. Lui *правитель* din începutul slav îi corespunde *dregător* în partea românească a documentului. Iată câteva exemple :

1) 1611 Noemvrie 2. București. Radu-Vodă întărește „по-тennom правителю господsvami jupân Pană vistier“ partea jupânesii Neaga vorniceasa din satul Lungi „pentru că o au cum-părat deregătoriu domnii mele Pană vistier dela jupâneasa Neaga vorniceasa...“².

2) 1612 Iulie 29, București. Expresiei „правителю господsvami jupân Foti velichie post.“ din formula slavă îi corespunde în partea românească „deregătoriu lui dumnii meli... jupanului Fote mareli postelnic“³.

În documentele slave se mai întâlnesc, în afară de *правитель* și alți termeni anume *властелъ* (ș' *властелинъ*, *властеленъ*)⁴ și

¹ Vezi documentul din 1430 Septembrie 16, prin care Dan Voevod întărește „slugilor domn'ei mele (слугамъ господствами) Stoica și Dumitru și Vâlcsan și Mihail și Petru și Șșman mai multe sate, scutindu-le de dări. (*Arch. ist.* I, 1, 73). Aceste șase „slugi“ nu au nici un titlu de dregătorie; ei erau proprietari de sate.

În documentele lui Ștefan se dă adeseaori numele de „sluga noastră“ unor persoane care n'au nici un titlu de dregătorie și nici calificativul de *pan* sau *jupan* :

1481 Fevruarie 1: *слуга наш данко, сынъ симин* (Bogdan, *Doc.* I, 248.)

1481 Octomvrie 15: *слуга наш мнужалъ бѣсат* (*ibid.*, 258.)

1487 Martie 6: *слуга наш тоадерь сынъ белошев* (*ibid.*, 297.)

1491 Ianuarie 16: *слугамъ нашимъ миклашъ и братъ его панкъ* (Bogdan, *Doc.* I, 448-9.)

1495 Martie 16: *наши слуги жържа пинтече и братъ его петриман* (Bogdan *Doc.* II, 248-9.)

² Bianu, *Doc.*, p. 16-17.

³ *Ibid.*, p. 19.

⁴ 1509 [Dec.] 5: *такъ гсво ми сѣдну сѣ властели и болѣри гсвами* „astfel domnia mea am judecat cu dregătorii și boierii domniei mele“ (St. Nicolaescu, *Doc.*, p. 317-8).

1514 Decembrie 14: „а гсвми послаа честитъ властелен дѣтко бан и сѣс честитомъ правителю гсвами станчюа велики портар“ „iar domnia mea am trimis pe cinstitul boier Deatcu banul și cu cinstitul *dregător* al Domniei mele, jupân Stanciu mare portar“ (Ștefulescu, *Doc.*, p. 76-7).

оурѣдникъ (оурѣдникъ)¹ cari au fost traduși de slaviști și istorici de asemenea prin dregător și boier. Ei sunt însă mai puțin frecvenți ca правитель care este termenul obișnuit. властеленъ se întâlnește mai des în Țara-Românească, оурѣдникъ în Moldova.

În documentele latinești, marii dregători sunt designați sub numele de *barones*. În tratatul de comerț acordat Brașovenilor la 10 Noemvrie 1423 de către Dan al II-lea, găsim la început formula: «nos... una cum baronibus nostris, nobis consedentibus et fidelibus nostris universis de regno Walahie existentibus... iar la urmă: ...super quo nos committimus universis nostris baronibus, commitibus, castellanis, officialibus, tributariis et in quibuscunque dignitate existentibus...»². Despre un tratat similar al lui Iliăș al Moldovei, aflăm că a fost acordat „certa nostra sciencia ac *nostrorum baronum maturo consilio*“³ iar într-o scrisoare din 1436 Iulie 16, adresată de Vlad Dracul Brașovenilor se spun următoarele: «noveritis dicta et composiciones vobiscum nostros per barones, ut puta Demetrium zpatar, Stephanum logofethum, Kaica Hausponopolum (*sic*) et magistrum Johannem concivem vestrum»⁴. După cum se vede, persoanele numite *barones* vin în fruntea tuturor categoriilor sociale; ele

1607 Maiu 4: *пѣд почтеномъ і (sic) властеліномъ і прѣвомъ съветникъ гсѣмі* „înaintea cinstului boier și întâiul sfetnic al domniei mele (Ștefulescu, *Doc.*, p. 312).

Documentul cel de al doilea ne arată că exista, pare-se, o deosebire oarecare de sens între властеленъ și правитель deoarece diacul face distincție între amândoi termenii. Ștefulescu traduce pe властеленъ prin *boier* iar pe правитель prin *dregător*, Ghibănescu respectiv prin *demnitar* și *dregător*. (*Surete*, I, p. 330-2).

¹ Vezi documente la Bogdan, *Doc.*, II, 604 (indicele la termenul оурѣдникъ). — În legătură cu оурѣдникъ, trebuie pusă forma рѣдци din documentul moldovean cu data 1447 August 22: наши рѣдци дила не имали сѣдити нѣ люда dregătorii noștri să n'aibă a-i judeca pe oamenii aceia". (Nicolaeșcu, *Doc.*, p. 222-4).

În publicațiile de documente slave dela noi, правитель e tradus prin *dregător* de către:

Hasdeu, *Arh. ist.*, I, 1, p. 5-7.

Bogdan, *Brașovul*, p. 96-7.

Ștefulescu, *Doc.*, p. 21-2; 77; 88; 94; 116; 121 etc.

Nicolaeșcu, *Doc.*, p. 235; 247 (câteodată traduce și prin *diriguitor*, p. 38, 81),

Ghibănescu, *Surete*, I, p. 292-296; 316-317.

² Hurmuzaki, XV, p. 13; cf. o formulă aproape identică din actul similar al lui Vlad, cu data 1444 August 7: ... nos, unacum nostris baronibus et proceribus harum nostrarum parcium transalpinarum (Hurmuzaki, XV, p. 31-2, cf. și actul din 1372 în care se vorbește de „barones“ din Țara-Românească. Domnul le recomandă să nu atace donația făcută de el lui Ladislau de Doboka. (Hurmuzaki, I, 2, p. 198-200).

³ Hurmuzaki, XV, p. 19.

⁴ Hurmuzaki, XV, p. 22-3; și în Bogdan, *Brașovul*, p. 312.

sunt așa dar *marii dregători*, cari înconjură pe domn. Acesta e și numele pe care li-l dă Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, în capitolul intitulat: «De baronibus Moldaviae, eorumque gradibus» (p. 76).

Uneori *marii dregători* sunt designați sub numele de *comites*. Așa e cazul în tratatul de comerț din 1368 dat de Vlaicu Brașovenilor, în care domnul se adresează: «...vobis.. universis fidelibus nostris, comitibus, castellanis, iudicibus, tributariis, officialibus»¹, (cf. mai jos p. 29). Ceilalți dregători poartă în documentele latinești denumiri în legătură cu slujba pe care o îndeplinesc (*castellani*, *tributarii*, *iudices*), sau denumirea generică de *officiales* (aceasta din urmă se da de obicei celor mici)

VECHIMEA MARILOR DREGĂTORII.

Cele dintâi formațiuni politice românești documentate în mod sigur sunt cnezatele și voevodatele pomenite în diploma dată de regele Bela al IV-lea în 1247 Cavalerilor Ioaniți. Regele acordă acestor cavaleri, sub anumite condițiuni, „toată Țara Severinului cu munții ce țin de ea și cu toate celelalte dependențe până la râul Olt, împreună cu cnezatele lui Ioan și Farcaș“, exceptând însă „cnezatul lui Lytuoy voevod“ pe care-l lasă Valahilor, așa cum l-au ținut până acum. Dincolo de Olt și de Alpii Transilvanii, le acordă, în aceleași condițiuni ca și Țara Severinului „toată Cumania, afară de țara lui Seneslav, voevodul Valahilor“. Din Țara Severinului și din cele două cnezate ale lui Ioan și Farcaș regele își oprește «medietatem omnium utilitatum et redditum ac servitiorum», cedând cealaltă jumătate Cavalerilor². Din Țara lui Litovoi³ și a lui Seneslav ei vor percepe de asemenea jumătatea tuturor „proventuum et utilitatum“ care se strâng pentru rege („Regi colligentur“), cealaltă jumătate fiind rezervată acestuia.

Din acest act se constată așa dar existența în Oltenia a trei formațiuni politice: cnezatul lui Ioan, acel a lui Farcaș și cel de al treilea, al voevodului Lituoy (Litovoi). În Muntenia o singură formație politică românească: țara lui Seneslav, voevodul Valahilor. Câte-și patru sunt arătate ca depinzând de Coroana

¹ Hurmuzaki, XV, p. 1-2.

² Hurmuzaki, I, 1, 250: medietatem omnium utilitatum et redditum ac servitiorum de tota terra Zeurini memorata et kenazatibus supra nominatis provenientium nobis et successoribus nostris reservamus, medietate alia ad usum domus supradicte cedende...

³ Afară de țara Hațegului cu pertinențele sale (excepta terra Harszoc cum pertinentibus suis.)

Ungariei care iea dela Valahi «utilitates, redditus, servitii, proventus».

Trebuie să admitem că aceste formațiuni politice, în special cele două «țări» (terra) ale lui Litovoi și Seneslav, aveau o anumită organizare, fie ea cât de rudimentară. Cei doi voievozi vor fi avut o curte — redusă de sigur — și anumiți slubași însărcinați cu strângerea impozitelor din care o parte trebuiau date regelui ungar. În caz de atac, zișii voievozi și cneji trebuiau să ajute *cu oastea lor*¹ pe cavalerii loaniți: așa se specifică în diploma din 1247. Pe de altă parte nu trebuie să se uite că în 1279 Litovoi cu frații săi, revoltându-se împotriva regelui ungar și refuzând să plătească „tributul“, *s'au luptat cu o oaste ungară* comandată de Magistrul George². Ceeace arată că acești voievozi transalpini *aveau o oaste capabilă să se măsoare cu o armată ungară*. Fratele lui Litovoi, Barbat, făcut prizonier în lupta cu magistrul George și dus la curtea ungară, a fost nevoit să dea o sumă însemnată de bani spre a se răscumpăra³. Ceeace înseamnă că voevodul dispunea de resurse⁴. Toate aceste fapte puse la un loc ne arată că formațiile politice românești din Oltenia și Muntenia ieșiseră din stadiul de organizare primitivă. Ele dispuneau de o anumită administrație pentru strângerea impozitelor și puteau strânge o oaste care să se măsoare cu cea ungară. Nu e exclus chiar ca unii dintre dregătorii pe care-i întâlnim mai târziu pe lângă domnul Țării-Românești, să fi existat, evident cu o organizare inferioară și poate cu alte nume, la curtea unui Seneslav și mai ales a unui Tihomir, tatăl lui Basarab. E o simplă ipoteză pe care o facem, deoarece nu putem aduce *dovezi* în sprijinul ei. Această ipoteză are însă, după părerea noastră, sorți de probabilitate.

Dar dacă micile formațiuni politice românești din secolul al XIII-lea puteau să se mulțumească și cu o organizare mai rudimentară, puțin diferențiată, lucrurile au trebuit să se schimbe odată cu întemeierea Țării-Românești, sub marele Basarab voevod. Într'adevăr, un „stat“ implică, chiar în forma lui inițială, un aparat administrativ pentru încasarea dărilor și executarea hotărârilor luate, un aparat judecătoresc, pentru împărțirea dreptății și în sfârșit un aparat militar pentru asigurarea ordinii

¹ Hurmuzaki I, 1, 250: „cum apparatus suo bellico“.

² *Ibidem* p. 454-5.

³ *Ibidem*: „... super quo nos non modicam quantitatem pecunie fecimus extorque, cf. N. Iorga, *Carpații*, p. 81: Barbat .. fu prins și se rescumpără *cu mulți bani, având deci o țară întinsă*“.

⁴ Se pare că populația Olteniei era relativ numeroasă. Într'un document din 1239 regele Bela IV spune papei Grigore IX că „in terra que Zeuren nominatur que dudum fuerat desolata, *populi multitudo supercreverit*“ (Hurmuzaki I, 1, 183). Iar într'o scrisoare din 1237 se vorbește de „multitudo gentium terre Ceurin“ (*ibid.* p. 153.)

interne și externe. O atare organizare a trebuit să existe și la începutul statelor Țării-Românești și Moldovei. Primul domn al Țării-Românești a trebuit să instituie principalele dregătorii, cu ajutorul cărora avea să conducă teritoriul relativ întins pe care-l stăpânea. Aceste mari dregătorii, corespunzătoare ministerelor de azi, dela care pornea întreaga administrare a țării, erau concentrate la curtea domnului care constituia centrul nervos al întregii țări. La această curte a domnului se concentrează întreaga viață politică a țării și toate resursele financiare și militare. Ea constituie în același timp și tribunalul suprem, unde se judecă în ultimă instanță.

Pe lângă dregătoriile care priveau administrarea țării, așadar „publice“, cei dintâi domni au instituit și dregătoriile pe care le vom numi „personale“, destinate persoanei domnului. De fapt, e greu de făcut o deosebire hotărâtă în această epocă, când domnul subsumează statul, între dregătoriile publice și cele personale¹. Nu se făcea atunci distincție cum se face azi între administrația publică și administrația averii personale a domnului. Veniturile publice erau de fapt veniturile domnului care le întrebuința după plac. De altfel această situație nu constituie o particularitate a țărilor noastre, ea e un fenomen general în evul mediu la toate statele europene².

Așadar „marele Basarab voevod“ cel răposat la 1352 la Câmpulung, întemeietorul domniei Țării-Românești este și cel care a instituit marile dregătorii muntene. El a trebuit să aibă în mod necesar: 1) O cancelarie cu un *logofăt* și mai mulți diaci pentru redactarea actelor. 2) Un *vornic* cu diferiți subalterni pentru supravegherea curții și împărțirea dreptății. 3) Un *visțier* și câteva ajutoare pentru ținerea socotelilor. La aceștia se adăugau apoi: 4) *Stolnicul* cu ajutoarele lui care aveau grija mesei domnești. 5) *Paharnicul* care dădea de băut domnului. 6) *Postelnicul* sau stratornicul, însărcinat cu paza camerei de culcare a domnului. 7) *Comisul* ce purta grija cailor.

Cel puțin aceste mari dregătorii au trebuit să existe din primele timpuri. Ele corespundeau nevoilor elementare ale organizației de stat și ale domnului, personificarea acestui stat. Sunt dregătoriile sau funcțiunile cari se întâlnesc și în apus, la originea statelor germanice³, precum și în Ungaria⁴. E posibil însă ca pe lângă aceste dregătorii, să fi existat și altele, pe care le constatăm *documentar* mai târziu, în secolul al XV-lea.

¹ Deosebirea e cu atât mai greu de făcut cu cât mulți dintre dregătorii „publici“ au avut la origine tot un caracter personal, domestic: ei erau servitorii monarhului, având diferite atribuțiuni în interiorul palatului.

² Lavisse, III, p. 322-3; Akos v. Timon, p. 171, cf. p. 173-4.

³ Fustel de Coulanges, *Hist. des instit. La monarchie franque*, p. 146-140 și bibliografia citată acolo; cf. p. 164.

⁴ Akos v. Timon, p. 174-5.

Un *spătar*, constatat documentar pentru prima oară la 1394, a putut exista din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Un *că-măraș*, pentru baterea banilor, de asemenea pe vremea lui Vlaicu. E posibil ca ierarhia, organizarea precum și unele din denumirile pe care le-au avut acești mari dregători să nu fi fost delă început asemenea celor din secolul al XV-lea. Faptul acesta e însă de o importanță secundară; esențială e existența lor încă delă începutul statului.

Acelaș lucru a trebuit să fie și în Moldova. Bogdan și Lațc au instituit și ei dregătoriile de cari aveau nevoie pentru stăpânirea Moldovei. Opera lor le era ușurată de altfel prin faptul că aveau, pe lângă modelul ungar și polon, și pe acela al statului muntean cu care Moldova semăna în afața privințe. Și de fapt, după cum se va arăta în cele următoare, dregătoriile moldovenești se aseamănă mult cu cele muntene.

Contemporaneitatea înființării marilor dregătorii și a Principatelor e un fapt evident, care se impune delă sine. Primele erau consecința naturală, necesară, a celei de a doua. Nu ar fi nevoie deci să insistăm asupra acestui fapt. Dacă o facem totuși, e din următoarele motive: Dregătorii apar ca atare, cu titlurile lor, abia spre sfârșitul secolului al XIV-lea, în documentele lui Mircea cel Bătrân în Țara-Românească, în cele ale lui Petru și Roman, în Moldova. Înainte de 1394 găsim în Muntenia numai pe ban, vornic și logofăt, în Moldova pe stăroste, vornic și stolnic. După cum se vede, documentele menționează numai o mică parte dintre dregători față de un număr cu mult mai mare de boieri fără titluri. Ceiace e mai mult, în lista de martori, dregătorii moldoveni vin *după* boierii fără titluri. Numărul cel mic de dregători din listele de martori, pe de o parte, poziția lor în urma boierilor fără titluri, pe de alta, au făcut pe unii istorici contemporani să creadă că acești dregători au fost instituiți târziu după înființarea Principatelor și că n'aveau mare importanță față de boierii ceilalți fără titluri, cari ar fi reprezentat adevărata nobilime a țării. Iată ce spune în această privință Xenopol: «Pe când nobleța și voevodul datează din timpurile vechi, delă primele constituirii ale vieții de Stat la Români, dregătoriile au o origine mult mai nouă, anume ele se înființează destul de târziu după întemeierea Principatelor»¹. Așadar, Xenopol consideră înființarea dregătorilor posterioară întemeierii Țărilor Românești. D. Iorga crede de asemenea că „voevozii domni n'au avut o curte și ei erau înconjuțați, neapărat, în cele dintâi decenii, numai de sfetnici în port românesc, asemănători cu bătrânii chemați la judecările țărănești“. Înființarea marilor dregători a fost rezultatul aruncării „dincoace de Dunăre, de avântul turcesc, a căpățenii-

¹ Xenopol, *Ist. Rom.*, II, p. 225.

lor sârbo-bulgare*. Acestea ne-au dat „împreună cu o limbă de stat, cu o cancelarie și înalți dregători alcătuiind un sfat de o esență politică superioară și un rost de curte mai deplin. Atunci au răsărit în preajma lui Vodă Logofeți pentru punerea pecetii, Vornici-majordomi pentru judecățile Măriei Sale, Vistieri pentru perperii și ducații domnești, Postelnici-șambelani pentru grija persoanei Voevodului, Stratornici pentru gătirea oștilor și Comiși pentru paza cailor*. De aceia „cei dintâi boieri au fost neapărat străini, în Țara-Românească; în scurtă vreme însă, dregătorii greco-slavi sunt foarte puțini și abia mai pot fi recunoscuți din ceilalți* .

Așadar, d. Iorga crede că înființarea marilor dregători a fost provocată de trecerea la noi a căpeteniilor sârbo-bulgare, silite să-și părăsească țara de către Turci. Dar aceasta n'a putut avea loc decât spre sfârșitul celei de a doua jumătăți a secolului al XIV-lea când Turcii supun cu totul Bulgaria (1393)². Urmează deci, după d. Iorga, că înființarea dregătorilor a avut loc într-o epocă relativ târzie, spre sfârșitul secolului al XIV-lea.

Ne permitem să nu împărtășim această părere. Noi socotim înființarea marilor dregători contemporană cu întemeierea statelor românești. Am arătat motivul mai sus: *aceste dregători erau consecința necesară, naturală, a însuși faptului întemeierii statelor românești*. Căci întemeierea statului muntean, respectiv moldovean, înseamnă, în parte, și aceasta: *o mai bună organizare, o siguranță mai deplină pe un teritoriu mai întins, în locul siguranței și ordinii relative pe care o puteau da cnezatele și voevodatele anterioare*. În locul unei forme de economie rudimentară, inferioară, *un curent comercial intens*, prin aceste teritorii românești, între orașele germane ale Transilvaniei și Galiiței deoparte, și între Peninsula Balcanică și țărmul Mării Negre de cealaltă parte.

Să trecem acum la cercetarea primelor documente românești, acelea în care nu apare lista de martori dregători. Vom examina mai întâi pe cele din Țara-Românească, apoi pe cele din Moldova, căutând să extragem toate știrile pe care ni le pot da despre dregători.

Cel mai vechiu document muntean cunoscut este așezământul comercial al lui Vladislav cu Brașovenii, din 20 Ianuarie 1368. Domnul întărește acestora drepturile de comerț (libertates) de care se bucurau ei din vechime (ab antiquis) în Țara-Românească și hotărăște ce anume vămi vor avea să plătească. La sfârșit, domnul se adresează „vobis... universis fidelibus nostris, comitibus, castellanis, iudicibus, tributariis, officialibus et cuiusvis

¹ Iorga, *Scrisori*, p. II-III.

² Iorga, *Gesch. d. osm. Reiches*, I, p. 274.

status hominibus in terra nostra Transsalpina constitutis“ poruncindu-le să nu împiedice pe Braşoveni în exercitarea comerţului lor şi să nu le ia vamă mai mare decât a poruncit el¹. Să examinăm mai de aproape diferitele categorii de persoane amintite în acest important document².

În frunte vin comiţii, comites. Ce erau aceşti comites? Înţelesul, potrivit etimologiei, e acela de „însoţitori“ ai domnului, de persoane din imediata apropiere a lui. Credem că, în cazul nostru, termenul *comites* designa pe marii dregători dela curte. Atari comites apar şi în documentul din 1389 prin care „Maynus et Romanus Hericzky, comites illustris principis domini Mirciel Woyevode Transalpini“ încheie tratatul cu Vladislav Iagello³.

Onciul credea că numiţii „comites“ din aşezământul comercial al lui Vlaicu ar putea să fie „căpeteniile judeţelor sau comitatelor“⁴. Aceasta, de oarece într-o atare calitate „comites“ ar fi avut relaţii mai frecvente cu Braşovenii neguştori ce treceau pe teritoriul supus administraţiei lor. Deci recomandăţia domnului ar fi mai îndreptăţită să privească pe aceşti capi ai judeţelor decât pe dregătorii dela curte.

Credem însă că o atare interpretare nu corespunde realităţii din următorul motiv: Capii judeţelor, cari erau în acelaş timp şi comandanţii cetăţilor, se numeau *pârcălabi* (прѣркалабъ < por-koláb < Burggraf) în documentele redactate în limba slavă. Acest termen e redat însă în documentele noastre latineşti prin *castellanus* care traduce exact pe pârcălab⁵. „Sberra castellanus“ şi „Buchta castellanus de Kylya“ din documentul moldovean cu data 10 Iulie 1468⁶ sunt tot una cu Zbierea pârcălabul de Cetatea Albă (в. п. збнари прѣркалаба белоградскаго) şi cu Buhtea pârcălabul de Chilia (в. п. бѣхти прѣркалаба киліинскаго) din 24 Septembrie al aceluiaşi an⁷. În Ţara Românească, întâlnim un „Gyrgina Castellanus Castrî Poynar“ în documentul dat de Radu cel Mare Braşovenilor, la 3 Decembrie 1507⁸. Un altul, Panigrad „quondam castellanus oppidi Thargovista“ e menţionat într'un act din 1553, dela Mircea Ciobanul⁹.

Dar din moment ce căpeteniile judeţelor sau pârcălabii sunt numiţi în latineşte castelanii atunci, în mod logic, «comites» nu poate să se refere la aceleaşi căpetenii. În documentul din 1368 întâlnim ambii aceşti termeni; în enumerarea diferitelor categorii

¹ Hurmuzaki XV, p. 2, cf. Ioşga, *Indreptări*, 105.

² Pentru însemnătatea lui vezi *St. şi Doc.* X, p. 8-9; Meteş, *Relaţiile*, 45-6.

³ Hurmuzaki I, 2, 315.

⁴ *Cursul de Istoria Românilor din 1920-1*, p. 608.

⁵ Bogdan, *Braşovul* 389.

⁶ Bogdan, *Doc.*, II, 299; cf. errata p. 501.

⁷ Bogdan, *Doc.*, I, 131-1.

⁸ Bogdan, *Braşovul* 354.

⁹ Hurmuzaki XV 492.

de dregători vin în primul rând «comites» apoi «castellani». Știind acuma care e semnificația celui de al doilea termen, credem că cel dintâi, «comites» privia pe marii dregători dela Curte, pe cei ce erau în contact direct și zilnic cu voevodul.

Castellani sau, cu termenul slav și român, *pârcălabii*, erau comandanții cetăților fiind și căpeteniile județelor în care se aflau acele cetăți. Evident, în județele în care cetățile lipseau, ei erau numai căpeteniile de județ, rezidând în orașul respectiv. Lor li se adresa, în secolul următor, la 1482, Vlad Călugărul când reînnoi Brașovenilor vechiul privilegiu de comerț. Aducându-le la cunoștință reînnoirea, domnul poruncește „pârcălabilor de prin toate orașele noastre (παρκάλαβων πο εκσεχ ημωεχ καρωμεχ)¹ și pârgarilor și vameșilor să nu împiedece comerțul zișilor Brașoveni sau să le ceară vamă mai mare.

Iudices erau, după toate probabilitățile, judecătorii domnești cari aveau să hotărască în eventualele conflicte dintre negustori și populația țarei.

Tributarii erau dregători fiscali, foarte probabil, vameșii. Sub această denumire generală se cuprind desigur acei „tricesimatores“ pe care documentul nostru îi pomenește la Câmpulung, la Slatina și la Dunăre, dar care se aflau, cu siguranță, și în alte locuri.

Sub numele de *Officiales* se înțelegeau, credem, toate celelalte persoane care aveau vreun raport cu domnia, ca mici dregători, subalterni ai marilor dregători, sau persoane însărcinate vremelnic cu vre-o treabă sau slujbă domnească.

În documentul posterior cu un an, din 1369, acelaș Vladislav se adresează «Vobis... universis Castellanis, Comitibus, Iudicibus ceterisque officialibus nostris quibuscunque nominibus censeatur» recomandându-le să dea tot sprijinul și ajutorul lor episcopului sufragan trimis din Ardeal catolicilor din Țara Românească².

Să continuăm cercetarea documentelor în care nu există lista de martori dregători. Dela Vladislav se mai cunosc încă două documente, unul privitor la mănăstirea Vodița, celălalt fiind un act de donație. Documentul privitor la Vodița nu cuprinde știri referitoare la dregători³. În documentul cel de al doilea, din 1372, prin care Vladislav donează rudei sale cu acelaș nume „Ladislavus, filius quondam Ianus meister Dobka, nepos Miked bani“ târgul Șercaia și câteva sate din Țara Făgărașului, întâlnim pe «barones» din Țara Românească, cărora domnul le re-

¹ Bogdan, *Brașovul*, 183-4; cf. întărirea dată în 1476 Octomvrie 7 de Vlad Tepeș aceluiaș Brașoveni: vămi mai mari nimenea să nu îndrăznească a le pune sau a-i băntui nici *pârcălabii de orașe*, nici vornici, nici vameșii... (*ibid.*, p. 95-7).

² Hurmuzaki I, 2, 148-9.

³ Ștefulescu, *Tismana*, 46-7.

comandă să nu atace donația¹. „Barones” e, după cum am văzut, termenul latinesc prin care se designau marii dregători.

Cele două documente care urmează în ordine cronologică, acela al lui Dan din 3 Octomvrie 1385 și celălalt al lui Mircea din 1387, privitoare ambele la mănăstirea Tismana, nu ne dau nici o știre despre dregătorii de la curte. Din ele aflăm numai de existența *găletarilor* (кжалари) adică a slujbașilor însărcinați cu strângerea dijmei ce se cuvenea domnului din grâne și care se măsură cu găleți (кжалы)². Urmează apoi actele din 1389 și 1390 privitoare la tratatul cu Vladislav Jagello. Ambasadorii cari încheie tratatul în numele domnului muntean sunt, în primul act, cei doi *comites* amintiți mai înainte: Maynus et Romanus Hericzsky³. Li considerăm, după cum am spus mai sus, ca mari dregători de curte, ca persoane din imediata apropiere a domnului. În actul cel de al doilea⁴, în loc de Roman, găsim pe „Radlus Gadky” care ar putea să fie una din cele două persoane cu numele de Radu pe care le întâlnim în documentul din 11 Maiu 1409 «Radu ban» și «Radu fiul lui Stan»⁵. Cu aceasta se încheie șirul documentelor muntenești, cunoscute nouă, care nu cuprind lista de martori dregători.

Rezumând analiza acestor documente constatăm că încă din vremea lui Vladislav (1364-1373), Țara Românească era deplin organizată. Domnul era înconjurat de mari dregători, numiți în actele latinești *comites* și *barones*. Țara era împărțită în județe în fruntea cărora stau *castellani* sau părcălabii. Pentru împărțirea dreptății sunt *judices*. Există un întreg aparat administrativ-fiscal al cărui agenți numiți *tributarii*, *tricesimatores* sunt răspândiți în întreaga țară. În sfârșit se constată o sumă încă de dregători, mari și mici, cuprinși sub numele generic de *officiales*.

O asemenea organizare, constatată încă din primul an al domniei lui Vladislav, e greu de admis că ar fi fost opera acestui voevod. Ea a trebuit să existe încă din vremea predecesorilor săi, a lui Nicolae-Alexandru cel îngropat la Câmpulung și a marelui Basarab voevod răposat în 1352. Încă din prima jumătate a secolului XIV, Țara-Românească apare așadar deplin constituită ca stat, cu o întreagă organizare administrativă și cu o oaste proprie, capabilă să se opună și să învingă în două rânduri armata de cavaleri a Ungariei angevine. Concluzia la care am ajuns prin studiful documentelor este deci aceeași cu concluzia obținută pe cale teoretică, prin analiza conceptului de stat.

¹ Hurmuzaki I, 2, 198-200.

² Pentru aceste găleți vezi Giurescu, *Rumâni*, p. 26-31.

³ Hurmuzaki I, 2, 315, cf. Uljanickij, 3-4.

⁴ *Ibid.*, 323 cf. Uljanickij, 5-6.

⁵ Miletič, 119-121; cf. *Arch. ist.* I, 1, 97-8 unde documentul are data greșită 1399.

Moldova. Acelaș lucru rezultă și pentru Moldova din cercetarea primelor documente cunoscute, acele anterioare domniei lui Alexandru. Ne vom ocupa deocamdată, după cum am spus, numai de acelea în care nu apare la sfârșit lista de martori dregători.

Cel dintâi document moldovean cunoscut ¹ e actul din 7 Maiu 1384 prin care Petru al Mușatei donează Dominicanilor dela Siret veniturile cântarului din acest oraș. Martorii se arată în felul următor: „presentibus subscriptis nostro carissimo domino Poruczno, dominu Borla, domino Jula“ ². După cum se vede, niciunul din acești martori nu e arătat ca dregător. Pentru problema ce urmărim acest act interesează însă prin dovada indirectă ce face de existența unui sau eventual a mai multor dregători fiscali însărcinați cu strângerea veniturilor cântarului din orașul Siret.

În 1387, acelaș Petru al Mușatei prestează omagiu regelui Vladislav Jagello și soției sale Hedwiga. În documentul dat cu această ocazie se spune că domnul Moldovei a făcut acest act de omagiu de bună voia sa și cu voia boierilor săi („non coacti, nec compulsi, sed ex certa sciencia et ultronea voluntate Boyaronum nostrorum fidelium“ ³). Cine anume erau acești boieri, se vede dintr'un alt act dat cu acelaș prilej. Prin acest act „Dzula capitaneus, Burla, Draguy marscalcus, Stancel, Stanislaus, supremi consiliarij magnifici domini Petri Woyeuode Mulduiensis“ adevăresc că, după statul și viața lor, Petru a prestat omagiu regelui Poloniei ⁴. Din cei cinci „consilieri supremi“ numai doi

¹ Hașdeu, *Ist. Crit.* 89 a publicat un document din 1374, prin care Jurg Coriatovici acordă „acestei slugi credincioase a noastră pan lacșa Litavor, loçjiitorul de Cetatea Albă, (tot istii sluga nasz viernoi pan Iakszia Litavor, nami-esnik Biograd'skyi) satul Zubrouț ca răsplată pentru slujba lui dreaptă și credincioasă și pentru vitejia arătată într'o luptă cu Tătarii. Autenticitatea acestui document, admisă de Hașdeu și Popovici (*Prinos Sturdza* 361-5) a fost însă pusă la îndoială de către Iorga care consideră actul „ca opera dibace a unui om familiarizat cu vechile uoastre urice și cunoscând poate unile diplome litvane“ (*St. și Doc.*, V, 601, vezi în general p. 597-601). I. Bogdan, revenind asupra unei păreri mai vechi (*Răzenii*, 290 nota 22), îl crede și el fals (*Bul. Com. Ist.* I, 103-4). Aceiași părere are și R. Rosetti, *Succesiunea* p. 3-7. În asemenea condiții socotim că e preferabil să facem abstracție de acest act. Dacă se va dovedi însă că documentul e autentic, cum îl consideră și Onciul (*Datele*, p. 206 și *Din Ist. Rom.*, p. 17) și Xenopol (*Ist. Rom.* III, p. 223 nota 26), atunci el prezintă o deosebită importanță pentru studiul dregătorilor. Într'adevăr din cuprinsul acestui act rezultă că statul moldovean *la 15 ani după întemeiere* (1359-1374) ajunsese la Marea Neagră și că avea deja dregători (părcălabi) la Cetatea Albă. Cu atât mai mult deci, în cazul acesta, trebuie să admitem că restul țării avea o întreagă armatură administrativă-fiscală-judecătorească.

² Sadok Baracz, *Kys dziejów Zákomi Kaznodziejskiego w Polsce*, Lwow 1861 II, p. 499; cf. *St. și Doc.*, I, p. XLIX.

³ Hurmuzaki I, 2, 295-6.

⁴ Hurmuzaki I, 2, 297.

sunt arătați ca dregători: „Dzula capitaneus“ și „Draguy marscalcus“.

Cu privire la cel dintâi, Onciul crede că titlul de capitaneus înseamnă „starostele Țării Sepenițului“¹. Tot ca „staroste sepenicens“ îl consideră și Gh. Popovici². Din cercetarea documentelor moldovenești posteroare rezultă că într'adevăr termenul latin „capitaneus“ corespunde termenului slav „staroste“. Se poate cita ca exemplu în privința aceasta tratatul cu data 12 Iulie 1499 încheiat între Ștefan cel Mare și Ioan Olbracht și redactat atât în slavonește cât și în latinește. Lui старостин Хотинскін și старости Черновскін din redacția slavă îi corespund „capitanei Chotimenses“ și „capitaneus Czarnoviciensis“ în cea latină³. Dar dacă această identitate poate fi ușor dovedită, nu vedem în schimb cărui termen din documentul latin din 1387 îi corespunde adaosul de „sepenicens“ sau „al Sepenițului“ dat de cei doi istorici amintiți⁴. Credem că în documentul din 1387, termenul „capitaneus“ trebuie tradus simplu prin staroste, fără a putea preciza dacă era „sepenicens“, al Hotinului sau al Țeținei. Astfel de staroști, fără indicarea orașului sau cetății de reședință se mai întâlnesc de altfel și în alte documente. În salv conductul dat de Ștefan I stăpânitorului Podoliei Spytko de Melsztyn e pomenit un „Mychael capytaneus moldauiensis“⁵. În documentele lui Alexandru cel Bun întâlnim în mai multe rânduri, un „Jurj staroste“⁶, deasemenea un „Dragoș staroste“⁷.

Titlul de «marscalcus» dat celui de al doilea dregător al documentului din 1387 a fost interpretat de istorici în două feluri. Onciul crede că el înseamnă «dvornicul dela curtea domnească»⁸. Bogdan îl consideră tot una cu vornic⁹; de aceeași

¹ *Cursul*, 431-2.

² *Stărostia*, p. 481.

³ Bogdan, *Doc.* II, 425 și 441.

⁴ Mai întâiu, însăși existența unui ținut administrativ al Sepenițului în vremea lui Petru Mușat nu se dovedește. E posibil să fi existat o țară a Sepenițului înainte de întemeierea Moldovei. Nimic nu ne îndreptățește însă să credem că această țară a Sepenițului a alcătuit după constituirea statului moldovean, un ținut administrativ deosebit, având în frunte un dregător cu titlul de „Staroste al Sepenițului“. În documentele analizate de Popovici se întâlnește numai titlul de staroste, fără însă să se specifice al cărui ținut era. Asupra acestei chestiuni a Starostelui sepenicens vom reveni dealtfel într'o monografie pe care o pregătim, despre „Părcălabi și staroști în Moldova“.

⁵ Popovici, *Stărostia*, 476.

⁶ 1477 Martie 8 (Melchisedec, *Huși*, 3-6); 1407 Octombrie 8 (*Arh. Ist.*, I, 1, 130-2); 1407 (Hurmuzaki I, 2, 827, 8); 1408 (Melchisedec, *Roman*, 301-2); 1420 April 25 (Venelin 60-2). Constatăm un „Jurj staroste“ și în documentul din 17 August 1436 (*St. și Doc.* XIX, 11) care pare a fi acelaș cu Jurj din vremea lui Alexandru cel Bun. Numele întreg al boierului lui Alexandru e Jurj Fratovski.

⁷ *Surete*, I, 195-7.

⁸ *Cursul*, p. 422.

⁹ *Observațiuni*, 618-9.

opinie pare a fi și Ghibănescu¹. Picot și Bengescu îl identifică însă cu comisul². Această dublă interpretare corespunde celor două înțelesuri deosebite în care e întrebuințat titlul «marescalcus» la curțile europene. În Franța «marescalci» erau subalternii demnitarului numit «comes stabuli» (connétable)³ și desigur prin analogie cu aceștia, se explică interpretarea dată de Picot-Bengescu. În Germania de Nord⁴ și în Polonia însă⁵, Marescalcus, la sfârșitul secolului XIV, de când e documentul nostru, are alte atribuții: el era șeful curții având sub jurisdicția sa pe curteni. Cromer arată pe acest demnitar ca „magister aulae regiae”⁶. „Marscalcus” moldovean din 1387 corespunde, credem, demnitarului polon cu același nume. Argumentele pe baza cărora facem această afirmare sunt pe de o parte, vecinătatea Poloniei și influența pe care de sigur a exercitat-o curtea acesteia asupra curții moldovenești, pe de alta, faptul că documentul a fost scris chiar în Polonia, la Lemberg, poate chiar de un diac polon. Creдем аșadar că interpretarea justă a acestui titlu e cea dată de Onciul și Bogdan. „Marscalcus” era demnitarul suprem al curții domnești, sub a cărui jurisdicție se aflau toți curtenii. El trebuie tradus deci prin vornic, nu prin comis. Această concluzie se verifică prin compararea a trei documente de pe vremea lui Ștefan cel Mare. În primele două, din 8 Februarie 1493 și 10 Septembrie 1494, Polonii dau boierului Giurgea titlul de *marșalc* (Джуржю маршалкомх);⁷ în cel de al treilea, din 1496 el e numit, tot de către Poloni, vornic (Джуржа дворникх)⁸; аșadar cei doi termeni sunt echivalenți⁹, (în acest interval 1493-6, vornicul în funcție e Boldur).

După actul din 1387 urmează în ordine cronologică cel din 30 Martie 1392 prin care Roman dăruiește lui Ianăș viteazul trei

¹ *Uricariul* XVIII 468.—Zicem „pare” deoarece cu câteva pagini mai înainte de a spune că-l vornic îl trece printre boierii cu titluri nesigure (p. 453). În asemenea condiții, e greu de știut care e adevărata părere a lui Ghibănescu.—Ca o simplă curiozitate, menționăm și părerea lui Xenopol: „această intitulare polonă (id est: marscalcus) dată unui boier moldovean dovedește tocmai că el nu purta în țara lui niciun titlu și că Polonii au vrut să-l onoreze prin darea unuia”, *Ist. Rom.* III 230).

² *Alexandre...* p. 83.

³ Fustel de Coulanges, *Les transformations de la royauté...* p. 327; *La-visse*, III p. 324.

⁴ Kern, p. VIII.

⁵ Cromer, p. 115-6.

⁶ *Ibid.* În Ungaria șeful curții e *palatinus*, iar comisul e trecut în actele latinești sub numele, obișnuit în cancelariile europene, de *agaonum regalium magister*, (Bartal p. 397, cf. Akos v. Timon p. 175, nota 8 și p. 182-7).

⁷ Bogdan, *Doc.* II, 383 și 386.

⁸ *Ibid.*, 391.

⁹ Bogdan traduce titlul de marșalc dat lui Giurgea prin *dvornic*: vezi *Doc.* II, 383-4.

sate pe Siret¹. În lista de martori, niciunul dintre boieri nu e arătat ca dregător. Aceasta însă nu înseamnă, după cum am spus, că acest voevod nu era înconjurat de dregători, ci numai că, potrivit unei practice sau obiceiului de cancelarie, titlurile acestora nu se adăugau pe lângă numele respective. Că aceasta e interpretarea justă, ne-o dovedește, pe lângă exemplele aduse mai înainte, un al doilea document dela Roman, tot de donației din 18 Noemvrie 1393. În lista de martori, după cinci boier, fără titluri, urmează un *Jurie stolnic* și un *Vlad vornic*². Acesta din urmă e foarte probabil, unul și același cu boierul martor Vlad trecut fără titlu de dregătorie, în documentul din 1392. Îl întâlnim și în documentul din 1395 prin care Ștefan împreună cu boierii jură credință lui Vladislav Jagello³. Aci el e al șaptelea în lista de martori, având înaintea sa șase boieri fără titluri de dregători⁴.

Ultimul document cunoscut anterior domniei lui Alexandru cel Bun este dela Juga Vodă din 28 Noemvrie 1400. Domnul, împreună cu frații săi Alexandru și Bogdan, dă lui Tâban două sate ca răsplată pentru slujba ce-i slujise lui și înaintașilor lui, Petre Voevod, Roman voevod și Ștefan voevod⁵. Documentul se sfârșește prin formula de încredințare adică prin arătarea martorilor. Ei sunt: în primul rând, însuși voevodul, apoi frații săi și în sfârșit *toți boierii mari și mici*⁶.

Această împărțire în boieri mari și mici arată existența unei ierarhii a dregătorilor moldoveni. O parte din ei, designați prin calificativul de „mari” constituiau dregătorii de frunte, alcătuind sfatul pe care îl consulta în mod obișnuit domnul. Ei corespund acelor „supremi consilieri” din documentul dela 1387 care adevereau că, *după sfatul și voința lor*, domnul prestase omagiu regelui Poloniei. Ceilalți, numiți *mici*, erau restul dregătorilor de curte pe care domnul îi consulta numai în cazuri neobișnuite. Ei nu figurau individual în lista de martori dela sfârșitul documentelor decât în mod excepțional; de obicei erau cu-

¹ *Arh. ist.*, I, 1, 18-19.

² *Rev. ist. arh. fil* VII, 367-8.

³ Hurmuzaki I, 2, 817.

⁴ Dol din acești șase boieri au totuși calificativul *de viteji* ВИТЯЖИ pe care Kaluzniacki îl traduce prin *eques* (Hurmuzaki I, 2, 818.)

⁵ Publicat de Xenopol în *Rev. ist. arh. fil.* IV, 714 și de Ghibănescu, *Ispisoace* I, 1-2: ambii îi dau data 400. De aceeași părere e și Onciul, *Datele* 203-4. Gh. Popovici, *Prinos* 371 crede însă că documentul e din 1399 întrucât luna e Noemvrie și deci—potrivit stilului bizantin—trebuie să se scadă 5509 din numărul de ani de la facerea lumii. În ce ne privește adoptăm data 1400 deoarece modul de datare dela 1 Ianuarie pare a fi fost cel mai răspândit în Moldova, în primele două veacuri. Vezi pentru modul de datare al cronicilor moldovene I. Vlădescu, *Inceputul anului în cronicile moldovenești până la Ureche*, *Analele Academiei*, seria III-a, t. IV, cf. Giurescu, *Cronologie*.

⁶ Credința „a tuturor boterilor noștri, a mari și mici” *Ispisoace* I, 1-2.)

prinși sub denumirea generică de „boieri mici” în opoziție cu „boierii mari” aceștia din urmă fiind trecuți fiecare cu numele și demnitatea respectivă.

Din această cercetare a documentelor moldovenești anterioare lui Alexandru cel Bun, rezultă aceiași concluzie ca și pentru Țara-Românească: Statul moldovean apare, din primele vremuri ale constituirii sale, prevăzut cu un întreg aparat administrativ-fiscal. La 25 de ani după întemeiere, în 1384, se constată documentar existența dregătorilor fiscali la Siret. Trei ani după aceea, în 1387, ne e dovedită diferențierea ce exista între dregătorii de curte. Deoparte erau „consilierii supremi” adică marii boieri, dintre care cunoaștem pe Drăgoi vornicul, pe „Dzula” starostele și ceva mai târziu pe Jurie stolnicul. Așadar, atât dregători de caracter strict domestic cum e stolnicul (a cărui prezență ne permite să presupunem pe aceia a ceașnicului sau paharnicului și a comisului), cât și dregători administrativi, de un caracter întrucâtva public, cum e vornicul și starostele. Sub acești mari dregători venea apoi întreaga *ceată* a „boierilor mici”. E foarte probabil ca această împărțire să fi existat din vremea predecesorilor lui Petru, așadar chiar din primele două decenii ale întemeierii. — Și pentru noua formație de stat, cea moldovenească, întocmai ca și pentru Țara-Românească, cercetarea documentară ne duce la aceiași concluzie, a *existenței marilor dregători încă din primele vremi ale întemeierii*.

II.

Enumerarea dregătorilor constatate documentar până la 1508, respectiv 1504.

Am arătat în cele precedente vechimea marilor dregători în Țările Românești, dovedind că o bună parte din ele au trebuit să fie contemporane întemeierii. Să trecem acum la o cercetare mai amănunțită a fiecărei dregătorii în parte. Această cercetare o vom face, după cum am spus, în primul rând, pe baza *documentelor* vremii și numai în măsura în care știrile acestora sunt insuficiente, vom recurge la izvoarele târzii, numite de noi narative.

Primul document din Țara-Românească, în care se constată un dregător în lista de martori e cel din 4 Septembrie 1389, dela Mircea cel Bătrân. În fruntea martorilor mireni e trecut „Vladislav vornicul“ singurul dintre boieri arătat ca dregător. Ceilalți sunt numiți cu toții jupani fără să li se dea titlurile dregătorilor¹. Documentul următor, din 27 Decembrie 1391, se referă la moșia Scoreiu din Țara Făgărașului pe care Mircea „consensu consiliarorum nostrorum, caeterorumque Boeronum“ o donează egumenului Ștanciu și fratelui său Călin „regni nostri nobilibus“. La finele documentului se spune: Hi fuerint testes: 1. Vlad Vornicul, 2. Dragan Bán, 3. Salpan Algja, 4. Groza Moldovan, 5. Sapan Aga, Holdovics Logofet“². Trebuie mai întâiu să se observe că Salpan și Sapan sunt forme alterate pentru „Supan“ adică Jupan³. Deasemenea că Holdovics logofet e o transcriere greșită pentru Baldovin logofătul ce apare în actul din 11 Maiu 1409 și în cele poșterioare acestei date. Sunt

¹ Giurescu *Boieri*, p. 22, nota 2. Traducere românească la Arhivele Statului, *Condica Mănăstirii Cozia*, f. 35.

² Hurmuzaki I, 2, 341-2.

³ *Ibidem*, p. 342, notele 2-3.

documentați, după cum se vede, trei dregători : vornicul, banul și logofătul. În documentele următoare se dă în mod obișnuit lista martorilor. Analizând aceste liste, constatăm în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, următorii mari dregători, pe cari îi cităm în ordine cronologică adică pe măsură ce apar în documente :

1. *Vornicul* (1389 Septembrie 4 : Giurescu, *Boieri*, 22 nota 2).
2. *Banul* (1391 Decembrie 27 : Hurmuzaki I, 2, 341-2).
3. *Logofătul* (1391 Decembrie 27 : *ibid*).
4. *Vistierul* (1394 Ianuarie 8 : Nicolaescu, *Aldea*, p. 6 nota).
5. *Spătarul* (*ibidem*).
6. *Paharnicul* (*ibidem*).
7. *Stolnicul* (*ibidem*).
8. *Pivnicerul* (*ibidem*).
9. *Comisul* (1415 Iunie 10 : Bogdan, *Un chrisov*, 112-4).

În documentele lui Mircea, câte se cunosc azi, am întâlnit numai acești dregători. Cele posterioare, până la moartea lui Radu cel Mare (1508), dată la care se sfârșește cercetarea noastră în ce privește Țara-Românească, ne mai fac cunoscuți și alți dregători, pe lângă cei numiți mai sus. Iată-i deasemenea în ordine cronologică :

10. *Cămărașul* (1431 : Bogdan, *Brașovul*, 56).
11. *Stratornicul* (1443 : Originalul la Muntele Athos ; copie fotografică la prof. G. Millet, Paris), sau *Postelnicul* (1460 Martie 2 : Bogdan, *Brașovul* 326).
12. *Clucerul* (1468 Octombrie 2 : Filitti, *Arhiva* 16-17).
13. *Portarul* (1474 : Bogdan, *Brașovul* 115-6).
14. *Armașul* (1480 : Miletič 128 9).
15. *Sulgerul* (1496-1507 : Bogdan, *Brașovul* 231-2).
16. *Pitarul* (1503 August-Septembrie : Lapedatu, *Radul* 196 nota 3).

În afară de aceștia, documentele ne mai atestă existența dregătorilor subalterni, cum sunt bănișorii, vornicul mic, vornicul al doilea, logofătul al doilea, diacii sau gramaticii, etc. pe cari îi vom cerceta când va fi vorba de superiorii lor.

În Moldova, am întâlnit înainte de Alexandru cel Bun pe *vornic*, *stolnic* și *staroste*. În timpul domniei lui Alexandru cel Bun, se constată, în afară de aceștia 3, următorii mari dregători :

1. *Vistierul* (1401 Februarie 11 : *Surete* VIII 81-2) ¹.
2. *Logofătul* (1403 Ianuarie 7 : Bogdan : *Un doc.* 356-7)

¹ Pentru data acestui document, pe care Ghibănescu, *Surete*, VIII 81-2, îl crede din 1400, vezi Onciul, *Datele*, p. 215 ; cf. C. C. Giurescu, *Les manuscrits...* p. 11-12.

3. *Vornicul din Târgul Romanului* (ibid.)
4. *Ceașnicul* (1407 Octombrie 8: *Arh. ist.* I, 1, 130-2).
5. *Postelnicul* (1408: *Melchisedec Roman* 101-2).
6. *Pârcălabul* (1410 Iunie 28: *Surete* I, 195-7).
7. *Posadnicul* (1421: *Hurmuzaki* I, 2, 514).
8. *Ceașnicul doamnei* (1423 Februarie 17: *Surete* V 1-2).
9. *Vălămanul* (1423: *Hurmuzaki* I, 2, 835).

În intervalul dintre moartea lui Alexandru cel Bun (1433) și cea a lui Ștefan cel Mare (1504), dată la care se încheie lucrarea noastră în ce privește Moldova, documentele atestă, în afară de dregătorii pomeniți, și pe următorii:

10. *Clucerul* (1432 Noembrie 16: *St. și Doc.*, VII 72).
11. *Spătarul* (1432 Melchisedec, *Huși* 149-50).
12. *Comisul* (1436: *Hurmuzaki* I, 2, 865-7).
13. *Portarul* (1442 August 10: *Ispisoace* I, 13-14).
14. *Cămărașul* (1443 Martie 6: *Hurmuzaki* I, 2, 880).
15. *Ploșcarul* (1443 Martie 6: ibid.).
16. *Vistierul doamnei* (ibid.).
17. *Aprodul* (1448 Februarie 18: *Uljanickij* 70 cf. *Uricarul* XI 6-7).
18. *Vameșul* (1449 Iulie 5: *Uljanickij* 75-6).
19. *Medelnicerul* (1463: *Bogdan, Doc.* I, 78).
20. *Clucerul de arie* (1469 Iunie 5: *Bogdan, Doc.* I, 136).
21. *Portarul de Suceava* (1479 Maiu 7: ibid. p. 225).
22. *Ușarul* (1482 Aprilie 15: ibid. 261).
23. *Armașul* (1489 Martie 13: ibid. 372-5).
24. *Pitarul* (1482 Noembrie 24: ibid. 509).

Documentele menționează și un număr de dregători subalterni, precum: logofătul al doilea, ceașnicul al doilea, stolnicul al doilea, vornicei, spătarei, etc. despre care va fi vorba când vom cerceta dregătorii superiori respectivi.

După cum se vede, simpla enumerare a dregătorilor arată asemănarea ce prezintă în privința aceasta Moldova și Țara-Românească. Aceleași dregătorii, cu aceleași denumiri, apar atât într-o parte cât și în cealaltă. Cercetarea lor paralelă se impunea deci dela sine. Să întreprindem acum această cercetare, studiind fiecare dregătorie în parte, mai întâiu în Țara-Românească, apoi în Moldova. Ne vom mărgini numai la marile dregătorii arătate mai înainte, p. 18. Ordinea în care se face această cercetare este aceea a importanței dregătorilor, nu cea cronologică, întrebuințată mai sus.

B A N U L.

Țara-Românească Prima dată când se face mențiune despre acest dregător în documentele muntenești, este la 27 Decembrie

1391, în actul lui Mircea privitor la moșia Scoreiu din Țara-Făgărașului. Al doilea dintre martori, după Vlad vornicul, este Dragan banul¹. În documentul din 8 Ianuarie 1394 prin care Mircea face mai multe donații mănăstirii Cozia, primul dintre martorii mireni este Stănilă banul². Un Drăgoiu banul apare în actul din 21 Ianuarie (1398) privitor la donația pe care o face boierul Aldea mănăstirii Cutlumuz. El ocupă locul al doilea între martori, după un jupan Vlad care e probabil tot una cu Vlad vornicul dela 1391³. În documentul din 11 Maiu 1409, dat mănăstirii Strugalea, banul (Radu) este cel dinfăi în lista de martori⁴. Aceiași situație are el și în redacția slavă a tratatului de comerț încheiat de Mircea cu Brașovenii, la 6 August 1413⁵. Prezența banului printre marii dregători din vremea lui Mircea ne mai e dovedită, în afară de exemplele date, și de documentele din 28 Martie⁶ și 10 Iunie 1415⁷. El figurează și între boierii lui Mihail⁸ și aceia ai lui Radu II (documentul din 21 Noembrie 1421)⁹. După această dată însă și până la 1486, deci timp de 65 de ani, constatăm că banul nu mai apare în lista de martori dregători dela sfârșitul documentelor¹⁰. Dela 1486 și până la 1508 îl găsim din ou trecut între martor și anume foarte adesea ca primul dintre dregători¹¹.

Numele. În documentele slave din epoca 1391-1421 banul poartă întotdeauna titlul de *банъ, бан*¹². În cele din intervalul 1486-

¹ Hurmuzaki I, 2, 341-2.

² Nicolaescu, *Aldea*, p. 6 nota.

³ Originalul la Muntele Athos; copie fotografică la G. Millet, Paris.

⁴ Miletič, 119-121.

⁵ Bogdan, *Brașovul*, p. 6.

⁶ Bogdan, *Un Chrisov*, 110-111.

⁷ *Ibidem.*, 114.

⁸ Document din 1418 Iunie 22 (Miletič 123-2).

⁹ Bogdan, *Brașovul*, 13— Dan II pomenește într'un document din 5 August 1424 pe un Lucaci banul care a dăruit sațul Sogoi mănăstirii Tismana (И сѣло согон цѣо ѣ бѣа приложилъ лѣскачъ банъ.) Nu putem preciza în ce timp a trăit acest ban Lucaci. Documentele cunoscute azi, dela Vladislav I până la Dan II, nu-l menționează. D. Iorga îl consideră ca ban al lui Dan II, (*Gesch. d. rum. Volkes*, I, 271) Ț. Drăghiceanu ca ban al lui Radu (c. 1377-1384) (*Bul. Com. Mon. Ist.* V 1912 p. 100).

¹⁰ „Drăgoi banul” care figurează în traducerea unui document din 17 Noembrie 1431, publicată de Nicolaescu, *Aldea* p. 23, este de fapt o greșeală de traducere. În originalul slav (*ibid.* p. 21) se citește *ДРАГОИ БАНУВЪ* așa dar Drăgoi al Banului iar nu Banul; poate să fie feciorul lui Drăgoi banul dela 1398. Iar Radul care se găsește la curtea regelui Angliei în 1427 și a fost considerat ca „ban al Olteniei” e în realitate din Valachia tessaliană. (Iorga, *Rel. anglo-roum.* p. 6).

¹¹ Pentru documente din această vreme, vezi Lapedatu, *Vlad*, 72-76; colecțiile de documente ale lui Ștefulescu, Miletič, Venelin, St. Nicolaescu, la anii citați.

¹² *Doc.* din 1409 Mai 11 (Miletič 119-21); 1413 August 6 (Bogdan, *Brașovul*, 6); 1415 Martie 28 (Bogdan, *Un chrisov*, 110-111).

1508 constatăm o singură dată titlul; *бани тои стране* și *бани тои држави*¹. (e vorba de doi bani: Deatco și Dumitru Ghizdaveț). Deasemenea, denumirea obișnuită *бан*² și *вєл бан*³. În cele mai multe din documentele slave în care apare banul Barbu (Craiovescu), titlul de *ban* nu e adaogat de diacii respectivi⁴. El e numit de obicei *жшпан барвєша кралевски*⁵ care a fost tradus de istorici în două feluri „Craiovescu”⁶ și „al Craiovei”⁷. Deși s’ar părea că înseamnă acelaș lucru, cele două traduceri prezintă totuși o deosebire. „Al Craiovei” presupune sub înțeles titlul „ban” pe când „Craiovescu” nu implică aceasta. Credem că e preferabil, în epoca celor patru frați Barbu, Pârvu, Danciu și Radu, să se traducă *кралевски* prin „Craiovescu” respectiv „Craiovești” iar nu „al Craiovei”, respectiv „ai Craioviilor”. Iată de ce: Există câteva documente slave din 1505 în care cei doi frați, Barbu și Pârvu sunt citați împreună, dându-li-se la amândoi calificativul sau titlul de *кралевски*⁸. Dacă s’ar traduce acest titlu prin „ai Craioviilor” așa cum a făcut uneori Ștefulescu⁹, s’ar putea presupune că amândoi erau *bani* de Craiova, celace nu e exact. Ban era pe atunci numai Barbul, în timp ce Pârvul e arătat în documente ca fost vornic¹⁰.

Cei patru frați purtau numele de Craiovești de la moșia lor de baștină *Craiova* iar nu fiindcă unul dintre dâșii era ban la Craiova. Dealtfel fixarea reședinții banului la Craiova se datorește probabil faptului că aceasta era una din moșiile favorite ale acelor patru frați care obișnuiau, se vede, să șadă mai mult aci.

Fixându-se apoi definitiv reședința banului în Craiova, titlul de *Kralevski* care arăta la început, în vremea celor patru frați, un raport de proprietate, de moșie¹¹, a ajuns să însemne unul

¹ *Columna lui Traian*, VII (1876) p. 468-9.

² Vezi de pildă, documentele din 22 Maiu 1489 (Lapedatu, *Vlad*, 73); 1496 Aprilie 20 (*ibid.* p. 7 i); 1504 Iunie 15 (Miletič, 143).

³ *Românismul*, 1870 p. 156.

⁴ Cunoaștem numai două documente în care lui Barbu i se dă titlul de *ban*: sunt cele din 20 Aprilie 1496 (Lapedatu, *Vlad* 76) și 15 Iunie 1504 (Miletič 143).

⁵ Vezi de pildă documentul din 3 Iunie 1493 (Ștefulescu, *Tismana*, 201).

⁶ Așa îl traduc: Lapedatu, *Vlad*, 72-6; St. Nicolaescu, *Doc.* 231-4.

⁷ Astfel: Ștefulescu, *Tismana* 202; Acelaș, *Doc.* 59.

⁸ 1505 Martie 26 (Ștefulescu, *Tismana*, 208-9); 1505 Iunie 21. O copie legalizată a acestui document se află la Arhivele Statului (Ștefulescu, *Doc.* 57-8: cuvintele (Barbu ban) sunt ale editorului Ștefulescu); 1505 Iulie 2 (Ștefulescu, *Doc.* 59).

⁹ De pildă în *Doc.* 57-8; 59. Alțiori traduce însă prin Craiovești (*Tismana* 209) sau Craioveni (*ibid.*)

¹⁰ Vezi documentele din 15 Iunie 1504 (Miletič 143) și 3 Decemvrie 1507 (Bogdan, *Brașovul*, 354-5).

¹¹ Ca și la următorii boieri moldoveni din documentul cu data de 1436 (Hurmuzaki I, 2, 865-7): „Stețco Jurjevici Toporovski (dela Toporăuți I); Danco Jurjevici Fratovski (dela Frătăuți I); Damacuș Serețelovski (dela Serețel I).

de dregătorie. În secolul XVI și XVII, el se dă boierului care îndeplinea dregătoria de ban la Craiova. De obicei se adăoga și titlul însuși de *ban*, formând astfel denumirea complexă: **БАНЪ КРАЛЕВСКИ**. Câteodată însă acest titlu lipsește.

În documentele latinești constatăm numele de: *ban*¹ și *banus noster*² în timpul lui Mircea și *banus*³ într'un act dela Radu-cel Mare.

Hajdeu afirmă că banul purta uneori numele de „Ban al Mehedințului”. Ca exemplu dă actul latinesc dela Vlad Vodă, din 1511, în care e trecut, către sfârșitul listei de martori, un „Radulo Bano de Mehedințe”⁴. Dar acest Radul nu e marele ban al Olteniei; el e numai un subaltern al lui, un ban de județ sau bănișor, cum i se mai zicea. Hajdeu putea să vadă, de altfel, citind *întreaga* listă a boierilor martori din zisul document, că *mare ban* în vremea aceia era Barbu Craiovescu. Diacul îl pune imediat după vornic și înaintea unui alt ban Deatco, acesta din urmă probabil ieșit din funcțiune.

În documentele secolelor XIV — XVI, cunoscute de noi, marele ban nu poartă niciodată titlul de „ban de Mehedinți”⁵. E posibil însă ca el să se fi numit la început «Ban al Severinului». Acesta este titlul pe care-l aveau banii unguri și pe care-l poartă și domnii noștri în secolele XIV și XV în titulatura lor. Poezia populară știe și ea deasemenea de «Banii Severinului»⁶. *Documentar* însă, nu se constată acest titlu, ci numai, după cum am văzut, acel simplu de *ban* (БАНЪ, banus).

Înainte de a vedea care erau atribuțiile acestui dregător, să analizăm câteva documente din secolul XV care menționează mai mulți bani în acelaș timp. Această analiză ne va permite să răspundem la întrebarea dacă banul era un dregător *unic*, cum e de pildă logofătul sau dacă el putea fi dublat după exemplul celor doi mari vornici din Moldova sau al celor doi stratornici din Țara-Românească. Documentele de care e vorba sunt următoarele :

¹ Documentul din 27 Decembrie 1391 : „Dragan ban” (Hurmuzaki I, 2, 341-2).

² Documentul din 25 August 1413 : Radol Kalaca (recte Calotă !) pridem Banus noster... (Hurmuzaki XV 8-10).

³ Documentul din 3 Decembrie 1507 : Barbol banus (Bogdan, *Brașovul* 354-5).

⁴ Hașdeu citează după Marienburg, *Kleine Sieben. Gesch.*, Pesth 1806, p. 224. Documentul e publicat în Hurmuzaki. XV, 213.

⁵ Titlul de **БАН ЖИЛСКИ** care se întâlnește în unele documente din secolele XVI și XVII precum și acela de **СЪДИТЕЛИН ВСЕИ СТРАНИ СЕВЕРИНСКИ** ce i se dă în mod excepțional într'un doc. din sec. XVII, vor fi discutate în monografia ce pregătesc despre „Bani și bănia olteană”.

⁶ Balada „Radu Calonfirescu” în Teodorescu, p. 478.

1. 1415 Martie 28. Primul dintre martori e „Radul ban“, al cincilea „Aga ban“¹.
2. 1418 Iunie 22. Al doilea între martori e „Radul ban“, după care urmează îndată „Aga ban“².
3. 1486 Aprilie 23. Domnul se adresează „boierilor domniei mele jupan Dimitru Ghizdavăţ şi jupan Deatco, cinstiţii bani ai aceluşi ţinut (болѣри гсвами жѣпан димѣтрѣ гнздавѣцъ и жѣпан дѣтко бани тои стране почѣстени)“, cu prilejul unei confirmări de proprietăţi din Oltenia³.
4. 1491 Septembrie 3. Vlad Călugărul întărind mănăstirii Tismana stăpânirea peste mai multe sate, porunceşte „tuturor oamenilor ce sînt moşii dela sfînta mănăstire... să se strîngă în oraş la Tismana înaintea cinstiţilor bani ai Domniei mele: înaintea jupanului Deatco şi jupanului Deadul şi a jupanului Diicul şi a jupanului Dragomir ca să-i povăţuiască (aceşti bani) pe toţi oamenii să se ferească de moşile mănăstireşti. (пред честитим канонем гсвами: пред жупанѣ дѣтко и жупанѣ дѣдюл и жупанѣ дикѣл и жѣпану драгомирѣ, како да поведаѣт всем людем да се варѣѣт ѡт ѡчине монастырски...)“⁴.

În privinţa primelor două documente, trebuie să se ţină seamă de practica de cancelarie potrivit căreia diaclii nu adăogau întotdeauna particula *bio* dregătorului ieşit din funcţie. Am arătat mai înainte că unul din cei doi bani, Radul, era tocmai în această situaţie; numai Aga era ban în funcţie. Aşa dar primele două documente nu dovedesc existenţa simultană a doi bani în funcţie. Rămân celelalte două din vremea lui Vlad Călugărul. Aci textele sunt clare şi categorice. Ele ne arată mai mulţi bani în funcţie, în acelaşi timp: în primul document doi, în cel de al doilea, patru. Să cercetăm mai de aproape boierii arătaţi ca bani în aceste documente.

Pe Dimitrie Ghizdavăţ îl întâlnim ca stratornic sub Laiotă Basarab, într'un document din 4 Iulie 1476⁵. În 1480, sub Basarab cel Tânăr, el n'are niciun titlu de dregătorie, fiind trecut totuşi printre cei dintâi boieri martori, în locul al patrulea⁶. La 24 Aprilie 1484, într'un document de confirmare de moşie, e arătat ca ispravnic (исправник думитров гнздавѣцъ)⁷. Fără titlu de dregătorie apare el şi în documentul din 5 Aprilie 1485, privitor tot la o confirmare de moşie⁸. E trecut, ca şi în actul

¹ Bogdan, *Un chrisov*, 1.0-111.

² Miletič, 121-122.

³ *Columna lui Traian*, VII (1876), p. 468-9.

⁴ Nicolaescu, *Doc.*, 237.

⁵ Venelin, 118-9.

⁶ Miletič, 128-9.

⁷ Ştefulescu, *Doc.* 25.

⁸ Ştefulescu, *Doc.* 26.

din 1480, al patrulea în lista de martori, precedând pe toți dregătorii în funcție și având înaintea lui numai pe cei 3 mari boieri ai lui Vlad Călugărul: Dragomir Udriște, Neagoe al lui Borcea și Drăghici al lui Stoica. După 23 Aprilie 1486, data documentului nostru, nu-l mai întâlnim în listele de martori. Din aceste date, rezultă că în 1486 Dumitru Ghizdavaș era un boier de seamă, cu o carieră de dregător deja lungă îndărătul lui. E posibil ca el să fi fost la această dată mare ban al Olteniei¹.

În ce privește pe Deatco, tovarășul de dregătorie al lui Ghizdavaș, s'ar putea să fie acel Deatco Stolnicul ce apare în documente dela 10 Iulie 1464 până la 18 Maiu 1468². Îl întâlnim, dacă identitatea de nume e o dovadă, împreună cu alți trei bani în documentul din 3 Septembrie 1491, citat mai sus. Ca mare ban apare el la 16 Martie 1494, al cincilea în lista de martori, având înaintea lui pe Drăghici marele vornic, pe Cârștian, pe Badea ginerile lui Udriște și pe Staico, marele logofăt³. La 9 Martie 1502, el e trecut fără titlu de dregătorie în lista de martori, având locul al patrulea, înaintea lui fiind banul Barbu Craiovescu, Cârștian fostul vornic și Badea, deasemenea fără titlu de dregătorie⁴.—Din aceste date nu se poate scoate o concluzie precisă în ce privește documentul din 1486. Se pot face însă mai multe ipoteze:

1) E posibil ca atât Ghizdavaș cât și Deatco să fi fost amândoi *mari bani* în funcție. Aceasta e părerea lui Hașdeu⁵. În sprijinul acestei ipoteze vine și un caz similar din [1602] când constatăm doi „bani de Craiova” în funcție în același timp (воткриним господствемъ вѣда лвогѣт и сндорн, банн краювскимъ)⁶. Despre această dublare a marelui ban, Hașdeu spune următoarele: «Este probabil că [ea] se făcea numai în timpuri grele atunci când unul din bani trebuia să fie concentrat asupra administrațiunii ostășești a Olteniei, pe când celălalt rămânea cu administrația civilă, adică cam în același mod cum se rânduiau în Moldova câte 2 pârçalabi la districtele cele importante din punctul de vedere milităresc»⁷.

2) E posibil deasemenea ca Deatco, la data documentului

¹ Filitti, *Banii*, p. 200 îl consideră totuși ca ban mic sau de județ (bănișor), ceea ce era o dregătorie de mică importanță. Dar în cazul acesta nu se explică situația pe care o are el în listele de martori, unde precede, după cum am văzut, pe marii dregători în funcție (vornicul, logofătul, spătarul.)

² Ștefulescu, *Tismana*, 190; Miletič, 125; Ștefulescu, *Doc.* 18; Ac. Rom. Creșteri pe 1925: Document din 12 August 1464, donat de d-na Sabina Cantacuzino; cf. și *Surete* I, 283.

³ *Românismul*, 1870, p. 156.

⁴ Ștefulescu, *Doc.* 46-49.

⁵ *Etym.* t. III, col. 2406-7.

⁶ Document din 25 Iunie în *Cuvente*, I, 123-5.

⁷ *Etym.* t. III, col. 2406-7.

nostru, să fi fost numai ban mic sau bănișor, în județul Gorj, iar Ghizdavăț, mare ban. Împotriva acestei ipoteze se poate ridica însă obiecția că documentul îi pomenește împreună pe amândoi, fără să facă vreo deosebire de rang.

3. În sfârșit, ei pot fi considerați ambii ca bani mici sau bănișori, cum a făcut Filitti¹. Creдем că această ultimă supoziție e puțin probabilă, dată fiind cariera anterioară, a lui Dimitrie Ghizdavăț.

În ce ne privește, înclinăm mai degrabă de partea lui Hașdeu, fără a putea aduce însă, o recunoaștem, o dovadă decisivă în acest sens. Rămâne ca noi documente să ne arate care e supoziția cea adevărată.

Cât despre documentul cel de al doilea, din 3 Septembrie 1491, lucrul se simplifică. Cei patru bani fiind arătați cu toții în funcție, ipoteza cea mai probabilă e că avem de a face cu bani de județ sau bănișori. Aceasta e explicația pe care a dat-o Filitti², și cu bună dreptate, credem. Se mai poate face însă și o altă supoziție: dacă Deatco, cel dintâi dintre cei patru bani este tot una cu Deatco din documentele citate mai sus, atunci e posibil ca el să fi fost *mare ban* iar ceilalți trei, bănișori sau bani de județ. Și într'un caz și în celălalt, dregătoria de mare ban nu apare dublată. Rămâne așadar numai documentul din 1486 care ar putea să ateste această situație, a dregătoriei dublate, într'un anumit moment al epocii de care ne ocupăm.

Atribuțiile marelui ban. O indicație aflăm în documentul din 1486 Aprilie 23, analizat mai sus, prin care Vlad Călugărul în-tărește lui Slav și fiilor lui moșia lor pentru care aduseseră în fața domnului 12 boieri. Domnul se adresează „cinstiților bani din acel ținut (sau: din acea parte) (БАНН ТОИ СТРАНИ ІАІ МАІ ЈОС БАНН ТОИ ДРЖАВН) poruncindu-le să pedepsească pe cei ce ar îndrăzni a încălca moșia lui Slav, deci a nesocoti porunca domnească, cu hatalm și confiscarea ocinei. (ДА ЕС КОЛІН БАНН ТОИ ДРЖАВН ДА СВМСТЕ ТОМШ ЧАККЪ ВА ЕДНЪ РЕЧ ХАТАЛМЕ И В УЧИНЪ ДА СИ НРЪСЕНТЪ)»³. Cei doi bani apar în cazul acesta ca executori ai poruncii domnești în ținutul de peste Olt. Tot ca executori ai poruncii domnești apar și cei patru bani, în documentul din 1491. Ei comunică celor interesați hotărârea domnească. De fapt atribuțiunile marelui ban erau mult mai întinse. Pentru a le cunoaște însă trebuie să ne adresăm, în lipsă de știri contemporane, izvoarelor mai târzii, din secolul XVII.

Balthasar Walter ne spune următoarele: „La marginile țării despre Ungaria și Turcia este situată Craiova. Aici este reșe-

¹ *Banii*, p. 200.

² *Ibid.*

³ *Columna lui Traian*, VII (1876), p. 468-9.

dința Banului care este prefectul acestui mare ținut al Țării Românești. El trage toate veniturile de peste an ale acestei părți de țară¹.

Del Monte definește pe ban astfel: „După principe este banul. Dregătoria lui este să șază la Craiova; avea drept de a judeca în cauzele criminale și în unele civile, întocmai ca și principele. Am zis în unele civile, de oarece în pricinele de împărțirea proprietăților, sentința depinde numai de principe și de senat (divan). Banul își are locțiitorul său². La aceste două mărturii să adăogăm și pe acelea ale lui Miron Costin și Dimitrie Cantemir. Cel dintâi numește Oltenia „țara Mehedinților” și o descrie astfel: «Această țară a Mehedinților are steag și muzică ostășească și pecete deosebită, atârnă însă de domni muntenești. Iar mai departe: «Această țară a Mehedinților este la ei ca o provincie deosebită, capii ei se chiamă bani cu titlul: «ban de Craiova»; pe acești bani însă îi numesc domni Munteniei; scaunul lor este pus ceva mai sus decât al tuturor celorlalți boieri». Și Miron Costin explică, în mod inexact de altfel, numele acestui dregător: «Ban este tot atât cât pan³. Dimitrie Cantemir spune: „până astăzi Banii în Țara muntenească măcar că subt ascultarea și voia Domnului sânt, însă după privilegiile, poate fi, carile dinceput au fost având și la boierie sunt mai de frunte și altă putere au peste Ol, nu numai a judeca ce și cu moarte pre vinovați a căzni; și tot acel vechiu titlul își țin⁴».

Din aceste mărturii și din documentele ce vom cita mai jos, putem afirma următoarele:

Marele ban era reprezentantul domnului în Oltenia, administrând-o în numele acestuia. Atribuțiunile lui, de altfel ca și ale tuturor marilor dregători, erau administrative-financiare, judecătorești și militare.

Atribuțiunile administrative constau în executarea diferitelor ordine trimise de domn. Am văzut că prin documentul din 1486, Vlad Călugărul se adresa celor doi bani Dimitrie Ghizdavăț și Deatco, poruncindu-le să pedepsească cu hatalm și confiscarea ocinei pe cei cari ar îndrăzni să supere în posesia lui pe un proprietar căruia domnul îi întărise stăpânirea moșiei. Deasemenea, cei patru bani numiți în documentul din 1491 trebuiau să comunice celor interesați o anumită hotărâre domnească⁵. Câte-

¹ Papiu Ilarian, *Tezaur*, I, p. 8.

² *Mag. ist.* V, 42-3.

³ *Cronice inedite*, 195 și 199-200.

⁴ *Hronicul*, p. 468.

⁵ Cf. documentul din 12 Februarie 1644 prin care Matei Basarab poruncește lui Barbul, banul Craiovei, să fie ispravnic lui Stanciul postelnicul din Părăiani și să ia de la satul Polovragii „toate cărțile câte vor avea de judecie pentru că i-au rămas denaintea domni mele și cărțile nu le-au dat că au fost nește oa-

odată banul era însărcinat de către domn să procedeze la hotărnicirea vreunei moșii sau a unui sat. Așa e cazul lui Deatcu banul care împreună cu 12 boieri hotărniceste satul Ceaurii aparținând mănăstirii Tismana¹. În rezumat, banul era deci agent executor, fie personal, fie prin subalternii săi, a hotărârilor domnești care priveau teritoriul oltean.

Dreptul de judecată era o atribuție esențială a Banului. De aceea, într'un document din 15 Maiu 1641 i se și dă, în loc de *ban*, titlul de: judecător al întregii țări a Severinului (сѢДНУТІ-ЛІН КСЕН СТРАНИ СЕВЕРИНСКИ)². Nu cunoaștem pentru secolul XV documente din care să se vadă limitele acestui drept de judecată. Nu putem preciza dacă el se întindea asupra delictelor de orice fel și a tuturor cauzelor civile, sau numai asupra unei părți din ele. Se constată documentar că la începutul secolului XVII banul avea dreptul de judecată în ce privește pricinile de stăpânire ale moșiilor. Un exemplu ni-l oferă documentul din 4 Maiu 1607 prin care domnul confirmă lui Petre armașul, soției sale și nepotului lor Drăghici moșie în Copăceni. Petru Armașul se judecase pentru această moșie cu fratele soției sale, Dumitru, în fața Banului. Iată ce spune domnul: «iar după aceea, fratele său Dumitru a stat la pâră și a venit înaintea cinstiului boier și întâiul sfetnic al domniei mele, jupân Preda, marele Ban al Craiovei... Și la aceasta cinstiul boier și întâiul sfetnic al domniei mele, mai sus zis a căutat și a judecat după dreptate și după lege și a dat lui Pătru armașul» soției și nepotului lor lege șase boieri cu care ei jură și câștigă... «Și am văzut domnia mea și cartea cinstiului boierului și întâiului sfetnic al Domniei mele jupan Preda mare ban că au jurat Pătru armașul...»³. Așadar, Banul judeca la începutul secolului XVII, pricinile privitoare la moșii. E posibil să fi avut acest drept dinainte, din secolul XV.

Se pare însă că delimitările de moșii, procesele de separare

meni cu ele în Țara-Ungurească, ci acum au venit, ci să-i apuci dumneata să-i dea cărțile». (Giurescu, *Boieri*, 108, nota 1).

¹ Document din 22 Aprilie 1511. Vlad voevod confirmă mănăstirii Tismana zisul sat: „și au aflat... că este Jiul hotar bătrân sfintei mănăstiri, pe unde l-a hotărât Deatcu banul cu 12 boieri (*Surete*, I, 325): cf. documentul din 14 Decembrie 1515 privitor la judecata ce a avut mănăstirea Vișina pentru moșie cu Bumbestii și cu Porcenii. „Iar domnia mea însumi a trimis pe cinstiul demnitar (КЛАСТЕЛЕНЪ) Deatcu banul și cu cinstiul dregător (ПРАВИТЕЛЪ) al domniei mele, jupan Stanciul mare portar și jupan Neagoe spatâr și cu 12 boieri ce au fost megiași pe împrejur... și au mers pe moșie și au găsit bătrânile hotare... (*Surete*, I, 330-2). Pentru КЛАСТЕЛЕНЪ și ПРАВИТЕЛЪ vezi mai sus.

² *Archiv. f. st. Phil.* XXV, 522, nota 1.

³ Ștefulescu, *Doc.* 311-316.

ale proprietății ieșeau de sub competența banului. În privința aceasta, se pare că numai domnul dă ordin de executare, în urma cererii proprietarului. Poate că la acest soi de acte se referă Del Monte când ne spune că banul n'are dreptul să judece în cauzele de «împărșirea proprietăților»¹. Există, e drept, documente în care se vorbește de porunci de hotărnicie date de banii Olteniei²; se poate însă ca aceste porunci să fie consecința unui ordin domnesc. În orișice caz, chestiunea nu e lămurită încă.

Nu știm dacă banul avea dreptul să judece delictele capitale precum erau omorul, tâlhăria, răpirea. Documentele din secolul XV cunoscute azi nu ne dau un răspuns în privința aceasta. E probabil însă să fi avut acest drept³.

Expunerea procesului și a hotărârii erau arătate în cărțile de judecată pe care banul le dădea întocmai ca și domnul. Nu cunoaștem atari cărți de judecată din secolele XIV-XVI; ni s'au păstrat însă unele din prima jumătate a secolului XVII. Astfel este cartea de judecată a lui Dragomir, marele Ban al Craiovei, dată mănăstirii Tismana la 12 Iunie 1643 ca să stăpânească un rumân. Zisa mănăstire se judecase în fața lui pentru acest rumân cu Vinilă postelnicul din Glogova și cu Ghinea postelnicul din Cătun. De remarcat este faptul că același judecată mai avusese loc odată, mai înainte, în fața răposatului „Hrizei banul”⁴. O altă carte de judecată a aceluiași Dragomir este amintită într'un document din 18 Ianuarie 1644. Domnul spune următoarele: „am văzut domnia mea amândouă răvașele domnești și cartea megiașilor și cartea de judecată a jupanului Dragomir biv vel ban al Craiovei”... (И ВИДѢХУ ГСВМН УБЕА РЪВАН

¹ Cf. cazul similar al vornicilor din Moldova care „nu se amestecă în judecări despre proprietățile nobiliare ereditare” (Miron Costin în *Arh. Ist.* I, 1, 170).

² Document din 1704 mai 5: „Noi 12 boiari ce sântem luați pe cartea dumnealui Atanasie Caliarh vel ban al Scaunului Craiovei, de Vasilie I de frate-său Daniil... ca să hotărâm și să osăbim părțile unuia de cătră alții... *Arh. Olt.* IV, no 18-19, p. 180-1); document din 1713 Decembrie 14: „Noi acești șase boieri... care sunt luați prin cinstita carte d-lui jupan Constantin Știrbei vel ban de toți moșneni din Marofin... ca să le alegem fieștecăruia partea de moșie și de cumpărătoare...” (*ibid.*, p. 184-5).

³ Am văzut că Dimitrie Cantemir, *Hronicul* 468 spune că Banul putea „nu numai a judeca ce și cu moarte pre vinovați a căznt”... E probabil deci ca el să fi avut acest drept dela început, admitând că informația lui Cantemir e exactă.

⁴ Câteodată domnul însărcina pe marele ban să judece asemenea pricină privitoare la proprietăți (moșii). Așa e cazul cu Cornea Brăiloiul în fața căruia se judecă mănăstirea Popei Robului și aceia a Sadovei pentru moșia Jreala și o parte din Căciulătești. Banul, în cartea pe care o dă, la 27 Septembrie 1703, spune: „i-au dat măriia sa pe seama noastră ca să-i judecăm”. Cf. mențiunea pe care o face domnul în documentul din 28 Octombrie 1703: „am văzut domnia mea și carte boiarinului domnil mele vel ban de judecată și alte cărți domnești”. (Originalele ambelor documente se află la muntele Athos, mănăstirea Xenophon, Copii fotografice la G. Millet, Paris.)

гепскн и книг мегіашом і книга жѣпан драгмир бнв вел бан кралевскн... шт сужденіе) ¹.

Atribuțiile militare. Banul administrând în numele domnului și prin delegație dela acesta teritoriul oltean, e natural să admitem că el comanda și corpul de oaste pe care îl da acest teritoriu în caz de războiu. Documentele nu ni-o spun; putem deduce însă faptul din situația pe care o au dregătorii similari în Ungaria (banii de Bosnia, voevodul Ardealului) ². Izvoarele secolului XVII ne dau câteva știri asupra rosturilor militare ale Banului. Din Walter aflăm că pe vremea lui Mihai-Viteazul, banul întreținea în mod permanent o trupă de „200 Cazaci și mai mulți „presidiari“ (praesidiarios) români“... „pentru apărarea marginilor țării“ și ca semn al autorității sale ³. Radu Popescu ne spune în cronică sa că banul avea un steag al lui «bănesc», căruia i se zicea „grapă“ ⁴. Știrea e confirmată de Miron Costin care spune că banul are steag și muzică ostășească ⁵. Pe de altă parte amintirea unui corp de oaste oltean, craiovean, deosebit de cel muntean, s'a păstrat și în cântecul popular. Într'un colind din Ialomița, publicat de G. D. Teodorescu, se spune: «pe câmp mohorât, oști mi-au tăbărât, oști moldovenești și craiovenești, multe-s muntenești. Cele muntenești, ele că-îni cătau și mi-și întrebau... ⁶.

În afară însă de comanda asupra corpului de oaste oltean, constatăm că banul avea uneori în caz de războiu, comanda asupra întregii armate muntene. La 7 Decembrie [c. 1525] Radu de la Afumați scriind Brașovenilor «în privința acelu vrăjmaș ce s'a fost ridicat în Mehedinți (e vorba, crede St. Nicolaescu, de Vladislav III), spune următoarele: „iar domnia mea am trimis pe cinstitul dregător al domniei mele, jupan Părvul banul și cu curtea domniei mele de s'au bătut“ cu el ⁷.

Cronica Țării Românești povestind expediția lui Mustafa Pașa care venea în 1594 cu Bogdan sin lancul voevod să înlocuiască pe Mihai Viteazul, arată că acesta din urmă «au trimes pre un Manta banul cu oaste și i-au lovit fără veste și foarte i-au tăiat rău ⁸.

¹ Ștefulescu, *Doc.* 517-522. Vezi deasemenea și documentul de mai sus din 4 Mai 1607 în care domnul vorbește de cartea de judecată a banului Preda. Alte cărți de judecată: dela banul Barbu Milesco din 1683-5 (data 1674-5 e inexactă) *Arh. Off.* IV no. 18-19, p. 185-6); dela banul C. Știrbei din 1707 (*Arh. Off.* I, p. 121.)

² Akos v. Timon. 248-9; 275-6; 771.

³ *Tezaur...* p. 8.

⁴ *Istoriile...* ed. Iorga, p. 165.

⁵ *Cronice inedite*, p. 195.

⁶ Teodorescu, *Poesii* p. 50. Cf. varianta din Burada, *O călătorie*, p. 82-4.

⁷ Nicolaescu, *Doc.* 38-9.— *Istoriile...* p. 49 prezintă o versiune diferită a acestei lupte; ele arată că banul Părvul, din inițiativa lui, iar nu trimis de Radu, s'a luptat cu Vladislav domnul din scaun.

⁸ *Istoriile...*, p. 86.

În lupta pe care o dau boierii revoltați, în frunte cu Matei, aga din Brâncoveni, împotriva lui Leon Vodă, oastea domnului era comandată de banul Boul și de Nedelco Boteanu¹.

Din aceste exemple nu trebuie să se deducă însă că numai banul avea comanda asupra armatei în timp de război. După cum vom arăta mai departe, acest rol putea fi îndeplinit și de alt boier, potrivit dorinței domnului. Dregătorul militar prin excelență în Țara-Românească era spătarul. Totuși, pe câmpul de luptă, autoritatea sa era mai mică decât a banului și chiar a vornicului. Știrea o luăm din Del Monte: „Pe câmpul de război [spătarul] e cel dintâiu după principe, *afară de ban și vornic*”².

Rangul ierarhic. În ce privește rangul ierarhic al banului, izvoarele secolului XVII ni-l arată, în mod unanim, ca cel mai înalt dregător din vremea aceea³. Se pune însă întrebarea dacă el avea aceiași situație și în secolele XIV și XV⁴. Spre a putea răspunde, trebuie să cercetăm ordinea în care sunt înșirați martorii dregători în documentele din acea vreme. Căci această ordine constituie, în lipsă de alte izvoare, singura indicație cu privire la rangul ierarhic al dregătorilor. Și încă trebuie să se știe seamă că această ordine nu reprezintă întotdeauna ordinea *strict* ierarhică a diferiților dregători; ea era determinată uneori și de importanța personală a martorului, de noblețea familiei.

În primul act în care apare banul, acel din 27 Decembrie 1391, el are locul al doilea, după vornic⁵. Aceiași situație pare a fi și în cartea boierului Aldea din 21 Noembrie 1398, unde înaintea banului e jupanul Vlad căruia diacul însă nu-i adaogă titlul dregătoriei⁶. În documentele din 1394 Ianuarie 8⁷, 1409 Mai 11⁸ și 1413 August 6⁹ el are primul loc. În așezământul

¹ *Istoriile*, p. 113.

² *Mag. ist.* V, 44.

³ Vezi-le mai sus p. 47. Adăogăm, în ce privește rangul ierarhic al banului la începutul secolului XVII, și documentul din 4 Malu 1607 citat mai sus. Banul este arătat ca „întâiul sfetnic al domniei mele (пръвомъ съветникъ гекми) Ștefulescu, *Doc.* 311-316.

⁴ Căci nu trebuie să ne închipuim că ierarhia marilor dregători a rămas aceeași timp de secole. Ea a variat, după împrejurări. Părcălabii de cetăți din Moldova, de pildă, pe vremea lui Ștefan cel Mare, erau printre marii dregători, fiind citați în lista de martori înaintea dregătorilor de curte (vistier, spătar, paharnic, stolnic, comis). În a doua jumătate a secolului XVII ei sunt departe de a mai avea situația de altă dată. Alt exemplu: Postelnicul moldovean, în secolul XV, are înaintea lui pe spătar și vistier. Peste două secole, el ajunge însă să aibă un rang ierarhic superior acestora.

⁵ Hurmuzaki, I, 2, 341-2.

⁶ Originalul la M-rea Cutlumuz; copie fotografică la G Millet, Paris. Publicată de Nicolaescu, *Aldea*, p. 15 nota.

⁷ Nicolaescu, *Aldea*, 16 nota.

⁸ Miletič, 119-121.

⁹ Bogdan, *Brașovul*, 6.

de comerț pe care îl face Mircea cu Brașovenii, la 25 August 1413, cel dintâi dintre martori e „Radol Kalaca, pridem banus noster, nunc autem iudex et palatinus curie nostre”¹. În documentele următoare din 28 Martie² și 10 Iunie 1415³ vedem apărând doi bani : *Radul ban* (în realitate : fost ban, vezi mai sus p. 11) care e primul între martori și *Aga ban*, în funcție, care ocupă respectiv locul al cincilea și al treilea. Acesta din urmă are înaintea sa, în primul document, în afară de Radu ban, pe vistier, pe logofăt și un jupan Voico fără titlu de dregătorie ; în cel de al doilea, numai un jupan Martin fără titlu de dregătorie. Aceiași bani Radu și Aga apar și în documentul din 22 Iunie 1418⁴. Cel dintâi, în realitate fost ban, ocupă locul al doilea având înaintea sa pe acelaș Voico, fără titlu de dregătorie, pe care-l întâlnisem și în documentul precedent. Cel de al doilea ban, Aga, acesta în funcție, ocupă locul al treilea, imediat după Radu. În sfârșit la 21 Noemvrie 1421, banul Aga e trecut al patrulea în lista de martori, având înaintea sa trei boieri fără titlu de dregătorie⁵. Urmează apoi perioada de 65 de ani, până în 1486 când întâlnim pe cei doi bani Dimitrie Ghizdavăț și Deatco.

Dacă rezumăm constatările făcute cu privire la locul ocupat de ban în documentele epocii lui Mircea cel Bătrân, rezultă următoarele : *Banul alternează cu vornicul pentru locul întâi între martorii cărora li se dă titlul dregătoriei*. În patru documente, el e în fruntea acestora ; în alte șase el cedează primul loc vornicului. Actul din 25 August 1413 ne arată că Radul Calotă, după ce fusese mai întâiu ban (pridem banus noster) e făcut apoi vornic (nunc autem iudex et palatinus curie nostre.) Dacă se ține seamă de faptul că, *în general*, un boier ocupă dregătoriile în ordinea importanței, cea posterioară fiind superioară în grad ierarhic celei anterioare, rezultă că Radul fusese înaintea, așadar că vornicul, șeful curții domnești, era superior banului. Pe de altă parte însă, constatăm că în documentul din 28 Martie 1415 diacul dă lui Radu, deși acesta era vornic, tot vechiul titlu de ban ; ba ce e mai mult, în hrisovul din 10 Iunie 1415 acest boier are ambele titluri, cel de ban precedând chiar pe cel de vornic. Ce-l îndemna pe diac să adaoge la numele boierului, în documentul din 28 Martie 1415, titlul unei dregătorii anterioare și nu al celei pe care o avea atunci ? Deasemenea, de ce titlul de ban precede pe cel de vornic în hrisovul din 10 Iunie 1415 ? Răspunsul cel mai plauzibil e că diacul

¹ Hurmuzaki, XV, p. 10 și la Bogdan, *Brașovul*, 36-7.

² Bogdan, *Un hrisov*, 110-111.

³ Ibid., 112-114.

⁴ Miletiț, 121-2.

⁵ Bogdan, *Brașovul*, 13.

a procedat astfel, știind că dregătoria de ban era cea dintâi, că acest titlu era distincția cea mai de seamă ce se putea acorda unui boier. Această concluzie e însă contrară celei anterioare, la care ajunsesem prin analiza actului din 25 August 1413. După cum se vede, pe baza documentelor cunoscute azi, nu se poate rezolvi în mod sigur chestiunea superiorității ierarhice a banului sau a vornicului, în epoca lui Mircea.

Să vedem acuma care este situația banului din punct de vedere ierarhic după 1486 când re apare în documente. În hrisovul din 22 Maiu 1489 în care banul e menționat din nou între martori, el are locul al treilea, fiind precedat de vornic și logofăt¹. Din 1493, ni s'au păstrat două documente, unul din 3 [Iunie]² și altal din 16 Iunie³; în ambele întâlnim pe Barbu Craiovescu, citat în rândul al doilea, după Drăghici al Stoicăi și înaintea vornicului. În anul următor, la 16 Martie 1494, găsim un „Deatco mare ban“ având locul al cincilea, după vornic, logofăt și doi boieri fără titluri, nefiind în schimb Barbul Craiovescu⁴. Pe acesta îl întâlnim însă după câteva zile într'un document din 1 Aprilie 1494⁵ și apoi într'altul din 22 Iulie⁶, menționat tot al doilea în lista de martori, având înaintea lui pe Drăghici, marele vornic în funcție. În 1496 Aprilie 20⁷ constatăm că banul Barbu e primul între martori pentruca apoi într'un document din 1 August același an⁸, să-l vedem iarăși al doilea, având înainte pe același Drăghici, care de data aceasta nu poartă nici un titlu de dregătorie. Într'o situație identică apare el și în hrisovul din 9 Ianuarie 1497⁹.

Dela 1499¹⁰ înainte însă și până la 1508, dată la care se încheie cercetarea noastră, banul Barbu Craiovescu e citat cu o singură excepție, primul¹¹. Excepția, care se poate însă explica, e tratatul lui Radu cel Mare cu Ungaria încheiat la 1507. Pri-

¹ Lapedatu, *Vlad*, 73. — Într'un document din 31 Iulie 1480 apare pentru întâia oară Barbu Craiovescu între martori, fără titlu de dregătorie. La 1 Aprilie 1492 el e mare ban. (I. Filitti, *Craioveștii*, în *Conv. Lit.*, LIV (1922) p. 196. cf. Grecianu, *Genealogiile*, II, 267 nota 3.)

² Ștefulescu, *Tismana*, 200-1.

³ Lapedatu, *Vlad*, 75.

⁴ Lapedatu, *Vlad*, 75-6.

⁵ *Ibid.*, 76.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ Miletic, 135-7.

⁹ Ștefulescu, *Doc.*, 39-40.

¹⁰ În anul 1498, nu apare în lista de martori nici Barbu Craiovescu, nici vreun altul care să aibă titlul de ban.

¹¹ De pildă: documentul din 1499 Iunie 15 (Venelin 133-4); 1500 Aprilie 23 (Ștefulescu, *Doc.*, 42-3); 1501 Maiu 21 (Miletic, 140-2); 1501 Iulie 9 și 1502 Martie 9 (Ștefulescu, *Doc.*, 45, 46-9); 1504 Iunie 15 (Miletic, 143); 1505 Martie 26 (Ștefulescu, *Tismana*, 208-9); 1505 Iunie (Nicolaiescu, *Doc.*, 31-4) etc.

mul în lista de martori e „Gyrgina castellanus castris de Poynar“, urmând apoi banul Barbu¹. Prioritatea acordată lui Gherghina pârcălabul se explică prin faptul că acesta era rudă cu domnul și unchiul lui după mamă². Importanța personală, a neamului prevalând asupra ordinii ierarhice, a făcut pe diac să-l treacă în fruntea listei de dregători.

Din analiza aceasta rezultă că în cei din urmă ani ai secolului, XV și la începutul celui de al XVI, banul ocupă primul loc între dregătorii munteni. Dacă predecesorii lui Barbu Craiovescu, un Hamza, un Deatco și chiar uneori însuși Barbul în primii ani de dregătorie sunt trecuți în lista de martori în urma vornicului, dela 1499 înainte însă, banul ocupă în mod obișnuit primul loc. El e cel dintâi dintre dregătorii munteni și își va păstra de aci înainte această situație.

Subalternii marelui ban. Pentru administrarea întregului ținut supus autorității sale, pentru executarea diferitelor porunci trimise de domn, banul avea mai mulți subalterni. Ei erau :

1) *Banii de județ sau bănișorii.* Să dovedim mai întâiu identitatea celor doi termeni. Se știe că Mihai Viteazul înainte de a fi domn fusese ban de județ în Mehedinți și apoi ispravnic al Craiovei. Ni s'a păstrat un document din vremea lui Mihnea prin care acesta se adresează „lui Mihai banul din județul Mehedinți“, poruncindu-i să silească niște sate ale mănăstirii Tismana să-și dea câbelele și dările ce se cuvin mănăstirii³. Pe de altă parte, într'un document din 2 Maiu 1613, vorbindu-se de două sate Ponurălu și Dobra, din Oltenia, se spune că ele au fost cumpărate de Mihai Viteazul „pe când... era bănișor în județul Mehedinți (кжда бна михана воеводаѣ бѣнишор ѣ сѣд мѣх. și кыда бна гчес емѣ болерин бѣнишор ѣ сѣд мѣх)“⁴. Din compararea acestor două documente se vede clar că banii de județ erau tot una cu bănișorii⁵.

Prima mențiune cunoscută nouă despre acești subalterni este în documentul din 1491 analizat mai sus. Am arătat că banii despre care se vorbește în acel document, erau după toate probabilitățile, bani mici sau bănișori. În documentul din 17 August 1511 prin care Vlad făgăduiește pace și prietenie regelui Ungariei și Brașovenilor diacul trece către sfârșitul listei de martori, împreună cu alți dregători mai mici (pitarul, vornicul

¹ Bogdan, *Brașovul*, 354-5 ; cf. Hurmuzaki, XV, 177-8.

² Hurmuzaki, XV, 178 nota 1, cf. Nicolaescu. *Doc.*, p. 9 nota. Greceanu, *Genealogiile*, II, 348 crede că era unchiu după tată, așadar Basarab.

³ Nicolaescu. *Doc.*, 308.

⁴ Ștefulescu, *Doc.*, 333.

⁵ Nu suntem așadar de părerea lui Filitti care afirmă că banii de Mehedinți cari „se întâlnesc mai târziu sub stăpânirea românească“ ar fi o amintire a vechilor bani ungurești de Severin (*Negru Vodă*, p. 7). Ei sunt pur și simplu bănișori, bani de județ, la fel în Mehedinți ca și în celelalte județe ale Olteniei.

mic, șetrarul) și pe „Radulo Bano de Mehedencze”¹. Acest Radul are aceeași dregătorie ca și Mihaiu Viteazul mai târziu ; el e anume un bănișor adică subaltern al marelui ban, în județul Mehedinți².

Astfel de bănișori erau în toate județele Olteniei și probabil în primele timpuri, numai în aceste județe. În secolul XVII însă îi constatăm și în Muntenia, dincoace de Olt, unde nu ne-am fi așteptat³. Ei aveau atribuții duble : Pe de o parte executau poruncile pe care le da banul sau câteodată chiar domnul direct, pe de alta erau ei înșiși judecători în sate pentru pricinile mai mici. Am citat mai înainte documentul din 1491 precum și cel dela Mihnea din care se vede rolul de agenți executori al bănișorilor. Dăm aci încă unul în acelaș sens :

1620 Aprilie 25. Gavriil Moghilă poruncește bănișorilor să întoarcă Ancai din Jupânești (Gorj) mai multe lucruri pe care i le luase un anume Barbul : „Drept aceia și voi bănișorilor carii veș[i] îmbla pre în județu, în vreme ce veș[i] vedea [a]castă cartea domnii meale, iar voi încă să căutați să-i întoarceți bucatele [a]ceștii mueri înapoi”⁴.

Iată acum câteva documente din care reies clar atribuțiunile judecătorești ale bănișorilor :

1) 1602 Aprilie 6. Simion Movilă dă o carte mănăstirii Tismana „ca să fie alu ei satu anume Tismeana în pace de Leși, de Moldovéni, *de bani*, de să n'aibă treabă a merge să-i judece sau să i praade întru ei...”⁵.

2) 1630 Ianuarie 30. Leon Vodă dă o carte mănăstirii Plum-buita pentru satul Boldorogешti cu Rota din Ilfov „ca să fie în pace de lucrul domnesc și de bani de județ și de mertice și de cai de olac și de podvoade, de nimenilea val să n'aibă... să fie numai de poșlușania sf. m-ri, iar *bani de județ nimica în sat să nu intre, ce să fie în bună pace. Iar ce va fi judecata satului, să fie volnic egumenul să judece rumânii mândștirea cum au fost și mai dinainte vreme pentrucă de răul banilor s'au*

¹ Hurmuzaki, XV, 213-4.

² Pentru părerea greșită a lui Hașdeu care credea că acest Radu e mare ban al Olteniei, vezi mai sus p. 41 nota 10.

³ De pildă : în *Argeș* (documentul din 30 August 649 reprodus mai jos), în *Ilfov*, (document din 30 Ianuarie 1630, idem), în *Buzău* (documentul din 1710 dat moșnenilor Mocești și în care se vorbește de „Enache banul dela Mocești” (*Dicț. Geografic*, sub cuvântul „Banul, mănăstire de călugări în orașul Buzău”), în *Prahova* (document din 1654 Maiu 1, în care figurează ca martor „Neagoe banu ot Bor[deani]” (*Rev. Arh.* I, 1, 4). Pentru bănișorii din Prahova cităm și documentul cu data 19 Iulie 1648, privitor la stăpânirea unei grădini din satul Scorțeni. Una din părți, spre a-și dovedi drepturile, ia, pe răvașele vornicilor, doi jurători care vor avea să jure de astăzi lul. 19 inu 2 săptămâni, *înaintea bănișorilor de județ*” (*Rev. Arh.* I, 1, 3).

⁴ Ștefulescu, *Doc.*, 400-1.

⁵ *Cuvente*, I, 128. Hașdeu, *ibid.* 129 crede greșit că e vorba de bani de Craiova.

*răsipit satul mănăstirii de au fugit. Drept aceia și voi banilor de județ încă să aveți a lăsa satul Boldorogheștii cu Rota foarte în pace, nimic întru ei să nu intrați*¹.

3) 1637. „să nu aibă nimené trebă să judece satul Glodul, nici cămărașii dela Ocnele cele mari, nici bănișorii de județ, ci să aibă a-i judeca pre dânșii de toate, părinte egumenul cu tot soborul”².

4) 1649 August 30. Matei Basarab către slujbașii domnești pentru satul Flămânzeștii (Argeș) al mănăstirii Argeș: „Așijderea.. și voi bănișorilor și voi armășăilor și voi toate slugile domnii mele... încă să aveți a vă feri de... satul mănăstirii, de Flămânzești și în pace să-i lăsați.. [căci] este dată judecata mănăstirii...”³

Din documentele acestea se vede că în fiecare județ erau mai mulți bănișori. Câți anume, e greu de determinat. Hașdeu crede că în Oltenia erau aproximativ 50, câte 10 de județ, având fiecare sub jurisdicția sa cam 15-20 de sate⁴. El nu aduce însă vreo dovadă în sprijinul acestei afirmări.

II. *Slugile bănești*. Într'un document din 9 Ianuarie 1498 prin care Radu cel Mare scutește trei sate ale mănăstirii Tismana de toate slujbele și dările, se spune: „nimenea să nu îndrăznească a-i băntui, nici judecător, nici birnici, nici podvozari, nici armași, nici banii, nici slugile bănești, nici slugile dvornicilor.. cei trimești după milostenii și după trebi...”⁵ O formulă asemănătoare găsim într'un document dela Radu dela Afumați, din 8 Ianuarie 1526, prin care scutește cinci sate ale aceleiași mănăstiri de toate dările, slujbele și muncile, cum făcuse și Radul cel Mare: „Pentru aceia nimeni să nu cuteze a-i băntui și între ei să nu intre vătafii nici mari, nici mici, nici banii, nici slugile bănești (слѡзъ банскѡи) nici slugile marelui vornic, nici alt nimeni dintre slugile sau dregătorii domniei mele.”⁶

Banii de care se vorbește în amândouă aceste documente credem că sunt „banii de județ” sau bănișorii, iar nu marii bani de Craiova. Părerea ne-o sprijinim pe faptul că ei sunt citați împreună cu o serie întregă de dregători subalterni, precum podvozari, armași, slugile vornicilor. E foarte probabil ca și acești bani să fi avut o atare situație, de dregători subalterni, să fi fost așadar nu mari bani de Craiova, ci bani de județ sau bă-

¹ Giurescu, *Boieri*, p. 95 nota 2.

² *Etym.* t. III, col. 3205.

³ *Arch. ist.* I, 1, 106-7: cf. *Etym.* III col. 3204. — Pentru *bani de județ* mai vezi și documentele din 1613 Ianuarie 9: „Crăciun banul ot Balșe” (Grecianu, *Genealogiile* I 419); 1614 Ianuarie 27 (ibid. II 208); 1616 Maiu 20 (ibid. I 419); 1618 Aprilie 17, Aprilie 28: „i ot Săculiani Pădure banul” și Septemvrie 18 (respectiv Grecianu, *Genealogiile* I 274; II, 6; I 276.).

⁴ *Etym.* III col. 3203-4.

⁵ Ștefulescu, *Tismana*, 206.

⁶ Ștefulescu, *Doc.* 88. Ștefulescu traduce greșit слѡзъ банскѡи „prin slujbași”.

nișori. Dealtfel e și natural să fie vorba de bani de județ întru cât aceștia erau de fapt agenții executori ai diferitelor porunci domnești sau ale marelui ban. Prin *slugi bănești* (слугъ бански), care e o denumire generică, întocmai ca și slugi domnești, slugi ale marelui vornic, trebuie să înțelegem pe ceilalți dregători subalterni ai banului, în afară de bănișori. Aceste „slugi bănești“ erau însărcinate cu executarea diferitelor ordine date de domn sau de marele ban și privitoare la teritoriul oltean. Printre slugile bănești figurau, desigur, și „armași“ banului de care ne pomenește un document din 30 Iunie 1546. În acest document ni se spune că un anume Arcă era dator o sumă de aspri marelui ban Dimitrie. Acesta, pentru a întoarce datoria, „a trimis armașii săi (нигози армаси) „și i au luat bucatele lui Arcă“¹.

Curtea banului. Banii de județ sau bănișorii erau dregători subalterni din județe, locuind în unele din satele supuse autorității lor. În afară de aceștia însă marele ban avea o serie de dregători la Craiova, un fel de curte a sa, imitând în proporții mult reduse, curtea domnească. Într'un document din 10 Iunie 1529, se vorbește de un Stan *stolnic al banului* Preda Craiovescu (стан столник[а] банов). Acest stolnic își pune zălog partea sa de moșie din Epotești, pentru a putea plăti zisului ban o pagubă ce-i făcuse. Documentul zice: „...au căzut Stan stolnic în mare greșeală, încât era Preda banul să piarză pă Stan stolnic, pentrucăci Stan au prăpădit niște haine ale Predii banului“.² Constatăm așa dar, la începutul secolului al XVI un *stolnic al banului* care trebuie să fi avut aceleași atribuții ca și stolnicul dela curtea domnească. Am văzut deasemenea mai sus „armași“ banului cu rolul de agenți executori, întocmai ca și armași domnești. Pe lângă aceștia, vor fi existat și alți dregători asemănători celor dela curtea domnească, de pildă: *un logofăt cu mai mulți diaci* pentru redactarea cărților de judecată, a poruncilor, a răvașelor, *un portar* pentru primirea și introducerea trimișilor precum și a diferiților împricinați, etc. Din izvoarele secolelor XV și XVI nu aflăm însă nici o știre asupra lor. Walter, care scrie la începutul secolului XVII, spune numai că banul întreține 200 de Cazaci și mai mulți *presidiari* (praesidiarios) români cari sunt tot soldați. Știri precise asupra acestor dregători subalterni avem abia spre sfârșitul secolului XVIII³, deci mult după epoca de care ne ocupăm. Le vom folosi atunci când vom cerceta instituția dregătorilor în epoca modernă.

¹ Ștefulescu, *Doc.* 115-6.

² *Șt. și Doc.* V 170.

³ *Fotino*, III 455-6 (trad. Sion 265-6 ; V. A. Urechia, *Ist. Rom.* IV 62-3, 79, 138, 150 ; VII 82, 92, 171 ; VIII 493 ; cf. Filitti, *Banii*, p. 204 nota 2.

Veniturile banului. Nu poate fi vorba de vreo *leafă* pe care ar fi primit-o banul în secolele XIV și XV. Sistemul lefiu, dată de vistierie ca plată a slujbei făcută de dregători, a fost introdus la noi târziu, abia în secolul XVIII, prin reforma lui Constantin Mavrocordat. Aceasta nu înseamnă însă că banul nu s'a bucurat din capul locului de anumite venituri. Ele erau alcătuite, în primul rând, din amenzile sau gloabele la care condamna, în calitate sa de judecător, pe delinquenții întregului ținut oltean². Nu se poate preciza însă dacă aceste amenzi se cuveneau *în întregime* banului sau dacă lua din el o parte și vistieria domnească. Deasemenea nu știu dacă banul nu avea drept la o cotă din amenzile pronunțate de subalternii săi, bănișorii sau banii de județ. Știri documentare ne lipsesc cu totul în privința aceasta.

Un alt izvor de venit îl constituiau, desigur, darurile pe care le primea dela slujbașii subalterni a căror numire depindea de el. Nici în această privință însă, nu putem da precizări, deoarece ne lipsesc știrile.

Walter spune că banul „trage toate veniturile de preste an ale acestei părți de țară”³ (ale Olteniei adică) ceea ce ar însemna, interpretat ad litteram ca el beneficiază de toate impozitele ce se ridicau în acest ținut. Credem însă că o atare interpretare nu corespunde realității. E posibil ca banul să fi avut o parte din veniturile ce se strângeau în Oltenia⁴; că ar fi beneficiat de întregimea lor ni se pare puțin probabil: aceasta ar fi însemnat o mișcare considerabilă a veniturilor domnului.

Dacă nu putem ști la ce sumă se ridicau veniturile banului în epoca veche, credem că se poate totuși afirma că ele erau destul de mari. Să ne gândim numai că subalterni de ai lui, cum erau bănișorii puteau să cumpere sate din venitul slujbei lor. Astfel e cazul lui Mihai Viteazul care, pe când era bănișor în Mehedinți, a cumpărat două sate: Ponurălu și Dobra⁵. De sigur, acești bănișori aveau interes să pronunțe amenzi cât mai mari și mai dese. Ele erau uneori chiar așa de apăsătoare, încât satul se risipea, fugea⁶.

Dacă subalternii aveau astfel de venituri, ne putem ușor închipui că ale banului erau cu mult mai mari. De altfel, fără venituri considerabile, el nu ar fi putut face față cheltuielilor

¹ cf. Giurescu, *Boieri*, p. 95. Despre veniturile dregătorilor, în general, vezi C. C. Giurescu, *Noi contribuțiuni la studiul marilor dregători*, p. 13-24.

² *Tezaur*, I p. 8.

³ După cum vornicii, în Moldova secolului XVII, aveau o parte din veniturile strânse în cuprinsul ținutului supus administrației lor.

⁴ Ștefulescu, *Doc.* 333.

⁵ Vezi mai sus p. 55—6 doc. din 1630 Ianuarie 30.

pe care i le impunea situația sa de mare dregător, având o curte a sa care trebuia întreținută¹.

Originea banului oltean. În privința aceasta există în istoriografia română două păreri diametral opuse: una mai veche, a lui Hașdeu, cealaltă, recentă, a lui Filitti. Cel dintâi, influențat de teoria sa asupra Basarabilor, crede că bănia olteană trebuie „să fi existat... cam de pe la 1100-1150”. Banii românești de Severin, după Hașdeu, sunt anteriori celor unguri. De altfel, a-ceștia din urmă „n’au fost niciodată decât un fel de reacțiune contra Basarabilor, un titlu așa zicând de contrabandă”².

Filitti dimpotrivă crede că dregătoria de mare ban al Olteniei a fost înființată spre sfârșitul secolului al XV, de Vlad Călugăru, în favoarea lui Barbu Craiovescu.

„Mari bani în înțeles de cărmuitori ai Olteniei întregi — spune Filitti — nu întâlnim până la 1492, când apare în divan Barbu, marele ban de Craiova. El poartă, cel dintâi, titlul de mare ban spre a se deosebi de simpli bani, ce se întâlnesc din când în când până atunci și de atunci încoace, ca un fel de cărmuitori de județe”³.

Asupra motivului care a îndemnat pe Vlad Călugăru să înființeze o astfel de dregătorie, Filitti se pronunță în mod mai puțin categoric: „Rămâne întrebarea dacă domnul a înființat noua dregătorie din motive de ordin intim cum sunt înclinat a crede sau silit fiind de puterea pe care Craioveștii o aveau în Oltenia”⁴.

După cum se vede, cele două păreri diferă în mod fundamental. De unde Hașdeu considera bănia ca existând din seco-

¹ Aci este locul să vorbim despre o teorie a lui Hașdeu care pune denumirea românească ban dată monedei în legătură cu banul oltean. El spune: „Cumcă ban nu însemnează altceva decât moneda Banului” aceasta rezultă din analogia cu italianul „ducato”, cu englezul „sovereign”... În terminologia numismatică din veacul din mijloc „denarius banalis” sau simplu „banalis” era... moneda banului Croaței și a oricărei țări unde se aflau în frunte un ban... prin urmare și a Olteniei; ba încă cu atât mai vărtos a Olteniei unde Banii au existat mai mult timp decât în regiunile serbe” (*Etym.* t. III col. 2449). De unde rezultă că noi am fi luat termenul de ban dela numele pe care-l avea moneda banului oltean. Aceasta e inexact însă. S’au păstrat mii de monede ale Domnilor Țării-Românești, nu cunoaștem însă nici un exemplar măcar a vreunei monede de a banului oltean. Lucrul e dealtfel perfect explicabil: Baterea banilor a constituit întotdeauna la noi o prerogativă domnească; banul oltean care era simplu reprezentant sau dregător al domnului în ținutul oltean, nu avea deci calitatea s’o facă. Numele de ban cu înțeles de monedă trebuie deci explicat altfel decât prin numele banului oltean. El pare a veni mai degrabă dela moneda banului Slavoniei al cărui dinar „au circulat mult timp și la noi” (C. Moisi, *Monedele lui Radu I Basarab, în Curtea domnească din Argeș*, p. 126-7). cf. N. Iorga, *Istorie deș Româins...* p. 129-30 care crede că numele monedei noastre vine dela banul ungar de Severin.

² *Etym.* III col. 2410-2411.

³ *Banii...*, p. 200-202. vezi și *Arh. Olt.* III No, 15 p, 437-8,

⁴ *ibid.*, p. 202.

lul XII, deci mult anterioară domniei, Filitti o crede posteroară acesteia cu două secole. Să urmărim argumentele pe baza cărora s'a ajuns de către cei doi istorici la concluzii așa de deosebite.

Hașdeu, pornind dela identitatea Basarabi = banoveți pe care o găsește exprimată în Cronica Țării Românești¹ afirmă că „toți Băsarăbeștii fără deosebire erau Banoveții adică bănișorii sau neam bănesc iar numai unul dintre dânșii anume Domnul Țării era Ban sau mare ban”². Găsind apoi în cronică la Fadol Allah Rashid un Bazarabam sau Bezerenbam³ care se luptă cu Tătarii la 1241 crede că e vorba de un ban românesc cu numele de Basarab „Românul Basaraba-ban”⁴. Existența acestuia socotind-o deplin stabilită la acea dată. Hașdeu, fără să mai aducă vreo altă dovadă, conchide în felul următor: „Negreșit, nu atunci pe la 1230 în ajunul năvălirii mongole, ci cu mult mai denainte se vor fi înființat Bani [românești] de Severin”. El indică și data arătată mai sus: 1100-1150⁵.

După cum se vede, argumentarea lui Hașdeu se sprijină pe cele două egalități: 1) Banoveți = Basarabi; 2) Bazarabam = Banul românesc Basaraba. Dar amândouă aceste egalități s'au dovedit a fi neexacte. E lucru știut azi că Banoveții nu sunt Basarabi, ci Craiovești și că „înrudirea lor cu Basarabi se mărginește, documentar, la înrudirea lor cu Neagoe-Vodă”⁶. În privința acestei înrudiri s'au emis două păreri⁷ asupra cărora nu insistăm: oricare din ele s'ar admite, Craioveștii (adică Banoveții) și Basarabi „rămân două familii deosebite”⁸. Pe de altă parte, întreg pasagiul din cronică în care se vorbește de origi-

¹ *Mag. ist.* IV 231.

² *Etym.* III col 2465.

³ Am rugat pe doi orientaliști, d. Blochet, funcționar la Biblioteca Națională și preotul Radu dela Biserica românească din Paris să controleze în ms. cronicei lui Fadol Allah Rashid (Biblioteca Națională Paris. Supplément persan. No. 209) lectura Bazarabam dată de Hașdeu după d'Ohsson. Ambii au cîțit: Bzrnabm ceea ce poate fi completat în două feluri: Bezerenbam și Bazarabam. — O parte a cronicei lui Fadol Allah Rashid a fost publicată de E. Blochet cu titlul *Djami el Tévarikh...* Leyden 1911. Pasagiul cu Bezerenbam se află în ms. la f. 188 v. (sau după numerotația veche 183) rîndul 13, iar în ediția Blochet la p. 55 rîndul 4. — Țiu să exprim și aci mulțumirile mele atât domnului Blochet cât și preotului Radu.

⁴ *Etym.* III col. 2465. Trimiterea pe care o face la d'Ohsson, *Hist. des Mongols*, I, p. XXXV e inexactă. Pasagiul despre Basarab nu se găsește la pagina arătată. El se află în vol. II p. 627-8 unde Hașdeu trimite cu alt prilej. (*Etym.* III col. 2553).

⁵ *Etym.* col. 2410-2411.

⁶ Filitti, *Banii*, p. 19^a, cf. Acelaș, *Craioveștii*, în *Conv. Lit.*, LIV (1992) p. 217-59.

⁷ Discuții lor la Filitti, *Craioveștii*, p. 221-227.

⁸ Filitti, *Banii*, 198.

nea banatului oltenesc, este, după toate probabilitățile, de origine cultă, literară, deci târzie, iar nu pe bază de tradiție populară¹.

În ce privește pe Bazaranbam din cronica lui Faḍl Allah Rashid, el a căpătat de curând o nouă explicație care ni se pare a fi cea adevărată. El e în realitate Zeberen-bam, Zevren ban adică *banul ungar de Severin*² a cărui existență e dovedită documentar pe vremea năvălirii tătărești³. Dar odată cu dispariția lui Basarab ban dela 1241 dispăre și întreaga teorie a lui Hașdeu. Existența unui ban românesc al Olteniei înainte de întemelirea Țării-Românești nu e dovedită de niciunul din izvoarele cunoscute astăzi⁴. Ea nu mai poate fi deci primită.

Să examinăm acum teoria lui Filitti. Ea se sprijină pe afirmarea că înainte de 1492 nu se întâlnesc mari bani în înțelesul de cărmuitori ai Olteniei întregi. Cei cari poartă până atunci titlul de ban, zice Filitti, sunt „simpli bani” sau „cărmuitori de județe”. Să vedem întrucât se justifică o asemenea părere.

Cercetarea documentelor ne-a dovedit că banul apare ca un dregător foarte important, în epoca lui Mircea cel Bătrân (vezi mai sus p. 52). El ocupă totdeauna un loc de frunte în lista de martori din documente, fiind uneori primul. Astfel e cazul banului Stănil la 8 Ianuarie 1394 și a banului Radu în documentul din 11 Maiu 1409 precum și în cel din 6 August 1413 și 28 Martie 1415. Am văzut că lui Radu Calotă „*pridem banus noster, nunc autem iudex et palatinus curie nostre*”, diacul continuă să-i dea totuși titlul de ban (documentul din 28 Martie 1415), punându-l chiar într'un document (10 Iunie 1415) înaintea celui de vornic. Aceasta ne arată că în vremea lui Mircea cel Mare, banul era un dregător *important*, poate chiar cel dintâi dintre dregători. El nu putea fi deci un simplu cărmuitor de județ. În această situație el nu ar fi avut ce căuta între marii boieri ai divanului; situația lui de frunte în lista de martori nu s'ar explica iar titlul de ban nu ar fi prevalat asupra celui de vornic (documentul din 10 Iunie 1415). Dacă însă admitem, cum e natural că banii pe cari-i constatăm documentar dela 1391 până la 1421 erau mari bani, atunci lucrul se explică. Poziția dominantă pe care o au între ceilalți dregători e naturală; ea

¹ *Anuarul*, II, p. 298-9.

² V. Bogrea în *Anuarul...* I, p. 383. Această interpretare a fost admisă de N. Iorga, *Revista istorică*, IX, p. 192, de G. Brătianu, *Bulletin...* X, No. 7-12, p. 90 și de I. Filitti, *Negru Vodă*, p. 6 nota.

³ Primul ban ungar de Severin se constată documentar în 1233 (Hurmuzaki. I, 126).

⁴ Se poate aduce și un argument de ordin geografic împotriva existenței acestui banat românesc al Basarabilor în 1241. Într'adevăr, peste câțiva ani, în 1247, diploma loaniților ne arată că în Oltenia existau: 1) Banatul unguresc de Severin. 2) Țara lui Litovoi. 3) Cnezatul lui Ioan. 4) Cnezatul lui Farcaș. Unde ar mai fi încăput și un banaț românesc al Basarabilor?

corespunde poziției pe care o au banii mai târziu, în secolul XVI și XVII. Credem așadar că Filitti n'are dreptate când susține că n'au existat mari bani înainte de 1492. Li constatăm *documentar*, după cum am văzut, încă din a doua jumătate a secolului XIV.

Din cele de mai sus, reiese că ambele teorii cu privire la originea banului nu corespund realității. Dar dacă bănia nu datează nici dela 1100, cum credea Hașdeu, nici dela 1492, cum susține Filitti, care este epoca înființării acestei dregătorii muntene? Răspunsul ne va fi dat de cercetarea imprevizabilă în care stăpânirea voevodului Țării-Românești se întinde asupra ținutului din dreapta Oltului.

Am văzut că la mijlocul secolului al XIII existau în Oltenia și în Muntenia mai multe cnezate și voevodate românești. Unirea acestor mici formațiuni politice într'un stat cu organizare superioare este opera voevodului muntean dela Câmpulung. Din stânga Oltului, de unde era voevodatul său, acesta și-a întins stăpânirea asupra teritoriului oltean. Felul în care a avut loc această înaintare spre apus nu poate fi determinat *in mod precis*, deoarece știrile documentare sunt insuficiente. Se poate stabili în mod sigur numai ocuparea Loviștei între anii 1311-1319¹. În ce privește restul Olteniei și cetatea Severinului, chestiunea e mai dificilă. Se constată că dela 1291 la 1324 nu mai apar banii de Severin printre martorii documentelor ungare². Aceasta ne arată că în zisul interval a avut loc în această regiune a hanatului de Severin o schimbare a raporturilor teritoriale. Onciul credea că schimbarea se făcuse în favoarea voevodului muntean care ocupase Țara Severinului iar, mai târziu, cetatea, folosindu-se de situația dificilă a Ungariei din anii 1301-1308³. Filitti, în studiul recent despre Negru Vodă, spune că absența banilor unguri de Severin, dela 1291 înainte, se poate explica și altfel, anume printr'o stăpânire bulgară în părțile acestea⁴. El crede că Basarab ar fi ocupat Oltenia abia pela 1327-1330⁵.

Oricum ar fi, e cert că acest Basarab „fiul lui Tihomir” a stăpânit Oltenia, inclusiv Țara Severinului și, un anumit timp, și cetatea Severinului⁶. Oltenia rămâne de aci înainte în mod continuu în stăpânirea voevozilor munteni. Cetatea Severinului însă și cu hinterlandul ei, numit Țara Severinului, trec în rețetate rânduri în intervalul 1330-1376 dela Unguri în stăpânirea

¹ Filitti, *Negru Vodă*, p. 11.

² Filitti, *Negru Vodă*, p. 12; Onciul, *Originile*, 179 afirmă că „între 1291 și 1330 nu întâlnim în diplomele ungurești Bani de Severin”.

³ Onciul, *Originile* 179. cf. Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, I, 144-6.

⁴ p. 12.

⁵ Ibidem.

⁶ Onciul, *Originile*, p. 179.

românească și viceversa¹. Ea e stăpânită de Nicolae Alexandru, cel puțin dela 1357 la 1364², apoi de urmașul său care se intitulă: „Ladislaus, Dei et regie maiestatis gratia, vaivoda transalpinus et banus de Zeurinio“³. Vladislav ridică Vodița pe teritoriul ce ținea de Cetatea Severinului, adică în așa zisa Țară a Severinului și-i donează sate situate pe acelaș teritoriu⁴. Pe viitor „Țara Severinului rămâne pentru totdeauna alipită de celelalte provincii oltenesti ale voevozilor transalpini. De aci înainte, diferendele între acești voevozi și regii Ungariei nu se vor mai ivi decât pentru cetatea Severinului, pentru dregătorul stăpânirii reduse acum în aceste părți la singura cetate, și dispare dela 1378, pentrucă nu mai însemna decât afirmarea unei pretenții deșarte“⁵. Banatul de Severin fusese alipit în cea mai mare parte a lui la Țara Românească, a cărei voevozi poartă și titlul de ban sau comite de Severin⁶.

După cum existase un ban unguresc de Severin, însărcinat de rege cu administrarea și paza acestui ținut dela granița sud-estică a Ungariei, tot așa e foarte probabil ca și voevodul muntean care rezida la Argeș sau Câmpulung, să fi numit un atare dregător pentru partea aceasta vestică a stăpânirii sale. Acest dregător a fost banul românesc, oltean, constatat documentar abia la 1391, dar care trebuie să fi existat mai dinainte, anume dela prima ocupare a țării și cetății Severinului de către domnul muntean. Credem așadar că banul românesc există din prima jumătate a secolului XIV. El a înlocuit pe banul unguresc de Severin atunci când Țara Severinului și cetatea au încăput în mâinile Românilor. E foarte probabil ca dela început banul nostru să fi avut aceleași atribuții ca și cel ungar.

Prezența unui ban românesc al Olteniei era cu atât mai necesară domnului muntean, cu cât în epoca dela 1340 până la moartea lui Mircea, constatăm o expansiune spre răsărit a Țării-Românești. În acest interval, domnii muntenii au, la început, lupte cu Tătarii cari ocupau încă o parte din câmpia munteană; se întind apoi spre Dunăre și Mare, ocupă Silistra și o parte din Dobrogea în timpul lui Mircea și stăpânesc în mod efectiv regiunea dela nordul gurilor Dunărei, Basarabia propriu zisă. În această epocă de expansiune spre răsărit, era indicat ca dom-

¹ Filitti, *Negru Vodă*, p. 14-27.

² Filitti, *Negru Vodă*, p. 17.

³ Hurmuzaki I, 2, 144-5.

⁴ Vezi documentul la Ștefulescu, *Tismana*, p. 46-9.

⁵ Filitti, *Negru Vodă*, p. 28.

⁶ Vladislav e „vaivoda transalpinus et banus de Zeurinio (Hurmuzaki I, 2, 144-5); Mircea e: „Seuerini comes“ (doc. din 1390 în Hurmuzaki I, 2, 322); „ban de Czwrinio“ (doc. din 1391 *ibid.* 334-5); „...bani Severinensis (doc. din 1411 *ibid.* p. 472-3); сѣверинскомъ банствѣ господинъ (doc. din 1406 în Venelin p. 22). Vlad e „Woyewoda Bessarabie necnon Comes de Seuerinio“ (document din 1396 în Hurmuzaki I, 2, 374) cf. *Etym.* t. III col. 2409 și 2593.

nul să-și aibă un dregător în partea de apus, în Oltenia, mai cu seamă spre a supraveghea cetatea Severinului care a trecut deseori dela Români la Unguri și viceversa.

Nu putem ști dacă din capul locului banul românesc a avut sub autoritatea sa întreaga Oltenie sau numai Țara-Severinului cu cetatea ei. În cazul ultimei ipoteze, extinderea autorității sale asupra întregului teritoriu oltean credem că trebuie căutată în vremea expansiunii maxime a Țării-Românești spre răsărit anume în epoca lui Dan și Mircea cel Mare. Domnul, având atunci un teritoriu întins de administrat, dela Porțile de fier până peste Chilia, în „Basarabia”, e posibil să fi extins autoritatea banului de Severin asupra întregii Oltenii. Se poate însă ca, dela început, banul să fi primit dela domn administrația întregului ținut cuprins între Dunăre, Carpați și Olt.

În ce privește reședința banului, credem că a fost la început în cetatea Severinului. Acolo rezida banul ungar, acolo e natural să fi rezidat și înlocuitorul lui românesc, banul oltean.¹ Atunci însă când această cetate era ocupată de Unguri, cece s'a întâmplat de mai multe ori în secolul XIV și apoi dela 1419 înainte, banul a trebuit să-și aleagă o altă reședință. Se pare că ea a fost la Strehaia, dacă trebuie să dăm crezare tradiției.² Craiova a devenit reședința bănească abia spre sfârșitul secolului XV, odată cu numirea ca ban a lui Barbu Craiovescu. Ea a rămas apoi reședință a băniei (mai târziu a caimacamului bănesc) până la desființarea acestei dregătorii.

După cum am văzut, părerea noastră în ce privește vechimea banului românesc se deosebește în mod hotărât de părerile expuse mai înainte. Am arătat că acest ban nu există nici din secolul XII, cum susține Hașdeu, nici dela 1492 cum afirmă Filitti. Credem că el a fost instituit de către voevodul Țării Românești, după modelul banului ungar, al cărui loc l'a luat atunci când banatul de Severin a intrat în stăpânirea voevo-

¹ Hașdeu, *Ist. crit.*, t. I p. 81 spune: În prima jumătate a secolului XV, reședința banatului oltean nu se afla încă la Craiova, ci la Severin, precum o demonstrează crisoavele succesive dela Vladislav Basarab, dela Mircea cel mare și dela Vladu Draculu". Hrisoavele de care vorbește Hașdeu bănuim că sunt acelea în care domnul poartă titlul de ban sau comite de Severin. În cazul acesta însă ele nu constituie o dovadă documentară că banul oltean ar fi rezidat la Severin. Ele ne arată numai că domnul purta titlul de ban sau comite de Severin.

² *Dicț. Geogr.* la cuvântul Strehaia. La mănăstirea din Strehaia, între ctitori sunt frații Craiovești: Barbu, Pârnu și Danciu (Iorga, *Inscripții*, I, 211). D. Iorga admite fără rezerve că Strehaia ar fi fost vechea reședință a Banilor și pe vremea Craioveștilor (*Arh. Olt.*, IV, No. 20, p. 286). Tradiția mai arată ca reședință a Banilor și o altă localitate, anume „Banovița”, fost sat în plasa Țocolului de sus, județul Mehedinți, astăzi desființat. (*Dicț. Geogr.*). Numele indică într'adevăr o așezare sau o proprietate a banului.

dului dela Argeș. Așadar banul românesc datează din prima jumătate a secolului XIV.¹

Dar dacă este așa, cum se explică absența lui între martorii dregători timp de 65 de ani, dela 1421 la 1486? Se pot face două ipoteze :

1) Sau banul continuă să existe în tot acest interval, fără ca să fie trecut în listele de martori a documentelor cunoscute azi. Faptul se constată, pentru intervale mai mici, e drept, și în secolul XVII, când banul, deși există, nu e trecut totuși în listele de martori². Un alt argument în sprijinul acestei ipoteze e constatarea că în anii 1421-1429 și 1438³, demnitățile de ban ungar al Severinului Țărilor de Jos arătau ca va cantă, ceea ce poate îndreptăți să admitem că existau în schimb bani românești. — Împotriva acestei ipoteze însă se poate invoca timpul prea lung — 95 de ani — în care banul nu se întâlnește de loc în listele de martori. Afară de cazul când s'ar descoperi pe viitor documente din această epocă în care să figureze și banul, se poate întreba cineva cum de timp de 65 de ani niciun diac să nu fi trecut între martori și pe marele ban.

2) A doua ipoteză este aceea a desființării bănii în zisul interval, ipoteză care a fost admisă de unii cercetători⁴. În cazul acesta se pune întrebarea : ce motive au determinat desființarea acestei dregătorii la un moment dat și reînființarea ei după câteva decenii. A pune în legătură existența băniei cu faptul stăpânirii Severinului de către voevodul muntean, ni se pare inexact. Într'adevăr, noi constatăm bani românești și după ce Severinul e luat de Unguri (Aga ban la 1421); deasemenea după 1486 când cetatea era tot în mâna lor și după 1524 când ea e cucerită de Turci⁵. Așadar posesia cetății Severinului nu era indispensabilă pentru existența unui ban românesc al O teniei.

Am arătat pe de altă parte că dregătoria de mare ban n'a fost înființată de Vlad Călugărul pentru Craiovești : asemenea

¹ În ce privește numele însuși de *ban*, Jireček îl consideră de origină veche turcească, poate hunică sau avară. (*Gesch. d. Serben*, I, 126-7; cf. Berneker, 42; Cancell, *Despre românii*, 73). Hașdeu crede că e persan, transmis nouă prin intermediul Pecenegilor sau Cumanilor. (*Etym.* III, 2414-5). Xenopol, *Ist. Rom.* III 226 afirmă că „termenul de *ban* este de origine veche slavă, ban = ocărmitor, având aceiași formă în toate limbile slavice și dela care l'au împrumutat Maghiarii și Românii“. Aceiași părere are și Iorga, *Hist. des Roum. de Transylvanie*... I 28. Oricum ar fi — dealtfel originea numelui nu interesează direct lucrarea de față, din moment ce credem că acest dregător nu e străvechiu românesc, din secolul XII — un lucru ni se pare sigur : noi am luat dregătoria designată prin acest nume, nu dela popoarele turanice anterioare, ci dele Unguri și anume în epoca alcătuirii teritoriale a Țării Românești. (prima jumătate a sec. XIV).

² *Arh. Olt.* III, 13, p. 209.

³ Hurmuzaki I, 2, 562 și 646.

⁴ V. Drăghiceanu, *Vodița* în *Bul. Com. Mon. Ist.* V (1912) Iulie-Sept. p. 107.

⁵ Iorga, *Gesch. d. osm. Reich.* II 393-4.

dregători se constată și pe vremea lui Mircea cel Bătrân și în epoca imediat anterioară lui Barbu Craiovescu. A lega deci înființarea sau reînființarea băniei—în ipotezele că ea nu a existat deloc până atunci (Filitti) sau că ar fi fost desființată anterior—de familia Craioveștilor, ni se pare deasemenea inexact.

În acest stadiu se află chestiunea actualmente. În ce ne privește, n'am putut ajunge până acum la o concluzie hotărâtă, din lipsă de dovezi suficiente. Rămâne ca material nou documentar să rezolve problema într'un fel sau în altul.

Moldova. Aci, bănia este o dregătorie târzie, introdusă abia în secolul XVII¹ din Țara-Românească. În consecință ea iese din cadrul cercetării de față; ne vom ocupa de banul moldovean într'o anexă a monografiei ce pregătim despre banul și bănia olteană.

¹ Vezi Gheorgachi, *Condica...* în *Letopisește*, III, 301. [Într'un document din 12 Iulie 1651 întâlnim pe un „Ilie Smucilă postelnic, fečorul lui Grigorie, nepot lui Savin Zmucilă biv vel Ban”. (*Rev. ist.*, VI, p. 76). Un „Savin banul” (acelaș?) sub Duca, la 1683 *Letopisețul 1661-1705*, p. 76). Cf. Hașdeu *Etym.*, III, col. 3200.

VORNICUL.

Țara-Românească. Vornicul apare în primul document în care e lista martorilor, acela din 4 Septembrie 1389. Cel dintâi dintre martorii mireni e „Vladislav vornicul“¹. Tot întâiul apare el și în documentul din 27 Decembrie 1391 : în fruntea listei e „Vlad vornicul“². În redacția latină a tratatului de comerț acordat de Mircea Brașovenilor întâlnim pe vornicul „Radoi Kalaca, pridem banus noster, nunc autem iudex et palatinus curie nostre“³. El ocupă primul loc între martori ; aceiași situație are el și în documentul din 10 Iunie 1415⁴. În documentele ulterioare, vornicul e trecut în mod obișnuit printre martorii dregători.

Numele. În actele redactate în limba slavă, denumirea obișnuită este *ДВОРННИК*⁵. În documentele latinești, numele acestui dregător este redat câteodată prin termenul slav ; alte ori însă e tradus prin termenii latini corespunzători atribuțiilor lui. Astfel, în tratatul de comerț amintit mai sus, am văzut că vornicul e numit : „iudex et palatinus curie nostre“. Într’o scrisoare din 15 Noembrie 1469, Neagoie vornicul muntean, își zice : „palatinus ipsius illustris principis Radwl Wayvode transalpinensis“⁶. Acelaș nume „palatinus“ poartă el și într’un act din 2 Martie 1460⁷. Într’un document din 17 August 1511, se dau ambii termeni, și cel slav și cel latin, arătându-se echivalența lor. Primul martor Bogdan are titlul : *dwornic transalpiniensi sive iudice*⁸. În sfârșit

¹ Giurescu, *Boieri*, p. 22 nota 2.

² Hurmuzaki, I, 2, 341-2.

³ Hurmuzaki, XV, 8-10.

⁴ Bogdan, *Un chrisov*, p. 112-4.

⁵ Am întâlnit odată și forma *СДВОРННИК* într’un document din 2 Iunie 1545 (Ștefulescu, *Doc.*, 111).

⁶ Hurmuzaki, XV, 73.

⁷ Hurmuzaki, XV, 53-4, cf. *Brașovul*, 326.

⁸ *Ibid.*, 213-4. — Într’un document din 8 Februarie 1448, dat de Vlad Dracul în Nürnberg călugărilor minoriți se pomenește de un „Marschalcus“ care a însoțit pe domn în pribegie. I. Bogdan crede că e „vornicul“ Voico constatat documentar în această dregătorie dela 20 Ianuarie 1432 (Hurmuzaki, I, 2, 573, până la 13 August 1437 (Venelin, 78-9). Dacă supoziția lui Bogdan e exactă, atunci adăogăm la numele latinești ale vornicului și pe acela de *marschalcus*, (cf. *marschalcus* din Moldova (1387) cu acelaș înțeles de vornic.)

în tratatul lui Radul cel Mare cu Vladislav al Ungariei, vornicul Stroe e numit „provisor curiae“¹.

Atribuțiunile. Numele latinesc al vornicului ne arată atribuțiile acestui dregător. Am văzut că el este numit uneori „palatinus“, alteori „judex“, iar într'un document are amândouă titlurile : „judex et palatinus curie nostre“. Pentru lămurirea acestor titluri, înainte de a da mărturia *târzie* a lui Del Monte, socotim că e bine să facem o comparație cu titlurile *contemporane* corespunzătoare dela curtea ungară. În Ungaria, palatinus (ung. nádorispán) era cel dintâi dintre demnitarii curții, având drept de judecată asupra tuturor locuitorilor². Acesta, însoțind pe rege în diferitele călătorii ce întreprindea, avea, pe timpul absenței, un reprezentant la curte numit, *la început, cōmēs curialis minor*, din a doua jumătate a secolului XIII înainte însă, *judex curiae*. Când palatinus ajunge să judece la curtea sa, în afară de curtea regală, atunci *judex curiae* devine judecătorul permanent al curții și unul din dregătorii cei mai importanți³. Acestor doi dregători ungari le corespunde la noi vornicul care este și *judex curiae* adică judecător al curții domnești și *palatinus* adică judecător al întregii țări (afară de Oltenia, după cum vom vedea). Titlul de „provisor curiae“ pe care-l poartă vornicul într'un document latinesc, ne arată că el avea grijă de curtea domnească : lui îi era încredințată supravegherea acestei curți⁴.

Del Monte ne spune următoarele : „Vornicul cel mare adică judecătorul curții ; are sub sine mulți alți vornici, pe cari-i numește el, dacă domnul vrea să-l lase. Din dregătorii sa are venit bun“⁵.

În calitatea sa de judecător al curții (*judex curiae*) el avea drept de judecată asupra tuturor dregătorilor dela curte. În afară curții, autoritatea sa se întindea asupra feritorului Munteniei propriu zise, fără Oltenia, care rămânea pe seama Bănelului. Dovezile documentare în acest sens nu sunt din secolul XV, ci mai târziu⁶ ; credem însă că ele se pot aplica și epocii anterioare. Nu putem preciza, întocmai ca și pentru ban, cât de întins era acest drept de judecată. Documentele ce cunoaștem din secolul XV nu ne permit să răspundem la întrebarea dacă el judeca pricini de orișice fel sau dacă unele din ele erau rezervate jurisdicției speciale domnești. Pentru pricinile judecate, vornicul dădea „cărți de judecată“ întocmai ca domnul și banul oltean. Ni s'a păstrat o asemenea „carte“ din secolul al XV,

¹ Bogdan, *Brașovul*, 354-5.

² Akos v. Timon p. 185.

³ Ibidem, 188-9.

⁴ Vezi pentru „provisor“ Du Cange, sub voce.

⁵ *Mag. ist.* V, 43.

⁶ *Iunusli*, p. 22 ; *Fotino*, III, 460 cf. trad. Sion III, 268-70.

dată de Neagul „palatinus illustris principis Radwl Wayvode transalpinensis“. El judecă pricina dintre „Stephanus litteratus brassoviensis“ și patru greci cari mărturisiseră împotriva acestuia. Pe baza mărturiilor aduse, vornicul hotărăște că Ștefan e nevinovat și dă o carte de judecată în acest sens¹.

În documentele epocii de care ne ocupăm, se constată în genere numai câte un mare vornic în funcție, ceilalți fiind sau foști vornici sau vornici mici. Sunt însă și trei documente în care vedem citați mai mulți vornici, fără ca diacul sau logofătul să menționeze dacă unii dintr'ânșii sunt ieșiți din funcție sau subalterni. Aceste documente examinate izolat ar putea duce la concluzia că și Muntenia a avut, cel puțin, în anumite momente, câte doi mari vornici în același timp, cum se constată în Moldova. Dacă ținem însă seama de practicile de cancelarie arătate mai sus (pag. 7-14), atunci putem da acestor documente o altă interpretare. Iată care sunt cele trei documente :

1) 1480. Basaraab cel tânăr face mai multe danii și acordă unele privilegii mănăstirii Snagov. Între martori sunt citați : „jupân Pârvul mare vornic“ în locul al doilea (primul e mitropolitul Macarie) și „Mircea vornicul“ în locul al 7-lea². În documentele anterioare nu se constată nici un vornic cu numele de Mircea, deasemenea nici în cele posteroare. Găsim însă un com s cu acest nume la 15 Ianuarie 1467³, precum și la 18 Maiu⁴ și 2 Octomvrie 1468⁵. E posibil ca acest Mircea să fi fost vornic al doilea sau vornic mic și diacul să nu-i fi adăogat particula lămuritoare. Nu credem să fie vornic mare cum e Pârvul.

2) 1488 Februarie 4. Vlađ Călugărul întărește mănăstirii Govașă proprietatea peste moșia Hința. Între martori sunt numiți ;

¹ Hurmuzaki, XV, 73. — De curând s'a publicat, după o copie târzie, o carte de judecată neobișnuită a unui vornic din secolul XVII. Ea poartă data 27 Aprilie 1647 și provine dela „jupan Dragomir vel vornic“ care judecă pricina unui om, Brașov. Acesta se părise în fața Domnului cu Radul și cu sora lui pentru o delniță și câștigase. „Ci ei nu s'au lăsat nici pre acea judecată—spune vornicul Dragomir—ci au mai venit a doa oară înaintea noastră. Ci noi am judecat și am dat această carte a noastră lui Brașov și feciorilor lui ca să-și fie ei acea delniță, cum scrie și în cartea domnească. Iar ce om nu va asculta de această carte a noastră, mare certare va avea de către noi“. Documente din județul Dâmbovița publicate de Al. C. Vasilescu în *Rev. ist.* XI (1925) p. 226). Documentul ni se pare suspect. Într'adevăr e ciudat ca vornicul să reia o chestiune asupra căreia se pronunțase domnul, care reprezenta la noi, *ultima instanță* în ce privește judecata. Bănuiala noastră se întărește atunci când ni se spune că această carte de judecată, împreună cu celelalte documente, n'au fost publicate după originale, ci după copii târzii scoase după vechile sineturi, la 1845 Septemvrie 26, de către Isala monahul dela Sf. Troiță din Ploești (ibid. p. 227).

² Miletic, 128-9.

³ Miletic, 125.

⁴ Ștefulescu, *Doc.* 18 și *Surete*, 1, 283.

⁵ Filitti, *Arhiva*, 16-17.

„Cârștian vornic“ în locul al cincilea, având înaintea patru boieri fără titluri și „Pârful mare vornic“, îndată după Cârștian¹: Pârful e arătat ca „mare vornic“ atât în documentele anterioare, (1487 Noemvrie 27³; 1487 Iulie 31³) cât și în cele posterioare (1488 Aprilie 1⁴; 1489 Septemvrie 11⁵; 1489 Octomvrie 12,⁶; 1490 Iulie 26⁷; e numai „vornic“ fără particula vel; 1491 Septemvrie 3⁸, etc.) Cârștian, în documentele anterioare, are de asemenea titlul de vornic sau mare vornic (la 1487 Iulie 31 n'are niciun titlu⁹; la 1485 Aprilie 5¹⁰ și 1483 Iunie 5¹¹ e „vornic“; la 1483 Iunie 1¹², Mai 12¹³ și Ianuarie 17¹⁴ e „vel dvornic“). Tot așa și în documentul posterior din 6 Mai 1492 el e arătat ca vel vornic¹⁵; abia la 9 Iulie 1492 apare ca fost vornic¹⁶. Cum se explică acești doi mari vornici simultani? Se pot face două ipoteze: Sau erau amândoi în funcție, deci dregătorie dublă ca în Moldova sau unul dintr'înșii era fost vornic, dar diacul n'a adăogat particula lămuritoare. Ne însușim cea de a doua ipoteză și considerăm pe unul din cei doi vornici—foarte probabil Cârștian—ca ieșit din funcție, deci biv vel vornic.

3) 1507 Decemvrie 3. Tratatul lui Radul cel Mare cu Vladislav al Ungariei. Printre martori sunt citați patru vornici, anume: Pârful vornic (Craiovescu) în locul al doilea, după Gherghina pârcaľabul, Stroie, „provisor curiae“, „Kolcza vornik, Bagya vornik“, ocupând respectiv locul al treilea, al patrulea și al cincilea¹⁷. — Dintre aceștia, despre Stroie știm sigur că era mare vornic în funcție: documentele anterioare acestei date ne-o dovedesc¹⁸. Pârful e arătat ca „fost vornic“ la 15 Iunie 1504¹⁹; desigur, avea aceeași situație și la data documentului nostru. Rămân ceilalți doi: Colțea și Badea. Ultimul e constatat ca fost vornic începând dela 15 Iunie 1499²⁰: cele spuse deci despre

¹ Lapedatu, *Vlad*, 72.

² Ștefulescu, *Doc.*, 29.

³ Lapedatu, *Vlad*, 72.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Miletič, 131-3.

⁶ Ștefulescu, *Tismana*, 196-7.

⁷ *Arh. ist.* I, 1, 6-7.

⁸ Venelin, 129-30.

⁹ Lapedatu, *Vlad*, 72.

¹⁰ Ștefulescu, *Doc.*, 26.

¹¹ *Arh. ist.*, I, 1, 37.

¹² Venelin, 124-6.

¹³ Lapedatu, *Vlad*, 71.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Lapedatu, *Vlad*, 74.

¹⁶ Filitti, *Arhiva*, 18.

¹⁷ Bogdan, *Brașovul*, 354-5.

¹⁸ 1505 Iunie 21: Stroe mare vornic (Ștefulescu, *Doc.*, 57-9); 1505 Iulie 2: Stroe mare vornic (*ibid.* 59).

¹⁹ Miletič, 143.

²⁰ Venelin, 133-4.

Părvul, se potrivește și lui. Cât despre Colțea, îl găsim ca „vornic mic” într’un document din 1494, dat de Vlad Călugărul mănăstirii Bistrița¹. S’ar putea ca acest Colțea să aibă aceeași situație și în 1507 sau să fi fost înaintat vornic al doilea. Că ar fi ajuns chiar vornic mare, ni se pare puțin probabil².

Analiza acestor trei documente ne arată că ele nu pot constitui o dovadă sigură de existență a doi mari vornici în funcție în același timp. Admitem așadar că la început, în secolele XIV și XV, n’a fost în Țara Românească decât un *singur mare vornic*³.

Subalternii. Atribuțiile întinse ale acestui dregător care era judecător nu numai al curții, dar și a întregului teritoriu muntean, au făcut necesar de timpuriu un corp întreg de subalterni. Aflăm știri despre ei din documentele secolului XV. La 15 Ianuarie 1467 apare între martorii unui hrisov *Stanciul Șoiumul vornic mic* (малы дворник) citat înaintea a șase dregători de curte anume înaintea stolnicului, spătarului, vistierului, paharnicului, comisului și celor doi stratornici⁴. Același Stanciu¹, vornic mic și având aceeași situație față de cei șase dregători, revine și în documentul de confirmare a unei stăpâniri de sate, din 25 Ianuarie 1471⁵. Un alt vornic mic, *Nan*, găsim în anul următor, 1472, în două documente din 12 Iunie⁶ și 28 Iulie⁷; el ocupă același loc în lista de martori ca și Stanciul. Acest „Nan vornic mic” apare și în documentele din 12 Maiu⁸ și 1 Iunie 1483⁹. În cel dintâi e trecut în lista de martori înaintea paharnicului, stolnicului, spătarului și stratornicului; în cel de al doilea, înaintea paharnicului, stolnicului, comisului și celor doi stratornici. Într’un act din 1494 Martie 16, la sfârșitul listei de martori, sunt citați „Colțea, Stan și Cocora vornici mici”¹⁰. În sfârșit, un ultim document privitor la vornicul mic. Basarab III cel Tânăr acordă mănăstirii Snagovul la 23 Martie 1482, mai multe scutiri și privilegii, făcându-i în același timp și unele

¹ Lapedatu, *Vlad*, 75-6.

² Acest document constituie un interesant exemplu de erorile ce se pot face în interpretarea titlurilor dregătorilor, dacă nu se ține seamă de practicile amintite ale cancelariei noastre. Fără cunoașterea acestora și fără cercetarea documentelor anterioare, ar reeși, din examinarea documentului nostru, că la 1507, erau în Țara-Românească 4 vornici și întrucât diacul n’a adăugat particulele lămuritoare, că toți erau *mari vornici și în funcție*, câte și patru.

³ Mai târziu, în secolul XVII și după modelul moldovean, sunt doi mari vornici (*Tunusli*, p. 22). Pe vremea lui Fotino, numărul lor se ridică la patru (III, 460-464; trad. Sion III, 268-270).

⁴ Miletic, 125.

⁵ Venelin, 95-6.

⁶ *St. și Doc.*, VIII, 21-22; vezi și p. 269.

⁷ *Ibid.*, p. 269.

⁸ Lapedatu, *Vlad*, 71.

⁹ Venelin, 124-6.

¹⁰ Lapedatu, *Vlad*, 75-6.

danii. El ordonă ca nimenea să nu aibă amestec cu satele mănăstirii, nici vornicul cel mare, nici cel mic, nici județul, nici alt ispravnic cineva sau slugă a domniei mele“. Când vor fi de luat gloabe sau amenzi, atunci „să nu meargă călugării singuri, ci să trimează egumentul pe unul din frați la Vornicul cel mare, ca să trimează vornicul o slugă a domniei mele și vornicul al doilea, aceia să globească și să ducă la mănăstire“¹.

Din cele de mai sus rezultă că în secolul XV, marele vornic era ajutat, în exercitarea atribuțiilor sale de un vornic al doilea și de mai mulți vornici mici. Numărul acestora din urmă nu poate fi determinat cu precizie. La un moment dat, în 1494, constatăm trei; probabil însă că el a mers crescând, odată cu înmulțirea pricinilor. Nu e exclus chiar ca însuși vornicul al doilea să fi avut un coleg de funcție. Într'un document din 1 August 1626, găsim printre martori trei „vtori dvornici“;² într'altul din 19 Iulie 1648, patru chiar³; nu e exclus deci să fi fost doi încă din secolul XV⁴.

În afară de vornicul al doilea și vornicii mici, documentele mai amintesc și de „slugile marelui vornic“. La 5 Ianuarie 1498, Radul cel Mare acordând mănăstirii Tismana un privilegiu de scutire pentru trei sate ale ei, spune: „iar de alte slujbe sau dăjdi, nimenea să nu îndrăznească a-i bântui, nici judecători, nici birnici⁵, nici podvozari, nici armași, nici banii, nici slugile bănești, nici slugile vornicilor... cei trimiș după milostenii și după trebi“⁶. În documentul din 8 Ianuarie 1526, prin care Radu dela Afumați acordă Tismenii un privilegiu similar pentru alte cinci sate, e o formulă asemănătoare: „Nimeni să nu cuteze a-i bântui și între ei să nu intre vătăfii nici mari, nici mici, nici banii, nici slugile bănești, nici slugile marelui vornic (слѣзъ великомѣ дворникъ), nici alt nimeni din slugile sau dregătorii Domniei mele“⁷. De „sluga marelui vornic“ ne vorbește și un hrisov din 12 Mai 1529 prin care Moise Vodă confirmă Tismenii

¹ St. și Doc., XVIII, 71-3.

² Bianu, Doc., 127. — Vezi o carte de judecată a unui „Răzvan vtori dvornic ot București“ cu data 25 Aprilie 1620, la Bianu, Doc., 54.

³ Rev. Arh., I, 1, 3.

⁴ Într'un document din 1554 August 14 se întâlnește un *ban* al marelui vornic: „Iwan Ban magnifici Zokol Provisoris supremi regni transalpinensis“. E singura mențiune ce am întâlnit despre un atare subaltern. Dacă admitem că *ban* are sensul de reprezentant, locțiitor, atunci „banul“ marelui vornic ar fi vornicul al doilea. Se poate însă ca să fi existat și un subaltern cu acest nume, deosebit de vtori vornic.

⁵ Recte: birari, dregători însărcinați cu strângerea *birului*. Birnici sunt cei ce plătesc această dare.

⁶ Documentul păstrându-se numai într'o traducere târzie românească, nu se poate ști dacă în textul slav a fost слѣзъ дворниковъ (slugile vornicilor) sau слѣзъ дворника (slugile vornicului), cum ni se pare mai probabil, cf. documentele 8 Ianuarie 1526 și 12 Mai 1529, citate mai sus.

⁷ Ștefulescu, Doc. 88.

vama dela Vâlcăn: „Pentru aceasta tot omul să-și plătească vama.. și niciun om să nu fie protivnic, nici sluga Domniei Mele, nici sluga marelui Ban al Jiului, nici sluga marelui vornic (слуга великого дворянина), nici sluga marelui logofăt, nici slugile boierilor mari și mici, nici alt nimeni din slugile domniei mele sau ale dregătorilor domniei mele“¹.

Credem că această denumire de „slugi ale vornicului“ se aplică în general subalternilor marelui vornic, celor care asociau de el. Acest sens apare clar în documentul din 12 Maiu 1529 în care diacul înșiră la rând, în ordine erarhică pe marii dregători: banul, vornicul, logofătul, fiecare cu „sluga“ adică subalternul său².

Printre aceste „slugi“ trebuie să cuprindem și pe „vorniceii“. După cum banul avea în județe mai mulți subalterni numiți *bănișori*, tot așa și marele vornic avea pe *vorniceii*. Ei erau însărcinați cu judecarea pricinilor mărunte prin județe³. Documentele secolului XV nu-i constată⁴, credem însă că existau de pe atunci. În sprijinul acestei ipoteze pledează pe de o parte faptul că ei corespund unei stricte necesități: aceia de a împărți dreptatea în diferitele județe ale țării, pe de altă parte, comparația cu Moldova unde „vorniceii“ sunt constatați documentar încă din prima jumătate a secolului XV⁵. Numărul lor nu-l cunoaștem: nu știm dacă erau câte unul sau mai mulți de fiecare județ.

În privința veniturilor vornicului, găsim o știre în documentul din 23 Martie 1482 citat mai sus. Am văzut că domnul hotăra ca perceperea gloabelor, șugubinelor și a celorlalte amenzi să nu se facă direct de către călugări, ci de subalternii marelui vornic, cari le vor da apoi mănăstirii. Domnul adaugă însă: „iar egumenul să dea vornicilor ce va fi cu dreptul dintr'aceale șugubini și gloabe“⁶. De unde rezultă că vornicul cel mare și subalternii lui aveau drept la o parte din amenzile pe care le

¹ Ștefulescu, *Doc.* 93.

² Cf. documentul din 1640 Iunie 21 unde între martori, la o vânzare, sunt și „Iftemie sluga vel dvoinic (sic!) Stoica sluga vel dvoinic, Gligorie sluga vel dvoinic“ (*Arh. ist.* I, 1, 23-4).

³ Pentru atribuțiile judecătorești ale vornicilor vezi documentul din 30 August 1649 *Arh. ist.* I, 1, 106-7). cf. *Fotino*, III, 460: ἤσαν προσέτι καὶ Βορνιτζαῖοι εἰς ὅλα τὰ θέματα ὡς οἱ Μπανισορ τῶν 5 πέραν τοῦ Ὀλτου θεμάτων τοῦ Μπανατιῶν ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖν Βοεβδάς Μαυροκροβάτος ἀφήρσε καὶ τοὺς Βορνιτζέλους καὶ τὰς κρισεῖς ἐκ τούτων καὶ ἐδιώρισε τοὺς Ἰσπραβνίκους κριτάς.

⁴ Afară de cazul când considerăm că „vornicii mici“ amintiți în documentele citate mai sus, erau tot una cu vorniceii. — Despre vorniceii și desființarea lor de către C. Mavrocordat vezi *Fotino*, III, 355-7 nota 1 și III, 460-1 (trad. Sion III, 209-10 nota 1 și 268). cf. *Istoriile*, p. 174.

⁵ Document din 15 Iunie 1433 „сѣѣчка и томы дворяническоя“ (*Isprisoase* I, 7 cf. *Uricar*, XVIII, 49-50 unde se dă lectura greșită: Sterea și Tompa дворяническоя).

⁶ *Sf. și Doc.* XVIII, 72.

pronunțau în urma judecății. Precizări nu putem da din lipsă de știri documentare. Se pare însă că venitul acesta era considerabil¹. Se adăugau apoi diferitele daruri primite dela subalternii a căror numire depindea de el. (Pentru veniturile vornicului și a tuturor dregătorilor, în general, să se vadă capitolul special privitor la această problemă din lucrarea „Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV.)

Rangul ierarhic. În documentele din epoca lui Mircea, până la 1421, am văzut că banul alternează cu vornicul pentru locul întâiu în lista de martori. În 4 din aceste documente, banul e în fruntea listei, în alte 6 el cedează primul loc vornicului. Această alternanță, împreună cu alte considerații expuse mai înainte, ne duseseră la concluzia următoare: Pe baza documentelor cunoscute azi, nu se poate rezolvi în mod sigur chestiunea superiorității ierarhice a banului sau a vornicului în epoca lui Mircea.

Dela 1421 înainte însă și până la 1486, banul ne mai apărând între dregătorii domnești, vornicul rămâne în fruntea acestora. În documentele din această epocă, îl vedem trecut înaintea tuturor dregătorilor în funcție. Între 1486 și 1499, vornicul alternează iarăși cu banul pentru locul întâi. Din 10 documente în care apar acești dregători, în 4, primul loc îl are vornicul, în 6 banul. Evident, e greu de scos o concluzie numai din acest fapt, mai ales dacă ținem seamă că ordinea înșirării era determinată uneori și de importanța *personală* a boierului, de neamul acestuia, nu numai de rangul dregătoriei ce ocupa. Un lucru e sigur însă: dela 1499 înainte, banul e în fruntea dregătorilor și locul acesta de fruntaș îi rămâne definitiv câștigat, vornicul venind în rândul al doilea.

Originea. Cercetarea originii dregătoriilor noastre, stabilirea faptului dacă ele sunt împrumutate dela neamurile vecine — în cazul acesta, în ce măsură — sau creații proprii, autohtone, e o problemă din cele mai delicate. Într'adevăr numele singur al dregătoriei nu explică întotdeauna și originea ei. Faptul că am împrumutat un termen nu înseamnă întotdeauna că am împrumutat și noțiunea sau instituția corespunzătoare². Ea se poate să fi fost cunoscută mai dinainte, având alt nume însă. Denumirile sunt în bună parte și o chestiune de *modă*. Deasemenea, un nume românesc nu implică și o creație neapărat românească. El poate să fi fost aplicat posterior unui împrumut dela neamurile înconjurătoare. Așadar, numele *singur* nu constituie dovada decisivă a originii unei dregătorii. Pentru

¹ Del Monte spune: „Din dregătoria sa are venit bun“ (*Mag. ist.* V, 43).

² Un exemplu: Deși cuvântul *plug* e luat dela Slavi, noi am cunoscut totuși agricultura, deci și plugul, și înainte de venirea acestora. Vezi în această privință Cancel, *Termeni slavi de plug în daco-română*, București 1921.

a avea un rezultat sigur, trebuie să se adauge cercetarea comparată a dregătoriei însăși, a atribuțiilor ei, a rangului ierarhic, a unui număr cât mai mare de fapte în legătură cu această dregătorie.

Să aplicăm aceste constatări la cazul nostru special, al vornicului. Cu privire la numele acestui dregător, s'au făcut mai multe afirmații. Xenopol, comparând înțelesul pe care-l are termenul „vornic“ la noi cu acela din diferitele limbi slave, ajunge la concluzia că „la Români cuvântul a fost împrumutat de la Slavo-Bulgari, păstrând înțelesul ce-l avea la ei“¹. Jireček, în „Geschichte der Bulgaren“ face apropierea între „velikij Dvornik“ dela curtea munteană și bizantinul „μέγας δομέστικος“². În „Geschichte der Serben“ însă, constatând la curtea croată, în secolul XI, un dregător cu aceeași denumire de „dvornik“ ca și la noi, el apropie pe acesta de vornicul nostru³. Oniciu spune că vornic e traducere slavă a bizantinului δομέστικος și că această traducere, de altfel ca și a celorlalte titluri de dregători, s'a făcut la curtea noastră, deoarece la Bulgari existau titluri grecești⁴. Are deci, în ce privește prima parte a afirmației sale aceeași părere ca și Jireček, în Geschichte der Bulgaren. D. Iorga atribuie vornicului o origine bizantină: el spune că acest dregător a ajuns însă la noi nu direct, ci prin intermediul Slavilor de sud, fără să specifice prin care anume ramură a lor, sârbă sau bulgară⁵.

După cum se vede, istoricii, cu excepția lui Xenopol, admit cu toții originea bizantină a vornicului nostru. Să cercetăm mai de aproape această concluzie.

Despre demnitarul bizantin numit μέγας δομέστικος aflăm știri în lucrarea citată sub numele „De officiis“ și al cărui autor nu se cunoaște⁶. Ea dă acestui demnitar rangul al patrulea, după despot, sevastocrator și cezar⁷. În privința atribuțiilor lui, ni se spune că era *comandantul suprem al armatei*⁸. În interiorul palatului, el joacă un rol important la mesele pe care le dă împăratul cu prilejul celor cinci mari sărbători anuale. El servește

¹ Ist. Rom. III, 226.

² p. 386: „Am Hofe der rumunischen Fürsten werden seit dem XV Jahrhundert folgende Zupane genannt: velikij Dvornik (biz. μέγας δομέστικος)...

³ p. 127: Zwei würdenträger des altkroatischen Hofes, der postelnik (postelja Bettgewand) oder jupanus camerarius und der dvornik (dvor Hof) kehren nach 1400 in der Walachei wieder als „postelnik“ and „dvornik“.

⁴ Cursul 1900 p. 442. cf. *Din Istoria României*, București [1906] p. 24.

⁵ *Histoire des Roumains*, p. 114-117.

⁶ Krumbacher, p. 424-5 cf. p. 427.

⁷ Pseudo-Codinos, p. 6-13.

⁸ *Ibid.*, ep. I, 83-5.

atunci împăratului mâncarea, deasemenea și marilor demnitari, precum și ofițerilor și soldaților de gardă ¹.

După cum se vede, atribuțiile lui μέγας δομέστικος nu se potrivește cu ale vornicului nostru care era *judecător*. Așadar apropierea care s'a făcut între ei, probabil numai pe baza asemănării *numelor*, nu se justifică. Vornicul nostru credem că nu corespunde lui μέγας δομέστικος.

Cuvântul „vornic“ se găsește în rusă cu înțelesul de servitor (Hausknecht); în serbo-croată înseamnă om de curte, curtean, administrator (Hofmann, Verwalter); în slovenă, curtean, servitor (Höfiling, Bedienter) ². În bulgară, Berneker nu-l menționează. Constatăm așadar că înțelesul cel mai apropiat de al „vornicului“ nostru, este cel din serbo-croată: curtean, administrator. În ce privește dregătorul cu acest nume *el nu se constată în Bulgaria* ³. Izvoarele cunoscute azi nu arată un *vornic* la curtea bulgară. Deci, noi nu l-am putut lua dela aceștia, cum credea, fără dovezi, Xenopol. Vornicul se întâlnește numai la curtea croată, în secolul XI ca un dregător mai mic și având rolul, după Jireček, de „Hofmeister“ ⁴. La Sârbi, *nu se întâlnește un dregător cu numele acesta*. Există însă un *judecător* al curții „sudija dvorski“ care avea dreptul să judece pe curteni; în afară de aceștia, el judeca numai dacă părțile se aflau, *întâmplător*, la curte. „Cercul său de activitate—spune Jireček—era așadar mult mai mic decât acela al lui „judex curiae“ din Ungaria“ ⁵. Adăogăm că acest dregător sârb datează numai dela țarul Ștefan Dușan ⁶.

Se poate ca noi să fi luat termenul de „vornic“ dela Serbo-Croați; dregătoria reprezentată prin acest termen e mult mai importantă însă decât cea croată sau cea corespunzătoare dela curtea sârbească. *Vornicul nostru seamănă mai degrabă cu „palatinus“ din Ungaria și cu reprezentantul ulterior al acestuia la curte, numit „judex curiae“*. El este *judecător* al curții și al întregului teritoriu muntean, după cum *palatinus* era *judecător* al curții și al întregului teritoriu ungar, (delegând mai târziu *judecata* curții reprezentantului său *judex curiae*). Și după cum *Palatinus* era șeful dregătorilor ungar, tot așa și *vornicul* este cel dintâi dintre dregătorii de curte propriu ziși din Țara-Românească ⁷. Am văzut dealtfel că în actele latinești,

¹ Ibid. p. 59-64.—Din aceiași lucrare aflăm că marele domestic poartă sebia împăratului cu prilejul ceremoniei ce are loc la palat în ajunul Crăciunului. Ibid. p. 44.

² Berneker, p. 241.

³ Jireček, *Bulgaren*, 385-7.

⁴ Jireček, *Staat*, I, 14-15.

⁵ Ibid. II, 5.

⁶ Ibid. I, 19.

⁷ Pe *ban* îl considerăm mai mult dregător teritorial, ca și *părcălabii*, decât de curte.

vornicul nostru e numit de obicei palatinus, iar într'unul din ele poartă ambele titluri de „judex et palatinus curie nostre“.

În rezumat: Titlul de vornic e posibil să-l fi luat dela Serbo-Croați. Ca dregător însă, vornicul nostru se aseamănă nu cu bizantinul *μείγας δρομέσικος* nici cu croatul dvornik sau sârbul sudija dvorski, ci cu ungarul „palatinus“ (și cu reprezentantul său ulterior la curte numit „judex curiae“). Concluzia aceasta de altfel ni se pare foarte naturală. Țara Românească în epoca întemeierii ei și mai mult de un secol după aceea, a suferit o accentuată influență ungară. Nu e surprinzător lucru deci dacă domnul muntean a căutat să imite în unele privințe organizarea curții ungare, dacă a pus în locul banului ungar de Severin, un ban românesc, dacă a dat vornicului nostru aceleași atribuții ca și palatinului ungar.

Moldova. Cea dintâi mențiune despre vornic în documentele moldovenești este la 1387, în actul prin se adeverește prestarea de omăgiu a lui Petru Mușat către Vladislav Iagello. Printre „consilierii supremi ai voievodului moldovean este și „Draguy marscalcus“ adică Drăgoi vornicul (vezi mai sus p. 34-5) După aceia întâlnim pe „Vlad vornicul“ în lista de martori a unui document din 18 Noemvrie 1393, având înaintea sa șapte boieri fără titlu de dregătorie și pe stolnic¹. Acelaș „Vlad vornicul“ apare și într'un act din 1395, dela Ștefan². În documentele următoare, vornicul apare în mod obișnuit în lista de martori dregători.

Numele. Documentele redactate în limba slavă, au de obicei forma *дворникъ* sau *двѣрникъ*. Am întâlnit odată și forma *ворникъ*³, întrebuițată în vorbirea curentă. În unele acte, el poartă numele de *дворникъ сучавскы* sau *сочавскы*⁴; alteori i se adaogă și particula *великы*⁵.

În documentele latinești, vornicul e numit în trei feluri: *marscalcus*, *magnus provisor* și *supremus judex*. Cea dintâi formă se găsește după cum am văzut în actul din 1387; cea de a doua într'o scrisoare din 2 Iulie 1431⁶; ultima în tratatul în-

¹ *Rev. ist. arh. fil.* VIII (1894) p. 367-8.

² Hurmuzaki I, 2, 817.

³ Într'un document din 17 August 1436 (*St. și Doc.* XIX p. 11).

⁴ Documente din 1407 Martie 8 (Melchisedec, *Huși*, 3-6); 1408 (Melchisedec, *Roman*, 101-2); 1409 Noemvrie 18 (Wikenhauser, *Moldova*, 56); 1410 Fevruarie 15 (ibid. 56-7); 1411 Aprilie 14 (ibid. 57-9); 1412, Aprilie 3 (*St. și Doc.* V, 530-1); 1424 Fevruarie 16 (*Surete* I 14-15); 1436 August 17 (*St. și Doc.* XIX, 11).

⁵ 1448 Fevruarie 18 (Uljanickij, 70 cf. *Uricarul*, XI, 6-7); 1448 Fevruarie 23 (Bogdan, *Contribuțiuni*, 637-8).

⁶ Hurmuzaki XV, 15.

cheiat la 12 Iulie 1499 între Ștefan cel Mare și Ioan Olbracht¹. Înainte de a vedea care erau atribuțiile vornicului, trebuie să lămurim dacă acest dregător avea în secolele XIV și XV un tovarăș de funcție așa cum se constată în a doua jumătate a secolului XVI sau dacă era singur. Asupra acestei chestiuni, părerile istoricilor sunt împărțite. Onciul crede că în vremea lui Alexandru cel Bun existau trei vornici: În primul rând, vornicul de Suceava și cel de Roman care aveau atribuțiuni teritoriale; cel de al treilea, pe care-l consideră identic cu globnicul „era judecător în cazuri penale”². Pentru aceiași epocă, Picot și Bengescu nu admit decât doi vornici: unul de Suceava care era primul dregător al divanului asemănător cu palatinul din Ungaria și un al doilea „fara calificăție” (adică fără titlul special, presupunem că a vrut să zică). Jurisdicția acestuia din urmă se întindea „fără îndoială asupra provinciei”. Astfel — spun ei — era stabilită în germene deosebirea pe care o vedem în mod lămurit peste un secol și jumătate între vornicul Țării de sus și acel al Țării de jos³. Tanoviceanu are o altă părere. El crede că „vornicia cea mare a țării” de altfel ca și toate celelalte mari dregătorii a fost unică în tot secolul XV și în prima jumătate a secolului XVI. Bifurcarea a avut loc abia sub Despot, între 1561-1563 când lui Ioan Moțoc i s'a adăugat un vornic de țara de sus⁴. De aceiași părere e și Ghibănescu⁵.

După cum se vede, deosebirea între părerile istoricilor e simțitoare. De unde Onciul crede că pe vremea lui Alexandru cel Bun, existau trei vornici, Picot și Bengescu admit numai doi, iar Tanoviceanu și Ghibănescu unul singur. Cum au fost lucrurile în realitate? Răspunsul ne va fi dat de cercetarea documentelor vremii.

Aceste documente pot fi împărțite în trei grupe: 1) Documentele până la Alexandru cel Bun (1384-1400); 2) Dela Alexandru cel Bun până la Ștefan (1400-1457); 3) Documentele lui Ștefan cel Mare (1457-1504).

¹ Bogdan, *Doc.* II 441 cf. p. 425. — Bogdan, *Doc.* II, 597 traduce titlul „marchio” pe care-l poartă boierul Isaia într-o scrisoare din 10 Iulie 1468, prin *vornic*. Isaia e într'adevar vornic în documentul din 28 Iulie 1468. Mai înainte însă de a ocupa această dregătorie el fusese *pârcălab de Neamț*, (documentele din 12 Aprilie 1458 — 2 Noemvrie 1464 Bogdan, *Doc.* I 9-86) și apoi de *Chilia* (documentele din 11 Aprilie 1465 — 2 Octomvrie 1467 Bogdan, *Doc.* I 89-125). Credem că titlul de marchio se referă la această ultimă situație de pârcălab de Chilia, — adică a unei *cetăți de margine*. Această traducere corespunde sensului pe care-l are termenul marchio, marchisus în documentele din apus. (Vezi Du Cange, sub voce.) N'am găsit niciun exemplu în care „marchio” să fie întrebuințat la noi cu sensul de *vornic* sau în celelalte țări pentru a designa pe *palatinus* sau *marscalcus*.

² *Cursul* 1920, p. 199-200.

³ p. 78-9.

⁴ *Contribuțiuni*, p. 231-2.

⁵ *Din domnia lui Ștefan* în Arhiva, XV, 215-6.

În prima și ultima¹ grupă, documentele au în lista de martori *numai un singur vornic*. Așadar până la 1400 și dela 1457 înainte, constatăm în Moldova numai un singur mare vornic. În grupa cea de a doua, între 1400 și 1457 sunt însă câteva documente care menționează mai mulți vornici în același timp². Iată lista acestor documente și locul pe care-l ocupă vornicii între martori:

1401 Februarie 11 : Ioaniș vornic (al 3-lea); Duma vornic (al 5-lea)³.

1403 Ianuarie 7 : Vlad fost vornic (al 6-lea); Negru vornic (al 12-lea); Vlad Tuțcaiski vornic din Târgul Roman (al 16-lea)⁴.

1408 : Vlad vornic (al 6-lea); Negre vornic (al 7-lea); Oană vornic de Suceava (al 8-lea)⁵.

1409 Aprilie 18 : Vlad vornic (al 4-lea); Negre vornic (al 7-lea); Oană vornic... (al 8-lea)⁶.

1410 Iunie 28 : Tamaș vornic (al 6-lea); Ioan vornic (al 15-lea)⁷.

¹ Din timpul lui Ștefan cel Mare e un singur document în care se găsec doi mari vornici. E actul din 31 Octomvrie 1491 prin care Ștefan dăruiește lui Ioan Murgul două sate pentru slujba lui dreaptă și credincioasă. Între martori sunt citați, în locul al doilea și al treilea, Duma vel vor[nic] și Gangur vel vor[nic]. Observăm însă că acest document s'a păstrat numai în traducere românească, în Conдика lui Asaki (vezi Bogdan, *Doc.* I 490) așa că se ivește îndoială asupra exactității traducerii celor două titluri. Îndoiala se accentuează când vedem că documente autentice din aceeași lună și din lunile următoare arată ca mare vornic pe Boldur (Bogdan, *Doc.* I 467, 471, 491-2, 493). Pe de altă parte, Duma și Gangur nu sunt conștatați ca vornici în documentele anterioare, ci ca părcălabi: primul de Hotin și apoi de Cetatea Albă, cel de al doilea de Orheiul (vezi Bogdan, *Doc.* I 138-9; 150-1; 157-8; etc.). Credem deci că documentul din 31 Octomvrie 1491 nu poate fi luat în considerare; titlul de „vornic” dat lui Gangur și Duma e o traducere greșită (cf. Bogdan, *Doc.* II 515 și 517).

² Se va întreba însă cineva: cum se face că întâlnim câte doi sau chiar trei vornici numai în documentele dintre 1400-1457 și nu și înainte și după aceste date? Vom răspunde că nu e exclus să se întâlnească doi vornici în același document și înainte de 1400; poate numai numărul mic de acte cunoscute din secolul XIV a făcut să nu întâlnim până acum atari cazuri. În ce privește epoca lui Ștefan, o organizare mai temeinică a cancelariei, practice mai precise, au făcut să se evite astfel de menționări în listele de martori dela sfârșitul documentelor.

³ *Surete*, VIII, 81-2.

⁴ *Conv. Lit.* XXXV p. 356-7. — În acest document e trecut între martori și un Badea de Suceava (Suczawskoho). Tanoviceanu (*Contribuțiuni*, 232-3) crede că acesta e vornic de Suceava; lipsa titlului s'ar datori diacului. Vornicul de Suceava a fost înlocuit apoi — după Tanoviceanu — de portarul de Suceava, iar acesta, după 1508, de hatmanul și părcălabil de Suceava. (ibid. 232-3).

⁵ Melchisedec, *Roman*, 101-2.

⁶ *Arh. ist.*, I, 2, 11-12.

⁷ *Surete*, I, 195-7. În acest document se mai întâlnesc între martori și: 1) Vlad, fără titlu de dregătorie, care poate fi fostul vornic. 2) Badea cel Bătrân probabil același cu Badea de Suceava. 3) Negre dela Bârlad, poate același cu Negre vornicul.

- 1410 Septembrie 22 : Jurj vornic (al 3-lea); Oană vornic (al 6-lea); Vlad vornic (al 7-lea)¹.
- 1412 Aprilie 3 : Ioan vornic de Suceava (al 3-lea); Negre vornic (al 10-lea)².
- 1435 Ianuarie 3 : Dânciã vornic (primul); Mircea vornic (al 3-lea)³.
- 1435 Decembrie 7 : Hudici vornic (al 5-lea); Negrilã vornic (al 6-lea)⁴.
- 1436 Iunie 24 : Petre Hudici vornic (al 3-lea); Stețco vornic (al 20-lea)⁵.
- 1437 August 19 : Petre Hudici vornic (al 3-lea); Duma vornic (al 15-lea)⁶.
- 1438 Ianuarie 17 : Petre Hudici vornic (al 4-lea); Duma Negru vornic (al 10-lea)⁷.
- 1438 Martie 12 : Petre Hudici vornic (al 4-lea); Negrilã vornic (al 17-lea)⁸.
- 1439 Maiu 10 : Negrilã vornic (al 4-lea)..... vornic (al 12-lea)⁹.
- 1439 Iulie 2 : Petre Hudici vornic (al 4-lea); Negrilã vornic (al 17-lea)¹⁰.
- 1442 Mai 8 : Duma Braevici vornic (al 4-lea); Sima vornic (al 3-lea)¹¹.
- 1442 August 10 : Hudici vornic (primul); Petre (vornic al 8-lea)¹².
- 1443 Martie 6 : Duma Braevici vornic (al 3-lea); Sima vornicul lui Petru voevod (al 6-lea)¹³.
- 1443 Iunie 8 : Duma vornic (al 6-lea); Si[ma] vornic (al 20-lea); Badea vornic (al 37-lea)¹⁴.
- 1445 Iulie 15 : Duma Braevici vornic (al 4-lea); Badea vornic (al 19-lea)¹⁵.
- 1450 Februarie 11 : Dragomir vornic (al 6-lea); Oțel vornic (al 8-lea)¹⁶.

¹ *Surete*, I, 1-2. Aceiași vornici și într'alt document din aceeași zi, publicat în *Arh. ist.*, I, 2, 12. În acesta din urmă însă Jurj are locul al 2-lea.

² *St. și Doc.*, V, 530-1.

³ *Uricar.*, X, 226-7.

⁴ Hurmuzaki, I, 2, 868.

⁵ *Uricar.*, XIV, 59-61.

⁶ Uljanickij, 54-55, cf. *Uricar*, XI, 4-6.

⁷ *St. și Doc.*, VI, 125.

⁸ *Uricar*, X, 124-6.

⁹ *Uricar*, XVIII, 17-18.

¹⁰ Hurmuzaki, I, 2, 876; cf. Uljanickij, 57-8.

¹¹ *Arh. ist.*, I, 123.

¹² *Ispisoace*, I, 13-14, cf. I. Bogdan, *Conv. Lit.*, XXXIV (1901) p. 353.

¹³ Hurmuzaki, I, 2, 880 cf. Uljanickij, 60-61.

¹⁴ *Arhivele Statului*, copii legalizate.

¹⁵ Uljanickij, 67-8 cf. *Uricarul*, XI, 62-3.

¹⁶ Bogdan, *Cinci documente*, p. 52-4.

1456 Iunie 15 : Hodco Știber vornic (al 9-lea); Mic Craiu vornic (al 22-lea); Negrilă vornic (al 44-lea)¹.

Această listă ne arată câte doi, uneori câte trei vornici în acelaș timp. Inseamnă aceasta însă că vornicia era în prima jumătate a secolului al XV, o dregătorie dublă sau triplă, cum s'a crezut de unii istorici? Pentru a putea răspunde la această întrebare, trebuie să avem în vedere următoarele considerațiuni: 1) Diacii nu adăogau întodeauna, după cum am arătat, particula *biv* dregătorilor ieșiți din funcție. Astfel de pildă, deși Vlad este arătat la 7 Ianuarie 1403 ca fost vornic, totuși în documentele următoare cum e cel din 1408 și cel din 18 Aprilie 1409², el nu are particula lămuritoare. Ar crede cineva citind cele două documente, că la acea dată erau trei vornici în Moldova; în realitate, despre unul din ei, Vlad, știm sigur că ieșise din funcție. Acelaș lucru s'ar putea spune și despre Negre; pentru acesta din urmă însă, n'avem dovezi documentare în acest sens. Așadar, oridecâteori întâmpinăm documente în care se întâlnesc mai mulți dregători de acelaș fel, trebuie să ne punem întrebarea dacă unii dintr'ânșii nu sunt ieșiți din funcție. Această observare se aplică la întreaga listă de mai sus. Pentru unul din vornicii cuprinși în acea listă, faptul că ieșise din funcție se poate dovedi și documentar; pentru alții, el e foarte probabil, nu avem însă dovezi sigure.

2) Unii dintre acești vornici s'ar putea să fie vornici al doilea și diacul să nu fi adăogat particula *vtori*³. S'ar putea să fie deasemenea vornici de gloată, despre care știm sigur că existau în prima jumătate a secolului al XV. Un document dela Ilie și Ștefan, din epoca domniei comune, amintește de „pan Moisa vornicul de gloată” și de fratele său Toader spătarul, cărora domniile le dau două sate pentru slujba lor dreaptă și credincioasă⁴. E posibil deci ca unii dintre vornicii trecuți spre sfârșitul listei de martori, cum e Ștefca de pildă, în documentul din 24 Iunie 1436 sau Badea în cel din 15 Iulie 1445 să fi fost vornici de gloată.

3) În timpul domniei comune a lui Ilie și Ștefan sau a lui Ștefan și Petre, fiecare domn își avea dregătorii lui. Astfel, în documentul din 6 Martie 1443, am văzut că alături de vornicul Duma Braevici apare și Sima „vornicul lui Petru Voevod”. În

¹ Hurmuzaki, II, 2, 669-70.

² Vezi de asemenea documentul din 1407 (Hurmuzaki, I, 2, 827-8): 1407 Martie 8 (Melchisedec, *Huși*, 149-50).

³ Într'un document din 3 Decembrie 1625, diacul omite să adauge particula *vtori* lui Toma postelnicul. El îl arată ca *vtori* postelnic numai odată la începutul documentului; pe urmă îi spune numai Toma postelnicul. (*Ispisoace*, II, 172-4). Acelaș lucru într'alt document din aceeași zi (ibid. 176-7.)

⁴ Melchisedec, *Huși* 149-50. Data 6940/1432 e greșită însă.

aceiaș document și îndată după Sima e numit „Tador ceașnicul lui Petre voevod“. Aceasta nu înseamnă însă că vornicia era o dregătorie dublă, ci numai că în vremea când țara era împărțită între cei doi domni, fiecare își avea dregătorii săi. Așadar în documentele din 18 și 28 Maiu 1442 nu avem de a face cu doi mari vornici ai aceluiaș domn. Cel de al doilea, Sima, e vornicul lui Petru, coregentul lui Ștefan.

Aceste observațiuni ne duc la următoarea concluzie: Faptul că documentele menționează câteodată doi sau trei vornici în acelaș timp nu constituie o dovadă că această dregătorie ar fi fost dublă sau triplă în prima jumătate a secolului XV. Se poate foarte bine ca acestor vornici „suplimentari“ să li se aplice una din observațiile de mai sus: ei să fie adică foști vornici, vornici al doilea, vornici de gloată sau vornicii unuia din coregenți. Documentele cunoscute azi permit o atare identificare numai pentru doi din vornicii citați în lista de mai sus. Ei sunt Vlad și Sima; pentru ceilalți trebuie să așteptăm material nou documentar.

Dacă în documente am fi găsit menționați câte doi vornici la un loc, așa cum sunt pârçalabii pe vremea lui Ștefan¹ sau stratornicii în Țara-Românească², atunci n'ar mai fi fost nici o îndoială: Trebuia să admitem dregătoria dublă. Nu-i întâlnim însă niciodată astfel. Ei sunt separați și ocupă foarte adesea locuri deosebite în lista de martori. Dacă adăogăm la aceasta și faptul că atât înainte de 1400 cât și după 1457 și până la Despot, constatăm numai *un singur mare vornic*, atunci credem că putem adopta aceiași concluzie și pentru epoca intermediară 1400—1457. Afirmăm așadar, că în Moldova, în secolele XIV și XV n'au existat doi mari vornici, ci unul singur. Acesta a fost vornicul dela curtea domnească³.

Atribuțiile vornicului moldovean sunt la fel cu cele ale vor-

¹ Citați astfel: Duma și Herman pârçalabi de Cetatea Albă, Ivașco și Maxim pârçalabi de Chilia (Bogdan, *Doc.*, 239); Vlaicul și Duma staroști de Hotin. (Bogdan, *Doc.*, I, 157-8) etc.

² Citați astfel: Colțea și Rodea stratornici (Lapedatu, *Vlad*, 71); Gospodin și Radul stratornici (Miletić, 131-3); Neagu și Dragomir stratornici (*Arh. ist.* I, 1, 6-7); Neagu și Radul stratornici (Filitti, *Arhiva*, 18).

³ Credem că acel „vornic din târgul Roman“ citat ca martor în documentul din 7 Ianuarie 1403 nu este un tovarăș de funcție al marelui vornic, avându-și reședința în Roman după cum marele vornic o avea în Suceava, ci *dregătorul domnesc* din fruntea orașului Roman, având atribuțiuni în special judecătorești. Astfel de vornici în fruntea orașelor mai găsim la Câmpulung unde erau doi, la Siret (documentul din 1479, August 30, Bogdan, *Doc.*, I, 230), la Suceava (idem, ibidem) cf. documentul din 31 August 1458 (Bogdan, *Doc.*, I, 16). Pentru aceste atribuții ale lor, vezi documentul din 30 August 1479: „numai pentru sfadă în târg și pentru furtișagurile ce s'ar dovedi la fața locului, în târg, să-i judece pe oamenii din Rădăuți vornicii târgului, dar pentru altceva să n'aibă treabă a-i judeca. (Ави сѣдани дворници торгокски: Bogdan, *Doc.*, I, 229-232).

nicului din Țara-Românească. Am văzut că el e numit, ca și acela, „judex curiae” și „magnus provisor”. Deasemenea i se mai spune, în documentul latin din 1387 și marscalcus prin comparație cu marescalcus polon cu care se aseamănă în privința atribuțiilor. Brzeski și celelalte izvoare narative ne dau informații privitoare la vremea când vornicia se dublase. Putem totuși să ne folosim de aceste izvoare, reunind atribuțiile celor doi vornici asupra unicului dregător cu acest nume din secolul XV și ținând seamă de schimbările produse între timp. Misio-narul Bandini spune despre vornic că e „judex terrarum moldovicarum”¹. Paul de Alep dă și el egalitatea: „vornic adică judecător” și spune că acesta are sub ordinele lui un colegiu de judecători². În interpolația din cronica lui Ureche-Simion Dascălul, atribuțiile vornicului (pe vremea lui, a vornicilor „r”), sunt descrise astfel: „giudecătoriu tuturor den țară cine au strămbătăți și globnic de morți de om și de șugubini”³. O definiție similară aflăm și la Miron Costin care mai adaogă însă și două amănunte noi. Ele sunt următoarele: 1) Vornicii au privigherea asupra străjei de fruntarie; 2) Ei nu se amestecă în judecățile despre proprietățile nobiliare ereditare⁴. Nu știm dacă aceste două particularități se aplică și vornicului din secolul XV, neavând documente în acest sens. Dimitrie Cantemir ne spune că vornicii au dreptul să pedepsească cu moartea pe tâlhari, uci-gași și profanatori, chiar fără știrea domnului⁵. E foarte probabil ca și în epoca anterioară, când vornicia nu era dublă, să fi fost acelaș lucru.

Din cele de mai sus rezultă că marele vornic era un dregător foarte important având drept de judecată asupra curții domnești și a întregului teritoriu moldovean. Nu știm dacă judeca și pricinile de moșii; celelalte toate însă erau de competența lui. Putea să condamnă la amendă sau gloabă (dușegubină) pe vinovații de omor; avea însă și dreptul să pronunțe sentințe capitale. Ni s'a păstrat un document cu data 15 Aprilie 1588 din care se vede acest drept. Vornicul țării de jos. Bucium, dă o carte lui Necoară și Ștefan din Murgești ca să ție partea de ocină a lui Ionașco Boboc „pentru căci au uces [Ionașco Boboc] un om de au murit și *i-au plătit capul Necoară și Ștefan dela mene*, iar Ionașco Buboc n'au avut cu ce plăti capul, ce au fugetu; însă să să știe că mi-au dat 12 boi”⁶.

În afară de atribuțiile judecătorești, vornicului mai avea și o atribuție militară. El era comandantul armatei în timp de răz-

¹ Bandini, p. 313.

² Ed. Belfour. I, 75.

³ p. 22, aparat.

⁴ *Arh. ist.*, I, 170.

⁵ *Descriptio Moldaviae*, p. 78.

⁶ Ghibănescu, *Surete*, II, 143.

boi, atunci când lipsea domnul. Miron Costin ne spune că înainte de a se înființa hătmânia, vornicii cei mari conduceau oștile, anume unul aripa dreaptă și altul pe cea stângă. Dar cum vornicia a fost dregătorie dublă numai după 1560, e natural să admitem că înainte de această dată, comanda întregii armate o avea marele vornic. Această concluzie e confirmată de mărturiile cronicelor contemporane. Astfel, în letopisețul dela Bistrița se spune că după bătălia dela Codrul Cozminului, domnul Ștefan chemă pe Boldur, comandantul său de oaste (ко-дору воєвода кроєво)¹ și-i dăte oștile ca să respingă noua oaste leșească, ce venea în ajutorul Craiului. Boldur însă e arătat în documentele anilor 1491—1503² ca mare vornic; așadar acest dregător era și „voevod“ sau „conducător de oaste“ (bellidux) în timp de războiu. Un alt mare vornic, Cărăbăț, comanda oastea trimisă de Ștefăniță împotriva Tătarilor, în August 1518³. Marcarie, în cronica sa, ne spune că Petru Rareș a trimis pe „cel-dintâiu dintre boierii săi, pe Grozav marele vornic cu oastea la Brașov (пржеви отъ велимъжъ своихъ грозава великаго дворника)⁴. Nădăbaico, marele vornic, comanda oastea trimisă de Lapușneanu, la 1544 ca să scoată din domnie pe Mircea din Țara-Românească⁵. În sfârșit, când cu revolta boierilor care ridicaseră împotriva aceluiaș Lăpușneanu pe Joldea, Eftimie povestește că domnul „au pus pe Moțoc vornicul în fruntea oștilor“ care trebuiau să se bată cu Joldea⁶. Toate aceste exemple ne arată că în secolele XV și XVI, vornicul comanda oastea în timp de război, atunci când lipsea domnul. Aceasta nu înseamnă că domnul nu putea să dea și altui boier, dacă voia, comanda armatei; de obicei însă vornicul îndeplinea acest rol⁷.

Rangul ierarhic. Izvoarele narrative din secolele XVII și XVIII pun în fruntea dregătorilor moldoveni pe marele logofăt și îndată după el pe cei doi vornici⁸. Întrebarea este însă dacă în secolul XV, când exista un singur vornic, era aceeași situație sau dacă nu cumva raportul ierarhic era invers.

Întrebarea e cu atât mai legitimă cu cât această ultimă părere

¹ Bogdan, *Cronice inedite*, p. 61, traduce literar prin „Boldur hatmanul său” cecece e inexact din punct de vedere al fidelității traducerii și din punct de vedere istoric. S’ar putea crede cu o asemenea traducere că hătmânia exista în Moldova de pe vremea lui Ștefan, cecece nu corespunde realității.

² Bogdan, *Doc.*, I, 467-II, 217.

³ *Vechile cronice*, p. 229, cf. și *Istoriile*, p. 43.

⁴ *Vechile cronice*, p. 155 și 204.

⁵ *Ibid.*, p. 170.

⁶ *Ibid.*, p. 219.

⁷ cf. G-ral R. Rosetti, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare*, în *Analele Academiei*, seria III, t. IV, p. 30-31

⁸ Vezi de pildă interpolația din Ureche-Simion Dascalul, p. 21-22, aparat; Miron Costin în *Arh. ist.*, I, 1, 169; *Descriptio Moldaviae*, p. 77-78.

a fost exprimată de Picot și Bengescu în studiul lor despre Alexandru cel Bun¹. Ei susțin anume că în timpul acestui voevod primul dregător al sfatului era vornicul de Suceava² în timp ce logofătul pare a fi fost la început un dregător secundar. Argumentele pe care își sprijină această afirmare, sunt următoarele : 1) Logofătul Bratie care contrasemnează mai multe diplome din anii 1408-1411 „nu pare a fi fost trecut printre boierii de divan“, deci era un dregător de puțină importanță. 2) Succesorul lui Bratie, Cupcici, care apare ca logofăt la sfârșitul unui act din 20 August 1422 nu obține titlul de vornic decât mai târziu „atunci când fu ridicat la o dregătorie superioară“.

Primul argument al lui Picot și Bengescu n'are valoare deoarece era un obicei al cancelariei moldovene de a nu pune pe logofăt printre martorii dregători, ci la fine, în formula de încheiere a documentului. Deci, din acest fapt, nu se poate scoate nici o concluzie cu privire la rangul ierarhic al logofătului. Argumentul cel de al doilea prezintă mai multă importanță. Într'adevăr, în general, dregătoriile ocupate de un boier merg în ordine crescândă ca importanță. Se începe de obicei printr'o dregătorie mai mică și se trece în dregătorii din ce în ce mai însemnate. Boierul Cupcici fiind întâi logofăt și apoi vornic³, rezultă că această din urmă dregătorie era mai importantă ca cea dintâiu.

A scoate însă o concluzie numai dintr'un singur exemplu, credem că e prematur. Se impune așadar să cercetăm și alte documente spre a vedea dacă nu se mai pot aduce exemple în acest sens. Aci se ivește însă o dificultate. Am spus mai sus că în documentele moldovene, logofătul nu e trecut, în general, între martori ca ceilalți dregători, ci la fine, în formula de încheiere. Acesta e cazul cu documentele din timpul lui Alexandru cel Bun — mai puțin două — și cu toate cele ale lui Ștefan cel Mare⁴. Din aceste documente nu se poate trage nici o concluzie cu privire la raportul său ierarhic față de ceilalți dregători. Sunt însă și unele documente în care logofătul e pus în lista de martori ceea ce ne permite a vedea situația sa față de vornic. Din timpul lui Alexandru cel Bun cunoaștem două documente de acest fel: ele au datele 1427 Decembrie 4⁵ și 1429

¹ Și Ghibănescu a afirmat, în treacăt, acelaș lucru: „De și vornicia era una din cele mai mari boierii din țară, a doua în rang după logofetie, iar mai din vechiu (secolul XV, cred că întâia în rang, în Moldova.“ (*Surete*, V, 276, nota .

² p. 78-9.

³ p. 80.

⁴ Sunt totuși patru documente din vremea lui Ștefan, 1466; 1491, Oct. 31; 1491, Oct. 31; 1492, Febr. 17, în care logofătul e pus în fruntea listei de martori. Aceasta se explică prin faptul că zisele documente s'au păstrat numai în traducere românească; așezarea logofătului în fruntea listei de martori se datorește traducătorului.

⁵ *Surete*, V, 110-111.

lunie 1.¹ În ambele întâlnim pe Neagoie, logofătul în funcție² ocupând locul al 13-lea în lista de martori în urma lui Cupcici vornicul care e al 6-lea în primul document, al 5-lea în cel de al doilea.

În intervalul dintre moartea lui Alexandru cel Bun și suirea pe tron a lui Ștefan, documentele în care logofătul e trecut în lista de martori sunt mai numeroase. Până la 24 Februarie 1442 vedem pe un Neagoie logofăt trecut mereu în urma vornicului³. După această dată și până la 15 Septembrie 1449, Neagoie apare totdeauna în fruntea dregătorilor⁴. Din aceasta nu se poate scoate însă o concluzie deoarece numai în două documente din tot acest interval Neagoie e logofăt în funcție. Cele două documente poartă data 4 Iunie 1433⁵ și 13 Ianuarie 1434⁶. În cel dintâi Neagoie „pisarul“ ocupă locul al 6-lea, având înaintea sa pe Dan vornicul (în locul al treilea). În cel de al doilea, Neagoie are locul al 9-lea fiind precedat de Negrilă vornicul. În restul documentelor, din anii 1435—1449, Neagoie e fost logofăt. Cei cari îndeplineau în mod efectiv această dregătorie, logofeții Dionisie, Sima, Mihail, Iie, etc. sunt trecuți la sfârșitul listei de martori, în formula de încheiere⁷.

În intervalul 1449-1456, am găsit numai patru documente în care logofătul să fie trecut printre martori. Ele sunt din 1454 August 25⁸, 1455⁹, 1456 [Iunie 15]¹⁰ și 1456 Iunie 29¹¹. În cel

¹ *Arh. ist.*, I, 1, 121-2.

² Că era în funcție, o dovedesc documentele din această vreme. Vezi de pildă, documentele din 1427 Decembrie 28 (*Ispisoace*, I, 3-4); 1428 Aprilie 15 (*Uricar*, XVIII, 1-2); 1428 Iulie 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 121); 1429 Aprilie 17 (*Surete*, VIII, 86-8); 1429 Septembrie 1 (Ms. Acad. Rom., no. 4606, f. 8 r.), 1430 Decembrie 23 (*ibid.*, f. 13 r.).

³ Vezi, de pildă, documentele din: 1433 Iunie 4 (Hurmuzaki, I, 2, 840, cf. Uljanickij, 34-5); 1434 Ianuarie 3 (Hurmuzaki, I, 2, 850, cf. Uljanickij, 41-2).

⁴ Vezi de pildă documentele din: 1443 Martie 6 (Hurmuzaki, I, 2, 880); 1445 Februarie 18 (Uljanickij, 64-6); 1446 Ianuarie 25 (Uljanickij, 68, cf. *Uricariul*, XI, 64-5); 1447 Februarie 11 (Wickenhauser, *Moldava*, 61-2; 1449 Septembrie 15 (*Surete*, I, 276-8).

⁵ Hurmuzaki, I, 2, 840, cf. Uljanickij, 34-5.

⁶ *Ibid.*, 850, cf. Uljanickij, 41-2.

⁷ Vezi de pildă documentele din 1435 Septembrie 19 (*Arhiva ist.*, I, 2, 18-19); 1455 Octombrie 18 (Hurmuzaki, I, 2, 859-60, cf. Uljanickij, 47. Pentru dată, vezi Giurescu, *Cronologie*, 739); 1442 August 10 (*Ispisoace*, I, 13-14); 1444 Aprilie 26 (*Arh. ist.*, I, 1, 123-4); 1451 Iulie 15 (Uljanickij, 67-8, cf. *Uricariul*, XI, 62-3); 1446 Ianuarie 26 (Uljanickij, 68-9, cf. *Uricariul*, XI, 65-7; 1447 Octombrie 10 (*Surete*, V, 118) etc.

⁸ Orest Popescu, p. 8-9.

⁹ Uljanickij, 85; Pârvan, *Alexăndrel*, 125, admite data: „1455 Martie 14 (?)” iar Hurmuzaki, II, 2, 659, are data greșită 1454.

¹⁰ Hurmuzaki, II, 2, 669-70, cf. Uljanickij, 86-88. Pentru data 15 Iunie, vezi I. Bogdan în *Conv. lit.*, XXXV (1902) p. 671.

¹¹ Hurmuzaki, II, 2, 679-80, cf. Kaluzniacki, 36-9.

dintâi, Petre logofătul are locul al 4-lea fără ca să fie trecut în divan și vornicul. În cel de al doilea, Șandru logofătul ocupă locul al 6-lea, vornicul lipsind deasemenea¹. În cel de al treilea, Petre logofătul în locul al 12-lea e precedat de Hodco Știbor vornicul, în locul al 10-lea și precede, la rândul său alți doi vornici, pe Mic Craiu și Negrilă, în locurile 23 și 45 din listă. În ultimul document, Petre, „cancelarul“ (канцляръ) ocupă locul al 3-lea; după el, în locul al 8-lea, vine vornicul Știbor.

După cum se vede, documentele nu ne dau indicații precise cu privire la raportul ierarhic între vornic și logofăt. Aceasta provine, pe de o parte, din faptul că, în general, logofătul nu e trecut între boierii martori, ci la sfârșit în formula de încheiere, pe de altă parte din împrejurarea că ordinea înșirării martorilor nu depinde numai de ordinea ierarhică a dregătorilor, ci, după cum am spus, și de valoarea personală a dregătorilor. Deci chiar când logofătul în funcție e trecut printre martori, cum e cazul cu cele două documente din vremea lui Alexandru cel Bun și cu încă cele câteva din anii 1433-1457, totuși, nici în acest caz, nu se poate scoate o concluzie sigură. Se poate face totuși o ipoteză. Faptul că logofătul în funcție e trecut de câteva ori în lista de martori în urma vornicului, apoi împrejurarea că boierul Cupcici după ce fusese logofăt, e numit vornic, constituie două indicii că acest din urmă dregător era superior, ca rang, primului. Comparația cu Țara Românească, unde vornicul trece înaintea logofătului², și cu Ungaria³ și Polonia⁴, unde palatinul, respectiv marescalcus primează pe cancelar, întăresc deasemenea această ipoteză. E deci foarte posibil ca în primele timpuri ale Moldovei (secolele XIV și XV), vornicul să fi fost fruntașul dregătorilor. În cazul acesta însă rămâne să se explice în ce împrejurări logofătul a luat locul vornicului. S'a produs aceasta oare cu ocazia dedublării vorniciei, pe la 1560? Să fie faptul anterior acestei date? Sunt întrebări la care e prematur să se răspundă, câtă vreme nu se va stabili în mod definitiv superioritatea ierarhică a vornicului asupra logofătului.

Subalternii. Intocmai ca și vornicul din Țara-Românească, vornicul moldovean avea mai mulți dregători subalterni. Documentele menționează pe vornicul de gloată, pe vorniciei și slugile vornicului.

Vornicul de gloată. Am văzut că Ilie și Ștefan dau lui „pan Moisa vornicul de gloată“ și fratelui său două sate pentru slujba

¹ S'ar putea ca în amândouă aceste documente, vornic să fie Duma Braieviți sau un altul dintre boierii fără titluri și diacul să nu fi pus titlul dregătoriei.

² Vezi mai departe, p. 93-4.

³ Akosi v. Timon, p. 182-187.

⁴ Cromer, p. 208-210; cf. Kutrzeba, p. 116; Zernicki, p. 11.

lor dreaptă și credincioasă¹. E prima mențiune ce se face despre acest subaltern. Vornicul de gloată judeca pricinile mărunte; aceasta avea loc la poarta domnească², unde se strângea gloata norodului. Așa s'ar explica și numele de *vornic de poartă* care e tot una cu vornic de gloată³. E probabil ca încă din secolul XV să fi fost mai mulți vornici de gloată sau de poartă. Știri precise în privința aceasta nu avem decât din secolul XVII. Iată ce spune Miron Costin despre ei: „Doisprezece vornici de poartă... șed în poarta palatului domnesc judecând cauzele cele mărunte, iar în divan stau înaintea principelui et quasi patronos litigantium agunt, chemând după registru pe înpricinați la înfățișare. Ei poartă niște toiege văpsite. Se obișnuiește a-i rându-i în fel de fel de anchete precum și pentru măsurile și pospurile domnului și ale pașalelor“⁴.

Miron Costin adaugă că acești vornici de poartă nu depindeau de cei doi vornici mari⁵. Se poate să fi fost la fel și pe vremea când era un singur mare vornic. În cazul acesta, ei nu mai pot fi considerați ca subalterni ai lui, ci ca dregători independenți. Atribuția lor principală fiind însă *judecata* pricinilor mărunte și având un rang ierarhic mult inferior vornicului, am socotit că pot fi grupați la un loc cu subalternii acestui dregător.

Vorniceii. Într'un document din 15 Iunie 1433 ultimii dintre martori sunt Stețco și Toma vorniceii (к. п. стеџка и томы дворничеломх)⁶. E singura știre pe care o avem despre acești subalterni în secolul XV. În secolul XVII se întâlnesc adeseori vorniceii ca martori în zapisele de moșie. Astfel într'un document gasim

¹ Vezi mai sus p. 81.

² *Surete*, II, 143. cf. documentul din 25 Maiu 1632, prin care Alexandru Iliăș, poruncește lui Vasile Ușerul să cerceteze o pricină de ocină. La sfârșit domnul adaugă: „Iar cui va parea strămbu să vie de față înaintea porții domniei mele (Bianu, *Doc.* 203). De asemenea, într'un document din 18 August 1620, se spune despre un reclamant: „să i se dea lui zi înaintea porții domniei mele“. Cf. V. Bogrea, „Poarta lui Vasile Lnu“, în *Anuar*, II, 355.

³ *Surete*, II, 143. cf. pasagiul din letopisețul lui Miron Costin în care se vorbește de felul cum judeca Radul Mihnea: „și la multe divanuri zicea către vornicii de gloată (de poartă): Vornice, zi celui om, mâne să mai easă la Divan“ (*Letopisețe*, I, 286).

⁴ *Arh. ist.*, I, 1, 171. — Într'un document din 18 Septemvrie 1644 iscălesc între martori „Toderașco și Constandin Ciogolea și Neniul și Roșca și Moțoc dvornici de gloată. Așa dar cinci dregători cu acest nume (*Arh. ist.*, I, 1, 120; la 21 Maiu 1665, gasim șase vornici de poartă (*Surete*, IV, 29-30); la 25 Iunie 1635, șapte (*ibid.*, 32-3); la 5 Maiu 1669, cinci (*ibid.*, 58, iar la 1 Martie 1661, șase (*ibid.* p. 166-7). Pentru vornici de poartă sau de gloată mai vezi și documentele din 1608 Iunie 27 (*Surete*, II, 250); 1629 Ianuarie 4 (Bianu, *Doc.*, 156-7; 1624 Iunie 9 (*ibid.* 94).

⁵ *Arh. ist.*, I, 1, 171.

⁶ *Ispisoace*, I, 7; lectură greșită în *Uricar*, XVIII, 49-50: ...АРО... ЧЕ КОМД.

printre martori pe „Drăgoiu vornicelul de Podagra și Ion vornicelul”¹. La 1 Februarie 1664 întâlnim pe un „Ion vornic de Galbeni”², la 27 Aprilie al aceluiaș an pe „Nuor vornicul den Bahnă”³, la 18 Iunie 1665 pe „Tudosie vornicul de Pîscani”⁴, la 20 Decembrie 1666 pe „Nuor vornicelul de la Mănești”⁵. Într’un zapis din 16 Iulie 1671, printre martorii adevărați e citat și „Toader cău fost vornic la Docolina”⁶; într’altul din 10 Februarie 1669, un „Tudosie vornicul de la Băbiceani”⁷.

Care e oare raportul dintre acești vornici și cei din secolul XV? Aveau ei aceleași atribuțiuni sau nu? Cei din secolul XVII apar în satele domnești ca mici dregători puși de domn și administrând în numele lui. În satul Avrămeni, domnul Gheorghe Ștefan pusese un astfel de vornicel; dând apoi satul lui Iordachi Cantacuzino, domnul comunică aceasta vătămanului și sătenilor din Avrămeni, adăogând: „iar vornicelul carele l’am fost pus domnia mea acolo să n’aibă nici o treabă”⁸. Ghibănescu consideră pe acești vornici ca depinzând exclusiv de proprietar: ei sunt numiți așadar în satele domnești de domn, în satele boierești de boierul proprietar. Ghibănescu dă și egalitatea „vornicului (adică primarului)”⁹. Numele lor pare însă a arăta un raport de dependență față de marele vornic. Erau ei subalternii acestuia, însărcinați cu judecarea pricinelor mici prin sate sau numai reprezentanți ai proprietarilor, cum crede Ghibănescu? Rămâne ca material documentar nou să ne dea răspunsul.

Slugile vornicului. În privința slugilor vornicului, amintite într’un document din 1536-41¹⁰, repetăm ceiace spuneam despre slugile banului și ale vornicului din Țara-Românească. Această denumire se poate aplica în general tuturor subalternilor; credem că ea se dădea în special celor mai mici.

Veniturile. Și aici repetăm cele spuse cu prilejul cercetării veniturilor banului și vornicului din Țara-Românească. Veniturile vornicului moldovean se alcătuiau în primul rând din gloabele sau amenziile pe care le pronunța împotriva celor vinovați. Am citat mai înainte (p. 83) cazul vornicului Bucium căruia i se dă 12 boi drept gloabă pentru omor. Astfel de amenzi pentru ucideri, furtisaguri vor fi fost destul de numeroase, când ne gândim că vornicul își întindea jurisdicția sa asupra țării

¹ *Surete*, IV, 156.

² *Ibid.*, 21-2.

³ *Ibid.*, 22-3.

⁴ *Ibid.*, 31-2.

⁵ *Ibid.*, 48.

⁶ *Ibid.*, 123.

⁷ *Ibid.*,

⁸ *Surete*, IV, p. 2.

⁹ *Ibid.*, 3.

¹⁰ Nicolaescu. *Doc.* 178-9, cf. documentul din [1595-1599], *ibid.*, p. 201-2.

întregi. Pe lângă amenzii se adăogau apoi și diferitele daruri pe care le primea dela subalternii săi¹. Nu avem însă documente în această privință.

Originea. Asemănarea ca nume și atribuții a dregătorilor din Țara Românească și Moldova se poate explica în modul cel mai satisfăcător printr'o influență exercitată de statul mai vechiu, muntean, asupra celui mai nou, moldovean. Elementele care au favorizat această influență și condițiile în care s'a produs ea, vor fi expuse în altă parte². Deocamdată ne mulțumim să enunțăm acest fapt și să scoatem concluzia respectivă în ce privește vornicul moldovean. Credem că acest dregător a fost instituit după modelul vornicului muntean, având același nume și aceleași atribuții.

¹ Pentru veniturile dregătorilor, în general, vezi C. C. Giurescu, *Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV*, p. 13-24.

² *Ibid.*, p. 60.

LOGOFĂTUL.

Țara-Românească. Logofătul, întocmai ca și vornicu¹, este unul din dregătorii cari au trebuit să existe dela înființarea statului muntean. Căci este exclus, după cum am mai spus, ca Basarab întemeietorul și Nicolae Alexandru să nu-și fi avut cancelaria lor, oricât de rudimentară ar fi fost ea ca organizație¹. Documentar, constatăm pe logofăt pentru întâia oară abia sub Mircea în actul din 27 Decembrie 1391, unde e citat ca martor, împreună cu vornicul, banul și alți boieri fără titluri². Îl întâlnim și în documentele din 8 Ianuarie 1394³, 11 Maiu 1409⁴ și 6 August 1413⁵. El apare după aceea în mod curent în actele date de cancelaria domnească.

Numele. În documentele slave, acest dregător e numit *лорофѣтъ*, *лорофѣтъ*. În cele latine, i se dă uneori aceeași denumire de „logofet“⁶ „lugefet“⁷; alteori însă se întrebuintează termenii din cancelariile latine: „*summus cancellarius et secretarius*“⁸, „*summus secretarius*“⁹.

Atribuțiile. În așezământul de comerț al lui Mircea cu Brașov-

¹ Virgil Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș*, p. 23, admite existența unui hrisov de la Nicolae-Alexandru, din anul 6860/1352, prin care voevodul doneaza M-rii Câmpulungului, între altele, satul Bădești. Onciul, revenind asupra unei vechi păreri (*Originile*, p. 184), afirmă însă că acest hrisov e un falsificat târziu. (*Curtea domnească*, p. 104, nota). Oricum ar fi, faptul că nu ni s'a păstrat niciun document dela Nicolae Alexandru, nu dovedește că acesta nu și-ar fi avut cancelaria. Ea era necesară atât pentru treburile interne, cât mai ales pentru relațiile externe (cu Patriarhia din Constantinopol, de pildă).

² Hurmuzaki, I, 2, 341-2.

³ Nicolaescu, *Aldea*, p. 6, nota.

⁴ Miletič, 119-121.

⁵ Bogdan, *Brașovul*, 6.

⁶ Documentul din 27 Decembrie 1391 Hurmuzaki, I, 2, 341-2.

⁷ Documentele din 1413, August 25 (Hurmuzaki, XV, 8-10 ; 1160 Martie 2 (Bogdan, *Brașovul*, 326).

⁸ Documentul din 1507 Decembrie 3 Bogdan, *Brașovul*, 351-5, cf. Hurmuzaki, XV, 177-9).

⁹ Documentul din 1504 Iulie 18 (Bogdan, *Brașovul*, 349).

venii, din 6 August 1413, se spune, la urmă, după ce s'au înșirat martorii: „Eu logofătul Baldovin am scris“¹. Această formulă revine și în alte documente, cum e, de exemplu, cel din 23 Octomvrie 1422: „Eu Coico logofătul am scris“² sau cel din 21 Noemvrie 1421: „Eu logofătul Gherghina am scris“³, etc. Ar părea din aceste documente că logofătul scria actul sau cartea domnească. De fapt însă nu este așa. Dintr'o sumă de alte documente se vede că acela care scrie era, în realitate, pisarul, diacul sau gramaticul. Faptul se poate constata imediat, cercetând orice colecție de documente interne; de aceia socotim de prisos să mai aducem exemple. Cum se explică însă în cazul acesta citatele de mai sus, potrivit cărora marele logofăt „scria“ documentele. Ele sunt simple *formule de cancelarie* și trebuiesc interpretate ca atare. Aceasta nu înseamnă că nu erau cazuri când însuși marele logofăt scria un act; ele însă constituiau excepții. De regulă, scria diacul sau gramaticul. Marele logofăt dădea ordin să se scrie actul și, credem, anumite indicațiuni cu privire la *fondul* pricinei dezbătute în divan și la hotărârea luată. Cu un cuvânt, el da directivele⁴. Acesta ni se pare a fi sensul formulei „zis-a logofătul (зиса логѡфѣтѡ) care se găsește la sfârșitul documentelor, mai rar în secolul XV⁵, des însă în al XVI și al XVII⁶.

Marele logofăt avea în păstrarea sa sigiliul sau pecetea domnească, ce se aplica pe diferitele acte emise de cancelarie, spre a garanta autenticitatea lor. Actul material al punerii peceții era executat probabil tot de diacul care scria. Într'un document din 1439, Septemvrie 8, se spune: „iar pentru mai mare întăritură, am poruncit credinciosului pisar (писарю) Mihail a scri această carte și a anina către ea pecetea noastră cea mare“⁷. Termenul писар s'ar putea să designe și pe marele logofăt — vom vedea astfel de cazuri în Moldova — credem însă că el se poate referi și la diacul care scria într'adevăr documentele. — Acestea sunt știrile pe care le aflăm din documente asupra logofătului muntean. Del Monte ne spune următoarele: „Logofătul cel mare

¹ Bogdan, *Brașovul*, p. 4.

² *Ibid.*, 17.

³ Bogdan, *Brașovul*, 13.

⁴ Cf. Bogdan, *Brașovul*, p. XXXV (Introducerea).

⁵ De pilda în actul din 1431 dela Dan II (*Bogdan*, Brașovul, 35).

⁶ În legătura cu cancelaria domnească, se pune o serie întreagă de probleme de diplomația românească. Ar trebui să se cerceteze formulările documentelor noastre, limba lor, influența diferitelor școli (sârbă, bulgară, rusa, pecețile, etc., vezi Bogdan, *Brașovul*, Introducerea). Nu este în intenția noastră să cercetăm în studiul de față aceste probleme: o vom face, pentru unele din ele, cu altă ocazie. Deocamdata ne interesează numai marele logofăt și subalternii lui, ca dregatori domnești.

⁷ Kaluzniacki, 28-9; cf. *Arh. ist.*, I, 1, 84-5.

adică marele cancelar are sub sine mulți logofeți. Logofătul al doilea vine după el și după al doilea vine logofătul de cămară sau vistiérie. Are venit dela scrisori și diplome, adică dela pecetea domnului; el ia două părți și logofătul al doilea, una¹.

Rangul ierarhic. Del Monte citează pe logofăt în locul al treilea după ban și vornic². Documentele secolului XV, în majoritatea lor, arată că aceeași situație a fost dela început. Înainte însă de a le cerceta, trebuie făcută aceeași observare ca și pentru documentele moldovene: Logofătul e citat în două feluri: 1) sau la fine, după lista de martori, și evident că atari documente nu ne pot servi la stabilirea rangului ierarhic 2) sau între martori înșiși: acestea sunt documentele care ne interesează.

Primul document de acest fel cunoscut mie are data 28 Martie 1415. Logofătul Baldovin e trecut în locul al patrulea, după Radul ban (în realitate vornic: vezi mai înainte p. 11), jupan Voico și protovistierul Popșor³. La 10 Iunie 1415 logofătul are locul al' treilea, după vornic și ban⁴. La 16 Noemvrie 1424⁵ și 16 Septemvrie 1630⁶ ocupă locul al doilea între dregători după vornic (banul nu e menționat). În unele documente, cum sunt cele din 30 Ianuarie⁷ și 17 Noemvrie 1431⁸ în care banul și vornicul lipsesc⁹, logofătul apare ca întâiul între dregători. În altele, vedem că e trecut după spătar¹⁰ sau după vistiier¹¹. Într'un act din 1480, dela Basarab cel Tânăr, diacul pune înaintea lui pe paharnic¹².

Această diversitate a locului atribuit logofătului între dregători, nu trebuie să ne surprindă: ea ne dovedește încă odată că ordinea înșirării martorilor nu e determinată întotdeauna, în mod strict, de rangul ierarhic al dregătorilor, ci depinde uneori și de alte considerente: importanța personală a boierului ce purta dregătoria, câteodată și capriciul diacului. Altfel n'am putea să ne explicăm atari inconsequențe. În genere însă, în cele mai multe documente din secolul XV (în special spre sfârșitul lui, sub Vlad Călugărul și Radul cel Mare) logofătul e trecut după vornic și înaintea celorlalți dregători. Dăm aci câteva din

¹ *Mag. ist.* V, 43.

² *Ibid.*

³ Bogdan, *Un chrisov*, 110-111.

⁴ *Ibidem*, 112-114.

⁵ Bogdan, *Brașovul*, 24.

⁶ *Arh. ist.*, I, 1, 73-4.

⁷ Bogdan, *Brașovul*, 35.

⁸ Nicolaescu, *Doc.*, 209-11.

⁹ S'ar putea însă și ca diacul să nu le fi pus acestor doi titlurile dregătorilor și deci să fie printre boierii fără titluri.

¹⁰ Document din 23 Aprilie 1437 (*St. și Doc.*, XII, 276-8 ; 2 August 1439 (Ștefulescu, *Tismana*, 181-3).

¹¹ Document din 2 Martie 1460 (Bogdan, *Brașovul*, 326); 16 August 1841 (Miletič, 130).

¹² Miletič, 128-9.

numeroasele exemple întâlnite: 1472 Aprilie 3: Dan mare vornic, Vintilă mare logofăt¹; 1476, Iulie 4: Dan vornic, Tudor logofăt²; 1483 Ianuarie 17: Cârștian mare vornic, Staico mare logofăt³; 1487 Iulie 31: Pârșul mare vornic, Staico logofăt⁴; 1500 Aprilie 23: Pârșul mare vornic, Staico logofăt,⁵ etc. — Putem spune deci că în secolul XV, logofătul venea, ca rang ierarhic, îndată după vornic.

Dregătoria de mare logofăt era unică. În afară de două documente, a căror analiză urmează toate celelalte ne arată un singur mare logofăt în funcție. Cele două documente de care vorbeam sunt din 28 Martie 1415⁶ și 13 Iulie 1482⁷. În cel dintâi se citează între martori logofătul Baldovin, iar la fine se spune: „Eu Mihail logofătul am scris“. S'ar părea că avem de a face cu doi dregători de acelaș fel. O simplă comparație însă cu documentul din 10 Iunie, acelaș an, ne arată că Mihail care „scrie“ nu mare logofăt ci gramatic. Așa se intitulează el în documentul din 10 Iunie⁸. În cel de al doilea document, din 13 Iulie 1482, găsim între martori pe Vintilă logofăt și Staico logofăt. Gramatic e lanăș. Pe Vintilă îl mai întâlnim ca mare logofăt și în 1472⁹, deci cu zece ani înainte de data documentului nostru. Pe Staico nu-l găsim citat înainte de 13 Iulie 1482; în documentele posterioare acestei date însă, el revine des ca logofăt¹⁰. Presupunem că Vintilă era biv. vel. logofăt la data documentului nostru și că pisarul sau diacul—potrivit obiceiului de cancelarie amintit—nu a trecut și particula care ne-ar fi deslușit. Poate ca noi documente să aducă lămuriri în privința aceasta. Deocamdată însă, documentul nu poate fi invocat pentru a susține că dregătoria de mare logofăt ar fi fost dublă, la un moment dat, în secolul XV. Părerea noastră e că n'a existat dela început, decât un singur mare logofăt în funcție, așa cum se constată în secolele XVI și XVII.

Subalternii. Găsim documentat la 26 Martie 1505 un „Stan logofăt al doilea“ (κτορη λογοφαιτ)¹¹. Acesta se mai întâlnește și într'un document din 7 Septembrie 1508¹² iar în scrisoarea latină

¹ Venelin, 111-112.

² *Ibid.*, 118-119.

³ Lapedatu, *Vlad*, 71.

⁴ *Ibid.*, 72.

⁵ Ștefulescu, *Doc.*, 42-3.

⁶ Bogdan, *Un chrisov*, p. 110-111.

⁷ Lapedatu, *Vlad*, p. 71.

⁸ Bogdan, *Un chrisov*, 112-114.

⁹ Venelin, 111-112.

¹⁰ Zezi de exemplu, documentele din 1483, Ianuarie 17 (Lapedatu, *Vlad*, 71); 1483 Iunie 1 și 5 (Venelin, 124-6 și *Arh. ist.*, I, 1, 37); 1485 April 5 Ștefulescu, *Doc.*, 26); 1487 Iulie 31 (Lapedatu, *Vlad*, 72, etc.

¹¹ Ștefulescu, *Tismana*, 208-9.

¹² Bogdan, *Brașovul*, 307.

trimisă în 1517 Sibienilor, Neagoe Basarab îl numește „vice-cancellarium nostrum”¹. Acest logofăt al doilea era ajutorul imediat al marelui logofăt; Del Monte ne spune că la finele secolului XVII, el avea a treia parte din veniturile acestuia. E foarte probabil că a existat încă din secolul XV, poate chiar ce pe vremea lui Mircea și un „treti” logofăt sau al treilea. El nu ne este însă dovedit documentar.

Pentru redactarea diferitelor acte, hrisoave, cărți domnești erau mai mulți scriitori cari poartă diferite nume: gramatici, logofeți, diaci, pisari. În documentele epocii pe care o cercetăm, termenul *gramatic* (din gr. γραμματικός) se întâlnește cel mai des;² *logofăt* (λογοφειτα din gr. λογοθέτης)³ *diac* (Διακκ)⁴ și *pisar* (писарь)⁵ cu mult mai rar.

Se pare că aceste diferite denumiri date scriitorilor de documente nu corespundeau la o deosebire de atribuții și de rang ierarhic. Am văzut că Mihail *logofătul* din documentul cu data 28 Martie 1415 e numit apoi *gramatic* în documentul din 10 Iunie al aceluiași an. Aceasta ne arată că se putea întrebuința un termen în locul celui alt. Pe de altă parte, în Moldova, vom vedea că diferitele denumiri: gramatic, pisar, diac,

¹ Hurmuzaki, XV, 235.

² Vezi, de pildă, documentele din 1451 (Miletič 123-4); 1458 Martie 5 (Venelin, 91-2); 1468 Octomvrie, 2 (Filitti, *Arhiva*, 16-17); 1476 Iulie 4 (Venelin, 118-9); 1482 Iulie 13 (Lapedatu, *Vlad*, 71); 1486, Aprilie 23 (*Columna lui Traian*, VII, 468-9; 1489 Septemvrie 11 (Miletič 131-3); 1492 Maiu 6 (Lapedatu, *Vlad*, 74) etc. etc.

³ Documente din 1415 Martie 28 (Bogdan, *Un chrisov* 110-111); 1488 Aprilie 1 (Lapedatu, *Vlad*, 72). Documentul din 1437 Aprilie 23 scris de „Coico logofăt” (*St. și Doc.*, XII, 276-8) s’a păstrat numai într-o traducere românească defectuoasă din secolul XVIII, așa că nu știm dacă în original era tot „logofăt” sau alt termen.

⁴ Document din 1437 Aprilie 8 (Bogdan, *Brașovul*, 73): Vine din slavă ΔΙΑΚΚ cf. gr. δίακος și ung. déak (Tiktin, sub voce.).

⁵ Document din 1439 Septemvrie 8 (*Arh. ist.*, I, 84-5). — Uneori, pe lângă aceste nume se adaugă și alți termeni care arată acțiunea de alcătuire și scriere a documentului. Astfel într-un document din 24 Maiu 1501, se spune: „Eu Sin ρσκοписавшаго care am scris” (Miletič, 140-2; tradus prin „eu Sin *mâno-scriitorul* carele am scris” în Condița M-rii Cozia, p. 77. Arhivele Statului). Într’altul din 21 Iulie 1505 găsim formula următoare: „și eu compiutorul (alcătuitorul) și scriitorul Tudor gramaticul (И азъ съставл’кишаго и ρскописавшаго тшдор грамматик (Ștefulescu, *Doc.* 58) În secolul XVI, pe lângă denumirile diac, logofăt, pisar și uricar (acesta din urmă împrumut moldovean; vezi Bogdan, *Brașovul*, XXXV), mai găsim și pe acelea de: *словастроителъ* (document din 1512 Sept. 29 în *Arh. ist.*, I, 1, 142 și 1525 Iunie 10 în Ștefulescu, *Doc.* 85; *словаписецъ* (document din 1529 Mai 12, în Ștefulescu, *Doc.* 85); *писецъ* (document din 1549 Mai 8 în Ștefulescu, *Doc.*, 124); *словаписателъ* (Bogdan, *Brașovul*, p. XXXV); *ρскописателъ* (*ibid.*); *съписателъ* (*ibid.*).

au o valoare egală, privind una și aceeași categorie de subalterni. Credem deci că acelaș lucru era și în Țara Românească.

În secolul XVI constatăm documentar în cancelaria domnească mai mulți *diaci mici*. Astfel, documentul din 9 August 1555 e scris de „Stanciul dintre diacii mici” (аз станчула въ мали дѣицѣх; Ștefulescu *Doc.* 130). Un altul din 10 ianuarie 1566 e scris de „Galeș care (este) între diacii mici” (аз галеш ежъ къ мали дѣици)¹ Galeș revine ca diac mic (мали дѣиак) și într'un act din 3 Maiu 1586². Un „Neagoe diacon” (аз негое мали дѣиак) și un „Stănil diac mic” (мали дѣиак) scriu documentele cu data 22 August³ și 8 Iunie 1585⁴.

Această mențiune a diacilor mici arată că exista și o altă categorie de diaci mai mari, superiori în grad. S'ar putea ca acești diaci mari să fi fost cei trei logofeți: vel, vtori și treti logofăt. — N'am întâlnit astfel de „diaci mici” în documentele secolului XIV și XV.

Foarte adesea însă titlurile de gramatic, diac, logofăt, etc. lipsesc cu totul; scriitorul documentului nu indică de cât numele de botez și menționează că a scris actul. Acesta e cazul pentru o mare parte din documentele secolului XV⁵.

Nu putem preciza numărul diacilor sau gramaticilor din cancelaria domnească deoarece ne lipsesc date în privința aceasta. Pe lângă cei însărcinați cu redactarea documentelor slave, trebuie să fi fost și un diac pentru documentele latinești⁶ și poate unul pentru grecește.

Documentele secolului XVI și XVII citează adesea printre martorii de hotărnicii sau de vânzări pe *logofeții* din sate. Astfel la delimitarea din 1520 a hotarului dintre Ardeal și Țara-Românească, găsim printre hotarnicii din Țara-Românească, pe

¹ Ștefulescu, *Doc.* 154.

² *Ibid.*, 245.

³ *Arh. ist.* I, 1, 50.

⁴ *St. și Doc.*, V, 433.— Vezi și un „Pădure мали грам.” în actul din 23 Mai 1608 (*St. și Doc.*, VII, 31).

⁵ Câteodată găsim documente scrise nu de diaci, ci chiar de înalți dregători. Așa e documentul din 30 Iunie 1486 scris de „Vintilă, mare vornic” (Ștefulescu, *Doc.*, 27-8; cf. *Surete*, I, 289-90), sau cel din 8 Septembrie 1492 scris de „Radu clucerul”. Astfel de cazuri sunt rari însă; ele se explică fie prin absența diacului, într'un anumit moment, fie printr'o împrejurare specială.

⁶ Se poate să fi existat unul și pentru turcește, care să fi avut în grijă corespondența cu Poarta. E drept că nu se cunosc până acum acte ale cancelariei domnești redactate în turcește; se poate însă să existe. Cercetarea arhivelor din Constantinopol, pe care guvernul turcesc pare a fi hotărât să le deschidă publicului (*Rev. hist.* 1925, janvier-février, p. 160), ne-ar da, credem, informații precise în privința aceasta.

un Radul logofăt din Borești și Socol logofăt din Baia¹. Într'un document din 22 Septembrie [1583-5] priuntre boierii luați pe răvașe domnești sunt și „Tudoru logofet ot Vlădeni și Voico logofet ot Cotteștii”². Un altul din 12 Octombrie 1614, privitor la o vânzare de țigani citează ca martori pe „Radul log. de Câmșor”, pe „Ștefan log. de Țigănești” și pe „Crâstea log. ot Bučmeni” împreună cu alți trei logofeți fără indicarea satului³. Se pot aduce încă multe asemenea exemple, mai ales din secolul XVII⁴. Pentru secolul XV, n'am găsit; fără îndoială însă că acești logofeți din sate existau și atunci. Care era rostul lor?

Am văzut că bănișorii sau banii de județ și vornicii aveau atribuțiuni judecătorești. În privința logofeților din sate nu se constată același lucru; n'am întâlnit niciun document care să-i arate ca judecători. Credem că ei constituiau o breaslă boierească, având o situație particulară față de fisc și servind în caz de război sub ordinele marelui logofăt.

Pentru „sluga marelui logofăt” pomenită într'un document din 12 Maiu 1529, trimitemi îndărăt la p. 73 unde s'a vorbit despre „sluga” marelui ban și a marelui vornic. Această denumire credem că e un calificativ general, putându-se aplica oricăruia din subalternii sau oamenii cari depindeau de marele logofăt.

Veniturile. Se știe că în cancelariile medievale se lua o taxă pentru actele emise, taxă în raport cu felul sigiliului ce se aplica pe act. Astfel, în Ungaria, de pildă, pentru un document cu pecete de aur, se lua o marcă de aur, care revenea cancelarului. Pentru pecetea dublă atârnată (hängende Doppelsiegel) se percepea o marcă de argint, care revenea vicecancelarului întrucât el era însărcinat cu păstrarea acestei peceți. În sfârșit, pentru pecetea de mână obișnuită, care era în păstrarea notarului special sau a secretarului, acesta lua un sfert de marcă de argint⁵. În Serbia, pentru un hrisov, lua logofătul 30 de perperi, diacul 6. Tariful cancelariei e prevăzut în Zakonik-ul lui Ștefan Dușan⁶.

O stare de lucruri asemănătoare a trebuit să existe și în Țara-Românească. Cancelaria domnească percepea anumite taxe pen-

¹ Hurmuzaki, XV, 244-5.

² *Cuvente*, I, 39.

³ Bianu, *Doc.*, 27-8. Unul dintre martori, Buta, trecut fără niciun titlu de către scriitorul documentului, e în realitate și el logofăt, după cum rezultă din iscălitura lui: „Buta log.”.

⁴ De pildă, documentele din: 1618 August 11 (Bianu, *Doc.*, 41-2); 1621 Aprilie 20 (Bianu, *Doc.*, 60); 1626 Februarie 26 (Bianu, *Doc.*, 116); 1639 August 7 (Ștefulescu, *Doc.*, 488); 1650 Ianuarie 12 (*ibid.* 545).

⁵ Akos v. Timon, p. 194. cf. Fessler, II, p. 71 și 75.

⁶ Jireček, *Staat.*, p. 19-20.

tru hrisoavele, cărțile de judecată, răvașele pe care le scria. Aceste taxe se împărțiau apoi între vel logofăt și subalternii lui. Del Monte ne arată, spre sfârșitul secolului XVII, proporția următoare: două părți lua marele logofăt și o parte, logofătul al doilea¹. Despre diaci sau gramatici nu ni se spune nimic. Care erau taxele percepute de cancelaria domnească pentru diferitele categorii de acte, în secolul XIV și XV, și cum se împărțeau aceste taxe între logofăt și subalternii lui, în această epocă, sunt chestiuni la cari nu putem răspunde, cu materialul documentar cunoscut azi. Un document din 11 Septembrie 1577 ne arată că, la acea dată, se plătea pentru un hrisov de moșie 50 de aspri².

La aceste venituri speciale ale slujbei lui, logofătul mai adăoga apoi și altele de caracter general, comune tuturor marilor dregători și constând din diferitele daruri ce primea de la subalternii lui.

Originea. Termenul *logofăt* ne arată că avem de a face cu o dregătorie de origine bizantină. Faptul fusese observat deja de Miron Costin care în „Descrierea Țării Moldovei și a Țării Românești” ne spune: „Acest oficiu e împrumutat de la împărații Bizanțului: ὁ μέγας λογοθέτης din λόγος și φέρω adică purtătoriu de cuvânt.”³

Existau, într’adevăr la Bizanț, în secolul XIV, mai mulți demnitari purtând numele de λογοθέτης.⁴ Scrierea intitulată Περὶ τῶν ὀφφικίων τοῦ παλατίου..., cunoscută obișnuit sub titlul latin „De officiis” ne arată pe următorii logofeți, în ordine ierarhică: 1) ὁ μέγας λογοθέτης 2) ὁ λογοθέτης τοῦ γενικοῦ 3) ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου 4) ὁ λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν 5) ὁ λογοθέτης τοῦ στρατιωτικοῦ 6) ὁ λογοθέτης τῶν ἀγγελῶν⁵.

Din toți acești logofeți, acela ale cărui atribuții se aseamănă mai mult cu ale logofătului nostru este ὁ μέγας λογοθέτης: acesta ținea corespondența cu monarhii străini. Miron Costin făcuse așadar bine apropierea; împrumutul însă nu a fost făcut direct, de la Bizanț⁶, ci prin intermediul Slavilor de sud. Dela Bi-

¹ *Mag. ist.*, V, 43.

² *Arh. ist.*, I, 1, 143.

³ *Arh. ist.*, I, 1, 169.

⁴ Pentru înțelesul pe care-l avea termenul λογοθέτης la Bizanț vezi Anatol Semenov în *Byz. Ztschr.*, XIX, 1910, p. 1109; cf. D. Russo, *Elenizmul*, p. 63, nota 1.

⁵ ed. Bonn, p. 6-13.

⁶ O influență directă bizantină, ni se pare exclusă, de oarece în epoca întemeierii Țării Românești, n’a existat o continuitate teritorială cu imperiul bizantin, deci nici posibilitatea unui contact nemijlocit. Pe de alta parte nu se constata relații personale, cum se întâmpla în secolul XV Russo, *Elenizmul*, 13-1. E mult mai natural să admitem o influență indirectă, prin intermediul statelor slave din sudul Dunării, care fusesera în contact direct cu Bizanțul

zantini, termenul de logofăt a fost luat de Bulgari și de Sârbi. La cei dintâi se constată un dregător cu acest nume care avea — după Jireček — atribuția de cancelar și ministru de finanțe¹. El cumuia așadar atribuțiile lui μέγας λογοθέτης și λογοθέτης τοῦ γενικοῦ de la Bizanț. În statul sârbesc, logofătul era, în primul rând șeful cancelariei; pe lângă aceasta, avea în grija lui și supravegherea bisericilor. Această ultimă atribuție făcea din logofătul sârb, după cum spune Jireček, „un reprezentant al domnului față de biserică“².

De la care din cele două state slave am împrumutat noi termenul și dregătoria de mare logofăt? Xenopol afirmă că de la Bulgari, fără să aducă vre-o dovadă în sprijinul acestei afirmări³. Am văzut însă că logofătul exista și la curtea sârbească, nu numai la cea bulgară. O comparare a atribuțiilor ne face să ne pronunțăm mai degrabă în favoarea unei influențe sârbe. Într'adevăr se constată că și logofătul nostru, pe lângă atribuția principală de șef al cancelariei domnești, mai avea și pe aceia de „epitrop general al domnului în toate pricinile bisericesti“. Știrea o luăm din Dionisie Fotino, care lămurște în modul următor această a doua atribuție a logofătului: „Sub îngrijirea lui sunt toate mănăstirile. Mitropolitul, episcopii și egumenii se fac cu știrea lui. Când domnul numește un nou logofăt, acesta primește un dar (havaet) anumit dela toate mănăstirile din țara de sus; deasemenea, când se fac egumeni noi în aceste mănăstiri, ei îi dau daruri (havaetur)“⁴. Iar mai departe se spune: După ordinul domnului, el se ocupă și de treburile mănăstirești împreună cu Mitropolitul la Mitropolie (t. III 466.). După cum se vede, logofătul nostru avea și anumite rosturi bisericesti, ca și logofătul sârb. Pe de altă parte, el nu are și atribuții financiare, cum se constată la logofătul bulgar. Aceste două fapte ne fac să inclinăm, după cum am spus, spre o influență sârbă. Ceeace ne împiedică s'o afirmăm cu toată tăria este faptul că Dionisie Fotino e un izvor târziu, de la începutul secolului al XIX, având însă la bază informații

¹ Jireček, *Bulgaren*, 386.

² *Staat*, p. 19-20.

³ *Ist. Rom.*, III, 226.

⁴ t. III p. 464: „εἶναι γενικὸς τοῦ ἡγεμόνος ἐπίτροπος εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις· εἶναι ὑπο τὴν φροντίδα του ὅλα τὰ μοναστήρια· ὁ Μητροπολίτης, οἱ Ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι δι' εἰδήσεως αὐτοῦ γίνονται. Ὅταν γίνεται νέος μέγας Λογοθέτης, λαμβάνει ἐκ πάντων τῶν Μοναστηρίων τῆς ἀνω τζάρας προσδιορισμένον ἀβαέτι (φιλότιμον) ὡσαύτως καὶ ὅταν γίνονται νέοι ἡγούμενοι τῶν αὐτῶν Μοναστηρίων τὸ δίδουσαν ἀβάτια. — Traducerea lui Sion, III, 271, e inexactă. În genere, când se întrebuițează istoria lui Fotino, trebuie să se citeze după textul grec, de oarece traducerea lui Sion nu e fidelă. În pasajul de mai sus, ea nu reda cuvintele: καὶ ἡγούμενοι care au fost pur și simplu sarite.

din secolul XVIII, și nu știm intrucât afirmările sale se aplică și secolului XIV¹.

În orice caz, chiar dacă se va dovedi că logofătul din Țara Românească nu avea la început și acest rol față de biserică, încă nu putem afirma o influență bulgară. Căci singurul argument care s'ar putea aduce în sprijinul acestei influențe, *numele* dregătoriei, se aplică perfect și logofătului sârb². Iar dacă facem o comparație și în privința atribuțiilor, atunci constatăm, după cum am văzut, că ea e în favoarea acestuia din urmă.

Moldova. Ca și logofătul din Țara-Românească, logofătul moldovean a fost unul din cei dintâi dregători. El a trebuit să existe de pe vremea lui Bogdan și Lațc, primii domni ai Moldovei. Prima dată când logofătul e amintit cu acest nume în documentele moldovene este la 7 Ianuarie 1403 în documentul prin care Alexandru dă episcopiei „din țara noastră a Moldovei“, două sate, Avereștii și Hârcica. La sfârșitul documentului se spune că „Bratei logofătul“ a atârnat pecetea³. Acelaș Bratei scrie și atârână pecetea și pe documentul din 8 Martie 1407⁴. De aci înainte, logofătul e trecut în mod obișnuit între dregătorii moldoveni, fie în lista de martori, fie mai ales în formula de încheiere a documentelor.

Numele. În actele scrise în slavonește, el e numit de obicei *логофѣтъ, логофѣтъ*. Am întâlnit de două ori și titlul de *канцларъ*, forma slavizată al mediolatinului *cancellarius*⁵. Deasemenea și titlul de *словоположителъ* dat unui logofăt al doilea : e traducerea literală a termenului grec *λογοθέτης*⁶.

¹ Știrea nu e în Tunusli. — Del Monte ne spune despre logofătul al doilea că „introduce la domni pe egumeni și are grijă de monahi; e oarecum procuratorul lor“ (*Mag. ist.*, V, 152-3). Despre raporturile între *marele* logofăt și Biserică, Del Monte nu are nici o știre.

² Jireček, *Bulgaren*. 387 spune despre titlurile dregătorilor munteni urmatoarele : „Die Meinung dass diese Hoffitel, die theilweise rein slawisch sind, dem bulgarischen Hofe entlehnt wären, steht bis zur Stunde ohne Beweis da“.

³ Bogdan, *Un doc.*, 356-7.

⁴ Melchisedec, *Huși*, 3-6.

⁵ Prima dată într'un document din 1436 Hurmuzaki, I, 2, 867; pentru data vezi Giurescu, *Cronologie*, p. 742; a doua oară, într'unul din 26 Noembrie 1415-6953, Uljanickij, 63-1.

⁶ Documentul din 1502 Februarie 17 (Bogdan, *Doc.* II, 193). — În secolul XVI întâlnim și forma *словоположникъ*, deasemenea traducerea literală a lui *λογοθέτης*. Macarie spune că a scris cronica sa din porunca lui Petru Rareș și a marelui logofăt Teodor (*и того великаго словоположника кѣрѣ Феодора*: *Vechile cronice*, p. 149; cf. comentarul dela p. 72 nota). Termenul acesta se

În două documente, din 4 Iunie 1433¹ și 11 Februarie 1450², marele logofăt poartă numele de писаръ. Că nu e vorba de subalternul cu acest nume, ci de șeful cancelariei, această rezultă din compararea cu documentele anterioare și posterioare³.

În documentele latinești, logofătul e numit cancellarius⁴; o singură dată poartă titlul greco-slav: «logoffet»⁵.

Atribuțiile. Logofătul moldovean este, ca și cel muntean, șeful cancelariei domnești. El are grijă de redactarea actelor și de aplicarea peceții. Aceasta rezultă din analiza formulei prin care se sfârșesc deobicei documentele moldovene. Iată de pildă, încheierea documentului din 12 Iunie 1459: „Iar spre mai mare întărire a tuturor celor sus zise, am poruncit credinciosului nostru boier Dobrul logofăt să scrie și să atârne pecetea noastră la această scrisoare a noastră... (а и[а во] лшеє потвержденіє томъ взсемъ кышенис[анно]мъ велѣли есми нашему вѣрномъ панъ добрлоу логфетъ писати и привѣстити нашъ печат к семъ листъ нашему»⁶.

Cuvintele „să scrie“ nu trebuie interpretate în sensul că însuși marele logofăt scria actul. Ca și în Țara-Românească, cel care îndeplinește acest rol este diacul sau gramaticul; logofătul dă numai directivele. Câteodată însă scrie chiar marele logofăt⁷: în cazul acesta, formula de cancelarie de mai sus reprezintă chiar realitatea.

Brzeski⁸, Bandini⁹ și Paul de Alep¹⁰ dau numai egalitatea

întâlnește și în unele documente muntene, cum e cel din 30 Iulie 1634: ПАН ГЛНГОРІН ВЕЛ СЛОВНОЛОЖНИК (Ștefulescu, *Doc.* 464).

¹ Hurmuzaki, I, 2, 840.

² Bogdan, *Cinci doc.*, 52-4.

³ Astfel Neagoie pisar din primul document e aratat ca vel logofăt sau logofăt la: 1431 Fevruarie 6 (*Arh. ist.*, I, 122-3; 1433 Ianuarie 17 (*Surete*, I, 163-4; 1433 Fevruarie 26 (*Uricar*, XX, 96-7); 1434, Martie 18 Kaluzniacki, 24-6; 1434 Aprilie 24 Hurmuzaki, I, 2, 852). Mihail pisar din cel de al doilea poartă titlul de cancelar КАНЦЛАНУ (începând de la 1415-6953) Noemvrie 26 Uljanickij, 63-4, cf. documentul din 1417 Fevruarie 11 (Wickenhauser, *Moldava*, 61-2; 1449 Maiu 26 (Pârvan, *Alexândrel*, 117); 1449 August 3 (Nicolaescu, *Documente*, 100-3).

⁴ Vezi documentele din 1459 Aprilie 4 (Bogdan, *Doc.*, II, 268); 1168 Iulie 10 (Bogdan, *Doc.*, IV, 299); 1468 Iulie 17 Hurmuzaki, XV, 67, cf. documentul din 1453 Hurmuzaki, II, 2, 43.

⁵ Documentul din 1499 Iulie 12 (Bogdan, *Doc.*, II, 141).

⁶ Bogdan, *Doc.*, I, 31-4. Aceiași formulă întâlnim și în epoca anterioară. Vezi de pildă documentele din: 8 Martie 1407 Melchisedec, *Huși*, 36; 1420 Aprilie 25 Venelin 60-2; 1123 Fevruarie 17 (*Surete*, V, 1-2; 1434 Aprilie 24 Hurmuzaki, I, 2, 852; 1443 Mai 28 (*Surete*, V, 115-6; 1452 August 12 Nicolaescu, *Doc.* 105-8), etc.

⁷ Vezi, de pildă, documentul din 1408 (... рѣкою братица логфета: Melchisedec, *Roman*. 101-2).

⁸ *Vechile cronice*, p. 233.

⁹ p. 313-4.

¹⁰ Ed. Belfour, I, p. 75; cf. *Arh. ist.*, I, 2, 75.

logofăt = cancelar și spune că sunt trei dregători cu acest nume; interpolația lui Misail Călugărul descrie pe marele logofăt astfel: „giudecătoriu și alesătoriu de ocine, ispravnic pre o frunte de oameni de țară, ce sunt curteni și giudecătoriu tuturor cine-s cu strămbătăți în țară și luător de seamă tuturor ispravnicilor ce sânt la cūrtea domnească“¹. După cum se vede, interpolatorul nu vorbește nimic despre atribuția principală, esențială, a marelui logofăt; el arată numai atribuțiile celelalte, pe care le-am putea numi subsidiare sau complimentare. Omisia se explică, credem, tocmai prin faptul că e vorba de atribuția principală: ea fiind cunoscută tuturor, interpolatorul nici nu s'a mai gândit s'o treacă². Miron Costin ne înfățișează descrierea cea mai completă a atribuțiilor marelui logofăt. Iată ce spune el: „Marele logofăt alias cancelariu“. Al acestui «officium» este de a purta sigiliul cel mare, de a subscri și de a explica «privilegia» precum și decretul emanate (sic!) din divanul domnesc, dela care se transmit deadreptul la el toate judecățile despre proprietățile nobiliare ereditare, fiind a lui cădere juridică de a «decernere» în asemenea cazuri, mai făcând delimitațiuni teritoriale «ad aequalitatem» sau în persoană la fața locului sau prin al doilea logofăt, alias subcancelariu sau prin vreo slugă a sa credincioasa. Toți nobilii de țară, «nomine» curteni, se află sub direcțiunea marelui logofăt. Ca simbol al autorității sale, el poartă un toiag verde cu bule aurii-galbene. Acest oficiu e împrumutat dela împărații bizantini: «ὁ μέγας λογοθέτης din λόγος „et“ φέρω adevă purtător de cuvânt“³. Câteva amănunte noi despre atribuțiile marelui logofăt aflăm și dela Dimitrie Cantemir. El ni-l descrie în modul următor: Marele Logofăt pe care cu drept cuvânt, îl poți numi supremul cancelar al țării; îi întrece pe toți ceilalți în cinste și demnitate (dregătorie); e președintele și conducătorul tuturor sfaturilor. El, cel dintâiu, propune celorlalți consilieri, subiectele asupra cărora din porunca domnului, au a se consulta; strângând părerile lor, raportează domnului hotărârea luată. Iar dacă e de cerut ceva domnului în numele tuturor boierilor, el singur arată dorința lor; de unde i s'a dat numele de logothetis. În afară de aceasta, el are dreptul de a hotărâni și de a decide pricinile de moși, de posesiuni și de servituțiile acestora. E mai mare peste curteni adică peste acei nobili al căror neam n'a ajuns încă la demnitatea

¹ Ed. Giurescu, p. 21, aparat.

² Fenomenul e mult mai frequent decât s'ar părea și se aplică în multe domenii. Despre o sumă de fapte esențiale ale vieții românești din trecut nu se vorbește în cronici și documente de loc sau numai incidental, întrucât ele erau cunoscute atunci de toată lumea. Vezi de pilda știrile privitoare la vechia noastră organizare financiară.

³ *Arh. ist.*, I, 1, 169.

dregătoriei. Semnul dregătoriei sale e o pecete mare cu lanț de aur ce atârnă de gât; în mână poartă un toiag vâpsit cu aur”¹.

După cum se vede, atât Miron Costin cât și Cantemir ne prezintă pe marele logofăt ca cel mai de frunte dregător, având în afară de conducerea cancelariei și alte atribuțiuni. E întrebarea dacă aceste atribuțiuni (judecarea proceselor de moșii, hotărnicirile și comanda asupra curtenilor) le avea el dela început sau ele s’au adaos treptat, pe măsură ce creștea importanța acestui dregător. Documentele cunoscute azi nu permit un răspuns mai precis decât în ceia ce privește *hotărnicirile*.

Constatăm într’adevăr pe marele logofăt ca boier hotarnic în anumite documente din secolul XV. Astfel, el „alege” și „înseamnă” hotarul morilor domnești din Târgul Siretului pe care Ștefan le confirmă mănăstirii Putna la 16 Martie 1490². De asemenea, el hotărniceste împreună cu megiașii o bucată de loc din hotarul Tomeștilor, dăruiată de Ștefan la 22 Ianuarie 1497 mănăstirii Voroneț³. Dar alături de logofăt, constatăm că și alți dregători pot fi însărcinați de domn cu hotărnicia satelor sau locurilor. Într’un document din 24 Noemvrie 1492 se vorbește de o hotărnicie făcută de boierul Iațco-Hudici și de pitarul Dinga⁴. Unul din cei doi boieri cari hotărniciseră satele Vorona și Rușii era medelnicer (document din 1463)⁵. Într’alt document se vorbește de o hotărnicie a lui Todor Vascan, constatată ca stolnic la 27 Octomvrie 1452⁶. Dintr’un document din 8 Aprilie 1419 prin care Alexandru dăruiește celor doi fii ai lui Ștefan Borilovici, patru sate și o poiană, pentru slujba lor dreaptă și credincioasă, aflăm că „hotarul acelor sate este pe unde le-a făcut hotar pan Șandrișor și pan Ilaș ceașnic. (А хотар тѣмъ селамъ поколѣ имѣ оучинна хотарѣ панѣ шандришорѣ и пан

¹ *Descriptio Moldaviae*, p. 77-78.

² Bogdan, *Doc.*, I, 428-9.

³ *Ibid.*, II, 99-101. — Din secolele urmatoare cunoaștem deasemenea câteva documente din care se vede rolul pe care-l avea marele logofăt la hotărnicii. Într’unul din ele, cu data de 18 August 1619, privitor la o pricina de hotare între Vasile Corlat uricariul și razașul Oancea, domnul spune: „pentru acesta lucru înca am dat domnia mea învațatura a cinstilu și credincios *boiarinul domniei mele Toderășco logofătul cel mare să triniță omul dumisale acolo sa socoteasca acea pricină de hotare (Surete, III, 93*. Așadar logofatul își trimitea *omul său*, care era adesea chiar vtori logofăt, să faca cercetarile la hotărniciri. Cei cari hotărniciau comunicau, dupa terminarea operațiunii, isprava facuta. Așa fac de pildă hotărnicii satului Criveștii, la 1642 *Surete, III, 252*. Pentru hotărniciri facute de vtori logofat vezi documentele d’n 1641 August 16 (*Surete, III, 238*; 1641 Mai 3 (*Surete, III, 158*); 1672 Aprilie 20 (*Surete, IV, 236-7*); 1671 Mai 2 (*Surete, IV, 285* cf. p. 286-7).

⁴ Bogdan, *Doc.*, I, 509-511.

⁵ *Ibid.*, p. 78.

⁶ Uljanickij 77-8. — Pentru dată vezi Pârvan, *Alexăndrel*, 120.

илишъ чашникъ)¹. Așadar hotărnicia nu e o atribuție exclusivă a logofătului; ea poate fi îndeplinită, după porunca domnească, și de oricare alt dregător.

În ce privește comanda asupra curtenilor și judecarea proceselor pentru proprietăți, documentele cunoscute azi nu ne dau răspunsul la întrebarea pusă mai sus.

Rangul ierarhic. Deasemenea e greu de dat un răspuns sigur în ce privește rangul ierarhic al logofătului în secolele XIV și XV. Picot și Bengescu afirmă că sub Alexandru cel Bun, primul dregător al sfatului era vornicul de Suceava, logofătul fiind inferior acestuia². Am arătat mai înainte, discutând rangul ierarhic al vornicului moldovean, că se poate susține această părere. E posibil ca în secolele XIV și XV, vornicul iar nu logofătul să fi fost frunțașul dregătorilor. Motivele care îndreptățesc această presupunere, le-am arătat mai înainte p. 87; socotim deci că nu e necesar să le expunem încă odată aci.

Subalternii. Marele logofăt avea sub el un logofăt al doilea sau vtori logofăt, un treti logofăt (sau al treilea) și mai mulți diaci sau gramatici. Un Vulpaș subcancelar (подкацлерю) ține locul marelui logofăt în documentul din 13 Martie 1458. Lui îi poruncește domnul să „scrie“ și să atârne pecetea³. Un Toader «втори словоположителъ (al doilea logofăt) se întâlnește într'un document din 17 Februarie 1502⁴. Despre un «vtori logofăt» se pomenește și în discursul lui Luca Cârje către regele Sigismund al Poloniei (1523)⁵. Logofătul al doilea era ajutorul imediat al marelui logofăt; când acesta lipsea de la curte, el îi ținea locul și îi îndeplinea atribuțiile⁶. Pe treti logofăt nu-l găsim menționat în documentele secolului XV; credem însă că el exista de pe atunci. Prima știre despre acest subaltern o avem la Brzeski⁷.

¹ *Arh. ist.*, I, 1, 110.

² p. 78-80.

³ Bogdan, II, 262. — Scriitor e Ilias.

⁴ Bogdan, *Doc.*, II, 193, cf. p. 219-21.

⁵ *Arh. ist.*, I, 1, 10.

⁶ Astfel, de pildă, în secolul XVII când vel logofatul trebuia să iscălească actele ieșite din cancelaria domnească, dacă el era împiedecat s'o facă, îl înlocuia vtori logofăt. Într'un document din 22 Septembrie 1630 se spune: „Fînd vel logofatul бо навъ absent, eu Pavel vtori logofăt am iscalit”, (същии вел лавиѣт волени не зде аз павел втори лавиѣт искал: *Surete*, II, 298-9.) Într'altul din 1629 Aprilie 13: „În lipsa credinc.osului Dumitru Ștefan vel logofăt la curtea din Țara Leșască, eu Pătrașco Bașotă am iscalit” (*Surete*, II, 256-7; traducerea lui Ghibănescu, ibid., 258, are greșit: Pătrașco Bașotă, vel logofăt). Cf. documentul din 1609, Noemvrie 17 (*Surete*, II, 266).

⁷ Vechile cronice p. 233; un „Andrieu treti logofăt” în documentul din 4 August 1583 (*Cuvente* I, 48 ; „Istratie al treile logofăt”, martor la o vânzare într'un document din 1631 Martie 29 (Bianu, *Doc.*, 179); Dumitru Buhuș logofăt al treilea la 21 Iulie 1632 (*Ibid.*, 206); cf. doc. din 21 Noemvrie 1632 (*Surete*, II, 114).

Scriitorii documentelor poartă diferite nume: diaci, gramatici, pisari¹. Cel mai întrebuițat este cel de *diac* (în special în epoca lui Ștefan cel Mare), apoi acela de *gramatic* și în rândul al treilea cel de *pisar*. Foarte adesea însă, ca și în Muntenia, acești scriitori de documente nu poartă niciun titlu. Ei își pun numai numele de botez și arată că au scris actul².

Cele trei denumiri, pisari, diaci, gramatici, date scriitorilor de documente, nu corespundea la o deosebire de atribuții și

¹ Aci e locul să se discute cuvântul *procelnic* care a fost tradus de Hașdeu prin *gramatic*, așa dar asimilat cu celelalte trei nume. În documentele din timpul lui Alexandru cel Bun apare printre martori un boier Stoian Procelnic care câteodată e numit simplu Procelnic. Forma cea dintâi, cuprinzând și numele Stoian, se găsește în următoarele documente: 1404 (Hurmuzaki, I, 2, 826, 1407 (*ibid.*, 827-8; 1407 Martie 8 Melchisedec, *Huși*, 3-6); 1410 Septembrie 22 (*Arh. ist.*, I, 2, 12; 1412 Aprilie 5 Hurmuzaki, I, 2, 832; 1420 Aprilie 25 (Venelin, 60-62. Forma cea de a doua „Procelnic”, se găsește în documentele următoare: 1410 Iunie 28 (*Surete*, I, 195-7); 1421 Hurmuzaki, I, 2, 514; 1423 Martie 12 (*Surete*, I, 199-200; 1423 Martie 31 (*Surete*, I, 21-3. Ce însemnează cuvântul Procelnic? Ilașdeu l'a tradus, după cum am spus, prin gramatic (*Arh. ist.*, I, 2, 12, iar Pi-cot și Bengescu îl considera tot una cu logofatul (o. c., p. 80. Ghibănescu în l'sta de dregători pe care a publicat-o în *Uricariul* XVIII îl trece odată la un loc cu diacul, gramaticul și pisarul, așa dar îl asimilează acestora (p. 526); pe urmă însă îl așează printre boierii fără titluri sau cu titluri nesigure. În asemenea condiții, e greu de știut care e adevărata părere a dumisale. Kaluzniacki afirmă că procelnic înseamnă în latinește lector; întrucât însă aceasta funcție nu e cunoscută în Moldova, el îl consideră ca *nume de persoană* Hurmuzaki, I, 2, 827 nota 2. De această ultimă părere e și I. Bogdan care trece pe Procelnic în indicele documentelor lui Ștefan, printre numele de persoană. Ne raliăm la părerea acestor doi din urmă și considerăm cuvântul *Procelnic* ca un nume de persoană. Credem că pe zisul boier din vremea lui Alexandru îl chema Stoian Procelnic, după cum alții de pildă, se numeau: Stanislav Rotampan, Balița Bârlici, Bratul Straovici (documentul din 1404 în Hurmuzaki, I, 2, 826), etc.— Un argument în sprijinul acestei pareri, neobservat până acum, îl formează documentele în care se dă numai numele *Procelnic*. Dacă acest cuvânt ar însemna un titlu de dregătorie, ca vistiernic, spătar, logofăt, e inexplicabilă atunci lipsa numelui de botez (Stoian) a acestui dregător. În documentele noastre — afară de foarte rari excepții (vezi documentele din 1454, August 25 și 1459 Aprilie 4 respectiv Orest Popescu p. 8—9 și Bogdan, *Doc.*, II, 268), nu se dă numai titlul dregătoriei, fără să se indice și persoana care-l poartă; contrariul însă, adică indicarea persoanei, fără titlul dregătoriei se întâlnește în schimb adeseori. Dacă Procelnic e un nume de persoană cum am admis, atunci menționarea lui în documentele de mai sus e cu totul naturală. Diacul pune pe Procelnic între boierii martori, după cum pusese și pe alții cu numele Negru, Dan, Isaia, Stan, Budul, Corlat, etc. (vezi de pildă documentul din 1421, Hurmuzaki, I, 2, 514).

² Vezi de pildă documentul din 1423 Februarie 17 (*Surete*, V, 1-2); 1428 Aprilie 15 (*Uricar*, XVIII, 1-2; 1434 Aprilie 24 Hurmuzaki, I, 2, 852); 1442 Martie 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 71-5), etc.

rang ierarhic ci aveau valoare egală, designând una și aceeași categorie de scriitori¹. Dovada se poate face urmărind diferitele titluri purtate de acelaș scriitor. Să luăm de pildă cazul lui Vulpaș. Acesta e numit *gramatic* în documentul din 26 Maiu 1449². Peste 4 ani, la 20 Iulie 1453 are titlul de *pisar*³ și tot astfel e numit el și la 15 Iunie 1456⁴. La 12 Aprilie 1458 e *diac*⁵; același titlu îl poartă și la 8 Decembrie 1466⁶. În sfârșit peste 4 ani la 1 Aprilie 1470 e numit din nou *gramatic*⁷, titlu pe care-l avusese la început, în 1449⁸. Așadar Vulpaș are succesiv următoarele denumiri: gramatic, pisar, diac, gramatic. Trebuie să admitem că ele aveau valoare egală căci altfel e inadmisibil ca, la sfârșitul carierei, Vulpaș să-și reia vechiul titlu din tinerețe. Dacă însă diac, pisar, gramatic înseamnă același lucru, atunci această alternanță e perfect explicabilă. Ea înseamnă în cazul acesta numai o simplă variație formală, iar nu una de atribuții sau ierarhică. Un alt scriitor, Tudor poartă succesiv titlurile de gramatic⁹, diac¹⁰, pisar¹¹, deci în altă ordine decât Vulpaș. E o nouă dovadă că aceste titluri nu corespundeau vreunei gradații ierarhice, ci designau una și aceeași categorie de subalterni.

Numărul acestor scriitori de documente era relativ ridicat. Într'un document din 27 Octombrie 1452¹², ultimii dintre martori sunt „scriitorii noștri Pan Toader Prodan și Dobrul și Cârstea și Vulpaș”. La aceștia patru trebuie să se adauge și scriitorul actului care e Stețco pisarul¹³. Într'alt document din 15 Iunie 1456, lista de martori se termină deasemenea prin „pisarii noștri: pan Toader Prodan, și Dobrul și Cârstea și Vulpaș și Soliman și ceilalți toți”. Stețco scrie actul¹⁴. Cons-

¹ I. Bogdan, *Doc.*, II, 589, dă egalitatea grămălici=diaci.

² Pârvan, *Alexăndrel*, 117.— Pentru acest Vulpaș vezi și Nicolaescu, *Doc.* 121-2, notița.

³ *Ibid.*, 123.

⁴ Hurmuzaki, II, 2, 669-670.

⁵ Bogdan, *Doc.*, I, 9-11.

⁶ *Ibid.*, 113.

⁷ *Ibid.*, 146.

⁸ Faptul ca Vulpaș poartă în 1458 Martie 15, titlul de subcaneclar nu schimbă raționamentul nostru.

⁹ Doc. din 1442 Mai 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 123 ; 1113 Mai 28 (*Surete*, V, 115-6).

¹⁰ Doc. din 1445, Februarie 18 (*Uricar*, XI, 57-9 ; 1115, Aprilie 5 Uljanickij, 66-7).

¹¹ Doc. din 1452, Decembrie 21 Pârvan, *Alexăndrel*, 121); 1456 Iunie 15 Hurmuzaki, II, 2, 669-70).

¹² Pentru data vezi Pârvan, *Alexăndrel*, 120. Data 1451 din *Uricar* e greșită, cf. Uljanickij, 77-8.

¹³ Uljanickij, 77-8; *Uricarul*, XI, 72-4, are lectura greșită: „scriitorul nostru”.

¹⁴ Hurmuzaki, II, 2, 669-70. cf. Uljanickij, 86-88.

tatăm așadar pomeniți 6 pisari, în afară de „ceilalți toți“. Adăogându-i și pe aceștia, credem că numărul de 10 diaci nu e exagerat pentru cancelaria dela începutul domniei lui Ștefan. Pentru redactarea actelor latinești trebuie să fi fost un diac special printre aceștia zece. În timpul lui Ștefan, întâlnim un „Gregorius literatus“ care trimetea domnului scrisori în latinește¹. E posibil să fi fost și un diac pentru limba turcă: Soliman din documentul de mai sus ni se pare că era indicat pentru rolul acesta. Desigur, cancelaria moldoveană, ca și cea munteană, n'a avut la început în secolul XIV, numărul de diaci și organizarea pe care o constatăm în timpul domniei lui Ștefan. Ca orice instituție, ea a mers dezvoltându-se: s'au stabilit anumite practici de cancelarie, formularul documentelor a devenit mai precis, cu un cuvânt cancelaria domnească s'a dezvoltat paralel cu dezvoltarea generală a țării.

Veniturile. Cele ce am spus în privința aceasta despre logofătul muntean, se aplică și celui din Moldova. Cancelaria domnească de aci lua și ea o sumă anumită pentru actele pe care le emitea, sumă care varia probabil după sigiliul ce se aplica² și după felul actului. Nu ni s'au păstrat însă, sub acest raport, știri din secolul XV. Cunoaștem numai un document din 26 Iulie (1604) și acela nu ne dă de cât o vagă idee de veniturile logofătului și ale diacilor. În zisul document se arată cheltuiala pe care au făcut-o „ficioii lui Iosif din Munteani“ cu prilejul unei judecăți pentru stăpânirea satului Munteani. Ea e repartizată în felul următor: ...5 taleri ferie marelui logofăt... 1 ug ispisoaace... taleri am dat uricarului Băseanu... un cal marelui logofăt, de 20 de taleri pentru această nevoie și o iapă logofătului fiindcă a făcut ispisoaace de mărtorie...“³. Din acest document se vede că una din părți «ficioii lui Iosif» dă logofătului și subalternului său uricarul, pentru facerea ispisoaacelor atât bani cât și plată în natură (cai). Nu se precizează însă cât anume se plătea pentru un ispisoc, cât pentru un hrisov⁴. Rămâne ca noi documente să aducă mai multă lumină în privința aceasta⁵.

¹ Hurmuzaki, XV, 77.

² În cancelaria din timpul lui Ștefan, se întrebuințau trei feluri de pecete domnești: pecetea mare, mijlocie și mica. Vezi Bogdan. *Doc.*, la descrierea fiecarui document, în parte.

³ *St. și Doc.*, XI, 48.

⁴ Într'un document cu data 1 Maiu 1648, privitor la o vânzare de moșie, se spune ca prețul vânzării este de „optu galben și un leu de zăpis, bani de argint“. (*Surete*, III, 51-2. Cum însă acest zăpis nu provine din cancelaria domnească (cumparatorul urmează „sa-ș faca și ispisoc domnescu“ nu știm decă taxa arălată mai sus „un leu de zăpis“ se potrivea cu acea oficială.

⁵ Se lua *gloabă* pentru actele false: dovada cazul din 1631 când un călugăr falsificând un uric, a fost „prădat“ sau globit pentru fapta sa. (*Arh. ist.*, I, 1, 106).

Un alt izvor de venit îl constituiau și hotărnicirile pentru executarea cărora, logofătul primea o anumită sumă. Un document din 18 Noemvrie 1642, așadar posterior epocii de care ne ocupăm, dar care poate arunca lumină și asupra ei, ne dă oarecare lămuriri în această privință. E vorba de cheltuielile făcute cu prilejul unei hotărnicii: „Așijderea și din ce au cheltuit la dumnealui logofăt cel mare pentru stâlpiri și la noi cibotile noastre...” spune vornicul de gloată hotarnic, fără să precizeze însă ce anume sume s’au primit¹.

Dimitrie Cantemir ne spune despre veniturile marelui logofăt următoarele: Pe când Moldova era înfloritoare, [logofătului] îi era dată administrarea [cetății] Moncastron, care azi se chiamă Akkerman; după ce ea însă a fost luată dela Moldova de către Turci, i s’a dat drept plată dijma ținutului Cernăuților². Documentele secolului XV, cunoscute azi, nu permit o verificare a acestei afirmări. Ele nu ne spun nimic despre acest drept al logofătului de a administra Cetatea-Albă și de a se folosi de veniturile pe care le producea o atare administrare³. Nu știm deci dacă acest drept a existat sau nu. Afirmăția lui Cantemir trebuie privită cu rezervă, rămânând ca să fie dovedită pe cale documentară. Rezerva e cu atât mai justificată, cu cât *Descriptio Moldaviae*, pe lângă informația exactă și de primul ordin pe care ne-o dă, cuprinde și inexactități sau erori⁴.

Originea. Între logofătul moldovean și cel muntean se constată o foarte mare asemănare: ambii au aceeași atribuție principală și poartă acelaș nume. Această asemănare se explică, credem, printr’o influență exercitată de Muntenia, formația politică mai veche, asupra Moldovei care s’a constituit mai târziu ca stat. O influență directă bizantină ni se pare exclusă; ea neexercitându-se asupra Țării Românești, cu atât mai puțin se poate admite aceasta pentru Moldova care era și mai îndepărtată de Bizanț.

¹ *Surete*, III, 123-4.

² *Descriptio Moldaviae*, p. 78.

³ Nici Miron Costin, nu ne spune nimic în privința aceasta.

⁴ Giurescu, *Cursul Descr., Mold.*, p. 543-4. (Corespunde paginilor 139-140 din partea a doua.)

VISTIERUL

Țara-Românească. Vistierul e constatat documentar, pentru întâia dată, la 8 Ianuarie 1394 în hrisovul privitor la donațiile făcute de Mircea mănăstirii Cozia. Printre martori figurează doi vistieri: protovistierul Popșor și vistierul Șerban¹. A doua oară îl întâlnim în documentul din 11 Maiu 1409: alături de Șerban vistierul din documentul precedent, apare unul nou, Manciu². La 28 Martie 1415 găsim în lista de martori, între alții și pe „protovistierul Popșor”³. La 10 Iunie acelaș an întâlnim pe vistierul Micul⁴ și de aci înainte vistierul figurează în mod obișnuit printre martorii actelor domnești.

Numele. În majoritatea documentelor slave, el poartă numele de vistier sau vistiernic (вистиарх, вистиарникъ). În unele din ele i se dă titlul de protovistier (протовистиар)⁵ care nu înseamnă însă mai mult decât vistier. Dovada o avem în alternața acestor două titluri aplicate aceluiaș personaj. Mihail e „protovistier” la 17 Maiu 1421⁶, vistier la 21 Noemvrie acelaș an⁷, iar în 1424 Noemvrie 10⁸ are din nou titlul de protovistier. Cele două titluri nu corespund așa dar la o deosebire ierarhică. În documentele latinești e numit thesaurarius⁹.

¹ Nicolaescu, *Aldea*, p. 6, nota.

² Miletič, 119-121.

³ Bogdan, *Un chrisov*, 110-111.

⁴ *Ibid.*, 112-4.

⁵ Documentele din 1394 Ianuarie 8 (Nicolaescu, *Aldea*, p. 6 nota); 1415 Martie 28 Bogdan, *Un chrisov*, 110-111; 1421 Mai 17 (Bogdan, *Brașovul*, 10; 1424 Noemvrie 10 Bogdan, *Brașovul*, 24); 1437 August 13 (Venelin, 78-9; 1493 Iunie 3 (Ștefulescu, *Tismana*, 200-1); 1496 August 1 (Miletič, 135-7); 1198 Aprilie 15: протоквистиарник (Miletič, 138.

⁶ Bogdan, *Brașovul*, 10.

⁷ *Ibid.*, 13.

⁸ *Ibid.*, 24.

⁹ Document din 1460 Martie 2 Bogdan, *Brașovul*, 326; 1507 Decembrie 3 (*Ibid.*, 354-5).

Atribuțiile. Numele latinesc al acestui dregător ca și cel greco-slav ne arată care îi erau atribuțiile: Vistierul avea în grija lui tezaurul sau vistieria țării. Mai mult însă decât atâtă nu ne spun documentele secolului XV. Del Monte ni-l descrie astfel: „Marele vistier este șeful vistieriei (camerae); dregătorie mare și foarte avantajoasă. Slujba lui este: să numere și să sigileze toți banii aduși, să-i dea cui sunt de dat, să primească chitanțe și să dea socoteală, acuma principelui iar mai înainte senatului (divanului); să facă provizii de postavuri, mătăsărl, stofe aurite,.....de purpură, etc. și de zibeline și alte blăni prețioase, atât pentru principe, cât și pentru daruri. Tot de el depinde a muta impozitele obișnuite de la un sat la altul¹. Această descriere ne arată că vistierul cumula două atribuțiuni: 1) El era pe de o parte administratorul financiar al țării 2) pe de alta „vistierul“ domnesc în sensul etimologic al cuvântului. În cea d'întâi calitate, el primea sumele de bani ce se strângeau din țară, făceau plățile necesare, ținea socotelile și repartiza impozitele. În cea de a doua, el avea grijă să aprovizioneze curtea domnească cu vesminte, stofe, blănuri prețioase. Această a doua atribuție se apropie de înțelesul primar, etimologic al titlului de vistier. (gr. βεστιάριον din lat. vestis haină).

Rangul ierarhic. Cel dintâi document în care apare vistierul, hrisovul din 8 Ianuarie 1394, menționează doi dregători de acest fel. Primul, protovistierul Popșor, ocupă locul al 11 în lista de martori mireni, având înaintea lui pe Stănilă banul și 9 boieri fără titlu. Cel de al doilea, Vistierul Șerban urmează imediat lui Popșor, are așa dar locul al 12-lea². În hrisovul din 11 Maiu 1409³ în care apar deasemenea doi vistieri, observăm o situație asemănătoare. Primul, Șerban, ocupă locul al cincilea în lista de martori, având înaintea lui pe ban și trei boieri fără titluri. Cel de al doilea, Manciu, e însă ultimul în lista de martori⁴. În documentul din 28 Martie 1415 protovistierul Popșor e al treilea pe lista de martori, având înaintea lui dintre dregătorii arătați prin titluri, iarăși numai pe ban⁵. În documentele care urmează, locul vistierului nu este fix. Uneori vine după logofăt, având la rându-i, după el pe spătar. Aceasta în special de pe la 1480 înainte, nelipsind însă nici în epoca anterioară⁶.

¹ *Mag. ist.*, V, 53, cf. traducerea dela p. 43. — Înțelesul termenului *tabinos* ne este necunoscut; bănuim însă că înseamnă o anumită stofă. Du Cange nu-l menționează.

² Nicolaescu, *Aldea*, p. 6, nota.

³ Miletič, 119-121.

⁴ Se exceptează logofatul care potrivit practicii de cancelarie amintite mai sus, era trecut în mod obișnuit la finele documentului.

⁵ Bogdan, *Un chrisov*, 111-112.

⁶ Vezi documentele din 1415 Iunie 10 (Bogdan, *Un chrisov*, 112-4 ; 1424 Noemvrie 10 Bogdan, *Brasovul*, 24 ; 1431 Ianuarie 30 (ibid., 1472, Aprilie 3: spatarul însă nu-i trecut printre martori (Venelin, 111-112 ; 1482 Iulie 13 Lapedatu, *Vlad*, 71 ; 1483 Iunie 1 Venelin, 124-6 ; 1483 Iunie 5 (*Arch. ist.*, I, 1, 37); 1485 Aprilie 5 (Ștefulescu, *Doc.*

Alteori spătarul e așezat înaintea vistierului, mai cu seamă până la 1480¹. În general, afară de unele excepții, în parte explicabile², vistierul e citat înaintea paharnicului, stolnicului, comisului și postelnicului. El ocupă așadar locul al patrulea, după ban, dvornic și logofăt, loc pe care-l împarte adeseaori cu spătarul. Acești doi dregători aveau, se pare, în secolul XV, acelaș rang ierarhic. În locul al patrulea îl arată și Del Monte³ ceiace dovedește că vistierul și-a păstrat rangul ierarhic până în secolul XVII.

Dregătoria de mare vistier era unică. Afară de trei documente pe care le vom analiza mai jos, toate celelalte arată numai câte un singur mare vistier în funcție. Cele trei documente care fac excepție sunt: unul din 8 Ianuarie 1394, altul din 1409, al treilea din 3 Decembrie 1507. În cel d'întâi găsim pe protovistierul Popșor și îndată după dânsul pe vistierul Șerban. E posibil ca acesta din urmă să fi fost vistier al doilea, Popșor fiind vel vistier. Deasemenea se poate ca Șerban să fi ieșit din funcție și diacul să nu-i fi adăogat particula lămuritoare. Aceleași ipoteze se aplică și celui de al doilea document, din 1409, în care întâlnim pe Șerban și pe Manciu. În cel de al treilea document, întâlnim un „Kalotha thesaurarius“ ocupând locul al 11 în lista

26); 1489, Mai 22 (Lapedatu, *Vlad*, 73); 1491, Septembrie 3 Venelin, 29-30; 1492, Mai 6 Lapedatu, *Vlad*, 74; 1492, Iulie 9 Filitti, *Arhiva*, 18; 1493 Aprilie 10 Ștefulescu, *Tismana*, 198-200); 1494 Februarie 16 Filitti, *Arhiva*, 201; 1495 Iunie Ștefulescu, *Doc.* 37-8); 1499 Iunie 15 (Venelin, 133-4; 1500 Aprilie 23 Ștefulescu, *Doc.* 42-3).

¹ Vezi documentele din 1422 Octombrie 23 Bogdan, *Brașovul*, 17; 1420-31 (Ștefulescu, *Tismana*, 177-8; 1437 August 10 (*St. și Doc.*, VII, 167; 1437 August 13 Venelin 78-9); 1439 Sept. 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 84-5; 1441 Iunie 30 Venelin 87-9; 1447 August 8 (*St. și Doc.*, V, 169; 1451 August, 1 Filitti, *Arhiva*, 16; 1451 Miletič 123-4; 1456, Aprilie 15 (*Arh. ist.*, I, 1, 142; 1467 Ianuarie 15 Miletič, 125; 1471 Ianuarie 25 (Venelin 95-6; 1483 Ianuarie 17 Lapedatu, *Vlad*, 71); 1487 Noembrie 27 Ștefulescu, *Doc.* 29; 1488 Aprilie 1 (Lapedatu, *Vlad*, 72; 1489 Octombrie 2 Ștefulescu, *Tismana*, 196-7; 1490 Iulie 26 (*Arh. ist.*, I, 1, 6-7; 1505 Iunie Nicolaescu, *Doc.* 231-4,

² Documentul din 1431 Noembrie 17 Nicolaescu, *Doc.*, 209-11, are pe Vlaicu stolnic și Barbul paharnic înaintea lui Stanciu vistier; se pare însă ca acest Stanciu era vistier al doilea: vezi mai jos p. ; 1439, August 2 Ștefulescu, *Tismana*, 181-3 Șerban vistierul are înaintea lui pe Dimitrie spatar și pe Semen stolnic. Intrucât Șerban era vistier de puțin timp în 1437 August 13 e Coico protovistiar, Venelin, 78-9, în timp ce Semen era stolnic vechi e constatat în 1432 Ianuarie 20: Hurmuzaki, I, 2, 573-4, de aceea diacul trece pe acesta din urmă înainte; 1460 Martie 2 Bogdan, *Brașovul*, 326: Alb thesaurarius e înaintea logofatului, spatarului și celorlalți dregători; 1468 Maiu 18 Ștefulescu, *Doc.*, 118, Dealco stolnic e înaintea vistierului; 1493 Iunie 3 Ștefulescu, *Tismana*, 200-1 Tudor protovistier are înaintea lui pe Danciu comis. Această se explica însă prin importanța personala a lui Danciu care era unul din frații Craiovești.

³ *Mag., ist.*, V, 53.

de martori și un „Alb thesaurarius“ în locul al 15-lea ¹. Cel din-tâi, Calotă, revine ca martor atât în documente anterioare ² cât și posterioare ³; el era probabil vistierul în funcție. În privința celui de al doilea, chestiunea e mai dificilă. Găsim un „Alb thesaurarius“ într'un document din 2 Martie 1460 ⁴; credem însă — din cauza intervalului între cele două date — că nu e tot una cu Alb vistierul din 1507. Se mai întâlnesc în documentele anterioare și alți doi dregători cu același nume: e Alb spătarul din 1460 ⁵ care apare cu aceiași dregătorie și în documentul din 20 Aprilie 1496 ⁶. E deasemenea Alb comisul pomenit în documente între 5 Aprilie 1485 ⁷ și 1 Aprilie 1488 ⁸; el devine pe urmă stolnic (documentele din 11 Septembrie 1489 ⁹ — 1496 Aprilie 20 ¹⁰). Nu avem dovezi spre a-l identifica pe Alb vistierul din 1507 cu unul din acești doi omonimi ai săi. Se pot face însă și asupra lui cele două ipoteze formulate pentru Manciu din 1409. E posibil adică să fi fost sau vtor vistier sau biv vel vistier. Oricum ar fi, numai pe baza acestor trei cazuri, nu se poate afirma că exista în secolul XV un al doilea mare vistier. Documentele, în marea majoritate a lor, nu ne arată, după cum am spus, decât un singur dregător de acest fel.

Subalternii. Marele vistier avea sub ordinele lui mai mulți subalterni. În primul rând venea vistierul al doilea sau vtor vistier, apoi vistierul al treilea sau treti vistier. Nu-i găsim menționați nici pe unul nici pe celălalt în listele de martori ale documentelor din secolul XV, deoarece în general, în aceste liste nu se treceau decât marii dregători. Subalternii erau cuprinși în cuvintele „boieri mici“ din formula de încheiere „credința tuturor boierilor noștri mari și mici“ care se întâlnește mai rar în documentele muntene, foarte des însă în cele mol-

¹ Bogdan, *Brașovul*, 354-5.

² Documente din 1505 Iulie 2 (Ștefulescu, *Doc.*, 59); 1504 Noembrie (Miletič, 141-5); 1504 Iunie 12 Miletič, 143).

³ Documente din 1508, Noembrie 11 (Ștefulescu, *Doc.*, 61-2); 1508 Decembrie 23 (*ibid.*, 63, cf. *Surete*, I, 321).

⁴ Bogdan, *Brașovul*, 326.

⁵ Miletič, 128-9.

⁶ Lapedatu, *Vlad*, 76.

⁷ Ștefulescu, *Doc.*, 26. Vezi doc., din 1487 Iulie 31 (Lapedatu, *Vlad*, 72; 1487 Noembrie 27 Ștefulescu, *Doc.*, 29); 1488 Februarie 4 (Lapedatu, *Vlad*, 72).

⁸ Lapedatu, *Vlad*, 72.

⁹ Miletič, 131-3. Vezi doc. din 1489 Octombrie 2 (Ștefulescu, *Tismana*, 196-7; 1490 Iulie 26 (*Arh. ist.*, I, 1, 6-7); 1491 Septembrie 3: cu lectura greșită „Ană“ în loc de Albu (Venelin, 129-30); 1492 Mai 6 (Lapedatu, *Vlad*, 74; 1492 Iulie 9, Filitti, *Arhiva*, 18); 1493 Aprilie 10 (Ștefulescu, *Tismana*, 198-200; 1494 Februarie 16 (Filitti, *Arhiva*, 201; 1495, Aprilie 19 (Lapedatu, *Vlad*, 76), 1495 Iunie (Ștefulescu, *Doc.*, 37-8, etc.

¹⁰ Lapedatu, *Vlad*. 76.

dovene. Aceasta însă nu înseamnă că ei nu existau în secolul XV. — Corespunzători diacilor sau gramaticilor din cancelaria domnească erau *logofeții de vistierie*. Nici pe aceștia nu-i găsim pomeniți în documentele secolului XV; cu toate acestea, trebuie să admitem în mod necesar existența lor. Din raportul lui Del Monte aflăm că erau trei logofeți de vistierie. „Fiecare dintre ei primește cele ce sunt de primit și le scrie; dă cele ce sunt de dat și le scrie. Lucrează pe rând, unul după altul, fiecare câte o lună”¹. Am întâlnit asemenea logofeți de vistierie într’un document din 1620 privitor la o iertare de rumânie. Printre martori sunt și „Sima și Radul logofeții de vistierie” (СѢМА І РАДУА ЛОГОФѢЦІИ ВП ВІСТІИ.)². Într’un zapis din 27 Septembrie 1629, privitor la o vânzare de vie, e trecut ca martor „Dumitru logofet ot visterie”³. În afară de logofeții de vistierie, e probabil să mai fi existat și alți subalterni mai mici, așa cum se constată mai târziu⁴. În privința lor însă nu avem știri: nici documentele, nici izvoadele narative nu ne spun nimic.

În sate era o categorie de locuitori numiți vistieri sau vistierniceii care ascultau de marele vistier. Într’un zapis de vânzare din 1626-7 se spune că martori „a fost oameni bone de sato de Săcoliani anome Nechifor vest[ierul] și Toma vest[ierul] și O[nci]ul vest[ierul]”⁵. Un document din 1673 ne vorbește de vistierniceii din Bălțați și Făurei cari alcătuiau o *ceală*. Se spune: „Dumitru, Nistor... și alți *celași vistierniceii toți*”⁶. Despre acești vistieri din sate sau vistierniceii, Del Monte ne spune următoarele: „Vistierul cel Mare are sub sine Vistierniceii, în țară, care trebuie să-i dea daruri, să meargă la războiu și să plătească impozite”⁷. Ei constituiau așadar o breaslă, întocmai ca și postelniceii, spătăreii, comișeii, având o organizare militară, pe cete.

Veniturile marelui vistier nu pot fi determinate, pentru epoca veche, deoarece ne lipsește cu totul informația. Suntem deci reduși la ipoteze. E probabil ca în afara darurilor pe care le primea dela subalterni (vezi mai sus), el să fi avut și o parte anumită din sumele de bani ce se strângeau din țară.

Originea. Numele acestui dregător, ca și acela al logofătului, ne îndreaptă spre Bizanț. La curtea imperială de acolo, se afla, în secolul IX, un demnitar numit *ὁ πρωτοβουσιάρης* care avea în grijă sa „vestiarul” particular al Împăratului. (οὐσιαστικὸν βουσιάρ-

¹ *Mag. ist.*, V, 53.

² Ștefulescu, *Doc.*, 405, Idem, într’un document asemănător din aceeași zi (*ibidem*, 413).

³ Bianu, *Doc.*, 166.

⁴ Fotino, III, 482; trad. Sion, III, 280.

⁵ *Ibid.*, 143.

⁶ Giurescu, *Cursul Descriptio Moldaviae*, 282-3.

⁷ *Mag. ist.*, V, 54.

ριον)¹. Acest vestiar, după cum îl arată numele, constituia garde-ropa privată imperială și în acelaș timp, era probabil și un tezaur². Scrierea „De officiis“ din secolul XIV, pune pe *protovestiar* printre cei mai înalți demnitari bizantini, în locul al 6-lea, între panhipersevast (ὁ πανυπερσέβαστος) și marele duce (ὁ μέγας δούξ)³.

Dela Bizantini, titlul a fost împrumutat atât de Sârbi cât și de Bulgari. La cei dintâi, el se întâlnește curând după 1300 și designează, ca și la noi, pe șeful întregii organizații financiare a țării, pe «ministru de finanțe» cum spune Jireček⁴. *Protovestiarul* sârb purta și titlul de „kaznac“ sau „veliki kaznac“ (în documentele latinești „comes camerarius“). În epoca lui Ștefan Dușan, titlul obișnuit e însă cel bizantin „protovestiar“⁵. La Bulgari găsim deasemeni un dregător cu acest titlu⁶. Materialul documentar redus care se cunoaște nu ne dă însă nici o indicație asupra atribuțiunilor lui. Jireček arată ca «ministru de finanțe» bulgar pe logofăt; despre atribuțiunile *protovestiarului* nu spune nimic⁷. E greu de precizat drumul pe care a ajuns la noi denumirea de *protovestiar* și modelul care s'a avut în vedere în Țara Românească la întemeierea acestei dregătorii. Ni se pare mai probabilă o influență sârbă, deoarece într'acolo ne îndreaptă studiul altor dregători ca logofătul, vornicul, paharnicul. Cu toate acestea, nu e exclus și un împrumut dela Bulgari. Observăm încă odată că nu poate fi vorba de precizie matematică în aceste probleme de influențe culturale, deoarece materialul documentar e cu totul insuficient; trebuie deci să ne mulțumim deocamdată cu simple apropieri și sugestii.

Moldova. Prima mențiune despre acest dregător se întâlnește în documentul din 11 Februarie 1401: al nouălea între martori este „Horaiț vistiernic“⁸. În actul din 1404 prin care Alexandru cel bun și boierii făgăduiesc ascultare lui Vladislav Jagello, întâlnim din nou pe vistiernic⁹; de aci înainte el e trecut în mod obișnuit printre martorii hrisoavelor domnești.

¹ J. Bury, p. 125; cf. Schlumberger, 601-2.

² Bury, 125.

³ ed. Bonn, p. 8.

⁴ *Staat*, p. 16; cf. *idem*, II, 66.

⁵ *Staat*, p. 16.

⁶ Jireček, *Bulgaren*, p. 386.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Surete*, VIII, 81-2. Pentru dată vezi Onciul, *Datele...* p. 215.

⁹ Hurmuzaki, I, 2, 826. — În două documente din anul 1409 (*Arh. ist.*, I, 2, 11-12 și Wichenhäuser, *Moldava*, 56), precum și în alte două din 1410 (*Surete*, I, 1-2 și *Arh. ist.*, I, 2, 12), se constată că unul

Numele. În documentele slave e numit deobicei vîstîernic (вистіарник, вистіарникъ, вистѣрник, вистѣрникъ, вистіарникъ, etc.), câteodată însă și vistier (вистіаръ)¹. În unele documente i se adaugă și particula великий². În cele latinești el poartă sau denumirea greco-slavă wysiernik³ sau aceea latină: thezawrarius⁴. Într'o scrisoare, redactată în limba germană, i se zice „Schatzmeister“⁵.

Atribuțiile vistierului moldovean se aseamănă cu cele ale vistierului din Țara Românească. El este șeful întregii administrații financiare a țării și are în păstrarea sa vistieria domnească. Primele trei izvoare narrative, Brzeski⁶, Bandini⁷ și Paul de Alep⁸ nu ne dau detalii în privința aceasta; ele ne spun numai că în afară de marele vistier, exista și un al doilea și un al treilea vistier. Interpoziția atribuită lui Misail Călugărul ni-l descrie

din martori, Stan, are atât titlul de vîstîernic cât și cel de postelnic. Aceasta înseamnă că la un moment dat, în anii 1409-10, cele două dregătorii au fost atribuite unui singur boier; avem deci un caz de cumul de dregătorii. Gh. Popovici, care nu cunoștea, se vede, documentele din 1401 și 1404, a interpretat însă acest cumul în altfel. El spune următoarele: „Visternicia la începutul domniei lui Alexandru Vodă pare a nu fi existat. În anul 1408... videm apărând titlul de vîstîernic pentru prima oară și anume atribuit postelnicului: Stan postelnic și vîstîernic. Această citațiune o întâlnim și [în] documente din anul 1409 și 1410. Din anul 1411, acest cumul nu se mai arată; vîstîernicia apare ca un oficiu separat” (Ms. cu titlul: „Începuturile boeriilor moldovinesci” (5 file) la Academia Română). — Observăm în primul rând ca documentul din 1408 la care face aluzie Popovici e probabil acela dat de Alexandru cel Bun mănăstirii Moldovița din 18 Noemvrie 6917. În cazul acesta însă data e 1409 nu 1408 de oarece anul începe la 1 Ianuarie (C. Giurescu, *Cronologie*). Dar această chestiune a datei are o importanță secundară. Important e faptul că vistierul apare chiar dela începutul domniei lui Alexandru cel Bun, în documente din 1401 și 1404. Așa dar, această dregătorie nu a fost înființată de Alexandru cel Bun, cum crede Popovici, ci e anterioară lui. După cum am spus și mai înainte (p. 27) credem că el a fost unul din cei dintâi dregători ai statului moldovenesc, de oarece corespundea unei necesități stringente: aceea a organizării financiare a țării.

¹ Vezi de pildă, documentul din 10 Maiu 1466 (Bogdan, *Doc.*, I, 99-101).

² Vezi, de pildă, documentele din 1462 (юга великий вистѣрникъ) Bogdan, *Doc.*, I, 70; 1476, Ianuarie 25 (*ibid.*, 211); 1476 Iunie 1 (*ibid.*, 215); 1476 Iunie 29 (*ibid.*, 216).

³ Documentul din 12 Iulie 1499 (Bogdan, *Doc.*, II, 441).

⁴ Documentele din 10 și 17 Iulie 1468 (Bogdan, *Doc.* II, 299 și Hurmuzaki, XV, 67).

⁵ [1504?] Noemvrie 1, Suceava: „Schurcha des Voyvode Schaczmeister” scrie Bistrițenilor. Hurmuzaki, XV, 169).

⁶ *Cronice inedite*, p. 233.

⁷ Anale XVI, p. 313. Acest izvor dă însă în mod greșit echivalența: „vîstîernik seu cubicularius”.

⁸ Ed. Belfour, I, p. 76; cf. *Arch. ist.*, I, 1, 170.

astfel: „Vistiernic mare, ispravnic pre socotele ce se fac să se ia din țară și grijind și dând lefe slujitorilor și purtătorii de grijă a toată cheltuiala curții și a oaspeți ce vin în țară și toate catastifile țării pre mâna lui“¹. Miron Costin nu adoagă nimic nou cu privire la atribuțiile vistierului. El ne spune că acest dregător „are în sarcina sa izvodul țării întregi „omnium ordinum“, adună „tributa“, haraciul pentru Turci și toate celelalte „expensa“². De la Dimitrie Cantemir aflăm un amănunt nou; nu știm însă întrucât e valabil și pentru secolul XV. Amănuntul este că marele vistier „ține cheile destinate ținării sfaturilor și numai pentru acest cuvânt capătă locul al optulea între consilieri, dar de altfel între dâșii nu are nici scaun, nici glas. Dacă însă se discută în sfat chestiuni bănești, el obișnuște să asiste, nu atât ca să-și dea părerea, ci ca să audă hotărârile celorlalți și să le execute“³.

După cum se vede, toate izvoarele ne vorbesc de atribuțiile financiare ale marelui vistier. Niciunul din ele însă nu ni-l arată și în a doua ipostază, pe care o întâlnisem la vistierul muntean, aceia indicată de sensul etimologic al cuvântului. În epoca lui Cantemir, diferențierea se făcuse deja: grija veșmintelor domnului revenea „cămărașului dinăuntru“⁴. Nu se poate ști, cu materialul documentar cunoscut azi, dacă această diferențiere exista încă din secolul XV sau dacă ea a avut loc mai târziu. În ce ne privește, înclinăm spre cea de a doua ipoteză.

Rangul ierarhic. Dimitrie Cantemir, Miron Costin și interpolația atribuită lui Misail Călugărul, cu un cuvânt izvoarele narrative care înșiră pe dregători după rangul lor ierarhic⁵, dau câte și trele, următoarea succesiune: postelnic, spătar, paharnic, vistier, stolnic și comis⁶. Să vedem, din analiza documentelor, dacă situația era aceeași, din punct de vedere ierarhic, și în secolul XV. Vom împărți documentele, după cum am făcut și pentru vornicul moldovean, în trei grupe: 1) Documentele din timpul lui Alexandru cel Bun (1400-1432), 2) De la Alexandru

¹ Ureche-Simion Dascălul, ed. Giurescu, p. 22, aparat.

² *Arh. ist.*, I, 1, 170.

³ *Descriptio Moldaviae*, p. 79.

⁴ *Ibid.*, p. 86.

⁵ Brzeski, Bandini și Paul de Alep nu pun pe dregători întotdeauna după rangul lor ierarhic. Astfel de pildă, Brzeski pune pe spătar după aprozi, armași, pitari, ceea ce e inexact din punct de vedere ierarhic (*Vechile Cronice*, p. 233). Bandini trece pe vistiernic înaintea spătarului și paharnicului, iar pe comis după sluger (în ms., greșit: sugsir, *Anale*, XVI, 313-4). Paul de Alep așează deasemenea pe marele vistier înaintea spătarului, paharnicului și vornicului (ed. Belfour, I, p. 75; cf. *Arh. ist.*, I, 2, 75). Așa dar, aceste trei izvoare nu ne dau indicații sigure cu privire la rangul ierarhic al dregătorilor.

⁶ Vezi respectiv *Descriptio Moldaviae*, p. 78-9; *Arh. ist.*, I, 1, 170, Ureche-Simion Dascălul, p. 22-23, aparat.

cel Bun până la Ștefan (1433-1457), 3) Documentele lui Ștefan cel Mare (1457-1504).

În cea dintâi grupă, spătarul și comisul nu apar între martorii actelor domnești; așadar, nu putem cerceta raportul ierarhic al vistierului decât față de postelnic, paharnic sau ceașnic, și stolnic. O analiză amănunțită a documentelor din acest timp ne dovedește că diacii nu aveau un *criteriu precis* în înșirarea diferiților martori. Această înșirare nu se făcea numai după importanța ierarhică a diferitelor dregătorii, ci era influențată și de alți factori, pe care i-am arătat mai înainte (p. 12-13). Vedem astfel în documentele din vremea lui Alexandru cel Bun că vistierul e citat într-o sumă de feluri contrarii unele altora: 1) După stolnic și ceașnic¹, 2) Înaintea lor², 3) După stolnic, ceașnic, postelnic³, 4) Înaintea lor⁴, 5) După stolnic⁵, 6) Înaintea lui⁶. În asemenea condiții, documentele nu ne dau nici un ajutor pentru stabilirea rangului ierarhic al vistierului.

Confuzia persistă și în a doua grupă de documente (1433-1457) când se adaugă spătarul și comisul care nu fuseseră citați mai înainte. Față de spătar, vistierul e citat în două feluri: când înaintea lui⁷, când după el. Trebuie relevat însă că acest ultim caz se întâlnește mai des⁸, și el ne îndreaptă spre ordinea pe care o vom găsi în documentele lui Ștefan cel Mare. Față de comis raportul e mai precis: Diacii pun întotdeauna pe acest dregător după vistier⁹. După cum se vede, nici din a

¹ Documentele din 1409 Aprilie 18 (*Arh. ist.*, I, 2, 11-12); 1409 Noemvrie 18 (Wickenhauser, *Moldava*, 56); 1410 Septemvrie 22 (*Surete*, I, 1-2); 1419 Aprilie 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 110); 1428 Aprilie 15 (*Uricar*, XVIII, 1-2).

² Documentul din 1420 Aprilie 25 (Venelin, 60-2).

³ Documentul din 1411 Aprilie 14 (Wickenhauser, *Moldava*, 57-9).

⁴ Documentele din 1428 Iulie 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 121); 1431 Februarie 6 (*Arh. ist.*, I, 1, 122-3); — Numai înaintea postelnicului și stolnicului (ceașnicul lipsește), în documentul din 1418 Ianuarie 15 Orest Popescu, 3-4).

⁵ Documentele din 1412 Aprilie 5 (Hurmuzaki, I, 2, 832); 1423 Martie 31 (*Surete*, I, 21-3).

⁶ Documentul din 1401, Februarie 11 (*Surete*, VIII, 81-2).

⁷ Documentele din 1434 Aprilie 24 Hurmuzaki, I, 2, 852); 1443 Martie 6 Hurmuzaki, I, 2, 880; cf. Uljanickij, 60-1); 1443 Mai 14 (Hurmuzaki, I, 2, 882-3); 1452 Decemvrie 21 Pârvan, *Alexândret*, 121); 1456 Iunie 15 (Hurmuzaki, II, 2, 669-70; cf. Uljanickij, 86-88).

⁸ Documentele din 1442 Mai 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 123); 1443 Mai 18 (*Ispisoace*, I, 17-18); 1443 Mai 28 (*Surete*, V, 115-6); 1445 Februarie 18 Uljanickij 64-6. cf. *Uricar*, XI, 57-9; 1445 Aprilie 5 (Uljanickij, 66-7; 1445 Iulie 15 Uljanickij, 67-8 cf. *Uricar*, XI, 62-3; 1445 August 8 Melchisedec. Notițe, 98-101, cf. *Uricar*, IX, 137-8; 1448 August 22 Uljanickij, 74-5); 1453 Iunie 29 Uljanickij, 80-2, cf. *Uricar*, XI, 76-8; 1454 Ianuarie 1 Pârvan, *Alexândret*, 124; 1455 Iulie 2 Uljanickij, 84-5, cf. *Uricariul* XI, 9-11, care dă data 20 Iulie).

⁹ Documentele din 1422 Mai 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 123); 1443 Mai 28 (*Surete*, V, 115-6); 1443 Mai 14 (Hurmuzaki, I, 2, 882-3); 1443

doua grupă de documente nu se poate scoate o concluzie precisă asupra rangului ierarhic al vistierului.

Situația se schimbă însă sub Ștefan cel Mare. Marea majoritate a documentelor din acest timp ne arată următoarea succesiune a boierilor dregători: spătar, vistier, postelnic, ceașnic (sau paharnic), stolnic, comis¹. După cum se vede, în vremea lui Ștefan cel Mare, vistierul vine îndată după spătar și înaintea postelnicului². Cei trei dregători de caracter prin excelență domestic: ceașnicul, stolnicul, comisul, vin după postelnic, sunt deci cu atât mai mult inferiori vistierului. Dar acest rezultat diferă de ordinea ierarhică de mai târziu, constatată în cele trei izvoare narative amintite. În secolul XVII, postelnicul este superior ca rang ierarhic atât spătarului cât și vistierului; acesta din urmă e precedat chiar și de paharnic. Se constată așadar, sub acest raport, o deosebire însemnată față de secolul XV. Această constatare ne oferă și un exemplu mai mult de greșeala care s'ar face aplicând, fără critică, epocii vechi, izvoarele târzii din secolele XVII și XVIII.

În general, documentele secolului XV au numai câte un vistier în lista de martori. Am întâlnit însă și unele cazuri când apar doi dregători de acest fel. Așa sunt documentele din 31

Mai 30 (Hurmuzaki, I, 2, 884-5); 1447 Octomvrie 10 (*Surete*, V, 118); 1452 Decemvrie 21 (Pârvan, *Alexândrel*, 121); 1455 Hurmuzaki, II, 2, 659; pentru dată vezi Pârvan, *Alexândrel*, 125; cf. Uljanickij, p. 85), etc.

¹ Se constată și câteva excepțiuni dela această succesiune: 1) În câteva documente, ordinea ceașnicului, și postelnicului e intervertită: unul vinde în locul celuilalt. (Vezi de pildă documentele din 1467 Ianuarie 10, Bogdan, *Doc.*, I, 119 și 1470 August 10, Bogdan, *Doc.*, II, 310). Și în aceste documente însă, vistierul vine tot îndată după spătar. 2) În primele două documente date de Ștefan, am întâlnit următoarea succesiune: postelnic, vistiernic, stolnic, ceașnic, comis. cf. doc., din 1467 Ianuarie 1 (Bogdan, *Doc.*, I, 117-8); 1467 Iulie 10 (*ibid.*, II, 299); 1469 Iunie 5 (*ibid.*, I, 136); 1487 Martie 5 (*ibid.*, I, 294); 1487 Oct. 7 (*ibid.*, I, 305). Câte odată vistierul e trecut înaintea spătarului (doc. din 1466, Iunie 21 (Bogdan, *Doc.*, I, 104); 1470 Aprilie 1 (Bogdan, *ibid.*, I, 146). Aceste cazuri constituie însă excepții.

² Superioritatea spătarului ca rang ierarhic față de vistier rezultă și din următoarea observare: În intervalul 5 Septemvrie 1458-20 Septemvrie 1479, deci timp de 21 de ani, vistiernicul e același Iuga, pe când în dregătoria de spătar se schimbă cinci boieri: Sacăș (1458-1469 Fevr. 9), Bodea (1469 Iunie 5-1470 August 10), Vrancean, (1471 Aug. 13-1472 Iulie 1), Mihău (1473 Sept. 13-1475 Apr. 25) și Costea (1478 Fevr. 11-1479 Septemvrie 18). Cu toate că Iuga e dregător vechiu în funcție, pe când Vrancean, Mihău și Costea sunt spătari de puțină vreme, diacul îi trece totuși înaintea lui. Aceasta înseamnă că îi erau superiori în grad ierarhic. Mai înseamnă de asemenea că se stabilise în cancelaria moldoveană un criteriu precis în ce privește însirarea martorilor din hrisoavele domnești.

Martie 1423¹ și 6 Februarie 1431² în care găsim pe „Stan vistiernic” și „Iacuș vistiernic”. Deasemenea, actul din 23 Februrie 1448 în care apar „Micul vistiernicul” și „Petre vistiernicul”³. S’ar putea presupune că la acele date dregătoria de vistiernic era dublă; credem însă că adevărata explicație e alta: unul din cei doi vistiernici era în realitate fost sau biv vel vistier, diacul însă nu a adăogat convenita particulă. În primele două documente, Stan pare a fi în această situație. E constatat în mod sigur⁴ ca vistiernic dela 3 Aprilie 1412⁵ până la 20 August 1422⁶. În documentul din 17 Februarie 1423 nu mai apare: în locul lui, vistiernic este Iacuș⁷. Probabil că la această dată, Stan ieșise din funcție: era deci biv vel vistier. În cazul acesta, documentele din 31 Martie 1423 și 6 Februarie 1431 nu mai prezintă nici o dificultate⁸. În ce privește actul din 23 Februarie 1448, propunem aceeași explicație: unul din cei doi vistiernici, probabil Micul⁹, ieșise din funcție; diacul însă nu a aratat aceasta.

Subalternii. Marele vistier avea ca subaltern imediat și ca ajutor al său pe vtori vistier. Nu-l găsim în documentele din secolul XV, deoarece, după cum am mai spus, dregătorii subalterni erau trecuți în lista de martori numai în mod excepțional. Îl menționează însă în 1523 boierul Cârje în cuvântarea adresată regelui Poloniei. El spune anume că voevodul său a trimis la ambasadorul turcesc pe „vtori logofăt și pe vtori vistier”¹⁰. În afară de vistierul al doilea, mai era și un vistier al treilea sau trei-vistier. Nu l-am întâlnit nici pe el în documentele se-

¹ *Surete*, I, 21-3.

² *Arh. ist.*, I, 1, 122-3.

³ Bogdan, *Contribuțiuni*, p. 637-8.

⁴ Zicem: „în mod sigur” de oarece întâlnim un „Stan postelnic și vistiernic” încă dela 18 Aprilie 1409 (*Arh. ist.*, I, 2, 11-12); nu știm însă dacă e același cu Stan vistiernicul din 1412-1422.

⁵ *St. și Doc.*, V, 530-1.

⁶ *Arh. ist.*, I, 1, 132. Vezi și doc., din 1412 Aprilie 5 (Hurmuzaki, I, 2, 832); 1418 Ianuarie 15 (Orest Popescu, p. 3-4); 1419 Aprilie 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 110); 1420 Aprilie 25 (Venelin, 60-62).

⁷ *Surete*, V, 1-2. Tot ca vistier apare el și în documentul din 15 Aprilie 1428 (*Uricar*, XVIII, 1-2).

⁸ S’ar mai putea da o explicație, anume: Iacuș să fi fost vtori vistier și diacul să fi om’s, cum s’a mai constatat, particula lămuritoare. Aceasta ni se pare a fi explicația și pentru scrisoarea din 17 Septembrie [1480-1484] în care sunt pomeniți 2 vistiernici: Chiracola, „vistiernic și vameș” și Bucium „vistiernic și vameș”. Cel dintâi, Chiracola e arătat ca vistier în funcție în documentele din anii 1480-1483. (Bogdan, *Doc.*, I, 270-286.) Pe cel de al doilea, Bucium, nu-l mai găsim menționat nicăieri. El era probabil vistier al doilea.

⁹ Întâlnim la 18 Februarie 1448 (*Uricar*, XI, 6-7) pe un Micul vistiernic, care poate fi același cu Micul din 23 Februarie.— Celălalt vistier, Petre, revine într’un document posterior din 26 Maiu 1449. (Pârvan, *Alexăndrel*, 117).

¹⁰ *Arh. ist.*, I, 1, 10.

colului XV. Prima mențiune cunoscută nouă este aceea a lui Brzeski, în 1566¹. În afară de acești doi subalterni, mai era și cămărașul de vistierie, pomenit prima oară într'un document din Ianuarie 1519². Nu cunoaștem mai de aproape atribuțiile lui³.

Correspondența logofeșilor de vistierie din Țara Românească, erau *diacii de vistierie* în Moldova. La 6 Decembrie 1490. Ștefan confirmă unui astfel de diac, numit Avram, (САССК НАШЕМОУ ПАНЪ АВРАМЪ ДІАКЪ УТ ВИСТІЕРЪКЪ) a șasea parte din satul Oniceni, de cumpărătoare⁴. Numărul acestor diaci nu poate fi precizat din lipsă de știri documentare.

Prin sate erau apoi o sumă de vistiernicii care alcătuiau o breaslă boierească ce asculta de marele vistiernic. Erau împărțiți în cete, ca și în Țara-Românească, având în fruntea flecăreia câte un vătaf⁵. Știrile pe care le avem despre acești vistiernicii datează din secolul XVI⁶ și XVII⁷; ei însă existau de mai înainte, după cum ne dovedesc spătareii, vorniceii, păhărniceii, documentați în secolul XV⁸. Acești vistiernicii mer-

¹ *Vechile cronice*, p. 233. — În 1599 August 28, Eremia Moghilă întărește lui Toader Boul trei vistiernici și jupănesii sale, moșie de cumpărătoare în Nisporești (*Surete*, II, 5-6). Un „Pană trei vistiernici”, cumpără moșie la 1625 Decembrie 22, (*Ispisoace*, II, 176-7).

² *Arch. ist.*, I, 1, 37-8.

³ S'ar putea să corespundă „camărașului de catastive” de mai târziu, ale cărui atribuțiuni erau ținerea registrelor de cheltuieli private ale domnului; tot el făcea și plata soldaților, al căror catalog, cu numele fiecăruia, îl avea în păstrare. (Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, 86).

⁴ Bogdan, *Doc.*, I, 442-3.

⁵ Document din 1607 Mai 21: „Ionașco vătaf de vistiernicii (ВЪТАУ ЗА ВИС.), împreună cu alți boieri dau mărturie pentru o vânzare de moșie (*Ispisoace*, II, 57, cf. actul de întărire domnească din Iunie 1607 în care titlul e întreg: ВЪТАУ ЗА ВИСТІЕРНИЧИ (ibid., 58); 1623 Iunie 20: Lupan vătaf de vistiernicii (*Ispisoace*, II, 152-4; 1628 Ianuarie 10: Acelaș „Lupan vătaf de vistiernicii din Scobințeni” împreună cu alții dau un zăpis de mărturie (*Surete*, II, 270).

⁶ Document din 1542 Mai 17. Petru Rareș întărește lui Petre Cărcărcălabul satul Hlipiceni pe Jijia cumparat cu 840 zlofi tătarești dela „sluga noastră Oniul vistiernicel, (САСГА НАШ УНІА ВИСТІЕРНИЧЕЛ) (*Ispisoace*, I, 64).

⁷ Documente din: 1610 Mai 3: Lazăr vistiernicul, Nekita vistiernicul, și alții se părăsc în divan cu Pătrașco căpitan pentru ocină în Bădești (*Surete*, II, 76; 1619 Mai 14: Dragan vistiernicul cumpără moșie; între martori e: „Necoar vistiernic”; 1621 Iulie 3: „Marco vistiernicel” din Bășeani, martor la o vânzare (*Ispisoace*, II, 141); 1621 Iulie 12: Cozma vistiari de Bărjoveani, Ștefan vistiari [de Săcuianii], (Bianu, *Doc.*, 63; 1623 Ianuarie 20: „Vasilie vistiernicel” (ibid., 78; 1627 Noembrie 13: Martori într'un zăpis de vânzare: „Păntele'u v'st de Hărlicești și Patrașco vist. din Zberăști... și Cozma vist. de Aldești (*Isp.*, II, 188-9). — Un sat „Vistiernicii” pe Răut într'un document d'n 1623 Noembrie 29 (*Isp'isoace*, II, 158).

⁸ Vezi p. 88-9,

geau la război sub comanda marelui vistier, iar în timp de pace se pare că aveau și anumite atribuțiuni de caracter fiscal¹. Precizări nu putem da, cu documentele cunoscute azi.

Veniturile. În privința veniturilor vistierului moldovean, trimitem la cele spuse sub acelaș paragraf la vistierul muntean (vezi mai sus, p. 113).

Originea. Ipoteza cea mai probabilă, ca și pentru vornic și logofăt, este tot o influență munteană. Primii domni moldoveni, Bogdan și Lațc, când au întemeiat dregătoriile moldovenești, au avut în vedere pe cele muntene. Așa se explică, în chipul cel mai potrivit, asemănarea ca denumire și atribuțiuni.

¹ Ghibănescu, vorbește totuși de aceste îndatoriri fiscale, ca de un lucru cunoscut, precis: „vistiernicei, care pe lângă îndatoririle lor fiscale, puteau să asiste la măsurătoare, adevărind semnele și măsurile”. (*Surete*, II, 143). Nu cunoaștem documentele pe care se sprijină această afirmație, așa încât nu știm ce temeiu poate avea.

SPĂTARUL.

Țara-Românească. Prima mențiune despre acest dregător este în des amintitul hrisov din 8 Ianuarie 1394: între boierii martori, figurează în locul penultim Sin spătarul, având înaintea lui pe ban, cei doi vistieri, stolnicul, paharnicul și 9 boieri fără titluri¹. În hrisovul din 10 Iunie 1415, dela Mircea cel Bătrân, găsim pe „Vasea spătar“ în locul al noulea, după vornic, ban, logofăt, vistier și patru boieri fără titluri². A treia oară l'am întâlnit pe spătar într'un document din 23 Octombrie 1422³. De aci înainte, acest dregător revine în mod curent în lista de boieri martori.

Numele. Denumirea obișnuită în documentele slave este spatar (спатаръ, спатар) foarte rar spătar (спѣтаръ, спѣтар⁴). De două ori am întâlnit termenul мечоноши⁵ al cărui înțeles corespunde exact lui gladifer. În documentele latinești se întrebuițează forma: spatarius⁶.

Există patru documente din secolul XV în care se citează câte doi spătari împreună, între boierii martori. Primul caz de acest fel e în actul din 15 Aprilie 1456 prin care Vladislav întărește boierului Mogoș mai multe sate. Între martori sunt „Dimitru și Stoian spătari“⁷. Pe Dumitru îl întâlnim și în documentele anterioare, având aceeași dregătorie⁸, pe Stoian însă nu.

¹ Nicolaescu, *Aldea*, p. 6, nota.

² Bogdan, *Un hrisov*, 112-4.

³ Bogdan, *Brașovul*, 17.

⁴ Documentele din 1504 Iunie 15: БОГДАН СПѢТАРЪ (*Ștefulescu, Doc.*, 56); 1531 Decembrie 17: АРХИЧ СПѢТАР (*ibid.*, 99).

⁵ Documentele din 5 Ianuarie 1432: Stoica mecionoșa (Nicolaescu, *Aldea*, 28-9) și 1 August 1496: Stroe мечоноша (Miletič, 135-7.)

⁶ Documente din 1436 Iulie 16: „Demetrium zpatar“ (Hurmuzaki, XV, 22; 1504 Iulie 18: „familiaris noster Daan spatarius Bogdan, Brașovul. 349; 1507 Decembrie 3: Danczul spatarius (*ibid.*, 354-5); 1460 Martie 2: Ywan spotar (*ibid.*, 326 cf. Hurmuzaki, XV, 53-4).

⁷ *Arh. ist.*, I, 1, p. 142.

⁸ Vezi, de pildă, documentele din 1451 August 1. (Filitti, *Arhiva*, 16); 1447 August 8 (*St. și Doc.*, V, 169); 1439 Septembrie 8, (*Arh.*

În hrisovul din 4 Iulie 1476, tot de confirmare, diacul trece printre boierii martori pe „Manea Negrul și Drăghici spătari”¹; ei nu se mai întâlnesc în această dregătorie nici în documentele anterioare, nici în cele posterioare. La 13 Iulie 1482 găsim pe „Dumitru și Cega spătari”² iar la 8 Septembrie 1492 pe „Stroe și Milco spătari”³. Cum se explică aceste menționări a câte doi spătari împreună. Se pot face mai multe ipoteze:

1) Unul din cei doi dregători era în realitate fost sau biv vel spătar; diacul însă potrivit obiceiului de cancelarie amintit, n’a adăugat particula lămuritoare. Împotriva acestei ipoteze se ridică obiecțiunea următoare: În asemenea cazuri, cei doi dregători nu sunt citați împreună, ci unul după celălalt, sau la oarecare distanță, în lista de martori.

2) Unul din cei doi spătari era vtori spătar sau al doilea și diacul deasemenea nu menționează particula respectivă. Aceiași obiecție ca și la ipoteza precedentă⁴.

3) Dregătoria de spătar e dublă în a doua jumătate a secolului al XV, adică reprezentată prin doi spătari de acelaș rang. În sprijinul acestei ultime ipoteze vine analogia cu cei doi stratornici sau postelnici din aceiași jumătate a secolului XV (vezi mai departe p. 158. Deasemenea cazul celor doi bani olteni în funcție în același timp (vezi mai sus, p. 44-5). Împotriva ei însă se poate invoca argumentul că celelalte documente nu au decât un singur spătar⁵. Așa stând lucrurile, nu ne pronunțăm

ist., I, 1, 84-5); 1439 Aug. 2, (Ștefulescu, *Tismana*, 181-3); 1437 August 13 (Miletič, 122-3, cf. Venelin, 78-9); 1437 August 10 (*St. și Doc.*, VII, 46-7); 1437 Aprilie 23 (*St. și Doc.*, XII, 276-8).

¹ Venelin, 118-9.

² Lapedatu, *Vlad*, 71.

³ Nicolaescu, *Doc.*, 240-1.

⁴ Aceste ipoteze s’ar potrivi mai de grabă la două documente din vremea lui Vlad Călugărul în care apar deasemenea câte doi spătari. În cel dintâi document, cu data 15 Iunie 1493, domnul întărește „dregătorului... din casa domniei mele jupânului Hranitul spătar (ПРАВН-ТЕЛЮ... ИЗ КЖИЕ ГРАМН ЖЪПАНЪ ХРАНИТЪА СПАТАРЪ; două sate. Pe de altă parte, în lista de martori găsim pe „Stroe spătar” (Ștefulescu, *Doc.*, 35-6). În cel de al doilea document, din 9 Martie (anul nu e arătat de editor; pare a fi însă 1483, judecând după divan; cf. doc. din 1 Iunie acest an la Venelin, 124-6), domnul întărește „dregătorului din casa domniei mele jupân Mihai spătar... o treime din satul Ruși. Intre martori e Vlad’slav spătar (Filitti, *Arhiva*, 17-18). —Nu e exclus însă ca și aici să avem de a face tot cu câte doi mari spătari în funcție.

⁵ În documentul din 1 August 1451 (Filitti, *Arhiva*, 16) găsim pe Dumitru spătar și pe Stanciu spătar în locurile al 7-lea și al 9-lea din lista de martori. Primul se întâlnește ca spătar în timpul domniei lui Vlad Dracul (documente din 8 August 1447: *St. și Doc.*, V, 169; 1441 Iunie 30: Venelin, 87-9; 1439 Septembrie 8: *Arh. ist.*, I, 1, 84-5); cel de al doilea, Stanciu, revine ca spătar și în alt document din 1451 (Miletič, 123-4). În cazul când ambii sunt în funcție, se mai adăogă

deocamdată pentru niciuna din cele trei ipoteze. Rămâne ca material nou documentar să arate pe cea adevărată.

Atribuțiile. În privința atribuțiilor lui, documentele nu ne dau de cât o simplă indicație; acela care rezultă din însuși numele de spătar: El era dregătorul însărcinat cu purtarea spatei domnești. Trebuie deci să ne adresăm izvoarelor târzii. Iată ce spune Del Monte: „Spătarul cel mare adică ducele de război (Campi Dux) sau generalul suprem; toată oastea călare e sub îngrijirea lui. Pe câmpul de război e cel dintâi după principe, afară de ban și de vornic. Sub el sunt toți călărașii cari trebuie să-i dea daruri în fiecare an”¹. Paul de Alep, însoțitorul patriarhului Macarie, ne înfățișează pe marele spătar (μέγας σπαθάριος) ca fiind „comandanț suprem al tuturor trupelor.”² Același lucru afirmă și Miron Costin: „La Munteni cap al oastei până acum este marele spătar.”³ După cum vedem, cele două izvoare narative din urmă prezintă pe marele spătar ca fiind comandant suprem al întregii armate. Ele se deosebesc deci întrucâtva de primul izvor, potrivit căruia spătarul comanda numai asupra armatei călare. Inclinem mai degrabă spre părerea lui Del Monte, de oarece el are o informație mai precisă. Del Monte și Miron Costin însă nu pomenesc nimic de atribuția inițială a spătarului, aceia de purtător al spatei domnești, dela care s'a format și numele dregătoriei. E încă un exemplu, pe lângă cel relevat mai înainte, la logofăt (p. 102) de omisiunea notei esențiale, tocmai fiindcă e esențială, deci cunoscută de toți. Se pune acum întrebarea: A avut spătarul din capul locului această atribuție de comandant al cavaleriei sau s'a dezvoltat ea din aceia de purtător al spatei domnești? Știrile de care dispunem nu ne dau răspuns la această întrebare.

Subalternii. Documentele secolului XV nu pomenesc de un vtor spătar sau al doilea. E însă sigur că el a existat în această epocă, după cum exista un vtor logofăt, un vtor vornic, etc. Spătarul al doilea ținea locul marelui spătar care nu servea la curtea domnească decât la solemnități și la sărbătorile mari. Sub el era trei-spătar sau al treilea; nici acesta nu e însă dovedit documentar în secolul XV. Aceiași lipsă de știri și în ce privește spătării din sate, care formau, ca și vistierniceii, logofeteii, vorniceii, o breaslă boierească, având o organizare militară pe cete, cu vătafi în frunte⁴.

un caz la cele 4 de mai sus, de natură puțin deosebită însă: cei doi spătari nu mai sunt citați împreună, Dumitru și Stanciu, ci în locuri deosebite.

¹ *Mag. ist.* V, 44.

² Ed. Belfour, I, p. 76; cf. *Arh. ist.*, I, 2, 75.

³ *Arh. ist.*, I, 1, 170.

⁴ Vezi despre ei, *Istoriile*, p. 174; cf. mai departe, p. 131.

Veniturile. Despre veniturile marelui spătar aflăm știri prețioase la Del Monte. El ne spune că acest dregător primește daruri anuale dela călărașii cari se află sub comanda sa. Ei sunt împărțiți în „cruce“ în care intră, dacă e mai bogat, un singur călăraș, dacă sunt mai săraci, doi, trei sau patru. Dela fiecare cruce, spătarul capătă anual câte „un leu, o baniță (modium) de grâu și una de orz, un car de fân și un car de lemne“¹. Se pune întrebarea acuina, întrucât se aplică aceste știri ale lui Del Monte care scrie la 1688, secolului XV. Chiar însă dacă ele nu s'ar potrivi epocii anterioare, tot trebuie să admitem că spătarul primea anumite daruri dela diferiții subalterni ai săi.

Originea. Denumirea spătar se poate explica în două feluri: 1) Ca un derivat românesc din *spată*², după cum avem șetrar din șatră, portar din poartă, morar din moară. Forma spată se găsește adesea în vechile texte românești³. Iată, de pildă două exemple din cronograful lui Mihail Мохъ: α8 ΔΕΛΑΤΥΚ ΣΠΑΤΑ ΓΡΕ-ЧΑΣΚΑΧ ΠΡΕ Α ЦΑΡΑ ΤΩΡЧАСКАХ⁴ și Κ8 ΣΠΑΤΑ ΜΗ Κ8 ΚΡΧΕΑΡΕ ΔΕ ΣΧΗΜΕ⁵. 2) Ca un împrumut din gr. σπαθάριος.

La Bizanț, în secolul IX, σπαθάριος constituia un titlu nobiliar, o demnitate, iar nu o funcție și era conferit cu o insignă: o spadă cu mâner de aur⁶. Atari titluri nobiliare mai erau πρωτοσπαθάριος și σπαθαροκανδιδάτος, având ca însemne, respectiv un colier de aur cu pietre scumpe și un lanț special de aur⁷. Aceste titluri erau foarte răspândite: Schlumberger afirmă că ele se găsesc pe circa două treimi din pecețile bizantine păstrate și provenind dela personagiile neeclesiastice⁸.

Πρωτοσπαθάριος era însă și numele unui *dregător* bizantin și anume al celui care comanda cele trei corpuri de „spatari“ (οἱ βασιλικοὶ σπαθάριοι), „candidați“ (οἱ βασιλικοὶ κανδιδάτοι) și „mandatari“ (οἱ βασιλικοὶ μανδάτορες) imperiali⁹. El era un dregător important, trecut de Philotheos în Kletorologion-ul său, în al șaselea rang între dregătorii domestici¹⁰. Pe vremea lui Pseudo-Codinos însă, protospatarul nu mai avea nici o atribuție: rămăsese un simplu titlu¹¹. În lista lui Pseudo-Codinos, el ocupă

¹ *Mag. ist.*, V, 44.

² Nu din *spadă*, cum crede Xenopol, *Ist. Rom.*, III, 229. Ar fi trebuit în cazul acesta să avem spadar, spădar, și această formă, în afară de o singură excepție (documentul din 5 Octomvrie 1443: ΠΑΔΑΡΑ, *Arch. ist.*, I, 1, 113) nu se întâlnește în documentele noastre.

³ Hașdeu, *Cuvente*, I, 303.

⁴ *Ibid.*, I, 376.

⁵ *Ibid.*, I, 438. Vezi și alte exemple la Pușcariu, *Etym.*, 148.

⁶ Bury, p. 22.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Schlumberger, p. 589.

⁹ Bury, 111-112.

¹⁰ *Ibid.*, p. 123.

¹¹ Ed. Bonn p. 38: οὐν δὲ οὐδέμιν ὑπηρεσίαν ἔχει.

locul al 34-lea între 'Ο περιμικήριος τῆς ἀλλῆς și 'Ο μέγας ἀρχων¹.

La Bulgari, documentele cunoscute azi nu arată între demnitari pe spatar sau protospatar. Jireček care dă o listă a acestor demnitari (logofăt, protosevast, protovestiar, protostrator, veliki primikiur, etc.) nu trece între ei și pe spătar sau protospatar². Acelaș lucru și la Sârbi. Nu am întâlnit nici la curtea sârbească, nici la cea croată, un dregător cu acest nume.

Faptul că documentele nu-l menționează, nu înseamnă însă implicat că un atare dregător n'a putut să existe la Slavii de sud. Trebuie să se observe că știrile despre organizarea curții bulgare sunt cu totul insuficiente; în ce privește cele sârbești, Jireček se exprimă în felul următor: „Die Nachrichten über die Hofämter sind selbst aus dem 14 Jahrhundert sehr fragmentarisch; die Bedeutung der Titel wenig bekannt, von neuen Historikern nur durch Kombinationen erläutert“³. În asemenea condiții, nu se poate formula o concluzie definitivă; se pare însă că nici Sârbi, nici Bulgarii n'au avut între dregătorii lor pe spatar sau protospatar⁴.

Dar dacă acest titlu n'a existat la Slavii de sud, atunci, spre a explica la noi o influență bizantină, ar trebui să admitem că ea s'a exercitat direct, fără intermediari, ceea ce e puțin probabil. Mult mai plauzibilă ni se pare ipoteza unui titlu de formație românească, dela *spatā* care provine el însuși din latinul *spatha*⁵. În sprijinul acestei ipoteze vine și argumentul că denumirile σπαθάριος și πρωτοσπαθάριος constituiau la Bizanț titluri nobiliare care se aplicau la categorii întregi de demnitari; ele nu aveau accepțiunea specială a spatarului nostru (dregătorul care poartă spata domnească). Credem așadar că titlul de spatar e un termen românesc, format în limba noastră, iar nu împrumutat din greacă.

Moldova. Prima oară⁶ îl găsim într'un act din 24 Aprilie

¹ *ibid.*, p. 6-13.

² Jireček, *Bulgaren*, 386.

³ Jireček, *Staat*, I, p. 16.

⁴ Nu știm pe ce se sprijină I. Bogdan când afirmă că „funcțiunea spătarului, o demnitate foarte veche“ a fost „introdusă în Țara-Românească din Bulgaria“ (*Răzeni*, p. 434). El nu citează nici un izvor în sprijinul acestei afirmațiuni.

⁵ Pușcariu, *Etym.*, 148. — I. Bogdan afirmă că „spata“ n'a fost un cuvânt popular la Români „de și dela întemeierea Principatelor încoace acest cuvânt trebuie să fi fost bine cunoscut la curte, căci era în legătură cu funcțiunea spătarului...“ (*Răzenii*, 434). Nu vedem de ce n'a putut fi spată un cuvânt cunoscut și în popor, nu numai la curte. El se întâlnește și în textele vechi românești (vezi mai sus p. 25). Tiktin p. 1467 îl constată în texte populare.

⁶ Melchisedec, *Huși*, 149-150 a publicat un document dela Iliăș și Ștefan, cu

1434: Dieniș spătarul încheie lista martorilor¹. În documentele următoare, spătarul apare în mod obișnuit printre dregătorii martori.

Numele. În documentele slave el e numit de obicei spatar (спатаръ); uneori și spătar (спѣтар)². O singură dată am întâlnit forma excepțională spadar (спадаръ)³. În cele latinești, se păstrează forma „spatarius, spatharius”⁴.

Atribuțiile. În privința documentelor, se pot repeta cele spuse pentru spătarul muntean: În afară de indicația pe care o constituie însuși numele dregătorului, ele nu ne dau alte știri. Brzeski arată că spatarul moldovean corespunde dregătorului numit miecznik în Polonia; el dă și numărul de trei spătari⁵. La Bandini găsim echivalența „spatar scilicet armiger” și aceeași indicație cu privire la numărul lor ca și la Brzeski⁶. Interpoalația atribuită lui Misail Călugărul îl definește astfel: „spătariu mare și stăroste de Cernăuți și cu obiceiul îmbrăcat la zile mari cu haină scumpă domnească și dvorbitoriu, cu arme domnești încins, la spatele domnului, într’acele zile.”⁷ O mai bună descriere a atribuțiilor spătarului găsim la Miron Costin: „Marele spătar polonește miecznik, în ceremonie și la sărbătoare pășește „imediate” după domn, în haină aurită și o mitră „ad commemorationem” de coroană princiară, care nu i se cade de a purta „in hoc statu”, mai având sabia principelui atârnată de umărul stâng și buzduganul în mână: două „insignia” cum că domnul are „jus gladii”⁸. O descriere similară găsim și la Dimitrie Cantemir: „Spătar mare, supremul purtător de sabie al Domnului, este șeful slujitorilor spătăriei... În zilele de sărbători mai mari, care se numesc δεσποτικαί, împodobit cu o haină aurită și cu un coif bătut cu pietre scumpe, [spătarul] obișnuiește să ție sabia

data 6940/1432, în care apare spătarul printre martori. Onciul, *Datele*, 219 nota, controlând originalul documentului la Arhivele Statului a constatat însă că data era deteriorată și că mai urma ceva după M (40). Documentul trebuie să fie din timpul domniei comune a lui Iliăș și Ștefan (27 August 1435–29 Martie 1443).

¹ Hurmuzaki, I, 2, 852.

² Documente din 1497 Martie 15 (Bogdan, *Doc.*, II, 111); 1499 Iulie 12 (*ibid.*, 425); 1499 Sep:emvrie 15 (*ibid.*, 136); 1499 Noemvrie 20 (*ibid.*, 150) etc.

³ Documentul din 5 Octomvrie 1448 (*Arh. ist.*, I, 1, 113). — Credem că termenul МЕЧНИКЪ din documentul cu data 8 Martie 1442 trebuie tradus prin spătar iar nu săbiar, cum face Hașdeu (*Arh. ist.*, I, 1, 74); cf. МЕЧНОШИЪ muntean și miecznik-ul polon.

⁴ Documente din 1459 Aprilie 4 (Bogdan, *Doc.*, II, 268); 1499 Iulie 12 (*ibid.*, 441).

⁵ *Cronice inedite*, p. 233.

⁶ *Anale*, XVI, p. 313.

⁷ Ureche-Simion Dascălul, p. 22, aparat.

⁸ *Arh. ist.*, I, 1, 170.

domnului, în timp ce acesta ascultă slujba în biserică sau stă la masă”¹.

Dupa cum se vede, izvoarele narative, cu excepția—explicabilă de altfel— a lui Paul de Alep, prezintă toate pe marele spătar ca pe dregătorul care poartă, la solemnități, sabia sau spata domnească și buzduganul. El are deci aceleași atribuții ca și demnitarul numit miecznik în Polonia². Pe de altă parte, el se deosebesc de spătarul muntean care pe lângă atribuția colegului său moldovean, ajunsese să aibă și comanda asupra cavaleriei. În Moldova, dela finele secolului XVI înainte, comandant al armatei era marele hatman. La întrebarea dacă în secolele XIV, XV și XVI în bună parte, atribuția hatmanului nu era cumva îndeplinită de spătar, ca și în Țara-Românească, am dat răspunsul mai înainte. Am arătat anume că înainte de înființarea hătmaniei, comanda armatei o avea vornicul sau, după 1560, vornicii. Așadar, nu constatăm la spătarul moldovean atribuțiuni specia e militare, așa cum avea spătarul din Țara-Românească. Deosebirea de atribuții a fost relevantă de altfel încă de la Miron Costin. El spune că în Țara-Românească, dregătoriile sunt identice cu cele moldovene: excepție fac numai banul și *spătarul*³.

Majoritatea documentelor au în lista de martori un singur spătar. Sunt însă câteva în care apar câte doi, ceea ce ar putea să fie interpretat în sensul că spătăria era o dregătorie dublă. Pentru a vedea dacă această interpretare e veridică sau nu, se impune o cercetare mai amănunțită a acelor documente. Primul de acest fel are data 1436: e actul prin care boierii lui Iliș jură credință regelui Vladislav al Poloniei, în aceleași condiții ca și domnul lor. Intre acești boieri, găsim spre sfârșit pe un Alexandru spătar și, despărțit printr'un boier fără titlu de acesta, pe Iliș spătar⁴. Urmează apoi o serie de patru documente, două din 1438 (17 Ianuarie⁵ și 17 Februarie⁶) și două din 1439 (12 Martie⁷ și 2 Iulie⁸), având fiecare între martori pe Petre spătarul și Alexandru spătarul. Într'un act din 24 Februarie 1442⁹ întâlnim pe Ioanș spătar și pe Iliș spătar, în-

¹ *Descriptio Moldaviae*, p. 79; cf. p. 93, capitolul privitor la ceremonii: În biserică „la dreapta domnului stă spătarul, cu spata (gladium) domnească pe umăr și cu sabia (ensem) în mână. Pascu traduce pe ensis prin topuz. (*Descriptio Moldaviae*, traducere de G. Pascu, Buc. 1923, p. 116).

² Kutrzeba, p. 20. — Într'o scrisoare din Noemvrie 1502 a lui Ștefan cel Mare către starostele de Lemberg, i se dă spătarului Clănău chiar acest titlu de „myecznyk“ (Bogdan, *Doc. II*, 463-4.)

³ *Arh. ist.* I, 1, 171.

⁴ Hurmuzaki I, 2, 865-7.

⁵ *St. și Doc.* VI, 125.

⁶ *Arh. ist.* I, 1, 5.

⁷ *Urcar*, XVIII, 13-14.

⁸ Hurmuzaki I, 2, 876.

⁹ *Ibid.*, 878.

tr'altul din 6 Martie 1443¹, pe Dieniș spătar, pe Petre spătar și pe Alb spătar. Toate aceste șapte documente sunt însă din timpul domniei comune a lui Iliăș și Ștefan, despre care știm că aveau fiecare dregătorii săi. (vezi mai sus p. 81-82). Prezența a doi spătari printre martori se explică deci foarte ușor: fiecare din cei doi voivozi își avea pe al lui. Dieniș, primul din cei trei spătari ai documentului cu dată 6 Martie 1443 credem că era în realitate biv vel spătar²; diacul însă nu a adăogat particula lămuritoare. Urmează apoi un document dela Alexandrel, având data 7 Septemvrie 1453³. Intre boierii martorii găsim pe Alb spătarul și pe Șandru spătar. Pe cel dintâu l'am întâlnit în această dregătorie cu zece ani mai înainte, la 6 Martie 1443; cu acelaș titlu apare și în documentele posteroare, din 1 Ianuarie 1454⁴ și 8 Februarie 1455⁵. Cât despre Șandru, nu-l mai întâlnim cu titlul de spătar⁶, nici în documentele anterioare, nici în cele posteroare. E probabil ca unul din acești doi dregători—mai de grabă Șandru,—să fi fost biv vel spătar la 7 Septemvrie 1453. Aceiași supoziție facem și despre unul din cei doi spătari, Gangur⁷ și Micul⁸, ai documentului următor, din [15 Iunie] 1456.⁹

Dela Ștefan cel Mare avem trei documente în care sunt citați câte doi spătari. În primele două, din 15 Aprilie 1463 și 12 Septemvrie 1464¹⁰ întâlnim pe Alb spătar și Saciș spătar; despre cel dintâi, Alb spătarul, trecut atât în documentele anterioare¹¹) cât și în cele

¹ *Ibid.* 880.

² Îl întâlnim ca spătar în documentul din 24 Aprilie 1434 (Hurmuzaki, I, 2, 852). În documentele următoare, până la 6 Martie 1443, el nu mai apare în această dregătorie: spătari în acest timp sunt Petru, Alexandru, Ioanăș și Iliăș. Foarte posibil ca, la data documentului nostru, el să fi fost biv vel spătar.

³ *Uricarul*, XI, 8-9.

⁴ Pârvan, *Alexândrel*, 124.

⁵ *Ibid.* 125.

⁶ El e probabil unul și acelaș cu boierul „Șandru dela Dorohoi“ care revine des ca martor în documentele anterioare. (1453 Iunie 20: Uljanickij, 80-82 cf. *Uricar*, XI, 76-8; 1453 Ianuarie 26: *Arh. ist.* I, 1, 102-4; 1453 Ianuarie: *Uricar*, XVIII, 21-22; 1452 Decemvrie 21: Pârvan, *Alexândrel*, 121 etc.). Un „Șandru aprod“ la 26 Mai 1449, între martorii unui document dela Alexandrel (Pârvan, *Alexândrel*, 117) (deasemenea în doc. din 5 Iunie 1449: Șendrica aprodul, Uljanickij, 75-6; 18 Februarie 1448: Șandrică aprodul, Uljanickij, 70 cf. *Uricar*, XI, c-7) pare să fie acelaș cu Șendrica gramaticul din 1443 (două doc. din 6 Martie: Hurmuzaki I, 2, 8-0; cf. Uljanickij, 60-1). Nu știm însă dacă e acelaș boier cu Șandru dela Dorohoi și Șandrul spătarul.

⁷ Îl vom întâlni printre boierii lui Ștefan, la început fără titlu (doc. din 15 Septemvrie 1466 — 20 Octomvrie 1469: Bogdan, *Doc.* I, 111-139), apoi ca pârcaș de Orhei (doc. din 1 Aprilie 1470: Bogdan, *Doc.* I, 146-59).

⁸ Un Micul vistiernic la 23 Februarie 1448 (Bogdan, *Contribuțiuni*, 637-8); nu știm dacă e unul și acelaș boier cu Micul din 1456.

⁹ Hurmuzaki, II, 2, 169-70; cf. Uljanickij, 86-88.

¹⁰ Respectiv Bogdan, *Doc.* I, 74 și 84.

¹¹ Documente din 1452 Septemvrie 18 (Bogdan, *Doc.* I, 59); 1462 Aprilie 22

posterioare¹ fără titlu de dregătorie, putem spune cu siguranță că era biv vel spătar: el ocupase această dregătorie cu mai bine de douăzeci de ani înainte, în 1443. Spătar în funcție era Saciș care ocupă această funcție timp de 11 ani, din 1458² până în 1469³. În cel de al treilea document, dela Ștefan, din Octomvrie 1491, găsim pe Marco spătarul, caruia domnul îi întărește stăpânirea unui sat, și pe Clănău spătarul, trecut între martori⁴. Acesta din urmă era mare spătar în funcție: documentele din anii 1486-1503 ne-o dovedesc. Marco nu e citat niciodată între boierii martori ai lui Ștefan: el trebuie să fi fost, după toate probabilitățile, vreun subaltern, spatar al doilea sau al treilea⁵.

Din această analiză, putem scoate următoarea concluzie: Documentele secolului XV în care găsim citați câte doi spătari, nu constituie, prin aceasta, dovada dregătoriei duble. Cea mai mare parte din aceste documente primesc ușor o altă explicație, fie prin practicile de cancelarie amintite (omiterea de către diaci a particulelor biv și vtori sau trefi), fie prin *dedublarea temporară* a dregătorii or în timpul domniei comune a lui Iliăș și Ștefan. Restul documentelor — în număr de patru — pot de asemenea primi o explicație satisfăcătoare prin zisele practici de cancelarie, fără să fim nevoiți a recurge la ipoteza unei dregătorii duble. Cu atât mai mult, cu cât cei doi dregători în chestiune nu sunt citați împreună, cum e cazul cu spătarii și mai ales stratornicii sau postelnicii din Țara-Românească. Așadar, putem afirma că în Moldova secolului XV, în afară de scurta perioadă a domniei comune a fiilor lui Alexandru cel Bun, spătările n'a fost o dregătorie dublă.

Rangul ierarhic. De această chestiune am vorbit atunci când am cercetat pe acela al vistierului (vezi mai sus, p. 116-118). Arătăm acolo că în documentele din epoca 1433-1457, spătarul e trecut în lista de martori în două feluri: când înaintea vistierului — cazul cel mai frequent — când după el. Cazul cel dintâi devine regulă în documentele lui Ștefan cel Mare: în marea majoritate a lor, spătarul precede pe vistier, postelnic, ceașnic, stolnic și comis. Acest rang ierarhic nu va rămâne însă mereu acelaș: În secolul XVII, toate izvoarele narrative dau întâietate postelnicului

(*ibid.*, 54); 1462, Aprilie 20 (*ibid.*, 52-3); 1460, Decemvrie 5. (*ibid.* 41); 1460, Iulie 3 (*ibid.* II, 276) etc.

¹ Documente din 1464 Noemvrie 2 (Bogdan, *Doc.* I, 86); 1465 Martie 3 (Bogdan, *Doc.* I, 88); 1465 Aprilie 11 (*ibid.* I, 90); 1465 Decemvrie 13 (*ibid.* I, 92) etc.

² Document din 13 Februarie (Bogdan, *Doc.* I, 6-7).

³ Document din 9 Februarie (*ibid.* 134). La 5 Iunie, spătar e Bodea (*ibid.* 136).

⁴ Bogdan, *Doc.* I, 471.

⁵ Cu greu s'ar putea admite ca el să fi fost spătar sub vreunul din predecesorii lui Ștefan, Alexandrel, Bogdan sau Petru Aron. Nu am întâlnit între boierii acestora pe niciunul cu numele de Marco, apoi și intervalul de timp, până în 1491, e prea mare spre a se admite o asemenea ipoteză.

față de spătar. E încă un exemplu de evoluția pe care a suferit-o gradațiunea ierarhică a dregătorilor noștri.

Subalternii. Pe vremea lui Brzeski, adică pe la jumătatea secolului XVI, existau trei spătari: un spătar mare, un vtori și un trei spătar¹. Credem că aceeași situație se poate admite și pentru secolul XV, deși nu avem dovezi documentare în acest sens². În afară de acești subalterni imediați, erau spătareii, despre care găsim o mențiune în documentele lui Ștefan cel Mare. La 5 Iunie 1472, domnul confirmă lui Roman spătărelul (каскъ на шемс романс спатарелс), o parte din satul Miclăușani, pe care o avea de danie³. Alte știri nu mai avem despre acești spătareii în secolul XV⁴.

Veniturile. În privința veniturilor spătarului, atât Miron Costin⁵ cât și Cantemir⁶ afirmă că el se bucura de jumătate din veniturile stărostiei Cernăuților. Documentele cunoscute azi nu ne arată dacă aceeași situație era și în secolul XV.

Originea. Problema originii numelui acestui dregător comportă două soluții: sau se admite un împrumut dela Țara-Românească, sau e considerat ca un termen creiat în Moldova, dela acelaș cuvânt spată, ca și în principatul vecin. Adăogăm că cea din'ăi ipoteză are în favoarea sa analogia cu celelalte titluri împrumutate (vornic, logofăt, vistier). Afirmăția lui Miron

¹ *Vechile cronicе*, p. 233.

² O dovadă indirectă poate constitui documentul din 13 Septembrie (15 0-1503) prin care Ștefan roagă pe Brașoveni să ajute pe spătarul Totrușeanu (нашего вѣрнаго коарина, пана тотрѣшана спатарѣ) să cumpere mai multe furnituri militare (scări de șea, săbii, arme, funii) și să-l scutească de vamă. (Bogdan, *Doc.* II, 467-8.) Între spătarii care figurează ca martori în documentele lui Ștefan nu întâlnim pe niciunul cu numele Totrușan; el nu e deci mare spătar. Și deoarece această dregătorie nu era dublă, trebuie să admitem că Totrușan era, probabil, vtori sau trei spătar. I. Bogdan, comentând acest document, spune că „Totrușan spătarul e, după toate probabilitățile, identic cu logofătul Totrușan din vremea lui Ștefăniță... În ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, el a putut să fie spătar al doilea sau spătărel”. Se știe că diacii nu adăogau întotdeauna la titlurile de boierie și diferitele particule care determinau exact rangul sau calitatea de fost dregător. Nu e de mirare deci că Totrușan n are particula vtori sau trei. Că ar fi fost spătărel, ni se pare mai greu de admis, deoarece am văzut că diacul dă acestor subalterni titlul lor, iar nu acela de spătar.

³ Bogdan, *Doc.* I, 172.

⁴ Sunt pomeniți însă adesea în documentele și zapisele secolului XVII: 1600 Iulie 1 „Io Eremia Moghilă... scriem slugii noastre lui Moghilă spăt. de Vivoreani” poruncindu-i cum să procedeze într'o pricină privitoare la o ocină din Vivoreani (*Surete*, V, 235); 1605 Februarie 18: Se menționează un zapis de mărturie dat, între alții, de Dumitru spătărel și Ilnat spătărel (*Surete*, VI, 92-4); 1631 Septembrie 19: Vasile voevod scrie „la sluga dumniei mele, la Grapă spăt. din Cerăteoani” să cerceteze o pricină dintre Beacă părcălab deoarte și Mereuță cu fratele său, de alta. (*Surete*, III, 196.)

⁵ *Arh. Ist.* I, 1, 170.

⁶ *Descriptio Moldaviae*, p. 79.

Costin care spune că dregătoria de spătar „e luată dela împărații bizantini”¹, credem că nu poate fi primită. Am arătat mai înainte motivele care ne împiedică să admitem un împrumut bizantin pentru Țara-Românească; ele pot fi invocate cu acelaș temei și pentru Moldova.

¹ *Arh. ist.* I, 1, 170.

PAHARNICUL.

Țara-Românească. Paharnicul e citat pentru prima oară în hrisovul din 8 Ianuarie 1394 privitor la donațiile făcute de Mircea Coziei. După cei doi vistieri și după stolnic, figurează între martori „Costea picernic”¹. A doua oară îl întâlnim în documentul din 10 Iunie 1415, la sfârșitul listei de dregători, după spătar, stolnic și comis². În hrisovul lui Dan II din 10 Noemvrie 1424, el ocupă locul penultim între martori, având după el pe comis³. De aci înainte, paharnicul e trecut în mod obișnuit în lista de martori dregători.

Numele. În documentele slave, forma obișnuită este пѣхарникъ; mai rar se întâlnește și forma пахарникъ⁴. În cele latinești e numit „pincerna”⁵ sau „magister pincernarum”⁶.

Atribuțiile paharnicului rezultă din însuși numele pe care-l are: el era dregătorul care oferea de băut domnului, umplând și paharele la oaspeți. Corespunde așadar demnitarului numit paharnic în Bosnia, pohárnok mester în Ungaria, πικέρυης la Bizanț, Mundschenk în Germania, échanson în Franța, etc.

Del Monte descrie atribuțiile paharnicului în felul următor: „Paharnicul cel mare adică Pincerna care oferă vin domnului la solemnitățile cele mari. E o dregătorie de mare cinste și folos...”⁷ Tot el ne spune că marele paharnic mai are și alte atribuțiuni

¹ Nicolaescu, *Aldea*, p. 6 nota.

² Bogdan, *Un chrisov*, 114.

³ Bogdan, *Brașovul*, 24.

⁴ Documentele din 1430 Septemvrie 16 (*Arch. Ist.*, I, 1, 73; publicat și de Ștefulescu, *Doc.* 15-17 și *Surete*, I, 280-1); 1468 Mai 18 (Ștefulescu, *Doc.* 18; cf. *Surete*, I, 283.) — În învățăturile lui Pseudo-Neagoe întâlnim și termenul credinciari (крединчѣре) pe care I. Bogdan, *Râzeni*, 416, îl explică printr-o romanizare a polonezului kredencarz (paharnic, Mundschenk). Cuvântul arată că acest dregător lua „credința” sau se încredința, gustând vinul oferit domnului, ca să nu fie otrăvit sau de rea calitate.

⁵ Document din 3 Decemvrie 1507 (Bogdan, *Brașovul*, 354-5).

⁶ Document din 2 Martie 1460 (*ibid.*, 326).

⁷ *Mag. ist.* V, 45.

anume : comandă corpul de oaste al Roșilor¹. Această ultimă știre privește însă pe paharnicul dela sfârșitul secolului XVII. Nu avem nici o dovadă că, și cu două sute de ani mai înainte, situația ar fi fost identică².

Rangul ierarhic. În privința rangului ierarhic, documentele secolului XV ne arată că paharnicul venea la locul al șaselea, după ban, vornic, logofăt, vistier și spătar. El împărțea însă acest loc cu stolnicul : în lista de martori întâlnim uneori pe paharnic înaintea stolnicului³, a teori contrariul⁴. Iată două exemple din multe ce se pot aduce : 1) Într'un hrisov din 8 Aprilie 1437, dregătorii sunt înșirați în ordinea aceasta : Micle paharnicul, Semen stolnicul, Badea comisul⁵; peste câteva zile, la 23 Aprilie, ordinea celor dintâi doi e schimbată : Simeon (recte Semen) stolnicul, Miclea paharnicul, Badea comisul⁶. 2) La 1 Iunie 1483 avem următoarea listă : Hârgotă paharnicul, Danciul stolnic, Stanciul comis⁷; peste patru zile, la 5 Iunie : Danciul stolnic, Hârgotă paharnic, Stanciul comis⁸. Egalitatea ca rang ierarhic a paharnicului și a stolnicului e ușor explicabilă : acești dregători au atribuții de acelaș caracter. Cu timpul însă se produce o diferențiere : paharnicul ajunge superior stolnicului. Del Monte dă celui dintâi rangul al șaselea, deci ca și în secolele anterioare ; stolnicul însă e trecut în locul al nouălea, având înaintea lui pe clucer și comis⁹. Documentele secolului XVII de asemenea pun pe paharnic înaintea stolnicului¹⁰.

Subalternii marelui paharnic : nu sunt menționați în documentele secolului XV. Nu întâlnim nici pe vreun vtori sau treti paharnic, nici pe păhărniceii. Existența lor în acea epocă ni se pare însă în afară de îndoială. A trebuit să existe un vtori și un treti paharnic pentru mesele domnești obișnuite ; paharnicul cel mare s rvea numai la sărbători și împrejurări deosebite. Păhărniceii sau paharnicii din sate apar adesea ca martori în

¹ *Ibidem.*

² Del Monte și zice : „acuma (nunc) el este peste Roși”, ceeace arată, credem, că mai înainte n'avea această atribuție.

³ Documente din 1451 (Miletič, 123-4); 1456 Aprilie 15 (*Arh. ist.* I, 1, 142) 1472 Aprilie 3 (Venelin, 111-2); 1482 Iulie 13 (Lapedatu, *Vlad*, 71); 1483 Ianuarie 17 (*ibidem*); 1485 Aprilie 5 (Ștefulescu, *Doc.* 26).

⁴ Documente din 1431 Noemvrie 17 (Nicolaescu, *Doc.* 209-11); 1432 Ianuarie 20 (Hurmuzaki, I, 2, 573-4); 1464 Iulie 10 (Ștefulescu, *Tismana*, 190); 1471 Ianuarie 25 (Venelin, 95-6); 1487 Iulie 31 (Lapedatu, *Vlad*, 72); 1488 Aprilie 1 (*ibid.*).

⁵ Bogdan, *Brasovul*, 73.

⁶ *St. și Doc.*, XII, 276-8.

⁷ Venelin, 124-6.

⁸ *Arh. ist.*, I, 1, 37.

⁹ *Mag. ist.*, V, p. 33 și 46.

¹⁰ Exemple numeroase se pot găsi în orice colecție de documente interne (Iorga, Ghibănescu, Ștefulescu).

documentele secolului XVII¹ și li se dă titlul de boieri. Astfel într'un zapis din 14 Decembrie 1623, se spune că la vânzare, „se-au tâmplat de-au fost mulți boieri mărturie“ și printre ei se citează: „Mihai peh(arnicul) ot Buești; Marco peh. ot Brățiiani“². Într'altul din 16 Mai 1632, vedem printre martori pe „Barbul pah, Cioană pah., Necula paharnic din Ogruni“³. „Le-pădat păhărnicele din Sacășori“ vinde la 1 Octombrie 1650, opt pogoane de vie și ocina din capul Comorăi, căpitanului Mogoș⁴. Un „Pană paharnic din Căpreni“ e pomenit ca martor la vânzare într'un zapis din 16 Octombrie 1642⁵, un „Matei peh. din Drăgoiani“ la 26 Noiembrie 1665⁶. Acești paharnici din sate alcătuiau o breaslă boierească. Lor le era dată în seamă străngerea dării numite „bani de păhărnicie“ care se lua dela vinul vândut prin sate și orașe. În privința aceasta avem un document foarte clar din 17 Ianuarie 1627 prin care Alexandru voevod scutește satul Flămânzești al mănăstirii Argeș de zisa dare. Domnul spune: „să fie satul sventei mănăstiri anume Flămânzeștii în pace și slobod de bani de păhărnicie de cătră paharnici, nemic de vinure câte se vor vende acoloa în sat și în țigănie să nu dea, nici să meargă păharnicii acolo, pentrucă am ertat d. mea cum au fost ertat și de părintele d. mele și de alți domni mai denainte vreme. Derept aceia și voi păharnicilor care veți îmbla acolo pentru păhărnicia... voi să vă feriți de satul sventei mănăstiri... și de țigănie... numai să vă luați păhărnicia de cârcimele den oraș, iar în sat nemic să nu mergeți“⁷.

Acești paharnici aveau o organizare militară, pe cete cu vătafi în frunte, ca și vistierniceii, și ascultau de marele paharnic. Del Monte ne spune că ei „merg asemenea calări la război ca și călărașii“⁸.

Veniturile. Despre veniturile marelui paharnic, dealtfel ca și a celorlalți mari dregători, ne lipsesc cu totul știrile pentru secolul XV. Del Monte afirmă, după cum am văzut, că păhărnicia era „o dregătorie de mare cinste și folos“. El adaogă însă: „acuma (id est: 1688) însă e de nimic“⁹. Tot el ne spune că

¹ Există și un document din 16 Iunie 1493, în care se spune că domnul a luat dela „Datco și Radul paharnici“ jumătate din satul Izvorani, dându-le altceva în schimb. În lista de martori dregători este trecut „Dumitru paharnic“. E probabil ca cei doi dintâi să fi fost subalterni dela curtea domnească sau păhărniceii din sate. Am avea în cazul acesta o mențiune a lor încă din secolul XV.

² Bianu, *Doc.*, 90.

³ Ștefulescu, *Doc.*, 455-6.

⁴ *Surete*, III, 127.

⁵ Ștefulescu, *Doc.*, 497.

⁶ Ștefulescu, *Doc.*, 564.

⁷ *Arh. ist.*, I, 1, 105.

⁸ *Mag. ist.*, V, 44-5.

⁹ *Ibid.*

păhărniceii „fură odată avuți și dădeau multe daruri paharnicului“¹. După toate probabilitățile, aceiași situație trebuie să fi fost și mai înainte. E probabil deasemenea ca darea numită „bani de păhărnice“ să fi constituit unul din veniturile acestei dregătorii, să fi fost adică dată, în parte sau chiar în întregime, marelui paharnic și subalternilor săi.

Originea. Cuvântul peharnic, paharnic este de origine slavă. În vechea slavă găsim paharnikŭ, în serbo-croată peharnik, în cehă poharnik², Ungurii au forma pohárnok³. Dregătorul care îndeplinea atribuția paharnicului nostru se numea la Bulgari epikernij (din gr. επικέρηνης)⁴, la Croați în secolul XI vinooč (în documentele latine: jupanus pincernarius)⁵, la Sârbi în epoca lui Dușan, enohijar (din gr. οινολόος)⁶. În Bosnia, el poartă la mijlocul secolului XIII, acelaș nume ca și la noi, *peharnik*⁷. Faptul că imensa majoritate a documentelor noastre au forma *peharnik* ne face să ne îndreptăm privirile spre Serbia și Bosnia. Se pare că noi am împrumutat acest termen din serbo-croată, de unde am luat și cuvântul pahar⁸.

Moldova. Prima mențiune cunoscută azi despre paharnicul sau ceașnicul moldovean este în documentul din 1407 prin care Alexandru, împreună cu boierii săi, confirmă actul încheiat cu regele Poloniei în 1404. Între acești boieri se află și „Bârlici Stan ceașnic“⁹. A doua oară îl întâlnim în așezământul comercial acordat negustorilor din Lemberg la 8 Octomvrie 1407. Ultimul dintre martori este Iliăș ceașnicul¹⁰. În documentele următoare, ceașnicul este unul din dregătorii martori obișnuiți.

Numele. În documentele slave acest dregător este numit de obicei ceașnic чашник; se întrebuintează uneori însă, în epoca lui Ștefan cel Mare, și denumirea paharnic, пахарник¹¹. În do-

¹ *Ibid.*, 45.

² Miklosich, *Etym. Wörterbuch der slavischen Sprache*, Wien, 1886, p. 234.

³ *Ibidem.*

⁴ Jireček, *Bulgaren*, 386.— În lista de demnitari bulgari publicată în Hurmuzaki I, 2, 805-812 găsim pe „monahul Silivestru, paharnicul marelui țar Alexandru (мънахъу сѣлвѣстрѣ... епикерни келникаго царѣ ѿванна александра.)

⁵ Jireček, *Staat*, I, 14-15.

⁶ *Ibidem.*, p. 19.

⁷ *Ibidem.*, p. 16.

⁸ Pentru acesta din urmă vezi Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române în Dacoromania*, III, p. 223.

⁹ Hurmuzaki, I, 2, 827-8.

¹⁰ *Arh. ist.*, I, 1, 130-2; cf. Kaluzniacki, 13-15.

¹¹ Vezi de exemplu, documentele din 1462 Sept. 18 (Bogdan, *Doc.* I, 59); 1463 Aprilie 15 (*ibid.*, 74); 1464 Noemvrie 2 (*ibid.*, 86); 1465 Aprilie 11 (*ibid.*,

cumentele latine i se spune odată tisifer¹, altă dată, într'o formă mixtă ungaro-slavă poharnig².

Atribuția ceașnicului moldovean este aceeași ca și a paharnicului din Țara-Românească: el este dregătorul care servește sau „derege“ domnului paharele cu vin, la masă, în sărbători și împrejurări deosebite. Aceasta e definiția pe care o găsim atât la Paul de Alep³ cât și în interpolația atribuită lui Misail Călugărul⁴. Miron Costin ne dă ceva mai multe amănunte: „Marele paharnic, polonește podczaszy assistit în festivitibus, la masa princiară, îmbrăcat cu caftan aurit și încins cu mătasă roșie; el toarnă primul pahar și apoi cuparul polonește czesnik îndeplinește acest oficiu până la ridicarea mesei“⁵. Acelaș lucru ne spune și Dimitrie Cantemir: „Marele paharnic (supremus pincerna) în zilele de sărbătoare, dă (întinde) domnului primul pahar de vin“⁶. După cum se vede, la sfârșitul secolului XVII și începutul celui de al XVIII, „serviciul“ mesei domnești era mai complicat: Paharnicul oferea numai primul pahar, cuparul pe celelalte.

Acesta din urmă însă este un dregător relativ nou; nu-l întâlnim menționat înainte de a doua jumătate a secolului XVI⁷. Până a nu se înființa cuparul, e probabil că marele paharnic servea, la sărbători și în împrejurări deosebite, tot timpul mesei. Înainte de a oferi domnului paharul cu vin, paharnicul gusta el însuși spre „încredințare“ ca vinul să nu fie cumva otrăvit sau rău⁸.

În câteva documente din prima jumătate a secolului XV, se constată, în lista de martori, câte doi ba uneori și trei ceașnici. Astfel în două documente dela Alexandru cel Bun, găsim între

90); 1466 Februarie 18 (*ibid.*, 93); 1467 Oct. 2 (*ibid.*, 123); 1468 Oct. 2 (*ibid.*, 133), etc. Pentru echivalența celor doi termeni vezi, de pildă, documentul din 10 Octomvrie 1618 în care boierul Minail Furtună numit „vel cășnic“ în text, iscălește „φουρτούνα παχάρνοικ (Bianu, *Doc.*, 42).

¹ Document din 12 Iulie 1499 (Bogdan, *Doc.* II, 441). — Bandini, *Anal.*, XVI, 313, are: „poharnik nempe pocillator“.

² Document din 10 Iulie 1468 (Bogdan, *Doc.* II, 299; și în Hurmuzaki, XV, 67).

³ Ed. Belfour, I, p. 75; cf. *Arh. ist.*, I, 2, 75.

⁴ Ureche-Simion Dascălul, p. 22, aparat.

⁵ *Arh. ist.*, I, 1, 170.

⁶ *Descriptio Moldaviae*, 79.

⁷ Prima mențiune cunoscută nouă e într'un document din 4 Octomvrie 1591 în care se vorbește de „Sandru din Ruși, ficiorul cuparului“ (*Arh. ist.*, I, 1, 105). Un „Ionașco cupar“ într'un document din 6 Martie 1599 (*Surete*, II, 284; cf. și p. 286).

⁸ Iată ce spune în privința aceasta Paul de Alep descriind un ospăț dat de domn patriarhului de Antiohia, Macarie: „Lângă [domn] stau nemișcați paharnicul și alți servitori... Paharnicul turna vin domnului și Patriarhului în cupe asemenea și de câte ori beau, toți se sculau în picioare... Prezentând un pahar domnului, paharnicul gusta întâi el însuși și apoi îl da“ (ed. Belfour, I, p. 56; cf. *Arh. ist.*, I, 2, 66).

martori de fiecare dată, pe Isaia ceașnic și pe Negrilă ceașnic¹. Într'un act dela Iliș din 17 Iulie 1436, diacul trece pe Băloș ceașnic și Albul ceașnic². La 23 Fevruarie 1448 constatăm că între boierii dregători sunt trei ceașnici: Costea, Băloș și Petre³. Cum se explică această prezență a mai multor dregători de acelaș fel? Trebuie mai întâi să reamintim că în timpul domniei comune a lui Iliș și Ștefan, fiecare din cei doi domni și-a avut dregătorii săi. Deasemenea, în timpul domniei comune a lui Ștefan și Petru. Într'un document din 6 Martie 1443, pe lângă Ivan Balcian, ceașnicul lui Ștefan, figurează între martori și Tador, ceașnicul lui Petru voevod (панъ тадоръ чашникъ петра воєводинъ) precum și Sima, vornicul lui Petre voevod (панъ сима двоиникъ петра воєводинъ)⁴. Așa dar prezența a doi ceașnici în intervalul 1435-1443 a domniilor comune amintite, e explicabilă. Pentru celelalte documente, trebuie să se ție seamă de practicile de cancelarie amintite: diacii nu adăogau întotdeauna particulele *biv* și *utori*. Cu aceste explicațiuni, prezența a doi și trei ceașnici în documentele din prima jumătate a secolului XV nu mai prezintă nimic anormal. În afară de domniile comune amintite, a existat de fapt numai un singur mare ceașnic în funcție, așa cum se constată în a doua jumătate a aceluiaș secol, în timpul lui Ștefan cel Mare.

Rangul ierarhic. În privința aceasta, studiul documentelor din secolul XV ne duce la concluziile următoare: În vremea lui Alexandru cel Bun, ceașnicul alternează ca așezare în lista de martori față de stolnic: uneori îl precede⁵, alteori îl urmează⁶. Situația e aceeași și în documentele din intervalul 1433-1457; se observă totuși că primul caz (ceașnicul trecut înaintea stolnicului) e mai frecvent decât al doilea⁷. Această tendință de înălțare ca rang ierarhic a ceașnicului față de stolnic se desăvârșește apoi în vremea lui Ștefan. În marea majoritate a do-

¹ Doc. din 1423 Fevruarie 17 (*Surete*, V, 1-2); 1426 Oct. 15 (Iorga, *Ostași*, p. 131-2).

² Hurmuzaki, I, 2, 870.

³ Bogdan, *Contribuții*, 637-8.

⁴ Hurmuzaki, I, 2, 880.

⁵ Vezi de exemplu documentele din 1410 Septembrie 22 (*Surete*, I, 1-2); 1419 Aprilie 8 (*Arh. ist.* I, 1, 110); 1423 Martie 31 (*Surete*, I, 21-3); 1424 Fevruarie 16 (*Surete*, I, 14-15); 1427 Decembrie 4 (*Surete*, V, 110-111); 1427 Decembrie 23 (*Ispisoace*, I, 3-4); 1423 Aprilie 15 (*Uricar*, XVIII, 1-2); 1428 Decembrie 28 (Wickenhauser, *Moldava*, 83-4).

⁶ Vezi de exemplu documentele din 1409 Aprilie 18 (*Arh. ist.* I, 2, 11-12); 1409 Noembrie 18 (Wickenhauser, *Moldava*, 56); 1410 Fevruarie 15 (Wickenhauser, *Moldava*, 56-7); 1411 Aprilie 14 (*ibid.* 57-9); 1421 Aprilie 25 (Venelin, 60-2); 1428 Iulie 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 121); 1428 Iulie 24 (*Uricarul*, II, 251-3); 1429 Iunie 1 (*Arh. ist.*, I, 1, 121-2); 1429 Septembrie 1. (Ms. Acad. Rom. No. 4606, f. 8); 1431 Decembrie 23 (*ibid.* f. 13); 1431 Fevruarie 6 (*Arh. ist.*, I, 1, 122-3).

⁷ L'am întâlnit în 22 de documente, față de 16 care au cazul cel de al doilea.

cumentelor acestui voevod, ceașnicul precede pe stolnic, semn al unui rang ierarhic superior¹. În epoca următoare se păstrează această situație: izvoarele narative mai însemnate ale secolului XVIII pun toate pe ceașnic înaintea stolnicului².

Subalternii. În documentul din 1436 de care a fost vorba și mai înainte, găsim între boieri pe un Băloș подчашин³. Acest titlu poate fi tradus prin „subceașnic“ sau ceașnic al doilea. Băloș în realitate era însă vel ceașnic. Ca atare îl întâlnim atât în domniile anterioare⁴ cât și posterioare⁵; el trebuia să aibă deci aceiași situație și în 1436. Titlul de подчашин care poate înșela la prima vedere, se explică prin aceia că documentul, scris la Lemberg și destinat regelui Poloniei Vladislav, se datorește, după toate probabilitățile, unui diac polon⁶. În Polonia însă, dregătorul corespunzător vel ceașnicului nostru se numea tocmai așa подчашин, după cum ne spune Brzeski⁷ și Miron Costin⁸; trebuie deci să traducem zisul cuvânt prin vel ceașnic, nu subceașnic, cum s'ar părea la prima vedere.

Un vtorii ceașnic nu e menționat în documentele secolului XV. Existența lui în acea epocă ni se pare însă mai presus de îndoială. După cum exista un stolnic al doilea, constat documentar la 1436 (vezi mai jos p. 146) așa trebuia să existe și un paharnic al doilea, care servea la mesele obișnuite. E deasemenea foarte probabil ca la acesta să se fi adăos de timpuriu și un trei ceașnic sau al treilea. În afară de acești trei dregători, Dimitrie Cantemir ne spune că la curte mai erau și 24 de

¹ În câteva documente, mai ales dela începutul domniei, găsim și ordinea inversă, stolnicul precedând pe ceașnic. Vezi de pildă, documentele din 1457 Septembrie 8 (Bogdan, *Doc.* I, 3-5); 1457 Sept. 13 (*ibid.* II, 258); 1462 Mai 15 (*ibid.* I, 56); 1467 Ianuarie 1 (*ibid.* I, 117-8); 1468 Iulie 10 (*ibid.* II, 299 cf. p. 501); 1469 Iunie 5 (*ibid.* I, 136); 1487 Mart 5 (*ibid.* I, 294).

² Ureche-Simion Dascălul p. 22, aparat; Miron Costin în *Arch. ist.* I, 1, 170; Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, p. 79.

³ Hurmuzaki, I, 2, 865-7; cf. Uljanickij, 50-52.

⁴ Documente din 1435 Octombrie 18 (Hurmuzaki, I, 2, 859-60; pentru dată vezi Giurescu, *Cronologie*, p. 739); 1433 Iunie 4 (Hurmuzaki, I, 2, 840); 1433 Februarie 26 (*Uricarul*, XX, 96-7); 1433 Ianuarie 17 (*Surete*, I, 163-4); 1432 (*Rev. ist. arh. fil.* VII, 370-1).

⁵ Documente din 1436 Iunie 24 (*Uricar*, XIV, 59-61; cf. *Ispisoace*, I, 9-11); 1436 Iulie 17 (Hurmuzaki, I, 2, 870; cf. Uljanickij, 48-9); 1436 August 17 (*Sf. și Doc.* XIX, 11); 1437 Aug. 19 (Uljanickij, 54-55; cf. *Uricarul*, XI, 4-6); 1438 Ianuarie 17 (*Sf. și Doc.* VI, 125); 1438 Februarie 17 (*Arch. ist.* I, 1, 5); 1439 Martie 12 (*Uricar*, XVIII, 13-14); 1439 Iulie 2 (Hurmuzaki, I, 2, 876; cf. Uljanickij, 57-8); 1442 Februarie 24 (Hurmuzaki, I, 2, 878; cf. Uljanickij, 58-9).

⁶ Numele diacului nu se arată; sunt însă o sumă de indicii în redacția documentului care pledează pentru originea polonă: 1) Numele boierilor formate prin adăogarea terminațiunii -ski la numele tatălui sau al moșiei 2) Titlul de cancelar dat logofătului Dionisie (Динниско канцилеръ) 3) acula de рИТѢРН dat boierilor.

⁷ *Vechile cronice*, 233.

⁸ *Arch. ist.*, I, 1, 170.

păhărnicei cari „asistă la masă și dau musafirilor domnului pahare cu vin”¹. Acești subalterni sunt constatați documentar din timpul lui Ștefan cel Mare. La 26 Noemvrie 1490, domnul arată că a cumpărat un sat Glodenii cu 150 de zloți tătărești dela Sima păhărnicelel (сѣлѣга нашѣ сѣма пѣхѣрничѣл), Toma păhărnicelel (тома пѣхѣрничѣл) și alți proprietari². Se pune acum întrebarea dacă păhărnicei erau numai acești subalterni dela curtea domnească sau dacă ei nu formau cumva, în afară de aceștia și o breaslă boierească, mult mai numeroasă, în sate. Credem că se poate răspunde afirmativ. În secolul XVI și XVII constatăm, prin sate, o sumă de acești păhărnicei cari vând moșie, cumpără și sunt citați ca martori prin zapise. Astfel e „Mihociu păhărnicelel” care vinde la 7 Aprilie 1548 moșie în Ceretoea pentru 70 de zloți tătărești³; Ion Brahă păhărnicelel din Volovăț care cumpără patru case și patru jireabii în Botoșani de a Ionașco păhărnicelel din Horodnic⁴; Onil păhărnicelel în Dumușeni, care dă împreună cu alții un zapis de mărturie⁵; în sfârșit „Lazor Blidar păhărnicelel ot Blidereni ot vlos Toutruș” care împreună cu fetele lui, vinde moșia de pe Căiuțul mare⁶. Acești păhărnicei din sate formau întocmai ca și vistierniceii, comișeii, spătăreii, etc. o breaslă aparte din punct de vedere fiscal, având o organizare militară pe cete și depinzând de marele paharnic.

Veniturile. Atât Miron Costin⁷ cât și Dimitrie Cantemir⁸ ne spun că marelui paharnic îi era dată administrarea ținutului Cotnari; el se bucura deci de veniturile ce rezultau din această administrare. Cantemir mai arată încă un izvor de venit al acestui dregător. El afirmă anume că „nimănu-i în toată țara, nu i este îngăduit să-și culeagă via, până ce n'a căpătat mai întâi voie de la marele paharnic, voie pe care acesta obișnuiește s'o dea la patrusprezece ale lunii Septemvrie, după ce a primit un mic dar; din aceasta are de obicei, un venit destul de mare”⁹. Rămâne să se constate întrucât aceste afirmațiuni se aplică secolului XV.

¹ *Descriptio Moldaviae* p. 87.

² Bogdan, *Doc.* I, 433). Acești doi păhărnicei sunt citați și într'alt document din același zi (*ibid.* 438).

³ *Ispisoace*, I, 89-92.

⁴ *Surete*, II, 223.

⁵ *Ibid.*, 226

⁶ Bianu, *Doc.* 59. Vezi deasemenea un „Pătrașco păhărnicelel martor într'un document din c. 1600 (*Surete*, II, 17); un „Gheorghită păhărnicelel” care vinde moșie la 1 Iunie 1603 (*Ispisoace*, II, 22-3); un „Simion păhărnicelel ot Băbiceani” martor într'un zapis din 2 August 1629 (Bianu, *Doc.* 163); un „Condrea păhărnicelel” din Rugi martor la o vânzare de ocină (*Surete*, IV, 313) cf. zapisul din 1627 Noemvrie 13: Zahariia pah. din Zberăști și Gligorcea pah. din Costeani sunt între martori.

⁷ *Arh. ist.*, I, 170.

⁸ *Descriptio Moldaviae*, p. 79.

⁹ *Ibid.*

Originea. Am văzut că numele obișnuit al acestui dregător, în secolul XV, este *ceașnic*, nu paharnic ca în Țara-Românească. Acest termen care provine din *čaša* (ποτήριον, Kelch, Becher)¹ este de origine slavă. În vechea cehă găsim forma *čašnik* (azi *čišnik*), în polonă *czesnik*: la ambele neamuri el designă pe dregătorul cu aceleași atribuții ca ale paharnicului nostru (Mundschenk, pincerna)². La Slavii de sud, Berneker nu-l menționează. După toate probabilitățile, Moldovenii au împrumutat acest termen de la Poloni, de la care au luat și cuvântul *ceașcă* (*czaszka*).

¹ Berneker, 137.

² *Ibidem.*, cf. Kutrzeba, p. 20; Zernicki-Szeliga, p. 10-11.

STOLNICUL.

Țara-Românească. Acest dregător apare întâia oară în hrisovul din 8 Ianuarie 1394: îndată după cei doi vistieri vine stolnicul Bratu¹. În documentul din 10 Iunie 1415² e citat ca penultimul dintre martori. A treia oară l'am întâlnit în hrisovul lui Dan II din 10 Noembrie 1424 în care „Manea Stolnicul“ e trecut înaintea paharnicului și comisului³. În documentele următoare, stolnicul figurează în mod obișnuit printre dregătorii martori.

Numele. În documentele slave el poartă întotdeauna numele de столникъ; în scrisoarea latinească din 2 Martie 1460, dela Dan prețendentul, e numit „magister mensarum“⁴.

Atribuțiile. În privința atribuțiilor acestui dregător, documentele nu ne dau nici o lămurire, în afară de aceea care se poate scoate din însuși numele lui. Del Monte ne arată pe stolnic ca „șef al bucătăriei“ domnești (praefectus culinae)⁵. Marele stolnic avea o atribuție de acelaș caracter ca și paharnicul: la sărbători sau solemnități, el dispunea mâncarea pe masa domnească și o servea domnului, după cum paharnicul servea băutura. Corespunde așadar demnitarului numit ὁ ἐπι τῆς τραπέζης τοῦ δεσποῦτος la Bizanț⁶, sto nik în Polonia⁷, Truchsess sau Küchmeister în Germania⁸, кучманствъ în Lituania⁹, etc.

Rangul ierarhic. Ca rang ierarhic, am arătat mai înainte că stolnicul pare să fi fost egal în secolul XV cu paharnicul. Documentele din acea vreme îl citează când înaintea acestuia, când după el. În secolul XVII constatăm însă că se produsese o diferențiere: paharnicul ajunsese superior stolnicului.

¹ Nicolaescu, *Atdea*, p. 6, nota.

² Bogdan, *Un chrisov*, 112-4.

³ Bogdan, *Brașovul*, 21.

⁴ *Ibid.*, 326; cf. Hurmuzaki, XV, 53-4. În celelalte documente latinești, stolnicul nu e trecut printre martori.

⁵ *Mag. ist.*, V, 46.

⁶ Bury, p. 125-6.

⁷ Kutrzeba, p. 20.

⁸ Isaacsohn, p. 22-28.

⁹ Bogdan, *Doc.*, II, 401-3.

Subalternii. În zilele obișnuite, în locul marelui stolnic, servea la masă unul din subalternii lui: stolnicul al doilea sau al treilea. Nu-i găsim menționați în documentele secolului XV; credem însă că se poate admite existența lor în acea vreme. Del Monte ne spune că marele stolnic „are sub el pe marele Șufar (sciuforum magnum: șeful bucătarilor) care e boier și mulți alți stolnici”¹. Șufarul pare a fi un dregător târziu; vom vorbi de el cu altă ocazie. Stolnicii „mulți” de care pomeneste Del Monte, credem că sunt stolniceii cari serveau la masa domnească, aducând mâncărurile și împărțindu-le la comeseni. În afară de aceștia, mai erau stolniceii din sate. Asupra lor cunoaștem câteva documente din secolul XVII, care ne arată că ei strângeau dijma din peștele prins în Dunăre și bălțile de lângă Dunăre. La 10 Decembrie 1622, Radu Mihnea, întărind mănăstirii Znağov gârlele de pe moșia Spanțovul și zecuiala din pește, spune următoarele: „și să fie în pace de stolnicii, să n’ aibă nimenilea treabă cu acele gârle de pe ocina mănăstirii”². Stolnicii de care e vorba se pare însă că nu au executat întocmai porunca. De aceea, domnul revine asupra ei la 14 Iunie a anului următor: „ție lordane ce ești stolnic la Cornățel. După aceea-ți dau în știre domnia mea pentru rândul sfintei mănăstiri dela Snagov, că au venit călugării de se-au jeluît naintea domniei mele, cum te amesteci și în gârlele mănăstirii ce sânt pe ocina Spanțovul, *nu fii numai bălta și Dunărea cum au fost leagea*. Și țe-am mai fost scris domnia mea și de alt rând carte ca să te veghi de gârlele mănăstirii”³. La 1 Maiu 1658, Mihnea al III întărește mănăstirii Xenofon dela sfântul munte sfăpânirea peste satele Recica și Selișteea Plopului, scutite de dări, și peste un pod și mai multe bălți de pește, dela care călugării vor avea să ia tot venitul: „iar stolniceii cari vor fi pe bălțile de la Dunăre, nici o treabă să nu aibă cu ele”⁴ (а столнични которѣе хокет бити по блатѣ на дунав ници трѣки ме теѣ да не имат). Din aceste documente rezulta că stolniceii aveau dreptul să ia zecuiala numai din peștele prins în Dunăre și în baltă. În legătură cu acest drept, aflăm dela Fotino că pescuitul în balta Grecii era rezervat exclusiv mar lui stolnic. Acest privilegiu constituia *venitul* lui⁵. Intrucât însă Fotino e un izvor foarte târziu, știrea nu se poate primi pentru epoca anterioară decât sub rezervă.

Originea. Cuvântul stolnic (столникъ) format dela stol (столъ) masă, este de origină slavă. Miklosich îl constată în rusă (столь-

¹ *Mag. ist.*, V, 46.

² Bianu, *Doc.*, 77.

³ *Ibid.*, 85.

⁴ Originalul la mănăstirea Xenofon din muntele Athos. Copie fotografică la profesorul G. Millet, Paris.

⁵ III, 496.

ник), bulgară (столник), cehă (stolnik) și polonă (stolnik) cu înțelesul pe care-l are și la noi: dapifer, Truchsess. În sârbă îl dă ca termen corespunzător трпезник și-l explică prin чиновник дворски за столове¹. Despre dregătorul numit stolnic s'au emis două păreri: 1) Jireček afirmă că el este comun Țării Românești și Rusiei², fără să amintească ceva de vre-o influență sud-slavă. Istoricii Români, Xenopol³, Onciul⁴, Iorga⁵ cred căte și trei că dregătoria e de origine bulgară, admit deci o atare influență la noi. *Documentar*, nu se constată un dregător cu numele de stolnic, nici la Bulgari⁶, nici la Sârbi⁷. Din moment însă ce termenul există la cei dintâi, trebuie să admitem și existența dregătorului respectiv⁸. În ce ne privește, credem că termenul a fost împrumutat de la Bulgarii vecini, o influență rusească, polonă sau cehă fiind *exclusă* pentru Țara-Românească.

Moldova. Prima mențiune despre stolnicul moldovean este în documentul din 18 Noemvrie 1393, dela Roman voevod. Între martori se atle, în locul al șaselea, și precedând pe vornic „Jurie stolnicul”⁹. A doua oară îl întâlnim la 11 Februarie 1401, într'un hrisov dela Alexandru cel Bun: aci e ultimul dintre dregători¹⁰. În documentele următoare, stolnicul apare în mod obișnuit printre boierii martori.

Numele. Ca și în Țara-Românească, numele obișnuit în acetele slave este столник¹¹; în cele latinești e numit odată „dapiffer”¹²; în alte două rânduri se întrebuințează tot numele slav stolnic¹³.

¹ *Dictionnaire*, p. 812-3.

² *Staat*, p. 15: Der Walachei und Russland gemeinsam sind klučar (klyuč, Schlüssel) und stolnik (stol, Tisch).

³ *Ist. Rom.*, III, 227.

⁴ *Cursul 1920-1*, p. 255.

⁵ *Gesch. des rum. Volkes*, I, 253.

⁶ Nu-l menționează nici Jireček, în nici una din lucrările sale.

⁷ *Idem*. La Sârbi exista însă un dregător numit stavilic (dela staviti, aufstellen) care după Mikušković și Novaković corespunde bizantinului δ ἐπι τῆς τραπέζης. (*Staat*, I, p. 16-7).

⁸ Faptul că nu e dovedit *documentar* se datorește poate și materialului istoric restrâns de care dispune vechea istorie bulgară, în special în ce privește dregătorii.

⁹ *Rev. ist. arh. fil.*, VII (1894) p. 367-8.

¹⁰ *Surete*, VIII, 81-2. Pentru dată vezi Onciul, *Datele*, p. 215. Cf. C. C. Giurescu, *Les manuscrits...* p. 11-12.

¹¹ Am întâlnit odată și forma столонник (doc. din 1407, Hurmuzaki, I, 2, 827-8).

¹² Document din 1499, Iulie 12 (Bogdan, *Doc.*, II, 441).

¹³ Document din 4 Aprilie 1459 (*ibid.*, II, 268) și 10 Iulie 1468 (*ibid.*, II, 299; cf. Hurmuzaki, XV, 67).

Atribuțiile acestui dregător sunt identice cu acelea ale stolnicului din Țara-Românească. Bandini îl definește ca „praefectus culinae et mensae”¹. În această calitate el avea supravegherea bucătăriei domnești, iar la zile mari și sărbători, servea la masă, punând înaintea domnului mâncărurile. În restul anului, atribuția aceasta revenea subalternilor săi: stolnicul al doilea și al treilea². Interpolajia atribuită lui Mihail Călugărul ne spune următoarele despre atribuțiile marelui stolnic: „La zile mari și la veselii domnești, îmbrăcat în haine domnești și viind înaintea bucatelor domnești, le tocmește pre masă înaintea domnului cu tipsiile și dvorbitoriu într’acele zile”³. Miron Costin adaogă amănunte despre costumele acestui dregător și despre subalternii lui: „Marele stolnic la solemnități s’ă la masa domnească, îmbrăcat cu caftan cu flori de aur, ad instar” stofei numite lama și încins cu o mătase roșie. De el depind grădinarii, pescarii și toate lacurile de lângă Prut și Nistru, cele de lângă Dunăre fiind răpite de către Turci”⁴. Dela Dimitrie Cantemir aflăm că marele stolnic „șeful întregii bucătăriei a Domnului și a tuturor servitorilor ei” servea la masă, la solemnități, numai „până la al treilea pahai”⁵. Acest amănunt de ceremonial ne arată, ca și în Țara-Românească, o diferențiere a „serviciului” a cărei început e însă greu de fixat în timp.

Întâlnim uneori în documentele moldovenești, între martorii dregători, câte doi stolnici în același timp. Astfel la 17 August 1436 găsim pe Domocuș stolnicul și Berindei stolnicul⁶; la 8 Martie 1442 pe Bogdan stolnic și Berindei stolnic⁷, la 1443 Mai 28 pe Bogdan și pe Radu Pisc⁸. Într’un document din 23 Aprilie 1448 apar trei dregători de acest fel: David, Toader și

¹ Anale, XVI, 314.

² Stolnicii erau responsabili dacă mâncarea era rea sau otrăvită. În letopisețul lui Miron Costin, povestindu-se încercarea de otrăvire a vornicului Bucio de către Gaspar Vodă, se spune că acesta din urmă, spre a nu trezi bănuiele, a simulat și el otrăvirea: „A doua zi s’au făcut război și Gaspar Vodă, dând vina stolnicilor că au făcut bucatele cotlite”. (*Letopisește*, I, 27¹).

³ Ureche-Simion Dascălul, p. 23, aparat. — Paul de Alep nu pune în lista sa de dregători și pe stolnic. Are însă câteva rânduri despre un dregător numit „ashyi”, sau μέγας κελλάριος în grecește și tabbakh-bashi în turcește. Atribuțiile acestuia ne fac să credem că el e tot una cu stolnicul. Într’adevăr, iată cum îl prezintă Paul de Alep: „Ashyi sau μέγας κελλάριος sau Tabbakh-Bashi adecă primul bucătariu, de câte ori venea cu mâncarea dusă de servitori, totdeauna o prezenta domnului, ridicând capacul. Dacă îi plăcea, domnul o punea dinainte în tăcere și mânca, apoi aducându-se o altă mâncare, dacă nu-i plăcea, domnul ridică ochii ca semn și bucătarul o lua și o pune sub masă (ed. Belfour, I, p. 56; cf. *Arch. ist.*, I, 2, 66).

⁴ *Arch. ist.*, I, 1, 170.

⁵ *Descriptio Moldaviae*, p. 79.

⁶ *St. și Doc.*, XIX, 11.

⁷ *Arch. ist.*, I, 1, 74-5.

⁸ *Surete*, V, 115-6.

Radu Pisc¹. În timpul lui Ștefan cel Mare am întâlnit deasemenea câte doi stolnici: La 12 Septembrie 1464 apar între martori Zbiară stolnicul și Luca stolnicul². În 1488, voevodul confirmă lui Ion Fruntes stolnic un sat de cumpărătoare; în același timp între martori, diacul trece pe Matei stolnicul³. Aceste repetate exemple dovedesc ele oare că stolnicia era o dregătorie dublă? Credem că se poate da un răspuns negativ. În afară de domnia comună a lui Ilie și Ștefan, când fiecare din domni și-a avut dregătorii săi⁴, în restul secolului XV, n'au existat în același timp câte doi mari stolnici în funcție. Cazurile din documentele de mai sus se pot explica prin practicile de cancelarie de care a fost vorba în repetite rânduri. Unul din cei doi stolnici trebuie să fi fost sau vtori sau biv vel stolnic. Astfel de pildă Domocuș din 17 August 1436 era după toate probabilitățile la acea dată biv vel stolnic. Într'adevăr îl întâlnim ca stolnic încă din primii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun, la 18 Aprilie 1409⁵; se poate deci admite ca după 27 de ani, el să fi părăsit această slujbă, diacul nu a adăugat însă particula lămuritoare. Un exemplu edificator a acestei practice de cancelarie ne oferă cazul lui Bogdan stolnicul din 23 Mai 1443. Documentul examinat izolat pare a arăta că atât Bogdan cât și Radu Pisc erau ambii stolnici în funcție. În realitate însă, cel dintâi ieșise din dregătorie, după cum ne dovedește documentul anterior cu două luni, din 6 Martie în care Bogdan are adevăratul titlu: biv stolnic⁶. Se poate deasemenea, după cum am spus, ca unii din cei doi dregători amintiți în același timp în documente să fi fost în realitate vtori stolnic. Existența acestui subaltern ne e dovedită încă din timpul lui Iliș. Între boierii săi cari jură credință lui Vladislav al Poloniei e și Berindei stolnicul. Pecetea acestui dregător are însă legenda: *печать пана бериндѣка под-ст]олн]ого*⁷, ceea ce ne dovedește că înainte de a fi vel stolnic el fusese vtori sau al doilea stolnic. Acesta, credem, e și cazul lui Luca din timpul lui Ștefan cel Mare. La 12 Septembrie 1464, el trebuie să fi fost vtori stolnic, deoarece vel stolnic era Zbiară (sau Zb erea). Acesta din urmă păstrează dregătoria și în anul

¹ Uljanickij, 71-2; și în *Uricarul*, XI, 68-70, cu data greșită 1447.

² Bogdan, *Doc.*, I, 34.

³ *Ibid.*, 363-4; cf. un caz similar în documentul din 14 Martie 1489 unde apare Toader stolnicul între vânzătorii unui sat iar în lista de martori Ion Fruntes stolnicul. (Bogdan, *Doc.*, I, 37C-7). Alte documente în care întâlnim câte doi stolnici în același timp sunt: 1446 Ianuarie 25 (Uljanickij, 68); 1448 Februarie 23 (Bogdan, *Contribuțiuni*, 637-8); 1449 Septembrie 15 (*Surete*, I, 276-8).

⁴ Vezi mai sus, p. 81-82.

⁵ *Arh. ist.*, I, 2, 11-2.

⁶ Hurmuzaki, I, 2, 880.

⁷ Hurmuzaki, I, 2, 867.

următor¹; abia în lunie 1466 găsim în locul lui pe Luca². Aceiași ni se pare a fi și explicația lui Frunteș stolnicul din 1488. El trebuie să fi fost vtori, superiorul lui fiind Matei care e constatat ca vel stolnic și în documente precedente³.

Rangul ierarhic. În privința rangului ierarhic al stolnicului, trimitem la cele spuse mai înainte, p. 138-9.

Subalternii. În zilele obișnuite, rolul marelui stolnic era îndeplinit de subalternii săi: vtori stolnic și treti stolnic. Pe cel dintâi îl găsim documentat, după cum am văzut, pe vremea lui Iliăș. Despre treti stolnic nu avem nici o mențiune din secolul XV; credem însă că exista pe vremea lui Ștefan cel Mare⁴. Supt aceștia erau apoi stolniceii care aduceau mâncăturile dela bucătărie la masa domnească și serveau pe boieri. Dimitrie Cantemir dă cifra de 24⁵; nu se poate preciza numărul lor pentru secolul XV. În afara de aceștia, erau stolniceii din sate care alcătuiau o breaslă deosebită, ca și spătăreii, păhărniceii, etc. Documentele nu ne lămuresc asupra atribuțiilor lor; probabil însă că se asemănau în privința aceasta cu stolniceii din Țara Românească. Apropierea e determinată de numele identic și de spusese lui Miron Costin care afirmă că de marele stolnic depindeau pescarii și toate lacurile de lângă Prut și Nistru. Am văzut o situație asemănătoare în Țara-Românească. Inversând acum comparația, e foarte probabil ca stolniceii moldoveni să fi avut o atribuție asemănătoare cu aceia a stolniceilor din Muntenia: ei să fi fost adică însărcinați cu strângerea dijmei din pește⁶. Primele știri documentare ce cunoaștem despre stolnicei, sunt din secolul XVI. În 1546, Aprilie, Petru Rareș întărește lui Ioan Golăe stolnicul (ИОНЪ ГОЛАИ СТОЛНИЧЕЛЪ) o cumpărătură în satul Uberești pe Prut⁷. La 24 Septembrie 1554 „Banul stolnicel“ și alți cetăși cumpără o poiană dela Alexandru Lăpușeanu⁸. În 1563, 1568 și 1577, trei întăriri de stăpânire de moșie lui Lupu stolnicel (ЛУПУ СТОЛНИЧЕЛЪ)⁹.

Un „Isaico stolnicel“ din Movileni e pomenit într'un document din 7 Aprilie 1587¹⁰, un „Simion stolnicel“ către 1600¹¹

¹ Vezi documentele din 3 Martie, 11 Aprilie, 13 Decembrie (Bogdan, *Doc.*, I, 88-92).

² Bogdan, *Doc.*, I, 104.

³ Din anii 1486-8 (*ibid.*, I, 290-356).

⁴ El e dovedit pe vremea lui Lăpușeanu (*Vechile Cronice*, p. 233).

⁵ *Descriptio Moldaviae*, p. 87.

⁶ Într'un document din Aprilie 1488 se vorbește de „dijma din peștele proaspăt“ ce se va vâna pe hotarul satelor Leucușeni și Dragomireștii. Această dijma Ștefan o confirmă „Mitropoliei“ de Roman, căreia îi fusese dată de către Alexandru cel Bun. (Bogdan, *Doc.* I, 341-2).

⁷ *Surete*, I, 214-5.

⁸ *Arh. ist.* I, 1, 66-7.

⁹ *Ispisoave*, I, 113, 119-120 și 146.

¹⁰ *Surete*, II, 322-4.

¹¹ *Ibid.* p. 17.

Ionașco stolnicul vinde moșie la 22 Martie 1618¹. Astfel de exemple s'ar putea înmulți; întrucât ele nu ne dau însă știri noi despre acești subalterni², socotim suficiente pe cele de mai sus. Trebuie să se observe însă că citatele de mai sus nu ne lămuresc întotdeauna dacă e vorba de stolniciei dela curtea domnească sau cei din sate.

Veniturile. În privința veniturilor stolnicului, primele știri, de altfel destul de vagi și acestea, sunt dela Dimitrie Cantemir. Ni se spune anume că în afară de alte venituri, i se dau stolnicului și anumite provizii din bucătăria domnului³. Rămâne ca această afirmație să se verifice și pentru epoca veche.

Originea. Am văzut că termenul stolnic se constată în rusă, polonă, cehă și bulgară, având acelaș înțeles ca și la noi (dapifer, Truchsess). Pentru Moldova, o influență cehă, rusă sau bulgară ni se pare exclusă din considerente geografice și politice. Termenul a putut veni deci sau din Țara-Românească, organizată mai de timpuriu sau din Polonia, care dăduse curții moldovene și titlul ceașnicului. Nu avem un argument hotărâtor pentru una din aceste două ipoteze; lăsăm așadar problema deschisă.

¹ *Ispisoace*, II, 113.

² Există un document din 10 August 1676 în care stolnicul apare ca agent executor al hotărârii domnești. În zisul document se spune că un anume Postolache, împrumutându-se dela Ciudin, țigan din Bârlad, își pusese casa amanet acestuia. Fugind apoi fără să-și plătească datoria, Ciudin se duce la Vodă „ș-am vinit cu un stolnicel de au oprit casăli“, sp ne el în document (*Surete*, V, 198). Rolul de agent executor pe care-l are aici stolnicul nu credem să fi fost o îndatorire specifică a acestui subaltern, ci una de caracter incidental. Domnul îl va fi trimis pe el, fiindcă se afla mai la îndemână; în lipsa lui, putea trimite pe un alt subaltern. *Deobiceiu*, agenți executori erau *armașii* și uneori *portarii*.

³ *Descriptio Moldaviae*, 79-80.

COMISUL.

Țara-Românească. Comisul e citat pentru prima oară în documentul din 10 Iunie 1415¹; a doua oară îl găsim trecut într'un hrisov din 10 Noembrie 1424 dela Dan II². De aci înainte el apare în mod curent pentru martorii hrisoavelor și cărților domnești.

Numele. În documentele slave e numit întotdeauna комисъ, комисъ³; în cele latinești magister agazonum⁴ adică la fel ca în actele latine din Ungaria.

Atribuțiile. Asupra atribuțiilor acestui dregător, documentele nu ne dau nici o știre; trebuie deci să ne adresăm izvoarelor posterioare, numite de noi narrative. Del Monte ne spune următoarele: „Comisul cel mare este șeful staulului; are sub sine un al doilea, al treilea, al patrulea și mulți alți comiși. Datoria lui este să prepare fânul atât pentru grajdurile domnului cât și pentru caii oaspeților“⁵. Așadar comisul avea grijă de caii domnești; el corespunde demnitarului numit lovaszmester în Ungaria (magister agazonum regalium sau comes stabulorum în documentele latine)⁶, Marschal în Germania⁷, koniuszy în Polonia⁸, kom's s konmi în Bulgaria⁹, ὁ κόμης τοῦ σταύλου la Bizanț¹⁰.

¹ Bogdan, *Un chrisov*, 112-4.

² Bogdan, *Brașovul*, 24.

³ În secolul XVII zm întâlnit în două rânduri (documentele din 10 Martie 1631: *Archiv*, p. 522 3, nota 1; 30 Iulie 1634: Ștefulescu, *Doc.* 464) și denumirea d: КОИКОШ care trebuie considerată ca o inovație de cancelarie.

⁴ Documentele din 1460 Martie 2: Barlabasch magistro agazonum (Bogdan, *Brașovul*, 326; cf. Hurmuzaki, XV, 53-4); 1507 Decembrie 3: Perwol magister agazonum (Bogdan, *Brașovul*, 354-6; cf. Hurmuzaki XV, 177-9 care are lectura: Perwl).

⁵ *Mag. ist.*, V, 45-6.

⁶ Bartal, 397.

⁷ Isaacsohn, p. 20.

⁸ Zernicki-Szeliga, p. 11; în doc. latinești agazo, magister stabuli, vezi Cromer, 135.

⁹ Jireček, *Bulgaren*, 386.

¹⁰ Bury, 113-4.

Rangul ierarhic. În privința rangului ierarhic al comisului, iată ce aflăm din documentele secolului XV: Până la apariția stratornicului, constatat documentar prima oară în 1443¹, el e citat, cu o singură excepție, la sfârșitul listei de dregători, după paharnic și stolnic. Excepția o constituie actul din 1415 în care comisul e trecut înaintea acestor doi. După ce apare însă stratornicul sau postelnicul, comisul ocupă în general penultimul loc în lista de martori². Când această dregătorie e ocupată de un boier important ca neam atunci ordinea citării se schimbă. Un exemplu sugestiv în privința aceasta ne oferă Danciu Craiovescu. El a ocupat timp îndelungat funcțiunea de comis, din 1489³ până în 1502⁴. În marea majoritate a documentelor din acest interval, comisul Danciu e trecut înaintea spătarului, paharnicului și stolnicului⁵, deși aceștia, în mod normal, îl preced ca rang ierarhic. — În a doua jumătate a secolului XVII raportul față de postelnic va fi inversat: acesta precede pe comis, de unde mai înainte îi fusese inferior⁶.

Subalternii. Despre subalternii marelui comis nu găsim știri în secolul XV. Nu sunt documentați nici comisul al doilea sau al treilea comis, nici comișei care aveau *de fapt* în seama lor îngrijirea cailor⁷. Existența lor însă credem că trebuie admisă fără discuție întrucât corespundeau unei nevoi esențiale a curții domnești. E foarte posibil să fi existat încă din secolul al XV și un comis al treilea. Aceiași lipsă de știri și în ce privește comișei din sate, amintiți în unele izvoare din secolul XVII și XVIII⁸ și care alcătuiau o breaslă ca și spătareii, vistierniceii, etc.

Veniturile. În privința veniturilor marelui comis, documentele păstrează tăcere completă. Del Monte ne spune că mai înainte, comisul „avea venit bun“ fără să specifice din ce consta el⁹. Putem admite însă că în acest venit trebuiau să intre, pentru

¹ Vezi mai jos, p. 155.

² Vezi de exemplu documentele din: 1456 Aprilie 15 (*Arh. ist.*, I, 1, 142); 1467 Ianuarie 15 (Miletič, 125); 1471 Ianuarie 25 (Venelin, 95-6); 1472 Aprilie 3 (Venelin, 111-112); 1476 Iulie 4 (Venelin, 118-9); 1482 Iulie 13 (Lapedatu, 71); 1483 Ianuarie 17 (ibidem); 1485 Aprilie 5 (Ștefulescu, *Doc.*, 26); 1487 Iulie 31 (Lapedatu, *Vlad*, 72), e c.

³ Document din 6998/1489, Septembrie 11 (Miletič, 131-3).

⁴ Filitti, *Craioveștii în Conv. Lit.* LIV, No. 3, p. 197.

⁵ Vezi de pildă doc. din 1492 Mai 6 (Lapedatu, *Vlad*, 74); 1493 Aprilie 10 (Ștefulescu, *Tismana*, 198-200); 1494 Aprilie 1 (Lapedatu, *Vlad*, 76) 1495 Aprilie 19 (*ibid.*, 76).

⁶ Vezi documentele în publicațiile lui Iorga, Ștefulescu, Ghibănescu.

⁷ O mențione despre comișel în *Istoriile Domnilor Țării Românești*, p. 158; Paul de Alep spune despre acești subalterni următoarele: „Merită a fi observat că cei mai mulți comișei, ce poartă grija cailor domnești și boierești, sunt originari din țara noastră și din Egipt, mahomedani și creștini.“ (Ed. Belfour, I, p. 132. Cf. *Arh. ist.*, I, 2, 95).

⁸ *Istoriile*, p. 174; *Fotino*, III, 356; trad. Sion, III, 239.

⁹ *Mag. ist.*, V, 46.

o bună parte, darurile subalternilor, a căror numire depindea de el.

Originea. Cuvântul *comis*, ca și acela de logofăt și vistier, ne îndreaptă spre Bizanț. Se constată acolo, începând din secolul VI, un dregător numit „*komis s konmi*“ sau „*comisul cu caii*“². La Serbo-Croați dregătorul respectiv nu poartă numele de *comis*³, așadar titlul n'a putut fi împrumutat de cancelaria Țării-Românești decât dela Bulgari. E una de puținele dregătorii pentru care filiația se poate stabili în mod precis.

Moldova. Prima mențiune despre *comis* e în documentul din 19 Septembrie 1435, dela Iliăș și Ștefan⁴. Ultimul dintre martori e „*Stanciul comis*“; el apare în aceeași situație, cu acelaș loc și în actul posterior cu o lună, din 18 Octombrie⁵. În documentele următoare *comisul* e unul din martorii obișnuiți. Faptul că acest dregător nu se întâlnește în hrisoave pe timpul lui Alexandru cel Bun, a făcut pe Picot și Bengescu să creadă că el a fost instituit de fiii acestuia, de Iliăș și Ștefan⁶. Aceiași opinie pare a avea și Gh. Popovici⁷. Am arătat mai sus (p. 27) părerea noastră: *Comisul* a trebuit să fie printre cei dintâi dregători ai statului moldovean, deoarece corespundea unei necesități esențiale a curții domnești. Credem deci, nu numai că n'a fost instituit de fiii lui Alexandru cel Bun, dar că e anterior acestuia.

¹ Bury, p. 113-4. — Această dregătorie nu se află la Pseudo-Codinos.

² Jirecek, *Bulgaren*, 386. — Jirecek dă aceeași atribuție și *strator*-ului bulgar pe care-l consideră ca „*der oberste Stallmeister*“ (o. c., p. 386). Să fi existat oare doi dregători bulgari cu nume diferite, dar având aceeași atribuție? Sau ambele denumiri designează în realitate pe unul și acelaș dregător? Lucrul nu e imposibil, date fiind cazurile similare dela noi: paharnic și ceașnic în Moldova, postelnic și stratornic în Țara-Românească.

³ *Staat*, I, 14-15. În documentele latine din Croația (sec. IX-X) el e numit „*jupanus cavallarius*“ (*ibid.*).

⁴ *Arch. ist.*, I, 2, 18-19.

⁵ Hurmuzaki, I, 2, 859-60; pentru dată vezi Giurescu, *Cronologie*, 739.

⁶ *Alexandre...* p. 83.

⁷ Zicem „*parc*“ deoarece textul lui Popovici nu e deajuns de lămurit: „nu cunoaștem până acum documente dela acest domn (id. est Alexandru!) ce ne-ar arăta existența de boieri spătari și comiși. În actele feciorilor lui Alexandru apar aceste două din urmă boierii.“ (*Conv. Lit.*, XX (1886) p. 681). Înseamnă aceasta că zișii dregători, spătarul și *comisul*, au fost înființați de Iliăș și Ștefan sau numai că ei sunt constatați *documentar* în timpul acestora, deși existau de mai înainte?

Numele. În documentele slave e numite комнск, комнс; în cele latinești se întrebunțează acelaș titlu¹; odată se dă și echivalența „agazonum magister alias comiss“².

Atribuțiile comisului moldovean sunt asemenea cu ale celui muntean. El e arătat ca „agazonum et stabuli praefectus“ de către Bandini, fără alte lămuriri³. Interpolarea atribuită lui Misail Călugărul definește pe comis în felul următor: „Ispravnic pre povodnici și pre toți caii domnești și împodobind povodnicii în podoabe domnești și mergătoriu înaintea povodnicilor și a domnului“⁴. Miron Costin și Dimitrie Cantemir arată obligația pe care o avea comisul să se îngrijească de fânețele care produceau furajul necesar. Cel dintâi spune: „Marele comis având sub sine alți doi comiși care poartă grija grajdului; el poartă grija fânețelor și altor furaje pentru caii domnești“⁵. Cel de al doilea dă următoarea definiție: „Comisul mare, șeful grajdului, are în grija sa toate grajdurile Domnului, uneltele și servitorii lui, fierarii și meșterii pentru făcutul carelor. E mai mare peste Braniște, o fâneată foarte mare lângă râul Siret și are grijă să se cosească acolo fânul pentru nevoile curții domnești“⁶. E probabil ca atribuția arătată de Dimitrie Cantemir de șef al Braniștei să fi avut o comisul încă dela început. Documente sigure în privința aceasta nu avem însă decât din secolul XVII. La 21 Iunie 1658, Toderășco, vel comis scrie „la fečoril lui“ „la Brânișteri“ poruncindu-le să lase în pace satul clucerului Buhuș⁷. Acelaș ordin și dela „Darie vel comis“ și dela „Frățița vel comis“⁸.

Afară de o singură excepție, toate celelalte documente au, în lista de martori, numai un singur comis. Chiar în timpul domniei comune a lui Iliăș și Ștefan nu se constată *documentar* o dedublare a acestei dregătorii, deși ea a putut exista. Excepția de care vorbeam este documentul din 12 Septembrie 1464 în care diacul trece printre martori pe lângă Ion (comisul) și pe un al doilea „Neagu comis“⁹. Ion, cu numele întreg Ion Bourreau, e marele comis în funcție: el e constatat ca atare și în alte documente din acelaș an¹⁰. Neagu e, după toate probabili-

¹ Documente din 1159 Aprilie 4: (sigillum) Boerani comissi (Bogdan, *Doc.*, II, 268); 1468 Iulie 17: Nag comis (Bogdan, *Doc.*, II, 299; cf. Hurmuzaki, XV, 67).

² Bogdan, *Doc.*, II, 441.

³ Anale, XVI, 314.

⁴ Ureche-Simion Dascălul, p. 23, aparat.

⁵ *Arh. ist.*, I, 1, 170.

⁶ *Descriptio Moldaviae*, p. 80.

⁷ Rosetti, *Bohotinul*, p. 217.

⁸ *Ibid.*, p. 219, no. XXXII și XXXIII.

⁹ Bogdan, *Doc.*, I, 84.

¹⁰ Vezi doc. din 28 Aprilie, 11 Iunie și 2 Noembrie (Bogdan, *Doc.*, I, 78-9, 81 și 86).

tățile, vtori comis; în 1465 Martie 3 îl găsim ca vel comis în locul lui Ion Boureanul făcut pârălab de Neamț¹.

Rangul ierarhic. Ca rang ierarhic, comisul e inferior tuturor dregătorilor cercetați până acum. În listele de martori a documentelor secolului XV el vine aproape întotdeauna la urmă și e citat, în general, după stolnic². Aceiași situație are el și mai târziu, după cum rezultă din spusele lui Miron Costin³ și Dimitrie Cantemir⁴.

Subalternii. Din analiza documentului cu data 12 Septembrie 1464 rezultă, după cum am văzut, că cel de al doilea comis citat în lista de martori, trebuie să fi fost vtori comis. Acest subaltern avea de fapt grijă de grajdurile domnești, vel comisul servind, ca și ceilalți mari dregători, numai la solemnități și zile deosebite⁵. Nu se constată documentar și existența unui trei comis în secolul XV; dat fiind că Brzeski îl menționează pe vremea lui Lăpușeanu⁶, e foarte posibil că el să fi existat încă din secolul anterior. Vtori și trei comisul erau ajutați de mai mulți comișei, a căror număr nu se poate fixa din lipsă de știri. Prima mențiune cunoscută nouă despre acești comișei e în documentul din 22 Martie 1507 prin care se spune că Ștefan cel Mare a dăruit jumătate de sat din Bătinești „lui Harvat biv comișei“ (Харватъ бывшомъ комншелем)⁷. O carte domnească din 21 Decembrie 1573 ne vorbește de un Lazăr comișel (Лазор комншел) care câștigă un proces⁸; o alta din 9 Iunie 1607 în-tarește lui Petre comișel (Петри комншел) mai multe cumpără-

¹ Bogdan, *Doc.*, I, 88. — Aceiași explicație propunem și pentru comisul Barsu (Барс комнес) din documentul cu data 18 Iulie 1470 (Bogdan, *Doc.*, I, 155-6), vel comis în acest timp fiind Neagu care revine în această calitate și în alte documente din această vreme. Barsu e, după toate probabilitățile, un subaltern sau un biv vel comis.

² Excepție fac două documente, unul din [15 Iunie] 1456 (Hurmuzaki, II, 2, 669-70; cf. Uljanickij, 86-8), și celălalt din 12 Septembrie 1464. În cel dintâi înșirarea martorilor e făcută — se pare — cu totul arbitrar: comisul Ezereanu precede pe stolnic, pe doi spătari, pe vornic și pe ceașnic. Schimbarea ordinii s'ar putea explica dacă admițem că Ezereanu avea importanță prin neamul său (cf. cazul similar din Țara-Românească al comisului Dănciu Craiovescu care precede în lista de martori, pe spătar, vistier, paharnic.) — În documentul din 12 Septembrie 1464 excepția credem că e numai aparentă deoarece Luca stolnicul și Neagu comisul care urmează după Ion vel comis par a fi în realitate dregători subalterni: vtori stolnic și vtori comis. (Bogdan, *Doc.*, I, 84).

³ *Arh. ist.*, I, 1, 170.

⁴ *Descriptio Moldaviae*, p. 79-80.

⁵ *Ibidem.*, p. 80.

⁶ *Vechile cronice*, p. 233: „Comiși adecă koniuszy, trei“ (id est: vel, vtori și trei comis).

⁷ *Ispisoace*, I, 47-51.

⁸ *Surete*, II, 274.

turi de moșie în Băseani¹. La 12 August 1619, între martorii la o vânzare de moșie e și „Doniț comișel”².

În afară de acești mici subalterni dela curtea domnească, erau și comișeii din sate, împărțiți pe cete, cu câte un vâtaf în frunte și care ascultau de marele comis. Ni s'a păstrat o carte domnească dela Gaspar Gratiani cu data 15 Martie 1620 prin care acestă comunică lui Pătrașco Bașotă din Bodești „că s'au jeluît sluga noastră Lupul Prăjescul pre Ionașco vâtaf de comișei din Uscăți, zicând că i-au arat Ionașco... o bucată de hotar”³. Amănunte asupra acestor comișei lipsesc din cauza insuficienței știrilor documentare.

Despre veniturile marelui comis, documentele secolului XV nu ne dau nici o lămurire. Dimitrie Cantemir ne spune că are „un anumit venit” dela fânul cosit în Braniște⁴. În afară de aceasta, mai ia pe fiecare an câte două zeci de galbeni morărit dela morile de pe Siret⁵. Intrucât se poate aplica această ultimă știre secolului XV, rămâne s'o dovedească documentele ce se vor mai găsi.

Originea. Titlul de comis neîntâlnindu-se la Unguri, Ruși și Poloni, supoziția cea mai probabilă este că el a fost luat de Moldoveni din Țara-Românească, a cărei organizare administrativă era mai veche.

¹ *Ispisoace*, II, 61.

² *Ibid.*, 130. Vezi și cartea domnească din 30 Maiu 1621 dată de Alexandru Iliăș lui Cristea aprodul spre a-și apăra moșia de către „Cristea comișelul” (*Surete*, II, 189).

³ *Ispisoace*, III, 134. Revine și în documentul din 29 Aprilie 1620 (*ibid.* 136) prin care domnul hotărâște să se facă hotărnicie spre a se curma neînțelegerca. Într'un document posterior, Ionașcu, deși vâtaf de comișei e numit totuși nu.nai „comis de în Uscăți” (*ibid.* 136).

⁴ *Descriptio Moldaviae*, p. 80.

⁵ *Ibidem.*

STRATORNICUL SAU POSTELNICUL.

Țara-Românească. Cităm împreună aceste două denumiri, deoarece, după cum vom arăta mai jos, ele se referă la unul și același dregător. Cea dintâi mențiune despre stratornic este într'un document din 1443 prin care Basarab întărește mănăstirii Cutlumuz stăpânirea peste moșiile ei din Țara-Românească : ultimul dintre martori e „Dumitru stratornic“¹. A doua oară îl întâlnim în documentul din 15 Aprilie 1456, în care „Radul stratornic“ e deasemenea ultimul dintre martori². În actele următoare acest dregător revine în mod curent, uneori singur, de cele mai multe ori însă câte doi împreună și citați de obicei la sfârșitul listei de martori.

Postelnicul e pomenit pentru întâia oară într'o scrisoare din 2 Martie 1460 a lui Dan pretendentul adresată Brașovenilor. Printre boierii care-l însoțesc și al căror nume se află în zisa scrisoare, este și „Apostol magister lectorum“³, adică Apostol postelnicul. A doua oară întâlnim pe postelnici, căci sunt doi ca și stratornicii, în hrisovul din 17 Ianuarie 1483. La sfârșitul listei de martori, iarăși deci la fel ca stratornicii, sunt citați „Colțea și Rodea postelnici“⁴. De aci înainte postelnicul sau, foarte adesea, postelnicii sunt printre dregătorii martori obișnuiți.

S'a admis până acum în istoriografia noastră că stratornicul și postelnicul erau doi dregători diferiți, primul având rolul de conducător de armată, general, cel de al doilea purtând grija patului domnesc, corespunzând așadar șambelanului din apus⁵.

¹ Originalul la M-rea Cutlumuz din Athos. Copie fotografică la profesorul G. Millet, Paris.

² *Arh. ist.* I, 1, 142.

³ Bogdan, *Brașovul*, 326; cf. Hurmuzaki, XV, 53-4.

⁴ Lapedatu, *Viad.* 71.

⁵ Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, I, 253; Acelaș, *Ist. Rom. în chipuri și icoane*, II, p. 150-1; Acelaș, *Scrisori de boieri*, p. II-III; Acelaș, *Hist. des Roum.* p. 114-7; cf. Hurmuzaki, XV, 189, nota 4.

Din cercetarea documentelor am ajuns însă la altă concluzie anume că *stratornic și postelnic sunt două denumiri pentru unul și acelaș dregător*. Să dovedim mai întâi această afirmare.

Dela început e interesant de relevat faptul că aceste două titluri nu le-am întâlnit niciodată împreună. În documentele în care apare stratornicul, nu găsim pe postelnic și viceversa. Pe de altă parte, se constată în documentele dela sfârșitul secolului XV o ciudată alternanță a acestor două titluri: ele sunt purtate în mod succesiv și la mic interval de unul și acelaș boier. Iată un exemplu caracteristic: La 13 Iulie 1482 găsim într'un document pe „Colțea și Rodea stratornici”¹; la 17 Ianuarie 1483: „Colțea și Radea (recte: Rodea) postelnici”²; la 12 Mai 1483: „Colțea stratornic”³; la 1 Iunie 1483: „Colțea și Rodea postelnici”⁴; la 5 Aprilie 1485: „Colțea postelnic”⁵; la 31 Iulie 1487: „Colțea și Negru postelnici”⁶; la 27 Noemvrie 1487: „Neagu și Rodea postelnici”⁷. Cu alte cuvinte: Colțea e numit întâi stratornic; la șase luni după aceia postelnic; peste două luni iar stratornic și la urmă din nou postelnic. Tot așa și Rodea: La început e stratornic, după aceia postelnic, apoi din nou stratornic și la urmă iar postelnic. Cum se explică o asemenea alternanță la interval așa de scurt? Dacă s'ar fi schimbat domnia între timp, s'ar putea spune că a avut loc cu acest prilej o mutare între dregători, deși în forma în care e arătată, o astfel de mutare ar părea cu totul ciudată. Dar această explicație nu poate fi invocată, deoarece în intervalul 1482-1496 e acelaș domn: Vlad Călugărul. Așadar, alternanța nu poate fi explicată printr'o „mișcare” a dregătorilor, rezultat al unei noi domnii. Pe de altă parte nu vedem ce l'ar fi putut îndemna pe Vlad Călugărul să facă pe acelaș boier și la un interval așa de scurt, în două rânduri postelnic și în două rânduri stratornic. Explicația cea mai probabilă este că avem de a face cu două titluri deosebite, pentru una și același dregătorie după cum în Moldova, în cancelaria domnească din timpul lui Ștefan se întrebuițau două titluri: ceașnic și paharnic pentru a designa pe acelaș dregător. Această concluzie capătă și următoarea confirmare documentară: *Dascălii slovenești dela școala domnească din București traduc pe stratornic prin postelnic*. Ni s'a păstrat un document slav din 29 Ianuarie 1500, dela Radul cel Mare, împreună cu traducerea sa românească, făcută în 1754 de Lupu dascălul slo-

¹ Lapedatu, *Vlad*, 71.

² *ibid.*

³ *ibid.*

⁴ Venelin, 124-6.

⁵ Ștefulescu, *Doc.*, 26.

⁶ Lapedatu, *Vlad*, 72.

⁷ Ștefulescu, *Doc.*, 29.

venesc dela zisa școală¹. În această traducere, titlul de „stratornici” dat lui Radul și Dragomir în actul slav, este redat de către traducătorul oficial prin „postelnici”. Ceea ce dovedește că ambii termeni sunt echivalenți. Odată dovedit acest lucru, alternanța titlurilor postelnic și stratornic aplicate unuia și aceluiaș boier, nu mai prezintă nicio particularitate. Ambele însemnând acelaș lucru, fiind echivalente, alternanța lor nu înseamnă o schimbare de dregătorie ci numai una de titlu, pur formală. Colțea și Rodea rămân deci fără întrerupere postelnici sau stratornici, iar nu postelnici și stratornici. Un fenomen similar, după cum am spus, întâlnim în Moldova, în timpul lui Ștefan cel Mare: unul și acelaș boier e numit când ceașnic, când paharnic².

Numele. În documentele slave întâlnim formele *постелникъ* și *страторникъ* (plural: *постелници* și *страторници*) având uneori adăugată și particula *vel* (*великъ*)³. În documentele latinești acestor titluri le corespund „magister lectorum”⁴ și „cubicularius”⁵.

Atribuția postelnicului reiese atât din numele său slav (dela *postel*, *pat*) cât și din cel latin: el era dregătorul care avea grijă de patul și de odaia de culcare a domnului. Corespunde așadar dregătorului numit în actele latine ale Ungariei „cubiculariorum regalium magister”⁶, la Croați postelnic⁷, la Bizanț *ὁ παρακοιμώμενος τοῦ κοιτῶνος*⁸, etc.

Del Monte descrie atribuțiunile postelnicului în felul urmă-

¹ Ambele la mănăstirea Cutlumuz, Athos. Cōpii fotografice la profesorul G. Millet, Paris.

² Așa de pildă, Ion ceașnicul din 2) Septembrie 1479 (Bogdan, *Doc.* I, 235) e numit paharnic la 17 Aprilie 1480 (*ibid.* I, 239), apoi iar ceașnic la 27 Mai 1480 (*ibid.* I, 241), din nou paharnic la 1 Februarie 1481 (*ibid.* I, 249) și în cele din urmă tot ceașnic (15 Oct. 1481: *ibid.* I, 259).—Un alt caz similar, de titluri duble pentru una și aceeași dregătorie este cu *vornicii de gloată* și *vornicii de poartă*.

³ Termenul preadstatel *прѣдстател* care se întâlnește în două documente de pe vremea lui Matei Basarab (1634 Iulie 30: *пан констандин великин прѣдстател*, Ștefulescu, *Doc.* 464 și 1634 Decembrie 25: „Drăgușin și Constantin vtori preadstateli”, Iorga, *Doc. Cantacuzino*, 7–8) e o manifestare sporadică, izolată a diacilor din cancelaria domnească. Cuvântul înseamnă textual „cel ce stă înaintea” și arată o atribuție a postelnicului care într’adevăr sta în divan înaintea domnului, ținând în mână toiagul său de argint; cf. Paul de Alep: Marele postelnic care poartă toiagul de argint *înaintea domnului* (ed. Belfour, I, p. 75–6 cf. *Arh. ist.* I, 2, 75); interpolația atribuită lui Misail călugărul: postelnic mare dvorbitoriu *înaintea domnului* (Ureche-Simion Dascălul, p. 22. aparat); Miron Costin: postelnicul *precede* pe domnitor. (*Arh. ist.* I, 1, 170). Termenul *прѣдстател* a fost alcătuit de diaci, ținând seamă de zisa atribuție a postelnicului.

⁴ Documentul din 2 Martie 146) (Bogdan, *Brașovul*, 326; cf. Hurmuzaki, XV, 53–4).

⁵ Hurmuzaki, XV, 152.

⁶ Akos v. Timon 174–5; cf. Bartal, p. 398.

⁷ *Staat*, I, 14–15; Jireček, *Serben*, I, 126–7.

⁸ Pseudo-Codinos, p. 34; cf. Bury, 124–5.

tor: „Marele postelnic adică șeful suprem al curții sau mareșalul țării. Mai înainte era o dregătorie de mare demnitate, cinste și folos. . Datoria postelnicului e să introducă persoanele importante la domn. El determină audiența domnului... sub protecția lui sunt multe orașe care acum a's cu totul deșarte”¹. Postelnicul având în grija sa camera de culcare a domnului, fiind așadar prin natura atribuțiilor sale un dregător intim al acestuia, era designat să servească și ca introducător al celor cari aveau de vorbit cu domnul. În aceeași calitate, postelnicul primea și pe trimișii sau ambasadorii străini; era obligat deci să cunoască limbile străine,

Foarte adesea, în lista de martori dela sfârșitul documentelor sunt citați la un loc câte doi postelnici sau stratornici. Astfel la 15 Ianuarie 1467 găsim pe „Stan și Radul stratornici”², la 3 Aprilie 1472: „Pârlitul și Petre stratornici”³; la 12 Iunie și 25 Iulie acelaș an: „Drăghici și Jitian stratornici”⁴. Am arătat mai înainte documentele în care revin postelnicii Colțea și Rodea; în afară de acestea se mai pot aduce încă multe alte exemple. Cum se explică prezența a câte doi dregători de acelaș fel în listele de martori? De data aceasta nu mai putem invoca practicile de cancelarie amintite la începutul acestei lucrări; din felul cum sunt citați Colțea și Rodea, Drăghici și Jitian se vede limpede că ambii postelnici sau stratornici erau în funcție în acelaș timp și egali în grad. Căci nu se poate admite ca diacul să fi trecut în mod constant pe marele postelnic la un loc cu un subaltern al lui. Ar fi un caz unic în diplomația noastră. Explicația cea mai plauzibilă e că avem de a face cu o dregătorie dublă: erau doi postelnici sau stratornici, după cum întâlnim uneori doi bani în Oltenia sau doi vornici în Moldova, dela 1560 înainte.

În privința felului cum își împărțeau munca acești doi dregători, n'avem știri. E posibil să-și fi exercitat atribuțiunile sau pe rând fiecare, câte un anumit timp, sau simultan. De altfel această situație nu a durat mult. Se pare că de pela 1525-30 înainte, unul din cei doi postelnici sau stratornici a fost suprimat, rămânând un singur dregător de acest fel⁵.

Rangul ierarhic. Între marii dregători citați ca martori în do-

¹ *Mag. ist* V, 47-8.

² Miletič, 125.

³ Venelin, 111-112.

⁴ *St. și Doc.*, VII, 2 -22 și 269.

⁵ În documentul d'n 10 Iunie 1525 găsim între martori pe „Petriman și Mălaiu vel postelnici” (*St. și Doc.*, VI, 455-6); la 28 Aprilie 1528 pe „Dragul și Mihnea vel postelnici” (Ștefulescu, *Doc.* 90). La 22 Mai 1530 e însă numai Badea postelnicul (*ibid.*, 95-6) și de aci înainte nu mai întâlnim câte doi dregători de acest fel în lista de martori.

cumentele secolului XV, postelnicul ocupă întotdeauna ultimul loc. El vine deci ca rang ierarhic după comis¹.

Subalternii. Documentele secolului XV nu menționează nici un fel de subalterni ai marelui postelnic. Credem însă că se poate considera ca în afară de îndoială, existența unui vtorii postelnic și a mai multor postelniceii după analogia cu stolniceii și păhărniceii.

În afară de acești subalterni cari aparțineau curții domnești erau apoi postelniceii sau postelniceii din sate. Îi întâlnim mai rar în secolul XVI, foarte des în al XVII ca hotarnici sau martori la vânzări și cumpărări de moșii. Prima mențiune cunoscută nouă este în documentul din 9 Iunie 1520: Între boierii munteni cari așează hotarul între Țara-Românească și Ardeal, găsim pe Stanciul postelnic din Crasna, pe Albul postelnic și pe Bran postelnic din Polovragi². Într'un zapis din 1619 printre martori figurează: Stanciul post din Padeș și Drocul post. din Lumaș³. Un mare număr de postelnici sunt citați ca martori în actul din 16 Maiu 1632 prin care Leon Vodă confirmă lui Stoica din Urdari, și el postelnic, toate ocinile și țiganii lui. Spre a arăta cât de numeroasă era această breaslă de postelnici, dau numele lor: Vladul post. din Bibești, Barbul post. din Poiana, Necula post. din Stângăcea, Pătrașcu post. din Dâlga, Pătru post. din Salce, Mihal post. din Argetoia, Drăghici post. din Fărcășești, Udriște post. din Roșia, Oprea post. din Rogojel, Staicu post. din Ohaba. În afară de aceștia mai sus pomeniți, Dumitrașco post. din Spineni și Dragotă post, acesta din urmă având țigani și moșie în patru sate⁴. Așadar, într'un singur document sunt pomeniți 13 postelnici, în 13 sate; unii dintre ei au avere frumoasă. În zapisul cu data 24 August 1649 prin care Drăghici din Pleșoi vinde lui Barbu biv vel ban partea lui de moșie din Mărăcini și Târnavă, figurează printre martori nu mai puțin de 10 postelnici⁵. Și astfel de exemple pot fi ușor înmulțite⁶. Acești postelnici formau o breaslă boierească având o organizare pe cete, cu vâtafi în frunte, ca și vistler-niceii, spătăreii. Ei ascultau de marele postelnic.

Veniturile. Despre veniturile acestui dregător nu găsim nici

¹ cf. Paul de Alep, ed. Belfour, I, p. 157: „în sine, un postelnic nu este decât un funcționar secundar“; cf. *Arh. Ist.*, I, 2, 108.

² Hurmuzaki, XV, 244-5.

³ Ștefulescu, *Doc.*, 378.

⁴ *Ibid.*, 450-458.

⁵ *Arh. Ol.*, I, p. 417.

⁶ Vezi de pildă, documentul din 12 Ianuarie 1650, în care, dintre 12 boieri hotarnici, 6 sunt postelnici (Ștefulescu, *Doc.* 545); între cei 24 de boieri jurători citați în actul din 26 Noemvrie 1665 patru sunt postelnici (*ibid.*, 564); cf. doc. din 7 August 1639 (Ștefulescu, *Doc.*, 488-8); 16 Oct. 1642 (*ibid.*, 497-8) etc.

o știre în documentele secolului XV. Del Monte afirmă că „mai înainte“ postelnicul avea mult folos dela dregătoria sa. Acuma însă, zice el, „toate veniturile acestei dregătorii le-a uzurpat domnul“ (Șerban Cantacuzino¹). Din ce constau aceste venituri, Del Monte nu ne spune. El adaogă însă că marele postelnic are „daruri“ dela postelniceii din țară¹.

Originea. Cuvântul postelnic este de origină slavă. Miklosich îl constată în vechea slavă: *постельникъ*, în rusă: *постельникъ*, în bulgară: *постельник*, în sârbă: *постельник* și în cehă: *postelnik*, având peste tot același înțeles de chambellan, Bettmeister, Kämmerer². Nu am constatat un dregător cu acest nume la Bulgari, deși termenul există³.

În privința originii termenului *stratornic* părerile sunt împărțite: D. Candrea crede că el poate fi explicat din românescul *strat*⁴ care în vechea noastră limbă are și înțelesul de pat⁵. Și fiind înțelesul cuvântului *strat*, asimilarea *stratornicului* cu *postelnicul* nu mai surprinde. Explicația domnului Candrea—dacă e exactă—constituie și o confirmare filologică a argumentelor, hotărâtoare de altfel, expuse mai sus, în sprijinul identității *stratornic*=*postelnic*.

D. Iorga este de altă părere. După domnia sa, *stratornic* este bizantinul *strator* (*στράτωρ*) căruia Slavii i-au adaogat apoi sufixul *-nic*. Dela Slavii de sud — d. Iorga nu precizează care a-nume — l-am luat apoi noi⁶.

Între aceste două explicații ezităm. Aceia a d-lui Candrea, oricât ar servi tezei ce susținem, prezintă, se pare, dificultăți de ordin filologic⁷. Părerea d-lui Iorga e mult mai probabilă din acest punct de vedere.

În ce privește dregătorul cu acest nume, întâlnim la Bulgari pe *strator*, având însă după Jireček atribuțiile *comisului* nostru⁸. La Sârbi nu se constată un dregător cu acest nume⁹. În cazul când se admite un împrumut din bulgară, rămâne să se explice cum de s'a dat acest titlu la noi unui dregător cu atribuțiuni diferite de acelea ale dregătorului bulgar respectiv.

¹ *Mag. ist.* V, 48.

² Miklosich, *Dictionnaire...* p. 600-1.

³ Jireček, *Bulgaren*, 386.

⁴ Comunicare orală pe care mi-a făcut-o în 1922.

⁵ Tikin, p. 1510. Și în limba de azi și-a păstrat acest înțeles (*ibidem*).

⁶ *Hist. des Roumains*, p. 114-7 și *Ist. Rom. în chipuri și icoane*, II, 150-1.

⁷ Trebuie să admitem un sufix or+nic (cf. *statornic*, *datornic*, *agiutornic*) similar lui -arnic din *slugarnic*, *ulișarnic*, *ospătarnic*. G. Pascu, *Sufixe românești*, Buc. 1916, p. 335-7 nu are acest sufix -ornic, ci numai pe -arnic.

⁸ Jireček, *Bulgaren*, 386.

⁹ Jireček, *Serben*, p. 127; cf. Acelaș, *Staat*, I, 14-15.

Moldova. Prima dată întâlnim pe postelnic în documentul din 1408 prin care Alexandru cel Bun donează bisericii sfânta Paraschiva din Roman două sate. Ultimul dintre martori este Stan postelnic¹. O situație identică, ca loc în lista de martori, are acest boier și în documentele următoare, din 18 Aprilie² și 18 Noemvrie 1409³, numai cu deosebirea că el cumulează acuma și funcția de vistiernic. În actele următoare postelnicul e unul din martorii obișnuiți.

Numele. Documentele slave dau acestui dregător numele постелникъ; într'un document latin se întrebuițează același termen: postelnig⁴; într'alte două, găsim pe cel echivalent cubicularius⁵.

Atribuțiile. Despre atribuțiunile lui nu aflăm știri în documentele secolului XV. Identitatea ca nume cu dregătorul respectiv din Țara-Românească e un indiciu că el trebuia să aibă și atribuții asemănătoare cu ale acestuia. Într'adevăr, Macarie, în cronică sa, definește pe postelnic ca „păzitorul patului domnesc“ (царскаго же чрхтога хранитель)⁶, deci la fel ca în Țara-Românească. Aceasta a fost atribuția *esențială și inițială* a postelnicului; la ea s'au adăugat apoi și altele, după cum ne arată izvoarele narrative ulterioare. De fapt aceste izvoare nici nu pomenesc de atribuția amintită, deoarece în vremea lor, ea nu mai era îndeplinită de către marele postelnic, ci de subalternii săi. Astfel, Bandini dă următoarea definiție: „postelnik nimirum prefectus aulae“⁷. Interpolarea atribuită lui Misail Călugărul îl descrie ca „dvorbitoriu înaintea domnului... părcălab de Iași și tâlmaciu de limbi străine“⁸. Știri prețioase aflăm la Miron Costin. Iată ce spune el: „Marele postelnic, ceea ce în Polonia se numește marszalek. Cuvântul postelnic derivă dela постел adevărat, fiindcă acest funcționar posedă prerogativa de a intra în orice timp în camera principelui ceea ce nu se cade nimănui. Postelnicul precede pe domnitor, purtând în mână un toiag masiv de argint. El judecă toată curtea domnească, pe aprozi, pe curteni și pe Turci, fiind dator a ști și turcește. Se bucură de venitul părcălabiei Iașilor“⁹. Cu privire la spusese lui Miron Costin trebuie să facem două observațiuni. Cea dintâi privește felul cum explică el numele postelnicului. Acesta se numea astfel nu fiindcă avea dreptul să intre oricând în camera domnului, ci din cauza atribuției sale inițiale de „păzitor al patului

¹ Melchisedec, *Roman*, 101-2.

² *Arh. ist.* 1, 2, 11-12.

³ Wickenhauser, *Moldava* 56.

⁴ Documentul din 1468 Iulie 10 (Bogdan, II, 229; cf. Hurmuzaki, XV, 67.)

⁵ Bogdan, *Doc.* II, 441 și 470-1.

⁶ *Vechile cronice*, p. 153 și 209.

⁷ *Anale*, XVI, 313.

⁸ Ureche-Simion Dascălul, p. 22, aparat.

⁹ *Arh. ist.* 1, 1, 170.

domnesc¹, din care rezultă tocmai zisul drept. Cea de a doua observație privește echivalența pe care o afirmă Miron între postelnicul moldovean și mareșalul polon. Am arătat mai înainte (p. 34-5) că acestui dregător polon îi corespundea în Moldova, în secolul XIV, vornicul. În timpul lui Ștefan, în secolul XV, egalitatea mareșal = vornic e dovedită documentar¹.

Deasemenea Brzeski care scrie pe la 1566 spune că vornicul țării de jos face pe lângă domn și slujba de mareșal². Cum se face atunci că spre sfârșitul secolului XVII, Miron Costin arată corespunzând mareșalului pe postelnic, nu pe vornic. Explicația, pe care o prezentăm însă cu titlul de ipoteză, nu de certitudine, credem că e următoarea: Vornicia dublându-se, o parte din atribuțiile ei, anume dreptul de judecată asupra curții domnești după ce fusese lăsat la început unuia din cei doi vornici—situația constatată în timpul lui Brzeski. — a trecut apoi asupra postelnicului. Aceasta s'a făcut probabil spre a nu se nemulțumi celălalt vornic. Dar cum justiția asupra curtenilor era o atribuție esențială a mareșalului polon³, cum pe de altă parte, acest dregător avea și o altă atribuție asemănătoare cu postelnicul nostru⁴, echivalarea celor doi termeni s'a impus în mod natural lui Miron Costin. De aceea afirmă el că postelnicului nostru îi corespunde mareșalul polon.

Față de Miron Costin, Dimitrie Cantemir dă câteva amănunte noi: „Postelnic mare, șeful suprem al curții, conduce toată curtea și are sub comanda sa pe toți curtenii interni; este șeful curterilor militare de Constantinopol și de Crimea care se chiamă beșlii. În sfat, la drept vorbind, n'are nici scaun, nici glas, este totuși admis foarte adeseori și aceasta cu voia celorlalți sau din porunca Domnului. În acest caz ei este oarecum reprezentantul Domnului și caută ca ceilalți consilieri să decidă de trebuințele țării cât mai repede și după dorințele Domnului. Are administrarea Iașilor și judecă pe cetățenii lui. Ca semn al demnității sale poartă la curte un toiag de argint”⁵. Evident, prețioasele amănunte pe care ni le dă Cantemir, de altfel ca și Miron Costin, nu se pot aplica postelnicului din secolul XV, decât sub rezervă, întrucât ele vor fi verificate prin documentele acelei epoci. Remarcăm în privința aceasta că niciunul din aceste două izvoare narrative nu arată atribuția inițială a postelnicului.

Am văzut că în Țara Românească se constată câte doi postelnici; avem adică de a face cu o dregătorie dublă. În Moldova

¹ Vezi mai sus p. 35.

² *Vechile cronice*, p. 233.

³ Cromer, 115-6.

⁴ Primea pe ambasadorii străini. (Cromer, 115-6).

⁵ *Descriptio Moldaviae*, p. 78-9.

nu e aceeași situație. Aci, marea majoritate a documentelor au în lista de martori dregători, numai un singur mare postelnic. Se întâlnesc și câteva excepții, anume în timpul domniei comune a lui Iliș și Ștefan. Astfel, în documentul din 17 Iulie 1436 găsim pe Stanciul postelnic în locul al 9-lea și pe Șteful postelnic în al 13-lea¹. Din anul 1442 avem două documente de acest fel. În primul, cu data 8 Martie, ambii postelnici au numele de Stanciu²; în cel de al doilea, din 10 August, apare în locul al 11-lea, Stanciul postelnic, iar la urma listei de martori, Radul postelnic³. Aceste documente se pot explica în două chipuri: 1) Sau avem de a face cu doi dregători de același fel, fiecare din coregenți avându-l pe al lui (cf. mai sus, p. 81-2). 2) Sau unul din cei doi postelnici era ieșit din funcție (*biv* vel postelnic) și diacul a omis să adauge particula respectivă. Oricare ar fi explicația adevărată, cert e însă că în afară de zisa domnie comună, se constată numai câte un singur mare postelnic în funcție.

Rangul ierarhic. Cu privire la rangul lui ierarhic aflăm, din studiul documentelor, următoarele: În epoca lui Alexandru cel Bun, postelnicul apare, în marea majoritate a cazurilor, ca *ultimul din lista de martori*. Cităm documentele din 1408⁴, 18 Aprilie⁵ și 18 Noiembrie 1409⁶, 15 Februarie⁷ și 22 Septembrie 1410⁸, 15 Octombrie 1426⁹, 8 Iulie 1428¹⁰, 1 Iunie¹¹ și 1 Septembrie 1429¹², 23 Decembrie 1430¹³ și 6 Februarie 1431¹⁴. În intervalul dintre moartea lui Alexandru și suirea pe tron a lui Ștefan, locul postelnicului nu mai are stabilitatea din epoca anterioară. Câteodată, el apare tot ca ultimul din lista de martori¹⁵:

¹ Hurmuzaki I, 2, 870.

² *Arh. ist.* I, 1, 74-5.

³ *Ispisoace*, I, 13-14. — Zancea postelnicul de care ne vorbește un document din 13 Martie 1522 și pe care nu l'am găsit nici în divanul lui Ștefan, nici al predecesorilor săi imediați, trebuie să fi fost vtori postelnic sau postelnicel. Ca să fie tot una cu „Zanciul post, (dacă lectura lui Codrescu, *Uricarul*, X, 226-7 nu e cumva greșită, în locul de „Stanciul“) din documentul cu data 3 Ianuarie 1435 (*ibid.*), ni se pare puțin probabil.

⁴ Melchisedec, *Roman*, 101-2.

⁵ *Arh. ist.*, I, 2, 11-12.

⁶ Wickenhauser, *Moldava*, 56.

⁷ *Ibid.*, 56-7.

⁸ *Surețe*, I, 1-2 și *Arh. ist.*, I, 2, 12.

⁹ Iorga, *Ostași*, p. 131-2.

¹⁰ *Arh. ist.*, I, 1, 121.

¹¹ *Ibid.*, 121-2.

¹² Ms. Acad., no. 4606, f. 8.

¹³ *Ibid.*, f. 13.

¹⁴ *Arh. ist.*, I, 1, 122-3.

¹⁵ Vezi, de pildă, documentele din 1448 Septembrie 22 (Uljanickij, 70-1; pentru dată vezi Giurescu, *Cronologie*, p. 743-4); 1451 Iulie 31 (Pârvan, *Alexăndrel*, 119); 1452 Septembrie 7 (*ibid.*, 120); 1455 Februarie 8 (*ibid.*, 125); 1456 Iunie 29 (Hurmuzaki, II, 2, 679-80; cf. Kaluzniacki, 36-9).

aceste cazuri constituie însă acum minoritatea. Uneori, el precede pe ceașnic, stolnic și comis¹, ba chiar pe vistier și spătar². Câteodată e intercalat între unii din acești dregători³; în sfârșit, arareori găsim pus după el chiar și pe un vornic⁴. Această variație se explică prin faptul că înșirarea martorilor nu se făcea numai după ordinea lor ierarhică, ci ținând seamă și de alte considerente (vezi mai sus p. 12-13).

În documentele lui Ștefan cel Mare, în marea majoritate a cazurilor, postelnicul urmează vistierului și precede pe ceașnic, stolnic și comis. Uneori e precedat și de ceașnic⁵, alteori și de stolnic⁶: acestea însă, precum și alte foarte rare variații⁷, sunt excepții. — În rezumat, se pare că evoluția postelnicului ca rang ierarhic a fost, în secolul XV, următoarea: În timpul lui Alexandru cel Bun, el e, ca și în Țara Românească, ultimul dintre dregători; după moartea acestuia însă, postelnicul câștigă în importanță spre a ajunge pe vremea lui Ștefan cel Mare să intreacă pe paharnic, stolnic și comis.

Subalternii. Întocmai ca și la celelalte dregătorii, și atribuția marelui postelnic de păzitor al patului domnesc ajunge cu timpul să fie îndeplinită în mod obișnuit de subalternul său tvori postelnic. Avem, în privința aceasta o mărturie, e dreptul târzie, dar clară, din letopisețul lui Miron Costin. Vorbind de firea lui Miron Barnovski, cronicarul spune următoarele: „Era Barnovski vodă om cu frica lui Dumnezeu de carele mărturisă Toma vornicul, fiind postelnic al doile la dânsul, că în multe nopți l'au zărit pren miezul nopței ingenunchiat înaintea icoanei,

¹ Vezi, de pildă, documentele din 1436 August 17 (*St. și Doc.*, XIX, 11); 1443 Mai 28 (*Surete*, V, 115-6); 1454 August 25 (O. Popescu, 8-9); 1455 August 29 (Rosetti, *Bohotin*, 201).

² Vezi, de pildă, documentele din 1442 Mai 8 (*Arh. ist.*, I, 1, 123); 1443 Martie 6 (Hurmuzaki, I, 2, 880) 1456 [Iunie 15] (Hurmuzaki, II, 2 669-70; cf. Uljanickij, 86-8).

³ Vezi, de pildă, documentele din 1442 August 10 (*Ispisoace*, I, 13-14); 1447 Octomvrie 10 (*Surete*, V, 118); 1453 Februarie 23 (*St. și Doc.*, V, 393-4; cf. *Uricar*, XX, 98-100); 1453 Iulie 20 (Pârvan, *Alexândrel*, 123); 1455 (Hurmuzaki, II, 2, 659).

⁴ Vezi documentele din: 1436 Iunie 24 (*Ispisoace*, I, 9-11; cf. *Uricarul* XIV, 59-61); 1437 August 19 (Uljanickij, 54-5); 1438 Ianuarie 17 (*St. și Doc.*, VI, 125); 1439 Martie 12 (*Uricarul*, XVIII, 13-14); 1439 Mai 10 (*Uricarul*, XVIII, 17-18); 1439 Iulie 2 (Hurmuzaki, I, 2, 876, cf. Uljanickij 57-8); 1443 Mai 18 (*Ispisoace*, I, 17-18). — E posibil ca unii din acești vornici să fie vornici de gloată sau de poartă.

⁵ Vezi, de exemplu, documentele din 1466 Februarie 18 (Bogdan, *Doc.*, I, 93); 1466 Septemvrie 15 (*ibid.*, 111-112); 1467 Ianuarie 10 (*ibid.*, 119); 1470 August 10 (*ibidem.*, II, 310).

⁶ Vezi de exemplu, documentele din 1466 Iunie 21 (*ibid.* I, 104); 1487 Octomvrie 7 (*ibid.*, I, 305).

⁷ De pildă: 1) postelnicul precede pe vistier: document din 1457 Septemvrie 8 (*ibid.*, I, 3-5); 1457 Septemvrie 13 (*ibid.*, II, 258). 2) postelnicul precede pe spătar și vistier: document din 1458 Martie 13 (Bogdan, *Doc.*, II, 261-3),

la rugă, cu mare oserdie¹. Din secolul XV nu avem știri despre acest subaltern, nici despre postelniceii²; și fără aceasta însă, credem că existența lor trebuie considerată ca sigură. Se poate să fi existat și un postelnic al treilea.

Veniturile. În privința veniturilor marelui postelnic, atât Miron Costin cât și Dimitrie Cantemir spun că el era și pârălăbii. Un izvor de venit constituia apoi și faptul că acest dregător servea și de interpret sau tâlmaciu, precum și de introducător la domn. Particularii cari aveau nevoie de el în această calitate, îi răsplăteau, desigur, osteneala. În secolele XIV și XV când domnii erau pământeni, boierii li se puteau adresa deadreptul, în limba românească. Din secolul XVII înainte însă când între domni sunt unii cari nu știu bine românește, cererile boierilor trebuiau să treacă pe la postelnic și aceasta nu se făcea degeaba. Astfel, pentru domnia lui Gaspar vodă găsim o interesantă însemnare în izvodul de cheltuieli a stolnicului Niculache (circa 1628). El spune: „Când au venit Gaspar vodă, dat-am tâlmaciului Nicăi postelnicului o cabaniță cu blană de spinări de răs și cu șlic, făcea amândouă 18 ughi³. — Suma la care se urcau veniturile postelnicului nu poate fi precizată din lipsă de știri.

Originea. Am văzut mai înainte (p. 160) că termenul postelnic se întâlnește și în rusă cu acelaș înțeles ca și la noi. Credem totuși că scriitorii cancelariei moldovene l'au luat din Țara-Românească, întrucât o influență rusă e mai puțin probabilă în epoca de formare a statului moldovenesc.

¹ *Letopisețe*, I, 297.

² Un *Preda postelnicel din satul Lazuri* vinde paharnicului Socol la 25 August 1629 moșie și cu doi rûmâni în sat, în Gemenele. (*Arh. ist.*, I, 1, 15).

³ *Ispisoace*, II, 4.

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIĂȚIUNI ¹

- Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, *Anale*
Seria II² și III.
- Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj. *Anuar*
- Archiv für slavische Philologie. *Archiv*
- Arhiva, Organul Societății Științifice și literare din Iași. *Arhiva*
- Arhivele Olteniei. *Arh. Olt.*
- Bandinus (Codex), publicat de V. A. Urechiă în Analele Academiei, vol. XVI. *Bandini*
- Bartal Antonius, Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae, Lipsa, 1901. *Bartal*
- Baur, General de], Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, publiés par Mr. de B***, Francfort et Leipsic, 1778. *Baur*
- Berneker Dr. Erich, Slavsches etymologisches Wörterbuch, Erster Band (A-L) Heidelberg, 1908—1913. *Berneker*
- Bianu I., Documente românești, Partea I (1576—1629), București 1907. *Bianu, Doc.*
- Bogdan I., Vechile cronic moldovenești până la Urechiă, București, 1891. *Vechile cronic*
- Cronice inedite atinătoare de istoria Românilor, București, 1895. *Cronice inedite*
- Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI, București, 1905. *Bogdan, Brașovul*
- Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I—II, București, 1913. *Bogdan, Doc.*
- Cinci documente istorice slavo-române din Archiva Curții Imperiale din Viena, în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, vol. XI. *Bogdan, Cinci documente*
- Un chrisov al lui Mircea cel Bătrân din 10 Iunie 1415, în Analele Academiei... vol. XXVI, *Bogdan, Un chrisov*

¹ Numai la lucrările citate deseori.

² În cele urmatoare, se specifică numai seria III; celelalte memorii aparțin seriei II.

- Contribuții la istoria Moldovei între anii 1448 - 1458, în *Analele Academiei...* vol. XXIX. *Bogdan, Contribuții*
- Câteva observațiuni asupra îndatoririlor militare ale cneșilor și boierilor moldoveni în secolul XIV și XV, în *Analele Academiei...* vol. XXIX. *Bogdan, Observațiuni*
- Inscripțiile dela Cetatea-Albă, în *Analele Academiei..* vol. XXX *Bogdan, Inscripțiile*
- Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sêc. XV, în *Analele Academiei...* vol. XXX *Bogdan, Răzenii*
- Un document dela Alexandru cel Bun, din 1403, în *Convorbiri Literare*, XXXV (1903) 356—7. *Bogdan, Un Doc.*
- Brezoianu I., Vechile instituțiuni ale României, București, 1882. *Brezoianu*
- Buletinul Comisiei Istorice a României. *Bul. Com. Ist.*
- Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice. *Bul. Com. Mon. Ist.*
- Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale. *Bulletin*
- Bury I. B., The imperial administrative system in the ninth century with a revised text of the Kletorologion of Philotheos, London, 1911. *Bury*
- Cancel P., Despre rumân și unele probleme lexicale vechi slavo-române, București, 1921. *Cancel. Rumân*
- Cantemir D., Descriptio Moldaviae, ediția Academiei Române, București, 1872. (textul latin). *Descriptio Moldaviae*
- Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor, ident. București, 1901. *Cantemir, Hronicul*
- Caro J., Geschichte Polens, Zweiter Teil, Gotha 1863 (în colecția : Geschichte der europäischen Staaten, herausgegeben von A. H. L. Heeren und F. A. Ukert.) *Caro*
- Codrescu Th., Uricariul, vol. I—XXV Iași 1871—1895. *Uricariul*
- Convorbiri Literare. *Conv. Lit.*
- Cromer M. Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus, et republica regni Polonici libri duo, Colonia, 1578. *Cromer*
- Curtea domnească din Argeș (formează anii X—XVI din Buletinul Com. Mon. Ist.) București, 1923. *Curtea domnească*
- Diehl Ch., Etudes byzantines, Paris, 1905.
- Du Cange, Glossarium mediae, et infimae latinitatis, editio de G. A. L. Henschel, Paris, 1840. *Du Cange*
- Engel, J. Chr. von, Geschichte der Moldau und Walachey, Halle, 1804. *Engel*
- Faql Allah Rashid ed-din, ediția E. Blochet cu titlul: Djami el-Tévarikh. Histoire générale du monde par Fadl Allah Rashid-ed-din și cu subtitlul: Tarikh-i moubarek-i ghazani, Histoire des Mongols, Leyden, 1911.

- Filitti I. C., Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino, București, 1919. *Filitti, Arhiva*
- Evoluția claselor sociale în trecutul Principatelor române, în Arhiva pentru știința și reforma socială, V (1923) No. 1—2.
- Negru-Vodă, în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, t. IV. *Filitti, Negru-Vodă*
- Banii și Caimacamii Craiovei, în Arhivele Olteniei, No. 13. *Filitti, Banii*
- Φωτεινοῦ Δ., Ἱστορία τῆς πάλαι Δακλίας... ἐν Βιέννῃ, 1819, τόμος Γ'. *Fotino*
- Traducerea de Gh. Sion, București, 1860.
- Fustel de Coulanges, Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, t. III (La monarchie franque), ed. 2, Paris, 1905. *Fustel de Coulanges*
- Ghibănescu Gh., Surete și Izvoade, vol. I—IX, Iași, 1906—1914. *Surete*
- Ispisoace și Zapise, vol. I—III, 2, Iași, 1906—1912. *Ispisoace*
- Giurescu C., Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene, București, 1906. *Giurescu, Contribuțiuni*
- Noui contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene, București, 1908. *Giurescu, Noui contribuțiuni*
- Cursul „Descriptio Moldaviae” ținut la Universitate în 1914—5 (editat—cu multe erori însă—de G. Janet.) *Giurescu, Descr. Mold.*
- Despre boieri, București, 1920. *Giurescu, Boier.*
- Despre rumâni, în Analele Academiei, t. XXXV. *Giurescu, Rumâni*
- Câteva cuvinte asupra vechei cronologii românești, în „Convorbiri Literare”, XXXIV, p. 693-714 și 738-745. *Giurescu, Cronologie*
- Giurescu C. C., Les manuscrits roumains de la Bibliothèque Nationale, Paris, 1925. Extrait de la Revue Historique... II (1925) no. 1-3. *C. C. Giurescu, Manuscrits*
- Hasdeu B. P., Istoria critică a Românilor, București, 1875. *Hasdeu, Ist. criti*
- Arhiva istorică a României, t. I-III, București, 1865-7. *Arh. ist.*
- Etymologicum Magnum Romaniae, București, 1898. *Hasdeu, Etym.*
- Cuvente den bătrâni, vol. I, București, 1878. *Hasdeu, Cuvente*
- Hurmuzaki, E. de., Documente privitoare la Istoria Românilor. *Hurmuzaki*
- Iorga N. Studii și Documente cu privire la Istoria Românilor. *St. și Doc.*
- Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, vol. I-II, Gotha, 1905. (în colecția Geschichte der europäischen Staaten, herausgegeben von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesbrecht und K. Lamprecht.) *Iorga, Gesch. d. rum. Volkes*
- Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt, Gotha, 1908-1913. (în aceeași colecție.) *Iorga, Gesch. d. osm. Reiches*
- Histoire des Roumains et de leur civilisation, Bucarest, 1922. *Iorga, Hist. d. Roum.*
- Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie, 2 vol., Bucarest, 1915-1916. *Iorga, Hist. Roum. Trans.*
- Cronicile muntene, în Analele Academiei, t. XXI.
- Istoria Românilor în chipuri și icoane, vol. I-II, București, 1905. *Iorga, Chipuri și icoane*

- Scrisori de boieri, Vălenii de Munte, 1912. *Iorga, Scrisori*
 Ostasi de la Prut..., în Analele Academiei, XXXVI. *Iorga, Ostasi*
 Carpații în luptele dintre Români și Unguri, în Analele
 Academiei, XXXVIII. *Iorga, Carpații*
- Documente privitoare la familia Cantacuzino, București, 1902. *Iorga, Doc. Can-
 tacuzino*
- Isaacsohn S., Geschichte des preussischen Beamtentums von
 Anfang des 15 Jahrhunderts bis auf die Gegenwart, I,
 Berlin, 1874. *Isaacsohn*
- Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii
 creștini, publicată de G. Ioanid, București, 1859. *Istoria*
- Jireček C., Geschichte der Bulgaren, Prag, 1876. *Jireček, Bulgaren*
 Geschichte der Serben, I-II, Gotha, 1911 și 1918 *Jireček, Serben*
 Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien,
 Studien zur Kulturgeschichte des 13-15 Jahrhunderts,
 in Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wis-
 senschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse,
 Band LVI (1912). *Jireček, Staat*
- Kaluzniacki Em., Documenta moldawske i multanskie. We
 Lwowie, 1878. *Kaluzniacki*
- Kern A., Deutsche Hofordnungen des 16 und 17 Jahrhun-
 derts, 2 vol., Berlin, 1905, 1907. *Kern*
- Koch Paul, Die byzantinischen Beamtentitel von 400 bis 700, [†]Koch
 Jena, 1903.
- Kogălniceanu M., Cronicele Romaniei sau Letopiseșele Mol-
 daviei și Valahiei, București, 1872. *Letopiseșe*
- Krumbacher K., Geschichte der byzantinischen Litteratur, ed.
 2, München, 1897. *Krumbacher*
- Kutrzeba Dr. Stanislaus, Grundriss der polnischen Verfäs-
 sungsgeschichte, Berlin, 1912. *Kutrzeba*
- Laurian A. Treb. și Bălcescu N., Magazinul istoric pentru
 Dacia, vol. V, București, 1847. *Mag. ist.*
- Lapedatu Al., Vlad Vodă Călugărul, București, 1903. *Lapedatu, Vlad*
 Politica lui Radul cel Mare în „Lui Ion Bianu“, Bucu-
 rești, 1921. *Lapedatu, Radul*
- Lavisse E., Histoire de France. t. III, 2, (de Ch. V. Langlois),
 Paris, 1901. *Lavisse*
- Letopiseșul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595)
 întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie Logo-
 fățul și alții de Simion Dascălu, ed. de C. Giurescu,
 București, 1916. *Ureche-Simion
 Dascălu*
- Marele Dicționar Geografic al României, 5 vol. București.
 Marinescu Iulian, Bogdan III cel Orb, București, 1910. *Dicț. Geografic
 Marinescu, Bog-
 dan*
- Melchisedec Episcopul, Cronica Hușilor, București, 1809.
 Cronica Romanului, București, 1874 *Melchisedec, Huși
 Melchisedec, Ro-
 man*

- Meteș Ștefan, Relațiile comerciale ale Țerii-Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea, Sighișoara 1921.
- Miklosich F., Dictionnaire abrégé de six langues slaves, St. Petersburg, 1885.
- Miletič L. și Agură D., **Дакоромѣнитѣ и тѣхната славѣнска писменостѣ** (Daco-Români și literatura lor slavă), Sofia, 1893.
- Minea I., Principatele române și politica orientală a lui Sigismund, București, 1919.
- Urmașii lui Vladislav, București, 1916.
- Nicolaescu St., Documente slavo-române, București, 1935.
- Onciul D., Originile Principatelor române, București, 1899.
- Din istoria României, București, 1906.
- Cursul de istoria Românilor dela Mircea cel Bătrân—Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș, editat de d-ra Belu, București, 1900.
- Datele cronicelor moldovențești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun, în Analele Academiei, t. XXVII.
- Panaïtescu P. P., Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin, în Analele Academiei, Seria III, t. IV.
- Pârvan V., Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă, București, 1904.
- Picot E. și Bengescu G., Alexandre le Bon, Vienne, 1882.
- Popescul Dr. Orest., Câteva documente moldovene, Cernăuți, 1895.
- Popovici G., Stărostia sepenicensă în „Omăgiu lui Titu Maiorescu“, București, 1900.
- Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șeptezeci de ani, București, 1903.
- Pseudo-Codinos în Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn, 1839.
- Pușcariu S., Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element, Heidelberg, 1905.
- Revista Arhivelor.
- Revue Historique.
- Revista Istorică.
- Revista pentru istorie, arheologie și Filologie.
- Rosetti Radu, Pământul, sătenii și stăpâni în Moldova, București, 1907.
- Despre succesiunea domnilor moldoveni dintre Lațc și Alexandru cel Bun, Iași, 1923. (Extras din Viața Românească).
- Russo D., Elenizmul în România, epoca bizantină și fanariotă, București, 1912.
- Meteș, Relațiile*
- Miklosich, Dictionnaire*
- Miletič*
- Minea, Sigismund*
- Nicolaescu, Doc.*
- Onciul, Originile*
- Onciul, Din ist Rom.*
- Onciul, Cursul*
- Onciul, Datele*
- Panaïtescu, Influență polonă*
- Pârvan, Alexăndrel*
- Picot, Alexandre*
- Popescul, Doc.*
- Popovici, Stărostia*
- Prinos, Sturdza.*
- Pseudo-Codinos*
- Pușcariu, Etym.*
- Rev. Arh.*
- Rev. hist.*
- Rev. ist.*
- Rev. ist. arh. fil.*
- Rosetti, Pământul*
- Rosetti, Succesiunea*
- Russo, Elenizmul*

- Schlumberger G., Sigillographie de l'empire byzantin, *Schlumberger* Paris, 1884.
- Semenov Anatol, Die Ursprung und Bedeutung des Amtes des Logotheten in Byzanz, in *Byzantinische Zeitschrift*, XIX (1910), p. 440—9. *Semenov*
- Șincai Gh., *Chronica Românilor* ², t. I, București, 1886. *Șincai*
- Ștefulescu Al., Documente slavo-române relative la Gorj, Târgu-Jiului, 1908. *Ștefulescu, Doc.,*
- Gorjul istoric și pitoresc, Târgu-Jiului, 1904. *Ștefulescu, Gorjul*
- Mănăstirea Tismana, București, 1909. *Ștefulescu, Tismana*
- Istoria Târgu-Jiului, București, 1906. *Ștefulescu T.-Jiu*
- Tanoviceanu I., Contribuțiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni, în *Analele Academiei*, t. XXVII. *Tanoviceanu Contribuțiuni*
- Teodorescu G. Dem., Poesii populare române, București, 1885. *Teodorescu, Poezii.*
- Tiktin Dr. H., Rumänisch-deutsches Wörterbuch. I (1903), II (1911).
- Timon, Akos von —, Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten², Berlin 1904. *Akos v. Timon*
- Tunusli, Ἱστορία τῆς Βλαχίας. Ἐν Βέρονη, 1806. (Frații Tunusli sunt editorii). *Tunusli*
- Traducere de G. Sion, București 1863.
- Uljanickij V. A., МАТЕРИАЛЫ ДЛѢ ИСТОРИИ ВЗАИМНЫХЪ ОТНОШЕНІЙ РУССІИ, ПОЛШКИ, МОЛДАВІИ, ВАЛАХІИ И ТУРЦІИ ВЪ XIV-XV ВВ. (Materiale pentru istoria relațiilor între Rusia, Polonia, Moldova, Tara-Românească și Turcia în secolele XIV-XV.) Moscova, 1887. *Uljanickij*
- Ursu I., Ștefan cel Mare, București, 1925. *Ursu, Ștefan*
- Venelin J., ВЛАХО-БОЛГАРСКИѢ ИЛИ ДАКО-СЛАВЯНСКИѢ ГРАМАТЫ (Documente vlaho-bulgare sau daco-slavone) St. Petersburg, 1840. *Venelin*
- Wickenhauser Fr. A., Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufri, Horodnik und Petrauz, Cernăuți, 1881. *Wickenhauser, Homor*
- Moldava oder Beiträge zu einem Urkundenbuche für die Moldau und Bukowina, Wien, 1861. *Wickenhauser, Moldava*
- Xenopol A. D., *Istoria Românilor* ², vol. III, București, 1914. *Xenopol, Ist. Rom.*
- Zernicki-Szeliga, E. von —, Der polnische Adel, Hamburg, 1900.

Documentele inedite citate în cursul acestei lucrări provin din următoarele depozite :

1. Academia Română, Secția Manuscriselor, București.
 2. Arhivele Statului, București.
 3. Mănăstirile Cutlumuz, Xenofon și Dohiarion din muntele Athos.
- Copii fotografice după documentele din acest ultim depozit se află la profesorul G. Millet, Paris.

CUPRINSUL

	Pagina
Prefață.	V
Introducere	1-5
Izvoarele	6-17
Documentele 6-7. Observațiuni cu privire la în- trebuințarea lor 7-14. Izvoarele narative 14-17.	
Metoda și planul lucrării	18-20
Numele generice ale dregătorilor	21-25
Dregător 21-22. Boier 22. Slugă domnească 22-3. ПРАВИТЕЛЪХ 23. КЛАСТЕЛЪХ 23-24. Ba- rones 24-25.	
Vechimea marilor dregătorii	25-37
Formațiile politice din Țara-Românească în se- colul XIII 25-26. Marile dregătorii instituite de Basarab în Țara Românească, de Bogdan și Lațc în Moldova 26-28. Xenopol și Iorga despre înființarea marilor dregătorii 28-29. Analiza primelor documente românești 29-37.	
Enumerarea dregătoriilor constatate documen- tar până la 1508, respectiv 1504	38-40
Dregătoriile muntene 38-39. Dregătoriile mol- dovene 39-40.	
Banul	40-66
Țara-Românească. Prima mențiune 40-41. Nu-	

mele 41-43. Analiza documentelor care arată mai mulți bani în același timp 45-46. Atribuțiile marelui ban 46 51. Rangul ierarhic 51-54. Subalternii 54-57. Curtea banului 57. Veniturile 58-59. Originea banului oltean. Teoriile lui Hasdeu și Filitti 59-62. Banul datează din prima jumătate a secolului XIV 62-64. Reședința banului 64. Cum se explică lipsa lui din documente între 1421-1468? 65-66.
Moldova. 66.

- Vornicul** 67-90
Țara-Românească. Prima mențiune 67. Numele 67-68. Atribuțiile 68-71. Subalternii 71-73. Veniturile 73-74. Rangul ierarhic 74. Originea lui. Asemănarea cu „palatinus“ și „iudex curiae“ din Ungaria 74-77.
Moldova. Prima mențiune 77. Numele 77-78. Vornicia nu e dublă în secolul XV 78-82. Atribuțiile 82-84. Rangul ierarhic 84-87. Subalternii 87-89. Veniturile 89-90. Originea 90.
- Logofătul.** 91-108
Țara-Românească. Prima mențiune 91. Numele 91. Atribuțiile 91-93. Rangul ierarhic 93-94. Subalternii 94-97. Veniturile 97-98. Originea bizantină a logofătului 98-100.
Moldova. Prima mențiune 100. Numele 100-101. Atribuțiile 101-104. Rangul ierarhic 104. Subalternii 104-107. Veniturile 107-108. Originea 108.
- Vistierul** 109-121
Țara-Românească. Prima mențiune 109. Numele 109. Atribuțiile 110. Rangul ierarhic 110-112. Subalternii 112-113. Veniturile 113. Originea bizantină a vistierului 113-114.
Moldova. Prima mențiune 114. Numele 115. Atribuțiile 115-116. Rangul ierarhic 116-119. Subalternii 119-121. Veniturile 121. Originea 121.
- Spătarul** 122-132
Țara-Românească. Prima mențiune 122. Numele 122. Este spătăria o dregătorie dublă în

secolul XV ? 122-124. Atribuțiile 124. Subalternii 124. Veniturile 125. Originea. Termenul „spătar“ nu e împrumutat din greacă 125-126.

Moldova. Prima mențiune 126-127. Numele 127. Atribuțiile 127-128. Analiza documentelor care arată mai mulți spătari în același timp 128-130. Spătăria nu e dregătorie dublă 130. Rangul ierarhic 130-131. Subalternii 131. Veniturile 131. Originea 131-132.

Paharnicul 133-141

Țara-Românească. Prima mențiune 133. Numele 133. Atribuțiile 133-134. Rangul ierarhic 134. Subalternii 134-135. Veniturile 135-136. Originea 136.

Moldova. Prima mențiune 136. Numele 136-137. Atribuțiile 137. Păhărnicia nu e dregătorie dublă 137-138. Rangul ierarhic 138-139. Subalternii 139-140. Veniturile 140. Originea 141.

Stolnicul 142-148

Țara-Românească. Prima mențiune 142. Numele 142. Atribuțiile 142. Rangul ierarhic 142. Subalternii 143. Originea 143-144.

Moldova. Prima mențiune 144. Numele 144. Atribuțiile 145. Stolnicia nu e dregătorie dublă 145-147. Rangul ierarhic 147. Subalternii 147-148. Veniturile 148. Originea 148.

Comisul 149-154

Țara-Românească. Prima mențiune 149. Numele 149. Atribuțiile 149. Rangul ierarhic 150. Subalternii 150. Veniturile 150-151. Originea 151.

Moldova. Prima mențiune 151. Numele 152. Atribuțiile 152-153. Rangul ierarhic 153. Subalternii 153-4. Veniturile 154. Originea 154.

Stratornicul sau Postelnicul 155-165

Țara-Românească. Prima mențiune 155. Stratornic e tot una cu postelnic. Dovezile 155-157. Numele 157. Atribuțiile 157-158. Postelnicia e dregătorie dublă 158. Rangul ierarhic 158-159. Subalternii 159. Veniturile 159-160. Originea 160.

Moldova. Prima mențiune 161. Numele 161.
Atribuțiile 161-162. Postelnicia nu e dregă-
torie dublă 162-163. Rangul ierarhic 163-164.
Subalternii 164-165. Veniturile 165. Ori-
ginea 165.

Bibliografie și abreviațiuni. 167-172

N. IORGA

DOCUMENTE URLĂȚENE

N. IORGA

DOCUMENTE URLĂȚENE

1.

† Cu mila lui Dumnezeu Io Radul Vvd și Domnu a toată Țara-Rumânească, ficioriul marelui și prea-bunului Radul Vvd, dat-am Domniia Mea aciastă poruncă a Domniei Mele Stoichii cu feciorii lui căți Dumnezeu îi va dărui ca să le fie lor moșie la Broșteniasca, din partea Fetii, a treia parte. Pentru că iaste a lor bătrână și dreaptă moșie și de baștenă.. (*sic*). Apoi după aceia au venit Stoica înaintea Domnii Mele de au dat fetelor lui, anume Stanca i Calea i Gaiță, dintru aciastă mai sus zisă moșie, din partea lui, însă de acum innainte să fie de o frăție cu feciorii Stoicăi, iar după moartea părintelui lor, Stoicăi, nerămăindu-i feciori, iar aciastă mai sus zisă moșie și toate bucatele să le stăpânească fetele Stoicăi ce s'au zis mai sus, Stanca și Calea și Gaiță, iar vânzătoare să nu fie. Și iar să fie lor împreună cu feciorii moșie la Broșteniascə, din partea Goicii a patra. parte. Pentru că iaste a lor bătrână și dreaptă moșie și baștină. Și iar să fie Stoichii și împreună cu feciorii de la Movila Oii până la Micudu, însă la siliște iarăși a patra parte, afară de ce au dat Stoica la moartea lui cui i-au fost voia. Și iar să fie Tatului utoviză (*sic* = Stoichiță ?), însă la siliște din partea Sorii a șaptea parte, însă duprelutindenea, și la apă și la munte și la câmpu. Pentru că iaste a lor bătrână și dreaptă moșie și de baștină. Apoi după aceia au venit Tatul cu frații lui anume Nan i Dridih înaintea Domniei Mele de s'au unit preste toate aceste mai sus zise moșii părțile lor, ca să fie acești trei frați nedăspărțiți în veci de a lor bună voe. Apoi după aceia iar s'au tocmit acești trei frați ce s'au scris, Tatul i Nan i Tridih, cum, după moartea lor de nu va rămănea niciun fecior dentr'inșii parte bărbătească, iar cele mai sus zise moșii să le stăpânească surorile lor anume Sora i Vișa i Dobra, iar vânzătoare să nu fie. Pentru aciasta am dat și Domniia Mea ca

să le fie lor moșiile ohabnice și feciorilor lor și nepoților și strănepoților, și oricăruia dintr'ânșii i s'ar întâmpla mai nainte moarte, vânzătoare să nu fie, ci să fie a lor, și de nimenea să nu i să clătească, după zisa Domniei Mele. Iată și mărturii am pus Domniia Mea pă jupău Șerban — i Jupān Vintilă biv Dvornicu i jupān — Vel Vornicu i jupān Vlaicu Vel Logft. i Udrișle Vistiār i Stroe Spāt. i Stroe Pah. i Barbul Comis i Dragul Stol. i Badea Izvoranu i Badea Marii (*sic*) Postelnic. I ispravnic Coadă Vel Cluceru. Și am scris a[z] Vladul în orașul Târgoviștii, Iunie 18 d., de la Adam curgerea anilor It. 7045.

2.

C. 1570.

† пишеть жѣпан ивашко великнї дворник сїю моа книг ѡваку жѣпаниц на им марїа ѡт могошеци, іакож да ест мирне и слободно радї прѣкине съ то ест и мал сже микѣл ѡт негоецї ради єдин циган, ктоко прѣш микѣл ѡт негоецї по жѣпаниц марїю како не ест продал жѣпаницев марїев, что ест дал ѣ симєрне, и ѣвел закон микѣл д люд добри и стари да заклет како ест дал симєрне, двр (*sic*) никакож не могль да заклет, како ест дал по цигана ѣ симєрне, что ест продали жѣпаницев марїе за ѡ аспри, и тог циган не сѣт вил дѣдин микѣл, еж ест вил дѣдин дрѣгѣшин ван. Таж ѣвел дрѣгѣшин. Тем рад да ест волни жѣпаница марїа възитис въ цѣна что ест дал то тог циган... (rupt).

3.

C. 1577-90. Mihnea-Vodă, fiul lui Alexandru, lui Gănscă, Avram și Pătrașco, în ceartă cu călugării de la Glăvăcioc pentru moșie. 12 boieri puși pentru alegere. Pomeniți 200.000 краке și aspri.

(Rupt.) Slavon.

4.

† Cu mila lui Dumnezeu Io Mihnea Voevod și Domn a toată Țara-Rumânească, feciorul marelui și prea-bunului Alixandru Voevod, feciorul Mircii Voevod, dat-am Domniia Mea aciastă poruncă a Domniei Meale Ursului și Oancii și cu feciorii lui cfi Dumnezeu le va dărui, ca să le fie lor moșie la Urlați, partea lui Nan și a Blăței și a lui Coman și a Stanei toată, oricată s'ar aleage, din câmpu și din apă și din si iștea satului și dupretindenea, pentru că au cumpărat Ursu și Oancea acea moșie se s'au zis mai sus de ia Nan și de la Bălțea și de la Coman și de la Stana, feciorii Albului, drept 1.400 aspri gata. Și iar au cumpărat Ursu și Oancea moșie, iar 2 pământuri, de la Radul, drept 200 aspri de argint. Și iar au cumpărat Ursu un pă-

mânt de la Giurman drept 130 aspri. Și iar au cumpărat Ursu un răzor de la Gherman drept 50 aspri de argint. Și iar au cumpărat Ursu un răzor de la Miclea drept 50 de aspri. Și iar au cumpărat Ursu un răzor de la Neagolea drept 50 de aspri. Și iar au cumpărat Ursu un loc de casă de la Nan drept 160 aspri. Și iar au cumpărat Oancea un pământ de la Gherman drept 100 de aspri. Și iar să fie Oancii doao pogoane de vie de la Gherman, pentru că au cununat Gherman pe un fecior al Oancii și l-au dăruit cu aceale doao pogoane de vie ce s'au scris mai sus. Și iar au cumpărat Oancea moșie din partea lui Stoian jumătate, din deal și din apă și din câmpu și din sat, însă jumătate drept 400 aspri. Și au vîndut acei mai sus numiți oameni de a lor bună voe și cu știrea tuturor megiașilor din sus și din jos și dinnaintea Domniei Meale. Pentru aceaie am dat și Domniia Mea lui Ursu și Oancii ca să le fie lor moșiile stătătoare și ohabnice, și feciorilor lor, nepoților și strănepoților lor, și de nimenea să nu să clătească dupe zisa Domnii Meale. Iată și mărturii am pus Domniia Mea pe jupan Dobromir Vel Ban Craiovescul, i jupan Mitrea Vel Dvornic, i jupan Ivan Vel Logofăt, i jupan Dumitru Vel Spăt., i jupan Harvat Vel Stol., i jupan Costandin Vel Vistiiar, i Radul Vel Comis, i Gonțea Vel Peh. Și ispravnic Ivan Vel Logofăt. Și am scris eu Stoian malăii diiac în Scaunul Bucureștilor, mșța Ghen. 11, lt. 7089.

(Original slavon și traducere din secolul al XVIIIlea.)

5.

† Cu mila lui Dumnezeu Io Mihnea Vvd și Domn a toată Țara-Rumânească, feciorul marelui și prea-bunului Alexandru Vvd, dat-am Domniia Mea aciastă poruncă a Domniei Meale jupăneasii Mușei, jupăneasa Stanciului log., ca să-i fie ei moșie la Cepturi, din partea Stoicăi din Ungurei jumătate și din câmp și din pădure și din siliștea satului, cu 6 rumăni, și din dealul cu vilele cu 6 pogoane. Pentru că au fost cumpărat jupăneasa Mușă aciastă mai sus zisă moșie de la feciorii Stoicăi, anume iar Stoica și Stoican, drept 6.000 aspri gata, și în vreme de mare foamete, și când au vrut jupăneasa Mușă să cumpere aciastă mai sus zisă moșie, au întreat pre toate featele Stoicăi și pre toți frații pentru aciastă mai sus zisă moșie ca să cumpere cineva dintr'ânșii. Și nimenea dintr'ânșii n'au vrut să cumpere, fără numai jupăneasa [Mușă] și au vândut [Stoica] și Stoican de a lor bună voe și cu știrea tuturor megiașilor și dinnaintea Domnii Meale. Drept aceaia am dat și Domniia Mea ca să-i fie aciastă mai sus zisă moșie de baș'ină și ohabnică ei și feciorilor ei, nepoților și strănepoților ei, și de nimenea să nu să clătească după zisa Domniei Meale. Și mărturii — i jupan Chi-

sar Vel Log. i Paraschiva Vel Vist. i Pătru Vel Spat. i Miha-lache Vel Stol.. i jupan Gheorghe Vel Post. Ispravnic Mitrea Vel Dvor. Și am scris eu Gherghe în orașul Bucureștii, în luna lui lun, în zioa d'intăi, lt. 7094.

† Acest izvod s'au tălmăcit de pre hrisovul cel slovenesc aseamenea, la școala dom: cea slov: ot St. Gheorghie cel Vechiu:

Floru ierei dasc. slov.

6.

† Cu mila lui Dumnezeu Io Mihnea Vvd și Domn a toată Țara-Rumânească, feciorul marelui și prea-bunului Alexandru Voevod. Dat-am Domnia Mea aciastă poruncă a Domniei Meale lui Bran logofătul și cu feciorii lui cîți Dumnezeu îi va da, ca să-i fie lui moșie la Goruneni de la Neajlov, însă din partea lui Radivoe jumătate, de preste toată moșia lui, din cîmp și din apă și din pădure și din moară jumătate și din siliștea satului și dupretulindenea, din hotar până în hotar, oricât să va aleage. Pentru că au cumpărat Bran logofătul acea moșie ce s'au zis mai sus jumătate de la Radivoe drept 5.000 aspri gata. Și au vândut singur Radivoe moșia ce s'au zis mai sus, el de a lui bună voie și cu știrea tuturor megiașilor de pe împrejurul lor, și din sus, și din jos, și dinnaintea Domniei Meale. Pentru aceeaia am dat și Domnia Mea lui Bran logofătul acea mai sus zisă moșie, să-i fie lui de baștină și ohabnică, lui și feciorilor lui, nepoților și strenepoților lui, și de nimenea să nu să clă-tească după zisa Domniei Meale. Iată dar și o mărturii am pus Domnia Mea pe jupan Mitrea Vel Dvor. i jupan Pîrvul Vel Logft. i Pătru Spat. i Andrei Vist. i Radul Com. i Vladul Peh. i jupan Gherghe Vel Post. Ispravnic Pîrvul Vel Logofăt. Și am scris eu Stan logofătul, în minunatul oraș ce să numeaște Bu-cureștii, în luna lui—, leat 7098.

† Acest izvod s'au tălmăcit pe limba rumânească aseamene de pe hrisovul cel slovenesc, de Lupp dascalul slovenesc la școala domnească în București, 1747.

Az Lupp dasc. slov. ispisah.

7.

† Cu mila lui D[umne]zeu Io Mihail Vvd și Domn a toată Țara-Rumânească, feciorul marelui și prea-bunului Petrașco Voevod, dat-am Domnia Mea aciastă poruncă a Domniei Mele lui Ursu și cu feciorii lui, anume Stan și Radul, și feciorilor lor, căți D[umne]zeu le va da, ca să le fie lor moșie în dealul Bobului și cu viile din partea Albului feciorul Bălței jumătate, și din deal și din pădure. Pentru că au cumpărat Ursu și cu fe-

ciorii lui, Stan și Radul, dintru aciastă jumătate de moșia Albului jumătate de la Albul drept 400 de aspri. Iar altă jumătate din jumătate din partea Albului ce s'au zis mai sus o au cumpărat Coman, feciorul lui Ursu, de la Albul drept 400 aspri, însă și cu un pământ la Câmpul Urlaților. Și iar au cumpărat Ursu și cu feciorii lui Stan, și Radul și Coman, 2 pogoane și jumătate în dealul Bobului din ocina Bălții, de la Vladul al Briicăi din Stănțești, drept 500 de aspri. Însă să știe ca să știe dintru aceaste pogoane de vie Ursu și cu feciorii lui, Stan și Radul, jumătate. Iar Coman să știe singur jumătate, cum au dat și la preț bani —. Și iar au cumpărat Ursu cu feciorii lui, Stan și Radul și Coman, moșie la Urlați 2 pă nânturi la câmpu de la Vintilă din sat drept 200 aspri, însă să știe Ursu cu feciorii lui, Stan și Radul, dintru aceale pământuri numai un răzor. Iar Coman singur un pământ și un răzor. Și iar au cumpărat Ursu cu frații lui, Nedelea și Stan, moșie și cu vii în dealul Bobului, din partea Albului, feciorul Bălței, jumătate dupretutindenea de la Albul, drept 650 aspri. Și au vîndut acești mai sus numiți oameni aceste moșii ei de la a lor bună voe și cu știrea tuturor megiașilor, din sus și din jos, și dinaintea Domniei Meale. Pentru aceaia am dat și Domnia Mea acestor oameni ce s'au zis mai sus, ca să le fie lor moșia stătătoare și ohabnică și feciorilor lor, nepoților și strănepoților lor, și de nimenea să nu să clătească dupe zisa Domniei Meale. Iată și mărturii am pus Domnia Mea pe jupan Miroslav Vel Log. i Theodosie Vist. i Radul Comisul i Stroe Stol. i Șerban Peh. și jupan Radul Vel Post. Și ispravnic Miroslav Vel Log. Și au scris Marco Log. în Scaunul Bucureștilor, mșta lun. 3 dn., leat 7103.

(Traducere din sec. al XVIII-lea.)

8.

Cartea răpt. Mihai-Vodă. Dat-au Domnia lui aciastă poruncă a Domnii lui lui Drăgan și cu feciorii căți Dumnezeu îi va da, ca să fie lui moșie în Urlați din partea lui Neagoe a treia parte, din câmpu și din apă și din deal[ul] cu viile și de peste tot hotar[ul]. Și iar au cumpărat Drăgan moșie în Urlați din partea lui Giurman a patra parte, iar din câmpu și din apă și din dealul cu viile și de peste tot hotarul. Și iar au cumpărat Drăgan 6 pog. de vie de la Dragnea și de la Vlad din Leotești, că au fost cumpărat aceste moșii ce sânt mai susu zise toate de Dragnea și de Vlad mai denainte vreme de la Neagoe și de la Giurman, și cu toate viile și cu toate moșiile. Și cei după aceia Dragnea și Vlad ei iar au vîndut lui Drăgan din Urlați aceste moșii și vii și cu toate din lunca lui Giurman și de peste tot hotarul drept 2.000 de aspri. Și iar au cumpărat-o Drăgan și Nan și Voicila moșie în Urlați de la Stan ca și de la Rada,

fetele Langăi, partea lor toată, de peste tot hotarul, drept 3.000 de aspri, de s'au răscumpărat feciori lui de la Turci. Și iar au cumpărat Drăgan moșie în Urlați din partea broștenească a patra parte, din partea Căciulatului, drept 300 de aspri. Și iar au cumpărat Drăgan 2 pământuri de la Stanca, fata M clii, însă în Dobromireasca, drept 200 de aspri. Și, iar au cumpărat Drăgan un răzor de la Dragna, nepoata Maței, iar în Dobromireasca, drept 60 de aspri. Și iar au cumpărat Drăgan moșie în Dobromireasca, un răzor de la Dobromir feciorul lui Dragomir, drept 60 de aspri. Și iar au cumpărat Drăgan un pogon de vie de la Mușa, fata Vlaicului, cu lunca, drept 200 de aspri. Și iar au cumpărat Voicilă un pământ de la popa Bogdan, iar în Dobromireasca, drept 120 de aspri. Și au vândut acești oameni toți ale lor moși și vii toate care sânt mai sus scrise de a lor bună voe și cu știrea tuturor megiașilor și din sus și din jos, și dinnaintea Domnii Lui. Drept aceia și Domnia [Lui i-a întărit] lui Drăgan și lui Nan și lui Voicilă cu feciori lor ce sânt mai sus scriși ca să fie aciastă moșie și vie ce scrie mai sus moșie statornici lor și feciorilor și nepoților și strenepoților, și de nimenia neclătită peste zisa Domnii Lui. Mărturii încă pus-au Domnia Lui jupân Dumitru Vel Vornic i jupân Theodosie i jupân Stoica Mare Vist. i Negrea Vel Spătar i Radu Comis i Stroe Vel Stol. i Șarban Vel Păh. i jupân Preda Vel Post. I jupân Dumitru Vel Vorc. Și au scris Ivan Log. în Scaunul cetății Târgoviștea, în luna lui Iunie 5, leat 7106.

9.

C. 1600.

Să se știe cum au vândut Vlaicul ocina de în fune clocitorescă, jumătate de codru, 800 aspri gata, și o cupărat Șerbu ocină de în Putineiu, și l'aste mărturie Iosif și Oprea, Ianî, Ștroe, Stănimir, Mihaie dorobanțul, Codrea, Triful, Bunea, Buiac, popa Badiul. Și iar să se știe cum cunpără Iosif jumătate de latur[e] de vie de la Vlaicul de Putineiu, 200 aspri gata. Și iar să se știe cum au dat Stanco altă jumătate de lature de vie lu Iosif de nainte a tutur migiașilor acestora ci sântu scriși acice într'aace[ș]tă carte. Și au lăsat Stanco cu blăstem, cela ci va călca cuvântu lui să fie anatema.

(Două rânduri de peceți.)

(Vo:) Zapis lo Todoro Școp ot Potinei.

10.

Fragment de act domnesc de pe la 1600, slavon. Danie pentru Stănilă logofăt din Bănești, cu mențiunea lui Lazor logofăt și altora, a unei cumpărători de 3.000 de aspri.

V° : Gorneani, partea lui Lazoru.

11.

† Adecă eu Vlăduşil ot Călăreni dat-am zăpisul meu la mână lui Copos cum să se ştie că i-am vândut parte mē de ocenă din Şcopoia cân[d] fomete, la vreme de nevoe, dreptu bani gata, tal. 8. Şi, cându am vândutu această moşii, am întreat toţi fraţii noştri de moşie, şi n'au avot niciunul putere ca să o cupere, ce o'm vândot dumnealor ca să le fie domnelor moşi stă-tătore în veci... [dumneal] or şi coconilor şi nepoşilor şi stre-nepoşilor, [căţi] Dumnezău le va da. Şi la vânzare aceşti] moş[i] mulţi [o]meni buni s'au întânplat [cari] îş vor pune iscăliturile mai jos, ca să se crezî. Pis mes. Ag. dni 10, let 7110.

† Eu Vlăduşal vânzător,
Eu Radul Cărlan marf.

† Popa Radu Leul marf.

Eu Radu Bang¹ mar.

I. Dumitru ot Tohani mar.¹

12.

«Radul-Vodă, nepotul răposatului Io Băsarab Voevod», pentru Micul, cu fiil ce-i ce-i va da Dumnezeu, întărindu-i ocină în *кѣрѣи гѣскѣѣ*, partea Pîrvei, nepoată Găscăi, pe 3.000 de aspri gata. Tot așa o parte *френцѣѣ* (a lui Frenţea), pe 2.800 de aspri. Aldămăşari se pun : popa Crăciun şi Stan al lui Avram..., Ovelea (?), Marco şi Micul şi... (rupt). Marturi : Radul Cliucer Buz[es-cul], Cernica Vel Vor., Lupu Vel Log., Nica Vistier (nu Mare-), Mrăzea Spat., Brăcan Stolnic, Grigorie Comis, Stanciul Păh., Leca Vel Post. Ispravnic Oancea al doilea logofăt. *Пис гѣргѣ ѣ ста монастырѣ въ комана*, 4 Septembrie 7117.

Iscălitura domnească. Monogramă. Pecete peste hîrtie.

13.

Tîrgovişte, 20 (sau 2—) April 7123. Radu-Vodă, fiul lui Mihnea, lui Stoica şi Ban, întărindu-li ocina în Vlădeani. Pomenit Mihai-Vodă, Lupul biv Vel Logofăt. Vînzare în aspri. Marturi domneşti Ianachi Vel Bran de Craiova, Ghiorghie Vel —, Ventilă Vel Log., Deadiul Vel Vist..., Mihalachi Vel Stol., Bratul Vel Comis. Lupul Vel Păh., Brănad Vel Post. Scrie Vintilă Vel Log. Pisar Pădure log.

Monogramă. Pecete peste hîrtie : *Ю РАДЪА БОЕВОД СЪНЪ МНУНА КОДЪ КЖИЮ МАСТЮ ГРЪ. ЗЕМАН БАШКОЕ.*

¹ Pare a fi mai nou, după scris.

14.

Data ștersă. Radu-Vodă, fiul lui Mihnea, pentru Stoica și Voicul, întărindu-li o ocină (șters). Pomenit „răposatul Mihai Voevod“. Vinzare în aspri gata. Vinzarea se face cu voia „tuturor meglășilor, din sus și din jos“, cu „oameni buni“: „din Cătun Stan și Micul...“, Radul log. și Mușat log., și din Mugoșești Constandin și din Bejani (?) Radul. Marturi domnești (ștersi): Vintilă Vel Log., Bratul Vel....

Pergament. Monogramă. Pecete ruptă.

15.

Țirgoviște, 21 Iulie 1620 (ruptă partea din stînga). Gavril Moghila, fiul lui Simion Moghila, pentru Lazăr logofăt, cu ocină la Goruneani, partea Radului fiul lui—. Pomenit Stănilă logofăt. Marturi: „ot Curățăști Mușat logofet, ot Bănești Stan post. i Luca... i ot Bălării Stoica“. Marturi domnești: Ivașco Vel Ban (?), Papa Vel Log..., Vladul Vel Ciașnic.

Monogramă. Pecete pe hîrtie cu cei doi sfinți și inscripția: *ІѠ ГавриѠла МогилѠа вожію мастию гспдар земан влашкоѠе.*

16.

† Adecă eu Dragna fâmiia Lupului și cu nepotu-miu Lupul, ast' al nostru zapis ca să fiia de mare credență la mîna lui Stănilă i snă Stănilă ot Băneștea, cum să să știa că am fost cumpărat eu Dragna cu bărbatul meu Lupul o jemătate de funea de ocină în Sârbi de la Stănilă și snă Stănilă ot Bănești în zele lu Șarban-Vodă. Deci acea jumătate de funea o am făcut 3 părțe, deci den cealea 3 părțe am vîndutu 2 părțe lu Stan Pos. ot Bănești, iar o parte o'm vîndutu Stănil[i], de la careale o'm cupăratu dereaptu ug. 6 de aur. Peantru că au fost acea moșe iar de la densul. Dereaptu aceaia o'm vîndut iar lu, să-ia fie moșela. Și, cîndu am vîndut, au fost mulți omeni mărturiia, prea nume Stan Vântor ot Sârbi, Ivan frate-său otam și socrul lu Stănilă, Vlasiia, și mulți omeni denprajurul lucului au fost la acea tocmeală. I pis eu Sava dohovnic o[t] Fundul Saculuia.

Pis msța Mai 12 dni, văleat 7130.

(Patru peceți cu fum.)

17.

† Cu mila lui Dumnezeu creștinul Alixandru Voevod și Domn a toată Țara-Rumânească, feciorul marelui și prea-bunului creștinul Iliiaș Voevod, dat-au dumnealul aciastă poruncă a dumnealui popei Staico și prioteasii lui, Tudorii, fata Badii, și feciorilor lor, căji Dumnezeu le va da, ca să le fie lor moșie în Fefelei,

însă din partea tată-său Badei a treia parte, din sat și din câmpu și din pădure și den dealul cu vii și de peste tot hotarul cât se va afla, pentru că au fost bătrână și dreaptă moșie de la moși, de la stremoși. Iar apoi, când i s'au întâmplat moarte Badei, tatul Tudorei, iar Tudora au rămas mică, iar bucatele ce au avut au rămas la mâna frate-său anume Frosin. Deci Frosin n'au ales partea den bucatele surori-sa ce iaste mai sus scrisă, Tudora, de bucatele tată-său Badei, ci au perit toate bucatele. Și după aceeaia s'au întâmplat moarte lui Frosin, și bucate nu i-au rămas nimic. Iar apoi au venit vreamă Tudorii de măritat, și zeastre n'au avut. Deci Tudora ia au cerut pentru zeastre din moșia tată-său Badei, iar nepotu-său, anume Badea, feciorul lui Frosin, n'au vrut să dea din moșie, ci au venit cu pără la Divanul Domniei lui, denaintea cinstitului boiar al Domniei Meale jupân Papa care au fost Vel Dvornic, de au luat 3 megiaș, însă anume: Chisar post. den Tăulești, și Vladul feciorul popei, și Isar den Șchii. Și am văzut Domnia Mea și răvașul cinstitului boiar ce iaste mai sus zis, Papa, carele au fost Vel Dvornic. Și așa s'au tocmit cu sufletele lor cum ca să ție Tudora a treia parte de moșie de peste toată moșia, iar din casă să ție jumătate, pentru că au fost de la muma Tudorii, anume Dobra, precum au fost judecat acei 3 megiași cu sufletele lor. Și iar au cumpărat popa Staico 1 pogon de vie din dealul Fefeli de la Oprea Dulău, drept 1.000 de aspri gata. Și iar au cumpărat popa Staico 1 pogon de vie de la Gheorghie Părtoacă drept 1000 de aspre gata. Și iar au cumpărat popa Staico 1 pogon de vie și o cedvârte de pogon de la Manea drept 1.350 de aspri gata. Și au vândut acești numiți oameni ce-s mai sus ziși aceste moși și pogoane de vie ce am zis mai sus de ale lor bune voi și cu știrea tuturor megiașilor și a tuturor fraților și dennaintea Domniei Meale. Pentru aceeaia am dat și Domnia Mea popei Staico ca să-i fie moșie uhabnică, lui și feciorilor lui și nepoților și strenepoților lui, și de nimenea neclătuit după porunca Domniei Meale. Însă și mărturii am pus Domnia Mea jupânul Hrizea Vel Dvor. și jupânul Vladul Vel Log. și jupânul Trufandă Vel Vist. și jupânul Mihul Vel Spăt. și jupânul Dumitrachie Vel Stol. și Dilamandi Vel Com. și Costandin Vel Peh. și jupânul Condili Vel Postelnic, și ispravnic Vladul Log. Și am scris eu Dumitru log., în minunatul oraș Bucureștii, mșța Iul. 27 dni, și cursul anilor vleat 7137.

(Traducere din secolul al XVIII-lea.)

18.

† Adecă eu Ion feciorul lui Șain Spăt. scris-am aciastă al meu zăpis cum și să știe c'am vândut parte tătâne-meu lu Șain Spăt. cât va fie, ver den uscat, ver din pădure, ver den apă,

ale moșiei..., cât să va afla parte tătăne-meu de moșie, iar eu nu m'am vândut, nici alt rumănu nemic, fără ce am vândut moșie tătăne-meu lu Șain Spăt. ce e mai sus scris. Și o'm vândut de a mea bună voe dreptu aspre 800, ca să fie moșie lu Andrei Păh., lui și coconilor dumnelui și strenepoților lui și nepoților lui, și vercine va fie de rudenie dumnelui. Și mărturie jupân Neagul biv Vel Agă și Calotă și Stroe Cluceru și Nicola Păh. ot Eupurești și megeeșe anume Drăgan și Albul și Furdui și popa Iosef și dascalul Dobrin, acești megeeșe sânt ot Șainești, și mulți megeeși den prejurul satelor sântu mărturie cându s'a făcut aciasta tocmeală. Aciasta am scris eu Ion feciorul lui Șain Spăt., și pătru credința p[us]-eam [eu] și pecețile. Aciasta am scris. Mșta Noem. 23 dni, vălet 7140.

† Eu Ion fecior lui Șain Spăt. (pecete).

19.

Adecă eu Lazăr logoft. (?), călugărul de Goruneani, ot sudstvo Vlaș[ca], scris-am acesta al meu zapis ca să fie de mare credință la mâna jupan Calciul Vel Port. și jupâneasei lui Vasilia cum se știe că am vândut eu toată partea mia de ocină din Goruneani, din câmp și din păduri și den apă și cu vaduri de moară și din șazutul satului de spre tot hotarul, vericât să va aleage, pre unde au fost hotarale ceale bătrâne, încă mai denainte vream, jupânului Calciul Vel [Port.] și jupâneasei lui Vasiliu dreptu ug. 15, bani gata, de a mea bună voe, fără de nicio silă, cu știrea tuturor rudelor mele și a megiișilor denprejurul locului, ca să fie jupânului Calciului Vel Port și jupâneasei lui moșie, lui și coconilor lor în veaci. Și la tocmeala noastră fost-au mulți oameni buni mărturii, anume Calotă Cliuș. ot Popești și frate-său Toader Dvor. i ot Băleani Crăstian Cliuș. și ot Epurești Necula Păh, Bunea log. de Orbeasca, i ot Șainești Andrei Dvor. i ot Ștefeni Chiriic i ot Dărăști Leundariu i Radul Armașul i ot Câmp și Radu log. i ot Căptărești Moga log. i ot Stoenști [Chir]iac post. și alți mulți boiari. Aciasta mărturisescu carea.. să să crează. Și pentru mai adeverită credință [pusu-mi-am] și peceția. Pis Lepădat log. ot București, mșta Ghenarie 14 dnă, văleat 7142.

Eu Calotă Cliuș. † Eu Lazar ot Călugăreni (pecete). Tudor (?) (pecete). Iie Vor. (pecete). Eu Crstian Cliuș. (pecete). Νικόλαος Παχάρνικος. Eu Radu Armaș (pecete). Eu Chiereiaco ot Stoenști. Chiriac...

20.

. . . de Goruneani ot sudstvo Vlașca scris-am acesta al meu zapis ca să fie de mare . . . [Costandin] vtorii dvornic și jupâneasei lui Tod [osia]. . . o cum să știe că am vândut eu

toate . . . [Gor]juneane, di în câmpu şi di în pădure şi di în apă şi cu vaduri de moră . . . şi . . . din tot hotarul, orecăt se va aleage, pre unde au fost hotarale ceale bătrane încă mai . . . de . . . [Costan]din Vornic şi jupâneasei lui Todosiia dreptu ughi 15, bane gata, di a . . . mea . . . cu ştirea tuturor rudelor mele şi a megiaşilor de pre împrejurul locului ca să . . . şi jupâneasei lui şi coconelor lor moşie în veci. Şi la tocmeala noastră . . . marturii, anume Calotă Cliuč. ot Popeşte şi frate-său Toader Slugiiar i Cărstiiian. . . . [logof]ătul ot Orbească şi Tudor Portarul ot Goruneani i Stănilă log. ot Băneşti . . . alţi mulţi boiari. Aciasta mărturisescu ca să se ştie şi să se crează, şi prentre . . . sălea. Pis. mşta Martie — dni, leat 7143.

† Eu Lazar log. Călgut. (*sic*).

(Încă o iscălitură şi pecete.)

21.

† Cu mila lui Dumnezeu Io Matei Basarab Voevod şi Domn a toată Ţara-Românească dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Meale cinstitului boiarului Domniei Meale jupan Buzinchii Vel. Com. şi cu feciorii lui, ciţi Dumnezeu îi va dăruî, ca să-i fie lui moşie în Mătieşti în sud Buz., însă partea lui Pătru toată, din partea Pilească. Pentru că au cumpărat jupan Buzinca Vl. Com., însă de la Stanciul feciorul Micului din Dăduleşti, stănj. 13, drept 1.300 bani gata. Şi de la Stanciul feciorul lui Bărbătea Iuzbaşa stănj. 6 pl, drept 608 aspri, şi de la Sora, fata Radului a Duţei, stănj. 6 pl., drept 608 bani, şi cu zăpis de vânzare şi cu mărturii în zăpis. Şi iar au cumpărat jupan Buzinca Vel Com. moşie la Mătieşti sj. 20, de la vadul morii până la capul moşiei, oricâtă să va aleage, de la Dragomir Tuţă şi de la fiu-său Matei, drept 2.000 bani gata, şi cu zăpis de vânzare şi cu boiari mărturii scrişi în zăpis. Şi iar să fie jupân Buzincăi Vel. Com. moşie în dealul Zoreştilor un pogon de vie şi cu un stănjân de moşie, pentru că au cumpărat de la Alba fata Featei din Zoreşti, drept 2.300 bani gata. Şi iar au cumpărat jupân Buzinca Vel Com. jumătate de pogon de vie, numai Buciumii, de la Vlădul feciorul lui Coarnă din Zoreşti, drept 400 bani gata, iar la Zoreşti, şi iar un pogon de vie în dealul ce să chiamă Zoreştii Părţii, numai Buciumii, de la Pântea şi de la frate-său Neica din Zoreşti, drept 1.400 aspri, şi cu adălmăşari în zăpis. Şi iar au cumpărat jupan Buzinca Vl. Com. o jumătate de pogon de vie în dealul Zoreştilor Părtei, însă numai Buciumii, de la Oancea feciorul Mircii Zgii, drept 800 de bani gata, şi cu adălmăşari în zăpis. Şi iar să fie jupân Buzincăi Vel Com. doi rumâni fraţi, numele lor: Dan şi Stoica, feciorii Predei, din satul Cepturoaia, şi cu feciorii lor, pentru că aceşti rumâni ce s'au scris mai sus, Dan şi Stoica,

au fost rumâni de baștină a Predei Banul de la Cepturoaia, apoi au fost vândut pe Dan lui Ivan Sărbului, fratele lui Hagl Dobre de la Nicopoe, drept 2.200 aspri, iar mai pre urmă Dan el s'au răscumpărat de cătră Ivan Sărbul, de i-au dat lui banii înapoi, 2.200 aspri, și au luat și zăpissul de la mâna lui. Iar după aceea, când au fost acum, în zilele Domniei Meale, iar Dan el iarăși s'au vândut rumân jupân Buzincăi Vel Com. drept 4.000 bani gata și cu zăpiss de vânzare. Iar pre frate-său Stoica iarăși l-au cumpărat jupan Buzinca Vel Com. de la Tudosie logft. și de la fiu-său Preda Spat., nepotul Piedii Banul de la Cepturoaia, drept 3.200 bani gata, cu zăpiss de vânzare și cu mulți boiari marturi scriși în zăpiss. Și iar să fie jupan Buzincăi Vel Com. niște loc aici în București, la curtea lui, pentru că l-au cumpărat de la Ștefan neguțătorul și de la muma lui, Nedelea, din București, drept 600 bani gata și cu zăpiss cu mărturii. Și iar au cumpărat jupan Buzinca Vel Com. un Țigan, anume Tudoran, feciorul lui Stan, de la Pătru feciorul lui Cisar din Mușcel, drept 6.000 bani gata și cu zăpiss la mâna jupan Buzincăi Vel Com. și cu mărturii în zăpiss. Și au vândut ei de a lor bună voe și cu zăpissele de vânzare, cum iaste scris mai sus. Pentru aceea am dat și Domnia Mea cinstitului boiariului Domniei Meale jupan Buzincăi Vel Com. ca să-i fie lui aceste moși și rumâni și țigani și vii, ce s'au scris mai sus, de baștină și ohabnice, lui și feciorilor lui, nepoților și strănepoților lui în veaci, și de nimenea să nu să clătească, de pe zisa Domniei Meale. Iată dar și mărturii am pus Domnia Mea pe jupan Hrizea Vel Ban de la Craiova, i jupan Ivașco Vel Dvor. i jupan Grigorie Vel Logt. i jupan Dumitru Vel Vist. i jupan Preda Vel Spat. i jupan Nedelco Vel. Cluș. i jupan Vasilie Vel Stol. i jupan Vucina Vel Pah. i jupan Costandin Vel Post. Ispravnic Vel Logf., și am scris eu Tudor spudeul în orașul ce să numeaște București, în luna Mart 3, lt. 7144 [și de la Hristos 1636].

† Acest izvod s'au tlmăcit pe limba rumânească aseamene de pe hrissovul cel slovenesc de Lupp dasc. slovenesc la școala domnească în București. † Az Lupp dasc. slovenesc ispish, lt. 7264.

(Și originalul slavon. Monogram cu roș; pecete peste hîrtie.)

22.

† Adecă eu Mihăilă ot — scris-am zăpissul meu ca să hie de marea credință la mâna lui Elân ot Ogrăzeani cum să se știe că i-am vândut den partea lu Gorghî de ocină ot Gorăneani 2 părți dereptu 1.500, și o am vândutu de a mea neavoe fără de nicio silă și cu șterea boiariilor și a tol[o]rora migiiașilor de înprejurul loculoi. Și la tocmeala noastră au fostu bo-

iară mărturii jupan Calotă Vel Solgear i jupan Toader Slog. și Soldo of Budeani și Bucșe ot București i ot Budeani Micul i [ot] Cărtești Moșatu i ot Gor[ă]neni Sava i ot Greazeani Nestor i Nanul i Șterbul ot Păhulești. Și pântru credența pus-am și pecețile. Pis mța Ag. 2 dn., vă[lea]t 7144.

(Iscălesc cu peceți și degete.)

23.

† Să se știe cum au cumpărat pop Manea în pogon de vie de la uchi-său Dumitru Iorga dreptu 10 ug. pol. și locu de casă cât se va aleage în capul vile lui Mălin. Și iară am cumpărat pop Manea 1 pogonu de vie și o casă și loc cât se va aleage în capul vie deript 14 ug. poli cu aldămaș cut (*sic*), și aldămașari Neagul, Danciul și Stan Scaunul și Ignat și Dumitru feciorul lu Vitevoiu și Ventelă, i pis Stan fecior Cărste Sărbul. Scris-am eu Manea cum am dat 1 pogon de păduri pentru sufletul meu nepottu-miu pope Maneai, sămă pomesca (*sic*), totă pojuiia. Și ceta ce se va face mai mari peste cuvântul meu să fie afurisit de trei sute și 18 oteți ije vă Nichiai. Și'u fostu mărturi Neagoia a lu ...ciulin și Stoica Neag... e și Neagul lui... și Nicul Greblei și... a... Roșiul ot Molești..., Iorga și Stan Burid... Pis miț. Fer. 25 dni, vleit 7148.

Și iar a cupărat popa Manea ceovearte de vie de la uchi-său Dumitru drept 600 de bani gata.

† Și iar a cumpăratu popa Manea 4 pogon și 4 feardel de vie de la Dumitru Iorga, derpt 13 ug. ce-a fost cupărat de la Sora fata lui Drăgoiu de în partea lui [I]gnat, și pre nume aldămașari: Stoica frate lui [I]gnat i Stan Scaunul i Drăgan lui Ion i Stoica Lăuruscă, ipac Stan ot Năvrăteștie, 65 (*sic*). Pis mșta Mai dni 18 ot leat 7154.

Stoica, Stan, Drăgan, Lauruscă (semne de degete.)

† Și iar au cupărat popa Manea 2 pogone de vie la Mălin de în partea lu Dumitru Iorga derpt bani gata 4.000, și aldămașari Stoian Spărlul ot Nocetu și Radul Patranic otam, și Micul snă și Dragomir ot Sulimanul.

Pis mșta Fer. dni 18, vleit 7155.

† Adecă să se știe cum a cumpărat popa Manea 25 stănjini de ocina voicească, ocina Neag. snă lu Ignat, derept 4.000 de bani gata, și să-i măsure pre lăingă Neagul lu Ignat; și lungul ocini iaste de în apa Cricovului pân în hotarul Nucetului. Și mărturie: ot Nucet Crăstea lu Drăgoiu, Dumitru Iorga, Stoica lu Rucă, Stoea Bolucoiul i Stan Scaunul, Ocea al Prostulini ot Fundeani, Vlad Stăcescul i brat Dan. I pis Stan ot Năvrătești.

Pis mșta Marte 10 dni, vleit 7154.

† Și pântru credința ne-am pus și pecețile.

(semne de degete.)

[Vo.] 5 zapise sânt într'acest zapis.

24.

C. 1640.

† Adecă să se știe cum am vândut eu Pătru ot Fundeni den parte mătușei Stanei jupânului Nedelco 6 pământuri în Broșteniesca dreptu bani gata taleri 6. Și iar au cumpărat jupânul Nedelco de la popa Gherghe ot Fundeni pământuri 5, și [in] Mihuleasca, și în Broștenesca, den partea Țiplească, și cât au vândut uncheșul nostru iar den parte Țiplească. Și acele pământuri ci scrie mai sus de la popa Gherghe le'u aut (= le-au luat) dreptu bani gata 5 talere, Ned. (*sic*) au cumpărat jupânul Nedelco de la popa Stoian, ginerele uncheșului Pătru, din parte Țiplescă, 1 pogon și o cevrăzte de vie, drept bani gata 500. Iar au cumpărat jupânul Nedelco de la popa Voinea, ginerele uncheșului Pătru, 1 pogon de vie za 300 bani gata den parte Mații. Iar au cumpărat jupânul Nedelco de la Negoe și de la Stanciul snă Simion pogoane 2 și o jumătate de cevrăzte de vie, 500 bani gata, iar den parte Mații. Iar au cumpărat jupânul Nedelco de la uncheșul Pătru pogon 1 și trei cevrăți de vie, bani gata 600, den parte Mații. Iar au cumpărat Nedelco de la Nega Brătulesă cu feciorii pogoane 3 de vie, din parte Țiplească dreptu bani gata ug. 17 i pol. Aceste vie sânt den Bobol (*sic*), și toate cu stânjenii de ocină pân în [a]pa Crîcovui, și aldemășari de în Fundeni Stoica Brid și Langa i Mihaiu i Radul i Deragomir i Șteful ot tam. Pis mță April 1 dni.

Eu Pătru. Pis eu pop Gherghe. Eu Stoian. Eu Prizvodnie (*sic*). Eu Neagoe. Eu Brătuleas[a].

25.

† Adecă eu Mușat scris-am acest zapis ca să fie de mare credință la mâna lu Dumitru Rășul de Urlați cum să se știe că au vândut Mușat lu Dumitru Roșul de Urlați pământuri 15, în bani gata 2.000. Și iar au cumpărat Dumitru Roșul de Urlați pământuri 3 de la Cep. de în cen pân în č., bani gata 1000, și o'u cumpărat de la Cep., de în parte lu Mușat, lu Căliman. Ipac pucupil Dumitru în loc de casă de la Cep. cu grădină de în partea lu Mușat, lu Căliman, totu într'aceea mie de bani. Și o'u cumpărat Dumitru cu șterea tuturor megeiașilor și de în sus și de în jos. Și o'u cumpărat Dumitru să-i fie lui de moșie și lui și feciorilor și nepoților și strenepoților. Și aldemășari: ot Urlați Stanciul cu Coman, și Vlad Cergescul ot Mocești, Pătru și Fătul ot Gornet, Fătul Roșul ot Slănicu, pop Costandin și Toader cumnatul lu Mușat, lu Căliman, și Ignat și Stroe, feciorul Fătului. Pis az erei Oprea ot selo Fundeani.

Pis mșta Iulie dnii 5, vleat 7148.

Stanciul, Vlad, Pătru, Fătul, pop Costandin, Fătul (aceiași pecețe la toți: cu un baur). Și pentru credința ne-am pus pecețile.

26.

† Adecă să se ştiiă cum ş'au căpărat partea popa Sinca şi cu Pătru frate de la Simion călugărul şi de la Gavril fiul, că a fost vândut moşi-s[ău] Văsiu lu Stăn[im]ir  artea, a patra [par]tea, adecă ii popa Sinca şi fratea [lu] Pătru, şi o a cănpărat de la Sion (*sic*) călugărul şi de la Gavril nepo[tu]l Stănimir Târziul din Carunţi, drept u. 8. Şi la ac[ia]stă tocmeală fost şi om[e]ni buni, anumea Dragomir şi Neagul şi Vladul, Neadelco şi Neagoie şi Grama.

† Şi am scris eu Gavril. † Pis m ta Noevri dni 30.

† Valeat 7151.

27.

† Mlistiu bjeiu Io Matei Basarab Voevod i gsdn. davat gsvdmi siu poveleanie gsvdmi acestui coconu al Mircii Spat. anume Grajdzn ca să fie în pace de astăzi nainte de cătră Andrei Vel Şătrar şi de cătră feciorii lui şi de cătră toţi oamenii lui, mai mult val să n'aibă. Pentru că au avut pără innaintea Domnii Meale în Divan pentru o țigancă a Mircii Spăt., carea o au fost luat un  igan al mănăstirii de la Glăvăcioc. Deci se-au căzut să o plătească la mănăstirea acea țigancă Mircii Spăt., iar apoi mănăstirea n'au vrut să dea țigancă pentru țigancă Mircii Spăt., ce i-au dat  iganul. Iar ei n'au vrut să-l ia, ce se-au aflat Andrei Vel Şătrar de au luat  iganul, şi am plătit  iganca Mircii Spăt. cu 14 galbeni, şi am dat şi la mănăstire o iapă cu m nzu. Când au fost acum, mănăstirea n'au vrut să lase  iganul, ce l-au luat de la Andrei Vel Şătrar cu feciori ce-au avut. Iar Andrei Şătrar cădea asupra acestui cocon al Mircii ca să-i plătească  iganul, şi părăia de zicea că l-au fost cumpărat de la Mircia Spăt., şi au scos şi un zapis de cumpărătoare. Iar Domnia Mea am judecat pre drept şi pre lege şi am dat acestui cocon al Mercei Spăt. ca să aibă pace de cătră Andrei Şătrar, mai mult val să n'aibă, iar Andrei Şătrarul să meargă la mănăstire să-şi ia  iganca şi o iapă ce-au fost dat el, şi mai mult val să n'aibă. Pentru că aşă am judecat Domnia Mea. Şi au fost şi Tud[o]ru Clu . Ştirbeai de fa a la Divan, şi au rămas Andrei Şătrar.

April 25 dni, vl. 7151.

Io Mateiu Voevod.

Monogram. Pecete rotundă, mare, cu chinovar (cei doi sfinţi).

28.

† Adecă eu Stanciul Doroteiu să se ştie că am scris acesta al nostru zapis, să fie la mâna părintelui popei Manei demare credin ă că i-am v ndut partea mea de ocină de în ocina nec- atească de la Ur aţi, partea mea jumătate, c tă se va alege,

și o am vândut de a mea bună voe, cu știrea a toți frații, și adăməșarii a fost Micul ginerele lui Cernat de în Nucet și Dumitru Iorga de acolo și uncheașul Neagoe al Dancului și Stoian vi Drăgoi și Stoian a lui Stoian și Bratul Grama de Loloești și Oncea snă Tudorov și Bran, fecior Stoicăi Bulucoiul, și diaconul Stan și Radul viariul și Micul snă Ion și Neagul lu Ignat și Neçaș snă Stancov. Și au dat popa Manea pre acea parte de ocină ce e mai sus scrisă 1.700 bani gata. Și am scrisu eu dascal Radul, Dech. 27 dnă, va leat 7155.

Micul, Dumitru, Neagoe, Stoian, Bratul, Oncea, Bran diaconul, Stan, Radul, Micul, Neagul: pentru credință am pus pecețile (semne de degete).

† Alta, eu Stanciul Doroteiu, când am tocmit această ocină ce e mai sus scrisă, au mai fost și altă vnzare de strămoșu-meu vădută Arsuleștilor: de se va afla vndut numai strămoșu-meu, eu să-șnu mai aib eu parte într'acea ocină, numai să fie a popei Manei și a Arsuleștilor. Așa m'am tocmit de innaintea acestor megiași ce-s mai sus scriș.

29.

† Adecă cu Stoica și cu frate-meu Radul ot Stănțești scris-am și mărturisim cu aceasta al nostru zapis la mâna lui Dumitru Fărămiță ot Ghirghiță ca să fie de mare credință la mâna lui ... că i-am vndut doio pogone pol. (*sic*) de pă-mântu, loc di casă, însă [din oci]na stănțească, ca să fii lui moși și fecirilo[r] lui, [căți] Dumnezeu i va da, în veci de veci. Și, cându am făcut acestu zapis, fost-au mărturii Cernica Oncul (?), Dumitr[u] vornicul ot tam, armașul Dumitru Gârnoț ot tam. Și acist locu ci scri[e] mai sus cunpăratu-l-am drept trel galbeni costandi vechi (?), cu aldămașu cu tot. Și, cându am vndut eu Stoica acest loc, e'm întrebat frați mei de a noastră bună voi, [ca să-] fii lui moși stătătore în veaci di veci. Și pentru credința ne'm pus degetele.

— (pată), 22, 7155.

Stoica, Radul.

Cernat, Dumitru Vornicul. Armaș, Nedealcu,
† Marga, Ion Țaca', Vladu, Dumitru Gârnoi, Stan Corcan.

30.

† Adecă eu Tudosie Portariul, feciorul lu Tudor Grecul, scriu și mărturisescu cu acesta al meu zapis cum să fie dă mare credință la mâna lu Andreiu Vel Șătrariu cum să să știe că am avut amândoi moșae dănpreună, dă cumpărătoare, în sat, în Gor[ă]neani, în județul Vlășcei. După aceaia nu ne-am putut su-

feri amândoi, ce-am mersu în păr[ă] cu dumnealui naintea Domnii nostre creştin Matei Băsarab Voivod dă ne-am părăt dă faţă pentru această moşae dăn Gorăneani. Ce Măria Sa ne-au judecat cum să avem a întorce unul altuia banii, sau dumnealui Şătrariul mie sau eu dumnealui. Ce eu puteare n'am avut să-i întornu banii şă să şiu eu toată măşăia, iar dumnealui mi au întorsu mee dă mi a dat, însă pre partea mea câtă am avut şă dântăi şă dă apoi, dă cumpărătoare, însă măşae stearpă făr dă rumăni. Şă i-am vândut măşae cât c[upr]inde] cu casă cu tot d[ă] a mea bună voe, să-i fie dumnealui moşae stătătoare dumnealui şi coconilor dumnealui în veacu. Înşă dreptu ug. 16. Şe, când am făcut această tocmeală, o am făcut dănsintea dumnealui jupănului Gherghe Vist., ispravnicul Scaunului Bucureştilor, şă Damaschin Vornicul i Gherghe log. ot Tărgovişte i Ion căpit. i Tudori iuz. ot Comăneşti i Radul Armaşul ot Dărăşti, i Dumitraşco iuz[başa] ot Racoviţă şă alţi mulţi boiari căţi nu sântu scrişi pre nume. Şă pentru mai mare credinţă pusu-mi-am şă deagetul în loc dă peceate şă iscălitura, şă i-am dat şă cărţile dă moşae. Şă am scris eu Şarban Log. Pis mşa lun. 28 dne, It. 7155.

Tudosie (deget). Damaschin vt. Vornic mărturie. *Μάγο προκλάμ.* (pecete). *Γεώργιος Βιστιάρης.* † Ion căpitan. † Eu Radul Arn. D'cul. *Θωδωρή.*

31.

† Adecă eu unchiaşul Sava dă Gor[u]neane împreună cu feciorii miei şă eu Pătraşco otam, iar împreună cu frate-mieu Stoica scriem şe mărturisim cu acesta al nostru zapis ca să hie dă mare credinţă la măna dumnesale lui pan Andrei Vel Şătrar, cum să şă ştie că i-am vândut toată partea noastră de moşai dăn sat dăn [Gor]ăneani, cât am avut noi, drept bani gata 1.700, ca să-i hie dumnealui moşai stătătoare în veaci, dumnealui şi coconilor dumnealui. Pentru că o am vândut noi toţi de a noastră bună voie şă făr necio selă şă cu ştirea tuturor fraţilor noştri şă a feciorilor noştri şă a tuturor megiişălor, şă din sus şă din jos. Înşă i-am vândut dumnealui m[ošă]i stearpă făr rumăni, cât iaste partea noastră.. tot hotarul.., dăn câmpu şă dăn apă cu vad de moară şă dăn pădure, însă dă peste tot cu tot venitul moşiii, ca să-i hie dumnealui moşai ohabnică în veaci. Şă la tocmeala noastră fost-au boiari mărturii: întâiu Mănea spăt. ot Popeşti şă Ghidul căm. ot tam şă Ţigan ot Miheleşti şă Stănelă otam şă alţii mulţi carii-ş vor pune peceţele şă iscăliturile mai jos în zapis. Şă au scris eu Udrea logt. ot Brătiani. Pis Ap. 5 dne. Şă pentru credinţa pusu-ne-am deagetele în zapis. Vit. 7157.

(Degete) Unchiaş Sava, Pătraşco, Stoica. Eu popa Iliseiu ot Ogrăzeni.

32.

Adecă eu Andri[onic] Vel Șătraru scris-au acest zăpis al meu, ca să fie de marea credință la mâna ginere-meu Udrii logofătul și a fie-mea Anei, cum să se știe că am dăruit fii-m[ea] Anii parte a mea d[en] moșia dă n sat dă la Clejanii, toată câtă se va alege, însă dă n sat a patra partea, cum scrie și zap[isul] de frăția carea m'am împărțit cu Macxin ...ot lu Ratco dă n Clujani ...fie lor... lor, căți [Dum]nezeu le va da...; o am dat eu dă bună voia mea și fără nici... și cu știrea coconilor mii. Iar ciné se va ...[scu]a în orma a mea, după ce mi se va tãmpla moartea, [ca să] facă fre un val sau glăcev[ă], au dă n coconii mei, au dentr' alți omenii, aceia să fie afurisiți și anatema de 318 oteț ij vã Nechei, pentru că le o am dat de bună voia a mea, să le fie moșie stãtoarea în veci. Și, cându am dăruit acea moșăia, fost-au boiari mărturie, pre anume Fraghia logofăt ot Gurguiați i Cărlan comisul ot... jești i Toderu log. ot... Și pãntu cre[din]ța... me pe... Pis azu Radu Aprodlu, snă Gașpar ot Bucureștei.

Pis mșta Oc. 10 dni, vlt. 7157.

Iscălitură (și pecete cu fum. „eu monah...“).

33.

Data ruptă. Stoa Ursul și fratele Oprea și fiii vînd lui „Ivah Sărbul ot Nucet“ moșie la Necșateasca, impresurată de Iorga și popa Manea. „Aldămășari.“ Iscălește și popa Bodeș.

Pe dos menționați Boloconie și „moșul Matei, cumpărătoare ce avem de la Necșat“, „moșul Stoilă cel bătrân“, care dă de zestre „moșului Matei“.

34.

Vă leat 7158 se-au tãmplat moarte tatei, Andrei Șătrar. Tocmitu-ne-am noi, frații, să ne-am voit dă bună voia nostra să am socotit ce se-au aflat tot: den bani ce am găsit, dat-am f.ăține-nostru Nagul nainte ug. 30, iar ce au mai rămas să-i împărțim frățeaște, câte trei frații. Din vite ce am găsit, datu-i-am iar Neagului 2 vite nainte, iar cealalte iar le-am împărțit pre trei frați. Căi, căți se-au găsit, i-am lăsat toți Neagului, numai ce au dat 2 carlani unor cocone. Den stupi căți se-au aflat dat-am Neagului stupi 55, iar ceialalte i-am lăcut iar frățeaște. Iar Țiganie iar i-am împărțet să i-am potrivit, și se-au venit lu Dumitrașco Comis Ștefan Țigan snă Vlaad Țigan și Onofrei, iar feciorul Vlad[ulu]e să Neacșa Țiganca, la Costin c... nta Țiganca și ...[fe]ciorul ei Oprea, șa Dobren Țigan, feciorul lor, Costandin. Aciaste-am tocmit, ca să să știe. Șă la tocmeala noastră fost-au cumnatu nostru Udrea lg. Brătianul. Și am și scris eu.

... Udrea cum. Eu Costin Șetrarul. Eu Neagul. Udrea log.

35.

† Adecă eu Dumitru Iorga și popa Mane cu frați lui, i cum să se ștee cum am tras pără cu Stroia feciorul a Balucoiul și cu Mateiu Arsul pentru ocina a moșu-miu lu Necșat. Așa părăia Stoia și Mateiu în Devan cum au cumpărat moșul lor Stoilă parte moșului nostru Necșat gol și au scos și carte de cumpărătoare; iar nui n'am crezutu carte, ce am luat leage 12 boiare pre răvașele demnești, și boiarea po im Ouț (*sic*), Crețul Spăt. săn Corcâi i Nan al călugărului i Vlad unchiul lui Dumitru Părnot i Manea snă i ot Nucet Negoii i ot Fondene Pătru, ot Sărbene Ioan ..oi, i ot Urlaț Dumitru Roșul i ot Grăngu Dragoi i ot Ioțe... Crăste. Noi, 12 boiare, am căutat și am adăvărat împreună cu jupă[nu]l ...2 portar și am aflatu crățile rele și viclene și am [ju]rat noi cu sufletele noastre... ānele pre pa... ām... moșe... moș... cum au țenut... vreme pentru că... oto de mn... ānānși drept și nevenovāt pent... pos-ne'n d[e]getele. Pis mește. Iul. 3 dni, lt. 7159.

Dumitru, Crețul, Corcan, Nan, Vlad, Dumitru, Mane Cărs..., Negoii, St... Ro[șu]l, Dumitru.

36.

† Adecă eu Fr..., brat lo Avram, fata Gole, scris-am zăpis a miu ca să fi di mare credință la mână Necșul și Gorde cum să să ștē că, vāndu i pl. di locu, însă la Gol, la Sărbu, dir[e]ptu bani gata 300 cos[and]e. Și iară să să ști cum a coparat Necșul și Gorde di la ochisu [= uncheașul] Stoica Oltenol o cersvāti di ocenă la Scheepoia, dir[e]ptu cu bani gata... cum apo... Necșului și Gordi di la Dobra lo Marin Save o cersvāte di ocină la Scheepoia dir. bani gata 300. Și, cāndu a coparatu ceste moșie, fost-a molți omene buni aldameșire, anume Stan, Dobre din Că[lu]gorene și Onă de cole și Radul ot tam și Dragotă și Prod. Pis mț. Dicrive,—dni, via[l]et 7160.

[Vo.] † Să să știe cum au dat Necșul lu Dumitru al Stan Dobrena tl. 30, mărturii Vlaicu!, Radul suă Vleșu, Ivan. Și am scris eu, pop Dobriță.

37.

7 Iunie 7162. Costandin Șerban „Stoicăi feciorul Neagului ot Filii[ăș].“, pentru „3 pogoane de vie și o cedvārtă în dealul F.. lor în Gārana, și un stānjin de ocină den partea lui Coman, care stānjin de ocină l-au fost cumpărat Deadiul de la Coman. Pāntu că aceasta vii și acest stānjin de ocină care scrie mai sus le au cumpărat Stoica de la Tudurache, de la Neagul și de la Dumitru, feciorii Deadiului, pre bani gata, bani 4650, încă mai nainte vreme, den zilele răposatului Matei Voevod, cu zăpis

de la mâna lor, de vânzare, făcut la mâna Stoică. Și am văzut Domnia Mea și zapisul lu Tudurache și a fiilor lui, scriind la mâna Stoicăi, de când au fost velet 71..9, și tot au ținut Stoica aceste vii și acest stânjin de ocină cu pace până acum, în zilele Domniei Meale, iar, când au fost acum, în zilele Domniei Meale, iar Burlan ot Felii[aș]..., onie otam, Calotă otam s'au sculat cu pără, zicând ca să întoarcă banii. Și au venit toți de față naintea Domniei Meale, și așa păraia Burlan,... onie, Calotă, zicând cum sânt vile i acest stânjin de ocină zalog la Stoica. (Acesta cîștigă.)

Monogram domnesc.

Pecete mare rotundă cu chinovar.

38.

Adecă eu Stoica și Stan fra[te-mieu]..., feciorei Stoicăi ot Nucet scris-am zapislu nostru [la m]âna Voinii și a frățimi-său Miseul, să fie de mare credință cum să se știe că am furat 10 oproce de grău, și le-au prețuit derptu ug. 16, și bani n'au avut, nici bani, nici grăul, ci i-amu dat 2 pogone de vie și 2 de pîdure. Și le-am dat de a noastră bunî voe și cu știrea tuturor fraților (anume Roman, adaus sus) și de în sus și jos și a mulți omene buni și boiarî de pe împrejurul locolui, anume Stan ezbașa ot Mușcel și Stroe ciauș[u]lu ot Alimănești și Ion Stegarul ot Mușcelu și Mihai ot Fundanî și Stan brat ciauș[u]lu și Grozav.. crăs... i ot Nucet i Stan otam sno Stoianu ot tam și Tudor ot tam sno Lăuruscă și Stoianu sno Străchinarul i otam. I pis popa Manea ot Nucet, mias[e]ța Ghinare 8 dni, 7163.

Și pentru credința ne-am pus și deagetele. Pecet. lul Stan. Pecet. Stoicăi.

39.

† Adecă eu Mircea cu frate-mieu Trifan i Costin sne Dobre Stol. ot Târnaava scriem zapisul meu la mâna neanei lu Costin căpt. cum să să știe că i-am vândut un loc de moară care au fost al Draghei za ug. 12, și am luoat toți banii gata în mâinile. Și i l-am vândut dumnealui de a noastră bună voe fără dă nicio silă, ca să-i fie dumnealui moșie și coconilor dumnealui în veaci. Și mărturii care-și vor pune mai jos pecețile și iscăliturile. Și pentru credința pusu ne-am și noi pecețile și numele ca să să crează. Pis Ap. 19 dni, 7163.

Eu Mircea (pecete), eu Trifan, eu Costin, eu Ghiurca (degete).

40.

† Adecă eu Caloen[e] scris-am acesta zapis al meu, să fii de mare credință la mâna iuzbaș[i] Stoico dă în Berciugovu cu frate-său Micul, că e'm vândutu o vil, și o'm vândut d'a mē bună

voe, să-i fii lui moşi, şi frăţenă-s[ău] Micului şi feciorilor şi îm vândutu stătăt[o]re şi dănaite satului, şi mărturi: Băjan şi Dumitru şi Tudur şi Pătru şi pop[a] Fătul. Şi petru credi[n]ţa n'em pus şi degetele. Şi o'm vândut pre baani gata, ug. 12.

Mţ. Noiev. dn. 16, văleat 7164.

Pop Fătulu, Băjan, Dumitru, Toduru, Pătru, Părţăghel.

41.

† Scris-am eu Sinpitrul al miu zapis la mânia lu Stanco iuz-[başa] şi a frăţine-său Micului ca să fie de mare credenţă cum să ştie că le'm vândut o vie dreptu bani ug. 8, să le fie lor moşai a şi feaciurilur stătătoare, şi să n'aiubă băntuială de nemen[i] în urma noastră. Că o'm vândut de mē bună voe. Şi, căindu o am vândut, fost-au mulţe omeni buni şi marturie: Băjan, Radulu, popa Pătru, Stanciul şi Radulu, fratele Tomei den Hăruş. Şi peintru credenţa ne'm pus şi degetele. Pis ms. Iul. dn. 20, let 7164.

Băjan, Radu, Pătru, Stanciul, Radu, pop Fătul.

Siinpetru.

(degete.)

42.

11 Octombore 7166. Petco şi fiul Todoran vind lui Drăgoi un pogon de vie „în grădină”, pentru 10 ughi. Între marturi, un Ne-goită, un Lapădat ot Săcşori.

43.

† Scris-aam eu Maanciul al miu zapis la mânia lu Stanco izbaşi i brat eg Micul ot Ber[ci]guv cum să să ştiia cum le e-am vândut o via de a mē bună voia, şi o am [vân]dut pri baani gata, ug. 15. Iar, când au cupărat Stanco izbaş[a] şi brat eg Micul au fost muţi omene bune mărturee, anume Pătrul de Greca, Gherghi Părşoiu ot tam, Caloian ot Izvoră. Şi am vândut Manciul ot Grecaa de mē bună voia Pis miesţ. Noivr. dnă 1, 7166.

Şi pătru credinţă ne'm pus şi peci[ti]le.

Manciul, Petre, Gherghi, Caloian. Şi am scris eu pop[a] An-dronic.

44.

Adică eu, Pătru ficearul lu Bogoslov ot Fundeanca d[e] pri Criocuvu, scris-am şi mărturiseascu cu acestu al meu zapis ca să fii di mari crideanţă la măn[a] Buteai Roşuul ot Fundeanca, cum să sea ştie că i-am vândut eu Pătru din partea mea trei

pământuri în câmpu din partea Mațeai, dreptu trei leai, pământul și leaul, ca să fii dumnealui moșu Și feceareloru dumnealui, cât Dumneazeu i va da, și i-omu vândut dumnealui di a mea bună voi fără niciu silă. Și, cându ni-am vândut această moșii, fost-au în știria fraților mei di moși. Și la aceslu zapis tinplatu-se-au di au fostu boiari și preaoți și omani buni, care își vor punea mai jos iscăliturealea și peaceașilea. Peantru adivărată credința pusu-me-am dageatul mai josu ca să sea crează. Mărturii au fostu Mihai pop Neagri ot Urlați, Dumitru Vorneacul ot Fundeanca, Mihai Comisul ot Cioceanca i Langa ot Fundeanca, Dragsin Armașul i Baleacea. Pis az Dumitru Vornecul.

Pis Mai 24 dni, lt. 7167.

Mihai Com.	Eu Pătru mărturisăscu,
Eu Langa.	Eu popa Negre.
	† Az Dragsin Armaș.
	† Balteacea.

45.

† Adecă Radul Luminatul cu frații lui scres-am zapisul meu ca să fie de mare credință la mâna lu Calin ot Urlaț, cum să știe că i-am vândut o fune de loc cu locul casi, cu pomeț, de apa Crecovol, pâne în lungu, pene în drum, pene în Piatra Stancii, șe în lat 24 de stenjini, însă de în parte lu Giurea (?) de a 4 parte, de ocina teapcescă, și o a cunpărat Calin de la Radul Luminatul za 760 bani gata. Șe o am vândut eu Radul pre vreme de fomete șe de lipsă, de mare nevoie, și cu șterea toror megieașilor carei sântu frați pre moșei. Și la acesta zapis fost-au mulți omene bune și brătrâne de înprejur mărturiea, aldămășari: o[t] Fondene Ion Țacal, Mihai ot tam, Orlaț: pop Negre, i Braești (?) Drăgan, și sânt... i Drobra cum[na]tu-său. Pis Lazar log. Pentru credință pos-ne-'m mai jos degetul și iscălitura. Pis meștă Fe. 5 dni,

vă leat [7]169.

	Eu Radul,
Fălăp—,	Matei,
Ion, Mihai, Cern...,	Drăgăan..., ?..., Dobre.

46.

† Eu popa Manea ot Nucet... am scuperat aceste moșii care au fost vându-t-o Stoica și Stan Voinii și fraține-său Micului, aceste pogone de vii și de pădure 2, drept bani gata ug. 10, și le-au scupăratu de naintea cistoru vânzători, anume Stoicăi și fraține său lui Stan, căci mi s'au căzutu, că-mu sântu frați pre moșii. Și, cându le-aamu scupărat, fost-au mulți omeni buni și

megiiși bătrâni la aldămaș, po im Drăgan ot Nucet, Stan Iuz-
[bașa] ot Moșcel, Stroe ceaușul ot Alimănești, Mihaiu ot Fon-
deani Grozav ot Nucet, Stan Perpelea otam, Vlad neguțătorul
ot Gherghiț[ă] și mulți omeni buni și bătrâni carele nu sentu
scriși mai sus. Și le-au scupărat să-i fie lu moșii și feciorii-
lor lui și nepuților lui, stătătoare în veacu. Și pentru credința
ne-amu pus și degetele mai jos.

Pis mța Ghen. 8 dni,
leat 7169.

† Eu Stoica. Eu Stan. Eu Roman. Eu Voinea.
Eu Stanciul. Eu Stroe ceauș.

47.

† Adecă eu Ion Țacal scris-am zapisul meu ca să fie de mare
credințe la mâna lu Calen ot Urlaț cum să se știe că i-am vând-
dut 1 răzo[r] în ocina stăncească, o latore pă langă Fodean,
care au cunpărat Calen de la Radul cumnatu, de în apa Cre-
cov pâne în patra Stanciu, și o'u vândut eu Ion Țacal za bani
gata 130, și i-au vândutu pre vreme de fomete șe cu întrebare
totoror fraților de moșie. Șe mărturie ot Fondeni Mihai și La-
zăr log. i Dubre brat Filep ot Urlaț, pop Dumitru Strez otam
se 'ntăplat, Isac o[do]baș, Stan is. (*sic*) lu Vlad Stăesc.

Șe pentru credința pus--ne am mai jos pecețile, iscălitora.
Pis meseț, Ag. dni 8, văleat 7169.

P...irie pop Dumitru
Mihai, Lazor, Dobre, Strez, Stan.
Pis az Gheorghe.

(Acest rind de altă scrisoare, frumoasă.)

48.

† Adecă eu Nan snă eg Vladu Ursescul ot Urlați scris-am
zapisul meu la mâna popei lui David ca să fie de bună credință
cum să știe că i-am vândut 1 loc de casă în gura vai Nu-
cetului, însă în lat stăjâni 12 și în lungu. den margene pădurii
pân în drumul cel mare al Mocanilor. Ș'am vândut acest loc
ce scriia mai sus de a mè bună voia făr de nici 1 silă și cu
știre tot[o]ror traților mei de moșia și de sus și de jos, însă
derept bani gata tal. 2 pol, ca să-i fiia lui moșie stătătoare în
veacu, lui și feciorilor lui, căți Domnezeu îi va dăru. Și, când
am făcut această scrisorea, fost-au mărturie Stanciul cumnată-mieu
ot Barlaț, Stan Bulcoiul ot Nucet, Stanciul lui Nagoia ot tam.
Șe pentru credința ne-am pus mai jos degetul, ca să să crează.

Eu Nan. Valeat 1176.

49

† Mlsteiu bjeiu Io Antonie Voevod i gsdn zemle vlahiscom davat gsdmi sieiu poveleniia gsdmi bolearin Costin căpt. și frăține său Neagul ca să fie volnic cu aciastă carte a Dumniî Meale de să aibă a luarea toată dijma de pre moșia Strâmbei, care moșai iaste de la părinții loru, denpreună cu văru-său Andreiu Pitariul, și ei acea moșai nu o'u mai căutat, nici dijma au mai luat, ce au tot luat văru-său Andreiu tot venitul acestui pământ. Iar, cându au fostu acum, venit-au boiarinul Dumniî Mele Costin căpt. și cu frate-său Neagul la Dumnia Mea, zicând cum ei de pre acea moșai niciun folos n'au avot. Derept aceia daat-am Dumnea Mea această carte a Dumniî Meale ca să fie volnic de să aibă a strânge toată dejma de pre acea moșai, veri din ce se-ar afla, veri den grău, veri den meu, ver den orzu, au den fân, au den in, au den căenăpă și din ce se-ar afla tot, să fie volnici a-ș luarea dijma den zeace 1 după obicei. Și de cătră nimele opreală să n'aibă naintea cărții Dumniî Meale. I sam reci gvsdmi. Pis lul. 5 dni, lt. 7177.

Monogram. Pecete octogonală cu vulturul și : † Io Antonie Voevod, 7177.

50.

Adecă eu Ianache log., armș. ot Vistierie, scris-am acest al meu zapis ca să fie de bună credință la mâna lui Costin căpt., cum să să știe că, fugindu-mi mie 1 Țigancă, anume Dobra, după un Țigan al dum. lui Costin căpt., datu-mi-iau dumnealui schimbu pre Boba Țiganca, fata Stanii Țigancii, Țigancă pentru Țigancă, și i-am dat eu pre Dobra Țiganca, care Țigancă mi-au fost și mie de cumpărătoare de la Calotă fratele lui Pavlache log. ot Popești, ca să-i fie dumnealui Țigancă stătătoare, lui și coconilor dumnealui, în veac. Și i-am dat și zapisul cel de cumpărătoare de la Calotă, fratele lui Pavlache log. Și la tocmeala noastră fost-au mulți boiari mărturii, care vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărata credință am iscălit eu cu mâna mea. Pis lun. 24 d., lt. 7178.

Ianache logft. Negoită Vist. mărturie.

Vălcul Vel Peh. mărturie.

† Eu Alexe log. mărturie.

(Admirabilă scrisoare, se pare a acestui din urmă.)

5

† Adecă eu Vlad, împreună cu frate-meu Radul, fecioria Radului Bușurăe den Sârbeana, scriu și mărturesescu cu acesta al meu zapis ca să fie de bună credință la mâna dumnealui jupănului Iano cupeț, cum să se știe că i-am vândut noi dumnealu

moşie în Mihuleasca, însă stânjine 75 p., şi stânjinul l-au tocmît câte bani 40. Şi o am vândut noi de a noastră bună voe, cu ştirea a totoror oamenilor mie şi a vecinilor de pă înprejurul locului. Şi mi au dat dumnelui aceşti bani ce scriu mai sus toţi în mâna mea, gata. Şi o am vândut dumnealui, ca să-i fie moşie stătătoare în veci, lui şi feciorilor dumnelui, cât Dumnezeu i va derui, nepoţilor, strenepoţilor. Şi, când am făcut aceste tocmeli, întâmplatu-se-au mulţi oameni. marturie, care-ş vor pune mai jos numele şi iscăliturile. Şi pentru mai adevărată credinţă pusu-ne-am şi noi mai jos deagetele, ca să crează.

Ghen. 22 dn., lt. 7180.

Eu Vlad, eu Radul.

Eu Negriuz (*sic*) (pare şters).

Eu Baluca ot tam.

Eu Todoran iuz[başa].

Eu Mihai ot Fodeni.

Eu Leca log.

Eu [I]on Ţacal ot tam.

† Eu Andrei Sorbu [ot A]rmeneşti.

Eu Vladu Răscicol.

Eu Nan.

(Foarte frumoasă scrisoare.)

(Pe Vo. însemnare grecească a lui Iano.)

52.

1-iu Februar 7180. „Niţă snă Nedelco ot Fundeani“ vinde „dumnelui jupănului Iano, cumnatu-miu, şi a soru-mea Voicăi“ „ocenă în Mihuleasca, însă stânjini 65, şi stânjinul câte bani 33“. Semnează Liica, Todoran iuz[başa], iree (= erei) Dumitru, Chirea cup[et].

(Scrisoare şi notiţă grecească ca la nl. din Ianuar.)

53.

26 Mart 7180. „Mihaiu Spătărel ot Fundeni împreună cu fiu Dragomir“ vinde „dumnealui jupănului Iano cupeţ“ „26 de stânjini de ocenă, în câmpu, în ocena Mihulească, partea mănene-ne a avut toată, şi am vândut dumnelui stânjinul câte bani 40.. Şi o am vândut de a noastră bună voe, cu ştirea a tuturor fraşilor şi a vecinilor de pe înprejurul locului“. Între marturi: Stan al Baloi, Leica, Chiriifac cupeţ, Tudoran, Dragomir.

(Aceiaşi scrisoare, şi însemnare grecească pe dos ca în actul din Ianuar.)

54.

† Adecă eu Negre iuz[başa] dînpreaună cu frate-meu Liica scris-am zăpisul nostru şi l-am dat la mâna jupănului Iania şi jupănesie dumnelui pântru să se ştie că i-am vândut vadul de

moră cu casă cu tot drept bani gata lei 19, ca să fie dumnului moșie stă[tă]tore și coconilor dumnului în veci, pentru că o'm vâ[du]tu de bună voia a noastră și fără de nicio silă sau nevoia, și cu știre tuturor fraților de moșia den înprea înprejulul (*sic*) locului. Și, cându au vândut, fost (*sic*) mulți boiari denprejurul locului, anume: din Gărbăcești Negul Post., Tudoran iuz[bașa] otan, popa Crac[ea] Langa ot Popești, Costandin meșterul ot Mocești, Chiriic ot Fundeni, Dragomir Vistiiar ot tam. Și pântru mai mare credința pusu-ne'm pecețile și iscăliturile ca să să crează. Și am scris eu Luca călugărul ot Urlați. Pis Iul. 3 dni, vilet 7180.

Eu Negreiu. Eu Liica.

Eu Todoran iuz[bașa]. Eu popa Crance.

Negul Post.

Az Langa. Eu Costandin. Eu Dragomir. Eu Chiriic.

55.

† Adecă eu Liica iuz[bașa], împreună cu tată-meu Negre ot Fundeni, snă Nedelco, scris-am acesta ai nostru zapis ca să hie de mare credința la mâna dumnului Dumitrașco căp. Ușurel za Spătărie și la mâna dumnului Dragomirii, jupăneaasa dumnului, cum să să știe că am vândut dumnului parte noastră de moșie în câmpul Uilaților den jos, însă parte Leicăi iuz., Broșteneasca i Fundenească, parte mea, stânjini 57 pl., iar stânjini 55 pl. Și iar am mai vândut partea noastră de moșie den Dobromireasca, dentr'altă parte, pã lângă acia ci iaste mai sus scrisă, însă partea Leicăi iuz., iar stânjini 55 pl. Și iar am vândut eu Negrea partea mea din Dobromiriască, iar stânjini 57 pl., dreptu bani gata, stânjinul po bani 50. Și să hie dumnelor moșie stătătoare în veci, și coconilor dumnului, căți milostivul Dumnezeu le va darui. Pentru că aciastă moșie am vândut-oo de a noastră bună voe, cu șterria toturora meagiiașilor den prejuriul locului, precum scrie mai jos, și ne'u dat dumnului acește bani toți în mâinele noastre de ne'm plătit nevoile nostre. Și, cându am scres aciasta zapis, fost-au mulți boiarie marturi a ... carele își vor pune mai jos iscaleturile. Și pentru mai adăvărata [credin]ță ne-am pus degete și iscăliturile mai jos, ca să să crezã. Și... ot Gherghița zeatu Paraschivii.. Pis Av. 26 d., lt. 7180.

(Partea de jos lipsește.)

56.

† Adecă eu Stana, fata lu Drăgan, și cu feciorii mei, cu Sel[]vestru e Balea și Stoica scres-am zapisul meu ca să fie de mare credința la mâna popei lu Negre șe cu frații lui cum să să știa că i-amu vandutu eu Stana șe cu feciorii mei ocina în deal tot de în teiul Sului în sus pa valea Nucetului șe pan în

vârful Şarului şi de în vârful Şarului în jos pă valea Jugăstre-
tului, pre gardurile vielor, pân la casa popei Gherghenie (adaus :
şte), pân la lacul Curpenului. Şi aldămăşari Vladul Ursescul, e
Cornea, e Creţul, e Dumitru al Neghetie, Ene şe cu frate-său
Calin. Şe au tocmet acest[ă] ocenă de pe tot ug. 4 pl. Şe pentru
credeţa ne-am pus şi peceţele. Pes. mşa Dech. 25 d., lt. 7181.

57.

† Adecă eu Bedica, împreună cu fraţii miei, anume Stan i
Stanciul i Cârstea i Petco scris-am şi mărturisim cu cesta al
nostru zapis ca să fie de bună credinţă la mana popei David
şi a Neicului cum să să ştie că le am vândut dumnelor partea
noastră de moşie, den câmpu, den ocena Nuceţenească a patra
parte, câtă se va alege de peste tot hotarul, pe lângă ocena
Bălţească, dreptu bani gata ug. 60. Şe o am vândut noi de
a noastră bună voe, cu ştirea a tuturor fraţelor şi a megiaşelor
den împrejurul locului. Şi ne au dat dumnelor aceşti bani ce
screu mai sus toţi în mâna noastră gata, ca să le fie dumnelor
moşie statoare în veci. Mărturie care-şi vor pune mai jos. . .
iscăliturile. Şi pentru mai bună credenţă pusu-ne-am şi noi dea-
gitele mai jos. Ispisal sam az Loca log. Dech. 25 dn., 1672.

Stanciul, Bădica, Stan (degete).

Ot Nucet Staico i Netco i Stan i Roman i Drago nir, Nedelco,
Stoica croitoriu. Az [e]rii pop Drăgan. Eu Buta steg[ar], Vlad
Creţul.

58.

† Adecă eu Dumitru snă Dumitru negust. den Urlaţi scris-am
şi mărturisescu cu acest al miu zapis ca să fie de bună credinţă
la mâna părentelui popei Dumitru de Urlaţi şi a prioteasii Anii
cum să să ştie că i-am vândut partea mea de moşie den ocena
ce se chiamă Buteasca, den partea lu Stoian Buze, de Epure-
şeni, den partea lu Pupăză, şi cumpărătorea de la Vlad Stăescul,
cât se va alege, partea mea toată, dreptu bani gata 1.200. Şi
o am vândut dea a mea bună voe cu ştirea a tuturor oame-
nelor mie şi vecinelor de pe împrejurul locului, ca să fie moşie
statoare în veacu părentelui popei Dumitru şi şe coconilor caţi
Dumnezeu îi va dăru. Şi la acesteă tocmeala întâmplatu-se-au
mulţi oameni buni mărturie care-şi vor pune mai jos numele şi
iscăliturile. Şi pentru mai adevărată credenţă pusu-mi-am şi eu
Dumitru deagetul ca să crează. Şe am scris eu Leca log.

Noem. 17 dni, lt. 1673.

Eu Dumitru, eu Vălcan, Vlad Creţul, Bota otam, Alde, Stoian
cumnatu miu, eu Pătru snă pop Radul, eu Neidilco vără-meu i
Stan snă Labg.

59.

† Adecă Vlad scris-am și mărturisescu cu acestu al miu zapis ca să fie de bună credință la mâna văru-miu Vălcan și a văru-miu Vlad cum să știe că mi-am vândutu partea mea de moșie din câmpu, însă moșia ce să chiamă Buteasca de la vârsătură, dreptu bani gata ug. 7 , ca să fie lor moșie stătătoare în vec. Și o am vândut de a mea buna voe cu știrea tuturor frațelor mii și a vecinilor de pe împrejurul locului. Și, când am făcut acestu zapis, întâmplatu-s'au mulți oameni buni, marturii: Buta din Urlați, Dumitru Negoită, Nan al Sulului, Calin, frate-său, și frate-miu Calin, și frate-miu Crețul. Și am scris eu Leca log. Și am scris și am iscălit eu Vlad cu mâna mea ca să crează. Mart 12, let 7182.

Eu Vlad.

60.

† Adecă eu, Stan, feciorul lui Dumitru Gârnoz, ot Urlații, scris-amu zapisul meu la mâna pop[i] lui David ot Nucet ca [să]-i fie de bună credință cum să știe că i-amu vândut 1 răzor de pământ de ș'au pus casa pă el, și moșia iaste den parte broștenească, și o amu vândut pă bani gata 160, să-i fie moșie stătătoare în veci. Și, când amu făcut acest zapis, fost-au mulți oameni buni măturie, anume Brăsenu ot Urlați, Vlad Ursescul otamu, Stanciul lui Negoe ot Nucet, Mane fecior pop[i] Manii, Stoian otamu și Oprea și Pătru.

Aprile 8, văleat 7183.

61.

Adecă eu Stanciul Dănciulescul ot [Nu]cetu și Buta ot Urlați [s]cres-am zapisulu nostru la mâna pope lu Dimitru cum să se știe că i-am vândut viile lu Nedelco șe a frățină-său lu Trandafir [s]nă Nedelco Drancea (*sic*), viile de răspante, drept bani gata lei 16. Și o am vândut pentru parte lor de bani carie se-au data în urma harciului pentru bani cailor șe ai carălăr șe sursatul: șe câte mănăcături vor venè până (pâne) la vreme harciului de le va părè într'altu chip, vor da bani. Iar cine să va scula cu pără sau glăceva, să aibă a-i por[ta] Stanciul șe Bota carie sântu la cruce cu dneșul și čtaș (*sic*). Pentru credența pos-ne'm mai jos degetele și iscălituri. April dne 24, văleat 7184.

Buta.

Stanciul.

Șe marturăi Todor șă Vlad șe Miha.

Tocitori, berbeneță, u vătrago, coleba.

62.

† Mlostliu bjiu Io Duca Voevod i gspdr. zemle vlahiscoe davat gsvdmi siiu provelenie gsvdmi acestui vistiernicel anume Stan den Nucet, feciorul Bulucoiului, ca să aibă bună pace de cătră Ivan feciorul lui Ivan Sărbul din Nucet, pentru că au avut pără de faţă la Divan înaintea Dumniei Meale, zicând Stan din Nucet cum că au fost trimis Ivan feciorul lu Ivan Sărbul un armaş cu cartea Domniei Meale de l-au apucat ca să-i dea ug. 12 cu un zapis, iar Ivan așa deade sama cum că acest zapis iaste pentru o cheltuială a unui moşii ce au purtat pără fi... tată-său Ivan Sărbul cu Bulicoiul, tatăl lui Stan, încă din zilele răposatului Matei-Vodă, fiindu cursul anilor 7159. Iar Stan vistiernicelul aş'au jăluit cum că părinţii lor au şăzut tot într'un sat şi pân au trăit ei nu au mai pomenit de acea cheltuială, iar, petrecându-să părinţii lor, tocma acum să scoală de-l apucă pentru aciastă cheltuială. Într'aceaia Domnia Mea denpreună cu tot Divanul am judecat, fiindcă atăta vreme de 24 de ani... Ivan cu tatăl lu Stan... du tocma acum, judecat-am Domnia Mea..., i-am dat aciastă carte a Domniei Mele... [in mă]na lu Stan... ca să aibă bună pace de cătră Ivan, pentru că au rămas de lege şi de judecată, şi i s'au luat şi zăpisul de s'au rupt în Divan. Iar, cându ar mai scoate el vre odată nescari scrisori, să nu să crează. Şi l-am dat Domnia Mea den Divan platnic de au întorsu şi treapădul ce au dat Stan armaşului, pentru că n'au avut nicio treabă să trimiţă la dînsul. Şi altfel să nu fie (slavon). Pis Sep. 3 dni, 7185. Procit it. Logft.

Monogramă. Pecete mijlocie cu chinovar: ДШКА ВОЕВОДА БЖИЮ МАСТИЮ ГРЪ ЗЕМЛЕ ВЛАХИИ. 1673.

(Coroană peste cei doi sfinţi; vulturul pe pom.)

63.

10 April 7185. „Negoi iuz[başa] ot Ştefăneşti“ vinde „părintelui popii David ot Nucet“ „nişte loc sterpu dat de Ciopăaan (sic), de fraţii lui anume Manea i Apostol i Staico ot Nucet, în capul vielor ale surori-sa Stancăi, date de zestre“. „Pentru căci, vrund eu să cumpăru iarăşi nişte loc iar sterpu în capul viilor meale la vale de la Stan snă lui Stoian, nepotul Cărstiei ot Nucet, cât să vă alege tot, iar el, fiind moşnenu, vrea să-l ia el, iar mie tribuindu-mi acel loc ca să-mi fac casă pre dînsul, voitu-nf-am cu dînsul de i-am vândut locul acel de pomen, ce am avut dat de pomană de la fraţii lui, cât să va alege tot, drept bani gata 233, ca să fii lui moşie stătătoare..., iar eu încă să-mi fiu locul ce am cumpărat de Stan care scrie mai sus, cu bună pace, căci că ne'm voitu de a noastră bună voe. Şi mărturii toţi vecinii noştri deleanii, anume Neaicul ceuş ot Gher-

ghița i Micul ot Nucet i Ion ot tam i Manea i Apostul i Staico, frații pop[ei] David ot Nucet, i Staico Scaunul ot tam i Buzeaiu roșul ot Crângu.“

64.

10 April 7185.

„Manea denpreună cu frate-miu Apostul ot Nucet“ vinde „frățene-nostru popei David“ „părțile nostre de loc ce'm avut aicea la răpă, însă din capul vielor ce am dat soră noastră Stancăi în jos la vale cât să va alege părțile nostre, drept bani gata ug. 1,33, ca să fii lui moșie stătătoare și coconilor lui căț Dumnezeu îi va dăru. Și, când ne'm tocmit, au fost mulți oameni buni măturii, po im Neicul ceuș ot Ghergheța i Staico ot Nucet i Micul ot tam i Ion ot tam, Buzei ot Crângu i Negoiiuz[ba]șe ot Ștefănești.“

Isălesc Manea și Apostul.

65.

† Adecă eu Băreasenol co femeu Dragomiră scris-au zapis[ul] meu să fie de mare credeață la mâna jopănoilor Iano Cara ot Cîrănavod[ă] com să se știe că am vândot moșie de ocin[ă] miholesc, de par(a)te lo Dorădoț, stăjin 16 dereto bani 13 (?) stăjen câte tolto (*sic*), faco lei 6... co femeu (*sic*)... să-i fie moșie jopănoilor Iane... [fe]cio[ri]lo[r] și ne[po]șilor și strănepoșilor], căți milostevo Domnezeu. Ș, cido am făcut acisto zapis, fosto-au molți omine bone, anome Vladu uchchiul și nepoto-să Nedelco și Stan Gărănoi și Leica de Focleni și Mihaiu ot tam. Și am scris eu Nan și pos meseța Agosto den. 15, vălet 7186.

Prto credența me'mo pos și deget.

Eu Bărăsan.

Eu Dragomiră.

66.

† Adecă eu Vladul înpreună cu fâmeaia mea Stroe ot Droboței ot sudu Ialomița scriem și măturisim cu acesta al nostru zapis ca să hie dă bună credință la mâna jupănesei Chiranii ot Stancești cum să să știe că i-aam vândut viia făcătoare pog. —, și cu loc dea casă și cu 2 tocitori, și în vale (?) și în del..., în parte ceșască (?) care mi-au fost și mie de cumpărătoare dea la Necșato ot Nucet. Ș'am tocmit pog. câte ughi 21, ca să-i hie domniei (*sic*) moșie stătătoare în veci și feciorilor domniei. Și, cându i aam vândut aceste vii, cu știre vecinilor și dea în sus și dea în jos. Și, cându i-aam vândut aceste vii, întâmplatu-se-au mulți boieri mărt. și megheși dea înprejuru locului, care-ș vor pune pecețile și iscăliturile ca să să creză. Și pentru adăvărata

credinţă puse-me'm şi eu degetul şi iscălitura ma[i] jos ca să
să crează. Şi am scris eu, Ivan Log. ot Urlaţi, cu voe lor.

Pis mşa Noem. 30 dni, lt. 7188.

67.

† Să să ştie pentru zestrele ci au dus jupenesa Ana: oi 60,
şi periră când Tătari, şi bivoli 4, trei au perit, er onul l-ao
vândut og. 9, şi vaci 5, şe s'ao vândut og. 14, şi on bou, og. 5,
şe patru boi în casă s'ao petreacut, şe matce 40, şe pentru ai-
ceste vite ci sânt scri[se] mai sos şi au perit, amu ales babei
doi cai şi dui boi şi o bivoliţă, şe pentru duametele (*sic*) ci
den venele (*sic*) e'mu datu ona, şi pentru oii i şi pentru zestri
ci au mai rămasu dato-əm viile dă la popa Stuico şi o rotă dă
moră dă la podul Pitaru[lu]i. Şi pentru moşii ci le'mu vândut,
petru ale casei, e'mo alesu la Culcaţii dăn joos stânjani 100
şi e'mo datu pe Martinu şi pe Țiganca loi c'un [co]pil a lorv,
Stanca, Costanda. Şi aceste să stē stătătoare, să-ı fie de moşii.
Şi, dă vor iși alte zapise mai dă de moș, să nu să bage sema,
nici a se asculta ale ei (ale ei) au [a]le nostre; er, dea o va
câta fie-mio să moră în casă, să fie... aceste tote şi să fie.. să
șază 'n caasă dăn sus de sprea graj[d]u. Şi amu scris eu popa
Albul, mşa 29 Dichenvrea, vălet 7188.

Az Radul sin Mihai căp. Eu popa Ioan. Eu Mihail log., mărt
Az. Az Radoul sin Hagiul pol. mărt. Az Fiera Post. Bălotescol
mărt. Az Mihne logof. † Radul mertorie, Λόγγυνοσ μαρτ., Az
D...apăran mărăturie. Eu Neagul lug.

68.

† Adecă eu Vlad snă Crețul den Urlaţi împreună cu frate-
miu Crețul şe Calen scris-am şi mărturesem cu acesta al nostru
zapis ca să fie de bună credență în mâna preotesii Anii şi a
fieiu-său lu Dumitru cum să se ştie că i-am vândut noi toată
partea noastră de moşie de la vărsătură, den hotarul ce să
cheamă Butescu, dreptu bani gata lei 36, şi o am vândut noi
de a noastră bună voe, cu ştirea tuturor fraţelor şi a vecinilor
de pă înprejurul locului. Şi ne au dat banii toți gata în mâi-
nele noastre, căți screu mai sus, ca să fie dumnei moşie stătă-
toare în veci şi coconului dumnei, anume Dumitru. Şi, când
am vândut noi această moşie, întâmplatu-se au mulți oameni
buni mărturie, care-și vor pune mai jos numele şi iscăleturele.
Şi pentru adevărată credență pussu-ne am şi noi ma[i] jos dea-
getele, sa să crează. Şi am scris eu Leca log. lun. 18, lt. 7188.

Eu Vlad. Eu Crețul. Eu Calin. † Az Lupul ot Buz. mart. † Eu
Buta. † Eu Mihaiu. † Dumitru Cocoli, Vlad, Vălcan, Ivan, Du-
mitru Ni....

69.

† Adecă eu Liica iuz. ot Fundeani scris-am acesta al meu zapis ca să fie de bună credință la mâna dumnealui Dumitrașco căpt. Ușurelul ot Gherghița cum să știe că i-am vândut dumnealui moșie de câmpu, de arătoare, pre hotarul cel den sus care se chiiamă Broștenească, însă stânjani 81, stânjânul pe bani 44, fac bani peste tot lei 27, care moșăe iaste moșie de moșai den strămoși. Deci, fiindu-mi nevoe, vândut-am dumnealui de bună voea mea cu știrea fraților miei și a toată cemetie și a tuturor vecinilor miei den sus și den jos, ca să fie dumnealui moșie stătătoare în veac, și cine s'ar trage den dumnealui tot să o ție cu bună pace. Și să aibă dumnealui a-și face și carte domnească cu mare credință pre obiciaiu, pentru că, când am vândut eu aclastă moșăe, fost au și mărtuii mulți boiari și megiași, carei mai josu-și vor pune pecețile și iscăliturile. Și pentru adevărată credință pusu-mi-em și eu peceatea și iscălitura ca să să crează. Șă am scris eu Ionașco log., lul. 19 dni, lt. 7188 însă tocmitu-m'am să-i dau lângă hotar pre lângă moșie cea di jos.

† Eu Leica iuz. ot Fundeani (deget). Eu Oprea mart. ot Călugăreni nen (*sic*). Preda iuz. ot tam. Paraschiva log. Boleșteanul mărturie. Mirica cot. ot Bucov. Minea ot Schilăru. Voinea iuz[bașa] o[t] Valea lui Dobrută. † Eu Măcnea Malt. ot Șchiei. Eu Tanasie logft. ot Cioiun (*sic*) mertorie.

70.

† Adecă eu Neagul dănpreună cu frate-meu Stanciul și Voicila și Vălcan, brat eg Vlad și cu preoteasa Ana și Butica, cu frații lui, anume Mihai și cu Radumir, altu Pătru, fratele pupei Dan, Dumitru sin popa Negre, altu ceaușul Dan e brat eg Voicilă, și Nedelco e brat eg Vlad, Gorghe sin popa Drăgan, alt, noi Ūrlățeanii care ne-am pus în zapis, pus-am moșia satul Ūrlăților, și dăn sus și dăn jos, zălog păn la otarul Rarii Pitarul moșie bu...ă, și leantească. Am luat bani gata, ug. 67, în vreamă araciului, dăn c n păn în cin. Și am pus zio, păn la Paște să avem a da banii, precum scrie mai sus, iar, nedându banii la zi, să fie moșia stătătoare în veci. E o am dat jupănului Dimii e brat eg Tudur; iar, dă nu vor vrea să ție moșia, să fie dumnealui volnic să o vânză cui să va afla a o cumpără (*sic*). Iar care să va scula mâine, poimăine, peste acesta zapis, ce să va cheltui să fie asupra lor cheltuiala. Alta, (păn) pântru adevărită credință pusu-ne-am și deagetele.

Ap. dni 21.

Vealeat 7190.

Eu Neagoe, eu Stanciul, Voicelă, Gheorghe, Nedelco, Vlad, Voicilă, Dan Ceauș, Pătru, Dumitru, Vălcan, preoteasa... pica, Mihai, Radumir.

71.

† Adică eu Nan Târşoreanul, nepotul lu Nan Mostaţă, scris-ama acesta al miu zapis ca să fie de mare credinţă, şi l-am dat la mâna Stanciului Dănciulescu pentru să se ştie că am vândut eu Nan nepotul lu Nan Mostaţă moşie la Urlaţi, de în parte m'e, de în moşie broştenescă de o ţară (*sic*) pân jos stăjeni 30, câte bani stăjanul 35. Pentru că am vândut eu Pană Stanciului Dănciulescu de a m'e bună voia şi cu ştirea feciorilor miu şi a tutuor fraţilor după moşie. Şi am dat eu Stanciul lu Pană banii toţi, bani gata, pă acii stăjeni care sântu scrişi mai sus. Ş s'au vândut aciastă moşie, cându fomete, în zilele lu Şarban-Vodă. Şi o'm vândut eu Pană nepotul lu Nan Mustaţă Stanciului pentru ca să-i fie dumnealui... lui şi feciorilor dumnului şi nepoţilor dumnului şi strănepoţilor şi cui se va trage de întru dinşi Şi, cându o'm vândut, tâmplatu[s'au] mulţi omeni buni de înprejurul locului şi tineri şi bătrâni, şi am vândut şi parte m'e de loc de heleşteu, cu ştire tutuor (*sic*) megieşilor care sântu scrişi mai sus şi care îşi vor puni iscălturile mai jos.

Mşa Mai 20 dni, vălet 7190.

Nan.

Eu Stanciul feciorul lui Ana Boboţ.

Şi Dan feciorul lu Calin Pă...

Şi eu Voicilă brat eg Dan, † Şi eu Ana preotesa. Şi eu Vasile feciorul Stanciului ot Ploeşti.

Şi am scris eu Lazăr grămaticul cu ştere şi cu văţătura lu Nan.

72.

† Adecă eu Stanca preoteasa înpreună cu feciori mei, anume David i Stanciulu i Dragul, dat-amu zapisulu nostru ca să fie de bună credinţă la mâna dumnului pupi Ivaşco şi a jupănesi dumisale Siica, pre[cum] să să ştie că i-am vândut duml. parte noastră de meşii dăn vârsătură ce să chemă dăn hotarul Necşaţescu, parte noastră ce s'ar alege toată. Şi o'm vândut noi de a noastră bună voe, făr de nicio silă, ca să fie dumnelor moşie stătătoarea în veci, dumnului şi cocônilor dumnului, căfi Dumnezeu îi va dărui. Şi io'mu vândut dreptu bani gata tl. 24. Şi, cîn s'au vândut aciastă moşie, au fostu cu ştire, tutuor moşnenilor şi a vecinilor de pre înprejuru locului care să vor iscăli mai jos. Şi pentru credinţa ne'mu iscălit şi noi mai jos, ca să să crează.

Av. 7 dni, 7190.

Eu Stanca preoteasa înpreună cu feciori miu, Staico brat ei, Stanciul Dănciulescu, Apostul mart. o[t] Nucet, Danciul ceauş mart.

73.

Mart 7192. „Negoe, înpreună cu frate-meu Stanciul, făceul (feciorul) Suan (= Stan ot) Ur[l]aţ“, vinde „ochi-meu (= unchia-

mieu) Stanciului ot Nucet“ „parte frăține-meu lui Voicilă den hăleștiu, cât va jinè hăleștiul, cu loc cu tot, iar afară den hăleștiu să n'aibă trebă ; iar, cându să va strica hăleștiul, să fi volnicu să-l dreg pe parte lui Voicilă, ce i s'ar veni parte lui. Și am vândut pe[n]tru parte lui. Să se ști că e de în moșie Lângi și den hotarul broștenescu, că să fi moșie stătători lui și nepoților lui. Și, cându s'au făcut acestu zapis, fost-au mulți omeni buni marturi, po im : Pătru ot [U]rlați, Mihaiu ot tam, Crițul o[t] tam, Dragomir ot Nucet, Dragomir Srăaba otam, Apostul otam, Balotă ot Crăj, Radul otam, sutașu. Și pentru credința pus-ne'm ma[i] jos ca s[ă] creză“. „Și am scris eu Mihnea ot Crăj cu zisa lor.“

74.

[A]decă noi săteni ot Urlați: Negoe, Stanciul i Bred, Vălcan, Crețul, Vlad, Ana preutesa, Pătru, Mihaiu, Dan Ceușul, Voicelă i bra[t] ego, Stanciul Dorobanțu, Vlad Boșovei, Dumitru Coicoe scris-am zapisul nostru la mâna jupânului Tudor cum să să ști că e'm vândut parte lu Nedelco și a frăține-su lu Vlad, nepoți lu Nan ot Urlați, de hotarul Bătașcă, parte lui cătu să va alege, și am vândut p[ent]ru bani lui de haraci lei 6, ca să-i fi dumnealui moșie stătăt[o]re și feciorilor dumnelui și nepoților lui. Iar, de ar fi v'o guceva sau v'o pără sau v'o chiltuelă, s'o părătăm noi. Și, când s'au făcut acestu zapis, fost-au mulți boieri măturie, anune (*sic*) popa Stan ot Nucet, eu Radul ot Crăj i Balotă ot tam i Stanciul ot Nucet i Dragomir otam i Apostul otam. Și am scris eu Misnea ot Crâng cu zisa lor. Pis Maiu dni 6, let 7192.

Eu Negoe, eu Stanciul, eu Vălcan, Crețul, Vlad, Ana preutesa, Pătru, Mihaiu, Dan ceșul, Voicilă, Stanciul dărăbanțu!, Vlad Boș., Dumitru Coc.

(degete.)

75.

† Mlstiiu hjeiu lo Șerban Voevod i gșdnū pisah gsvdmi voao căpitanilor și călărașilor și voao vameșilor carii sântei paznici pre la vaduri și pre la margine. Cătră această vă fac în știre Domniia Mea tuturor, de vream ce veți vedea aciastă carte a Domnii Meale, iar voi să căutați să vă fie grijă și să paziți cine ar veni cu niscare vite ca să treacă, măcar ce om ar fi, ori creștin ori Turcu, ori Tătar, ori casapi, măcar ce feali de oameni ar fi, ori cu carte ori făr de carte, tot să-i opriți; numai carii vor avea răvașul erbarilor, pre aceia să-i lăsați să treacă, iar carii nu vor avea răvașul erbarilor, să aveți a-i oprirea să nu treacă până-ș vor da erbăritul, după obicei. Că pre într'a cui pază să va afla că au trecut niscare neguțtori sau măcar

vercine cu niscare vită făr de răvaşul erbarilor, bine să ştiţi că tot de la casa voastră veţi să plătiţi. Aşijderea şi voao slujitorilor şi ţăranilor pre . . . aceasta aveţi . . . lul . . . mă erbări să aveţi a le dare cai de olac şi să-i grijii de bucate. Şi pe unde s'ar întâmpla a treace niscare silne şi a sta împotrea erbarilor a nu-şi da aici adetul şi vă vor da ştire, îndată să săriţi cu toţi pentru ca să-ş dea erbăritul. Şi într'alt chip să nu fie, că așa iaste porunca Domnii Meale. И САМ РЕЧ ГСВДМН.

Fev. 28, lt. 7193.

Monogram cu chinovar. Pecete mică octogonală cu chinovar: ИВ ШЕРБАН КОЕКОД Б. МЛ. ЗМ. 8[ГРВА.].

76.

† Adecă eu Cernatu împreună cu frate-meu Oprea, snă lu Dragumiru căpt. ot Călugăreni, şi cu neputu-miu Lupul snă Lupul căpt. scris-am zăpisul nostru la mâna dumnului lui Stoiianu ot Dătcoiu cumu să să ştii că e'mu vândutu o parte mare de muşie den Şscheaopul dreptu bani gata ug. 4, lei 1. Şi o'mu vândutu de noastră bună voe făr de veo silă (*sic*) şi cu ştere tuturura fraţeluru noastră de moşei, ca să fiie dumnului moşie şe cocunilur muşie stătătore în vece. Şi la tocmeala noastră fust-au mulţi omene buni mărturii, anumea Ivanu iuz. ot Dătcoiu şi Crăstea Comisul ot Tohaani, Coman ot tamu şi Pupa Dumitru ot Dătcoi, mona[h] Nechifor ot tam. Şi pentru cre[di]nţa ne'm pusu degetul în lucu de pecet, ca să să crează. Pisu measiţa Făorare, dnă 13 zele, vălt. 7194.

Să să ştei că e'mu dat.. zăpisul celu vecu de cupărătură.

† Cernatu, † Oprea, † Lupul,
† Şerban Deiaconul.

† Mona[h] Rafail calogăr martur ot Brăneştea.

† Şi m'am întâmplat şi eu Cernat, nepotul popei lui Dumitru ot Călugăreani.

77.

Iunie 7194. „Dumitraşco biv căpt. Uşurelul“ vinde lui Iordachi biv Vel Stolnic „Catacozino“ „o moşia în gura Urlaţilor în câmpu“, cumpărată de la Liica iuzbaşa ot Fundeni şi de le fratele Neagoe, feciorii lui Nedelco de Fundeani, a lor „de baştină“, stinjeni 126, „stăjeanul po bani 50“. Pecetea lui Constantin lîngă iscălitură, şi iscălitura lui Constandin fiul lui Dumitraşco.

78.

Adecă eu Dumitraşco biv Veal Căp. Uşurealul împreună cu fiu-mieu Costandiu scris-am aceasta al meu zăpis ca să fie de

bună credință la mâna lui Ivașco sin Ianu cupeaț Zămă Neagră vnog Negri i Litcăi iuzbaș[a], iiciori lui Nedealco cup[e]ț ot Fundeani, cum să să știe candu au fostu acum în zilele Mări Saale Dumnu nostru Ion Șárban Vodă făcut-am tocmală cu dumnealui dă i am vândutu o moșie a mea dăn câmpul Urlaților ot sud Sac., însă știțani 126, care să chiamă Boșteneasca i Dobromireasca, stiițani dăn Broșteneasca 113 și Dobrumireas[ca] iar stățani 113, stiițanul po bani 66, însă care moșie am fost cumpărat-o și eu de la unchi-meu Ivașco dă la Negri i dă la Leica iuzbaș, ficiiuri lui Nedelco d[e] Fundeani, și i-am dat dumnelui și zapisăle cealea veachi, pentru că am vândut-o de a mea bună voe, ca să fie dumnelui și jupăneasi dumnelui și conilor dumnelui moșie stătătoare în veaci. Și mărturie boiari cari vor iscăli mai jos Și pântru mai adăvărata credința mi-am pus peacete și iscăltura ca să să crează. Și am scris eu cu mâna. Iun. 27 dn., It. 7194.

† Eu Dum tru mart. Dumitrașcu biv Vel Căpt. Ușurelul (pecete rotundă cu fum; literele c e w și alte două), † Liica mart. ot Gherghiță. † Cozma iuz[bașa] ot Gherghiță, mart. † Eu Stoi-chița ot Gheinpați. Eu Costandin sinu Dumitrașco căpitanul. Mihail logft. ot Târgoviște marturie.

79.

† Adecă eu Apostul snă popei Manii ot Nocit scriemu șă mărturisim cu acesta al miu zapis ca să hie de bonă credință la mâna lui Mihaiu snă Todoran iuzbaș[a] ot Alimănești cum să să știe că i-am vândut parte mē de moșai de în hotarul ci să chiamă Necșătesc, toată parte mē de moșai șă de cumpărătoare câtă s-ar afla peste tot hotarul, de în parte a noastră de la tată-miu, a cinci parte, toată parte mē, câtă am ținot eu și o'mo vândut derept bani gata tal. 16. Șă, cându am vândut cu șterli fraților mēi șă a vecinelor mii după înprejurul locului, șă am vândut ca să hie dumnelui mușai stătătoare, lui șă feciorelor lui căți Dumnezeu i va da șă, la acesta tocmeală întâmplato-s'au mulți omeni buni care ș'ur pone mai jos nomele șă iscăltitorile ca să crează. Pis Avg. 7 dni, It. 7194.

† Eu Apostol.

† Staicu brat eg Apostul marturie.

† Stanciul snă Neag Bonboș ot Urlați, marturie.

† Dan Ceușul snă Cal[î]nu ot Urlați marturie.

† Stanciul dăn Golescul mart. ot Nocit.

80.

† Adecă eu Dumitrașco, împreună cu soru-mē Vlădae, feciarri Buzeincă ot Belăiaște, cum ca să se știe că, avându moșie de delulu Bubului peste tot (tot) dă hotarulu de hotaru până ho-

taru, și delul Băde vrăfu de vie pe de eti (*sic*) până apa Cricovullui, și o'm vândut de a noastră bună voe Stochița ot Ghepăte cu jupănesa lui Nedele, și cu știre tutororu veceneloru și de susu și de josu, dereptu bane gata lei 25, și să fie lu halnică și stătătore în veci, și lui și feciorilor lu. Și, cându ne am tocmît noi, fosta-au mulți oameni bune boere, anume jupănul Iarga ot Cernavoda și jupănul Ivașco ot Fundene și ucheșul Mane otam, Drăghiciu ot Ghepăte.

Iunie 17 dni, let 7194.

Și eu Dumitrașco pentru credința pusu-ne'm și degetul.

Eu Vlădae.

81.

† Adecă eu Dumitra fata Bute ot Fundene scris-am al meu zapisu la mâna jupănului Ivașco și a jupănese dumnelu Mareia cum să se știe că e'm vândut moșeia câtă aflăi hotarul Broștenesca, care moșeia au cumpărat tată-meu de la Pătru fecioru lu Bogoslov ot Fundeni, trei pământuri mațe (*sic*). Și iar i-am mai vândut parte care au fostu cumpărat tată-meu de la Dumitru Trandafir ot Uriași. Și o'm vândut totă câtă au fostu deret lei 5 și oct. (*sic*), să fie lui și feciorilor dumnelu căți Dumnezeu i va dărui, și să fie stătătore în vece. Și pentru credința pusume'u pu[s] și degetul ma josu. Și, cându se scrisu, fost-au mulțe boeri bune, anume Dumitru Cojocar u ot Albești și Dragomir ot Fundeni și Stoica Oze otam, Stoiceița ot Ghepăte, generele jupănului, i Nedelo Bughele ot ta[m], eu Dumitra. Let 7195.

82.

† Adecă eu Dragomir den preună cu frate-mieu Langa sin Mihaiu pis[ar] ot Fundeni scris-am acesta al nostru zapis ca să fie de bună credință la mâna dumnealui jupănul Ivașco ales den frații lui, cum să să știe că i-am vândut dumnealui moșie în moșie, care să cheamă în hotarul Broștenească, în stânj. 40,—câte bani gata, stânjănu pe bani 40. Și o am vândut noi de a noastră bună voe și cu știre tutur[or] fraților dupre moșie. Și i-am vândut dumnealu moșie stătătoare în veaci, lui și feciorilor dumnelui și nepoților și strănepoților dumnealui, căți Dumnezeu le va dărui (*sic*). Și, când am făcut acesta zapis, fost-au mulți boeri mărturii cari își vor pune mai jos și iscăliturile ca să se crează. De aciasta am scris.

Pis msșa Dech. dni 7, leat 7195.

Pis az erodiiac Damaschin. Monah Daniil ot Căldăroșani mart.
Eu Stoica ot Ghepiași mar.

Eu Dragomir. Eu Lange. Γεώργιος μάρτυρας.

83.

21 Maiu 7195. «Stan snă Dumitru Gărnătă ot Urlați» vinde „maicii Anasiei călugăriții, care au fost preoteasă popei lu Dumitru den Urlați”, „parte mea de moșie den hotarul ce să cheamă Broștenescu, den seliștea Urlaților, drept bani gata ug. 3”, cu voia „tutoror fraților miei și a vecenilor dup'împrejurul locului”. „Și mi-au [dat] maica Anasieia acești bani toți gata la mâna mea gata, ca să fii dumnei moșei stătătoare în veci, și cocanelor căți Dumnezeu îi va dăru”. Scrie Lica. Iscălesc: „Eu Stan, eu Petco, Stanciul snă Ivan, eu Stanciul Negoe ot Nucet, Vlad snă Strezi, eu pop Necolae, eu Mihaiu ot Urlați i eu F... a ot Urlați, eu Crețul snă Crețul”.

84.

† Adecă eu Stancea fata lu Dumitru Neguiț den Urlați scris-am acesta al miu zăpis ca să fie de bună credință la mâna călugăriții Ana[s]iei care-au fost preteasa popii lu Dumitru, cum să știe că i-am vândut toată parte mea de moșie, dăn câmpu, de hotarul ce să chiamă Necșăteasca, drept bani gata ug. 4, și mi au dat bani toți gata în mâna mea. Și o am vândut de a mea bună voe cu șterea a tuturor vecinilor den în prejurul moșii, ca să-i fie moșie stătătoare în veci, ei și coconelor dumnei, căți Dumnezeu i va dăru. Și, când am vădut (*sic*) acestă moșie, întemplatuse-au mulți omene buni mărturii care-și vor pune mai jos numele și iscăliturile... l.n. 29, vl. 7195. Și pentru credința am pus și degetele mai jos.

† Eu Stancea fata lu Dumitru.

† Eu diaconul Mihaiu.

† Eu Vâlcaan.

85.

6 Iunie 7195. «Radul Ciocan ot Călugăreani dinpreună cu nepot[ul] meu Cîrstea și dinpreună cu feciorii miei anume Dobre i Ștefan i Ratcao» vînd lui Ilie Podgoreanul și „frățini-său lui Neagoe” „partea lor de moșie din Șchipoaia”. Și alții îi vînd partea. Scrie Ivan logofătul.

(Pe a doua foaie, zăpisul din 15 Mart 7199 al lui Coconcea călugărul. Între marturi și „Cărsta ot Podgoreani”.)

86.

Mistiū bojieū Io Șerban Voevoda i gspdr. zemble vlahiscoe davat gsvdmi sii povealenii gsvdmi Vălcului feciorul lui Costin căpit. ot Gor[u]neani ot sud Vlașca, nepotul lui Andreu Vor-

nicul, ca să fie volnic cu aciasta carte a Domnii Meale de să aibă a-şi ţinearea şi a stăpăni un Țigan anume Paraschiva cu feciorii lui și cu nepoții lui căți va avea, care Țigan au fostu lu Andrei Vornecul de schimbu de la mănăstirea Glavaciogul. Pentu că, luundu Paraschiva Țiganul o Țigancă a lui Andrei Vornecul, el au dat mănăstirii o Țigancă schimbu, Țigancă pentru Paraschiva Țiganul, și i-au mai dat și o iapă, în zilele lui Alion-Vodă, și tot i-au ținut cu paace pân în zilelea lui Matei-Vodă. Iar, când au fost atunce, sculatu-se-au călugării de la mănăstirea Glavaciogul de au tras pără cu Andrei Vornecul, zicându călugării cum că n'au dat schimbul. Deci atunce, adevărându-se că am dat acel schimbu, Țiganca și iapa, și au fost rămas călugării de judecată și tot i-au ținut Vălcul cu paace până acum. Iar, când au fostu acum, în zilile Domnii Meale, iar s'au sculat Sarafim egumenul de la mănăstirea Glavaciogul cu pără de au venit naintea Domnii Meale la Divan, la conacul de la Copăceani, de au stătut de față cu Vălcul nepotul lui Andrei Vornicul, zicând Sarafim egumenul cum că n'au dat schimbul la mănăstire, ce ține acești Țigani în sila lui. Iar Vălcul așa zicea cum că au fost dat schimbul moșu-său Andrei Vornecul o Țigancă și o iapă, pentru Paraschiva Țiganul care au fost al mănăstirii, și scoase și carte lui Matei-Vodă, care au avut Andrei Vornicul mărturie mai nainte cu călugării de aco'ò de rămas, de s'au citit în Divaan înaintea Domnii Meale. Deci Serafim egumenul nici cu aceia nu s'au lăsat, i-au dat Vălcului cartea Sfinții Sale părintelui nostru chir Theodosie Mitropolitul de afurisanie asupra lui, cum că s'au dat acel schimbu ce scrie mai sus la mănăstire. Deci el, știind că au dat moșu-său Andrei Vornicul schimbul la mănăstire, au priimit carte asupra lui, de afurisanie. Într'aceia și Domnia Mea încă am dat aciastă carte a Domnii Meale Vălcului, nepotul lui Andrei Vornicul, ca să aibă bună paace de cătră Sarafim egumenul și de cătră alalți călugări carei vor fi lăcuitoari acolò la mănăstirea Glavaciogul, se-ș ție și să-ș stăpânească Țiganii cu bună paace, mai mult vaal sau bân-tuală să n'aibă, pentru că au rămas Sarafim egumenul de judecată denaintea Domnii Meale din Divan. Și se-au luat și o carte de la mâna lui, ce au avut a lui Matei-Vodă, de la Sarafim egumenul. I na co da nanea, i is. saam reč gsvdmî. Iulie 4 dni 7195.

Monogram. Pecete mică octogonală cu chinovar, cu vulturul.
Procit vt. logft.

87.

13 April 7198. „Liica feciorul lu Dragomir Orzii ot Fundiani denpreună cu fâmiaia mia Stoică“ vinde „jupânului Ivașcu snă jopânului Ianio, ginerele lu jupanului Nedelco ot Fundiani“, „partia de moșie care să chiiamă Fondeniască, alăturia cu Broșteniască,

anume care să chiiamă Grozavoe, în lungul moșii, den fântăna codrului pân în vălcioa Loloeștilor, și s'au ales partia mia stânjini 17 po bani—stânjănu, și o'mu vândutu de a noastră buna voie, fiindu dumnialui partașu pre aciastă moșie împreună cu nui, mușnianiu (*sic*), ca să-i fie dumnialui moșie stătătore în viaci, dumnialui împreună cu jupăniaș și cu coconii și nepoți și strănepoți, căț Dumnezeu le va da. Și la aciasta zapis fost-au omeni boni marturii cari ș'ur iscăli numele mai jos ca să se criază. Și am scris eu popa Pătru ot Albești, cu zisa lor.. . Eu Liica vânzător. Az Draghina snă iuz. Liicăi ot Fundiani, mar. A[z] Șiarbul ot Albești mar.

88.

† Adecă eu Șerban feciorul lui Vl...u, nepot Stojii, cum să să știe că i-am vândut moșia den Schiopoe, o jumătate de parte, care moșie scrie în carte a Schiopoi cum să să știe că i am vândut de a mea bună voe, cu știrea tuturor fraților de moșie, dreptu bani gata lt. 2, ca să fie Stanciului torcătorului den Călugăreni, ca să fie lui moșie stătătoare, lui și feciorilor lui, și nepoților și stănepoților lui, căți Dumnezeu îi va da. Și, cându s'au făcut acestu zapisu, fost-au mulți oameni buni care ș'or pune mai jos și iscălltura, ca să să crează.

Fev. — dne, lt. 7199.

Eu Șerban vânzătorul Stanciului.

Eu Bălea vier la . . . uș.

Eu Bran ot N. . . ii, mar.

Eu Bădea . . . mart.

Eu Șerban torcător
ot Urlați mar.

Eu Baico feciorul Mirci otan mar.

. . . dro ot Gre..., mar.

† Ș'am scrisu eu E... a duturor (*sic*) căț s'au iscălit mai sus.
(Foarte frumoasă scrisoare.)

89.

9 Mart 7199. „Radul snă Sănbotin Mărănga ot Urlați“ vinde „jupănuului Todur, ginerile popei Dumitru ot Urlați“, „o fune de moșie de loc din Urlați, dinu parte lui Dumitru Neguitu, den cinu pân în cinu, ce să va alege, o fune de loc, den parte broștenască“, pe 3 ughi, „precum scrie zapisul celu bătrân care au fostu cumpărătoru de la tată-său“. Iscălesc „Dan ot Urlați ciauș, Stanciul vără-său ot tam, Mihaiu Butica ot tam, Trandafiriu snă Nedelcu ot tam, Mihaiu snă Tudoran iuz[baș]“.

90.

9 Mart 7199. „Trandafir împreună cu fâmiia mē“ vinde „jupănuului Tudor ginerile popei Dumitru ot Plomști“ (*sic*) „moșie

din satul din Urlaţi, parte mē ce sǎ va alege din Broştenescǎ, den cinu pǎn' în cinu, pǎ unde va ajunge, au pen dal, pen pometu“, pe 10 taleri şi jumătate. „Cu ştire totororū fraţilor, ca sǎ-i fie dumnelui moşie stǎtǎtoare în veci“. „Iar, de s'ar afla den parte mē vǎndutǎ cuiva cu zapis, au de pǎrinţi mei, au de mene, sǎ aibu a dare eu sama, eu Trandafir snǎ Nedelco den Urlaţi“. Mǎrturi „mulţi omeni bune şi moşneni den Urlaţi“. Scrie „Şteful snǎ Dumitraşco Căprescul“.

Marturi: «Dan ciauşul ot Urlaţi, Stanciu ot tam, vǎru-sǎu. Mihaiu snǎ Tudoran iuz[başa], Mihaiu Bǎtica, Necula Ciocǎt[ǎ], Radul snǎ Sǎnbotinu ot tam».

91.

† Adecǎ eu Mane sin popii Mani şi împreunǎ cu fǎmeaia mea scrie şi mǎrturisim cu acest al nostru zapis ca sǎ fie de mare credinţă la mǎna log[o]fǎ[tului] Mihaiu snǎ Tudoranu cum sǎ se ştie cǎ i-am vǎndut partea mea den moşie den Necşateasca, cǎtǎ s'ar afla, şi o am tocmīt drept tal. gata 8 pl., şi o am vǎndut de a mea bunǎ voe şi cu ştirea tuturor fraţilor. Şi o am vǎndut sǎ-i fie dumnealui moşie stǎtǎtoare, şi lui şi feciorilor dumnealui, cǎţi Dumnezeu îi va dǎrui, şi nepoţilor dumnealui, ca sǎ-i fii dumnealui moşie stǎtǎtoare în veaci. Şi, cǎnd o am fǎcut acest zapis, fost-au mulţi oameni buni aldǎmǎşari care-şi vor punea degitilea, şi iscǎliturile mai jos ca sǎ se creazǎ. Şi am scris eu lane log. ot Ojogeni cu zisa lor. Pis dǎnǎ (*sic*) Mai 10, let. 7199.

(Eu) Stan Bulicoiul mart. [ot] Nucet

Petru sin Sirbul otam.

Az Dumitru sin popii lui Dumitru mart. ot Orlaţi.

Trandafir otam mart. Az Stanciu Bobbuşǎ, mart. ot Urlaţi.

Eu Mihaeiu diaconul mǎrturi.

† Θόδης Πήγος μάρτυρας.

92.

20 Maiu 7199. „Todoro şi împreunǎ cu soru-mea Mariia, fetele Voicǎi ot Gǎceni“, vīnd „jupînului Todor Grecul“ „un pogon de loc de ţelinǎ în dealul Fǎgeţǎlul, care sǎ rǎzoreşte de în jos cu Cernat şi de în sus cu Stanciu Corcaan“, pe 3 lei, 1 ort. Iscalesc şi „Marie snǎ Voicǎi, eu mǎtuşa Stana: am fostu faţă cǎndu o i-au vǎndut acestu loc, Radu generele jupânului Dimei Gaşpar, Radu Borǎ ot G ceni, Dumitru sin Popoi Dumitru, Costandin Gǎrdura“.

93.

† Mlstiiu bjeiu Io Costandin Voevod i gsdn zemle vlahiscoe pisah gsvdmi voao taturor sateanilor de la Crangu, den judeţul

Săcuianilor. Cătră aciasta vă fac Domnia Mea în știre că aici, înaintea Domnii Meale la Divan, au jăluit ciastă săracă de fămeae anume Ilină, care au fost a Predii mazălul, cum că, perîndu-i bărbatul ei încă din zilele lui Șarban-Vodă, și de atunci i-au fost numele bărbatului ei cu toată partea lui de bani, și de atunci năn acum au șazut în Ruși, și acolo la toate dăjdii și orânduialile, la toate au dat ca o săracă, iar acum voi vă scu-lați dă o apucați și o trageți ca să dea cu voi la dăjdile voastre. De care lucru iacă vă poruncescu Domnia Mea, în vreme ce veți vedea aciastă carte a Domnii Meale, iar voi să căutați să-i dați foarte bună pace de acum înainte, nimeni să nu o mai tragă, și ce i ați luat trăsura, încă să aveți [a întoarce]rea înapoi, pântru că nicio treabă cu dănsa n'aveți. Că, nedându-i paace, nici dându-i ză..., și va mai veni și a doora (*sic*) la Domnia Mea, să mai jăluiască pentru aciasta, apoi să știți că veți trage [grea] scărbă de cătră Domnia Mea. Că așa este porunca Domnii Meale. I i saam reci gsvdmi. Ghen. 30, lt. 7200. Monogram. Pecete octogonală. Procit Vel Lgft.

94.

† Adecă eu Stan, feciorul Stoi Bulucoiul ot Nucet, scriu și mărturisescu cu aciastă al meu zapis ca să fie de bună credință la mâna dumnealui jupănului Ivașco, feciorul jupănului Iani Zeaamă Neagă și a jupăneasii dumnealui Siicăi, precum să să știe că i-am vândut toată partea mea de moșie de la vârsătura ci să chiamă Necșăteaasca, care iaste împreună cu part a lui Ivan feciorul lui Ivan Sărbul ot Nucet. Și o am vândut dreptu bani gata tl. 26. Și, când o am vândut aciastă parte de moșie, întâiu am întrebat pă Ivan ca să o cumpere. El au zis că mare puteare, ci să o vâznu unde voi găsi. După aceasta o am vândut dumnealui făr de nicio silă și cu știrea tuturor fraților de moșie, și din sus și din jos, ca să-i fie dumnealui moșie și coconilor dumnealui și nepoților și strănepoților și câți să vor trage din neaamul dumnalui, să le fie moșie stătoare (*sic*) în veaciu neclătită. Și, când am făcut acest zapis, fost-au mulți oameni buni, mărturii, care vor iscăli mai jos. Și eu, pentru mai adevărată credință, încă am întivit (*sic*) zapisul cu iscălitura și cu peceata ca să să creaază. Și am scris eu Necula cu zisa lui. Fev. 17 d., lt 7201. † Stan snă Stoi Bulucoiul ot Nucet. Eu Tanasie logft. ot Cioceani, mărtorie. † Mihai Cluă. ot Netoți, mărturie.

95.

† Adecă eu Vlaicul depreună cu soția mè Iona și cu soră-sa Stana, fetele lui . . . Vlad Ursescul ot Urchi, făcut-am zapisul nostru la mâna jupănului Ivașcu ș'a jupănesii Siică cum să să

ştie că i-am vândut o parte de ocină de câmpu di moşie Necşaescăi, parte socru-meu Nan, câtă să va alege, afară den parte lui Nedelcu, nepotul lui Nan. Şi am vândut de a noastră bună voi, şi am vândut pentru datorie tătăne-nostru Nan. Şi am dat pă bani gata lei 16, ca să-i fie dumnalui stătătoare, şi jupănesi dumnalui şi coconilor dumnalui şi nepoţilor şi strenepo[ţi]lor. Şi, cându s'au vândutu aciastă moşie, fost-au mulţi omeni buni moşneni de în par[te] . . . locului, care sântu de împreună cu dumnalui pe mo[şie]. . . Şi [pen]tru credinţa [ne-am pus is]căliturile mai jos ca să să crază. Pis meş. Agust 9 dni, valet 7201.

Eu Vlaicul vânzător mart. Eu Nan Ciauşul mart. Eu Stanciul Văsăţ mart. Eu Mihaiu mart. Eu Butica sin Butii mart. Eu Radul nepotul popii lui David mart. (degete).

96.

† Adecă eu Mihai Butica ot Urlaţi împreună cu nepoţii miei, anume Buta şi Drăgan i Dumitru, facut am zapisul nostru la mâna jupânului Ivaşco şi a jupăneasei dumnealui anume Siica cum să să ştie că i-am vândut dumnealui o moşie din Vârşatură, care iaste în hotarul Necşaescu, din partea noastră, câtă s'ar aleage, pre jumătate, care ţinem noi dintru moşi, a treia parte. Şi o am vândut noi de a noastră bună voie fără denicio silă, ca să-i fie dumnealui moşie stătătoare în veaci, [lui şi] feciorilor lui, căţi Dumnezău îi va da, pentru că, mai având moşie împreună cu noi, i s'au căzut să o iă el. Şi o am vândut drept tl. 16 pl. Şi, când s'au făcut acest zapis, fost-au mulţi oameni buni mărturie, carii vor iscăli mai jos ca să să crează. Şi am scris eu popa Mihnea ot Albeşti cu zisa lor. Dech. 12 d., 7203.

Eu Mihaiu, eu Buta, eu Drăganu (degete).

Eu Stanciul Bonboş mart. Az Dan Ciauşul mart. Eu Gulea mart. Az Oprea log. mart.

Az Neagul logft. mart. Az Berivoe iuz. sin Berivoe mart.

97.

14 Decembre 7203. „Ivan log. snă Ivan Sărbul ot Nucet dinpreună cu frate-meu Pătru“, vînd lui „Ivaşco snă jupânului Iano ot Fundeani“ şi soţiei Siica moşie din Necşaescasca, unde e împărţit cu Boncoiul „în doao“, moştenire de la moşul Matei din Nucet şi de la „moaşa noastră Neaga“. „Iar, după ce va veni dumnealui jupânului Ivaşco aici iar cu priateni şi cu oameni buni frateşte cu socoteală, iar vom face ce iastre dreptul şi iarăşi vom da câtă va fi tot pe seama dumnealui“.

Iscălesc Ivan şi Pătru.

98.

† Adecă eu Ivan log. snă lui Ivan Sărbul ot Nucet dinpreună cu frate-meu Pătru, scriem și mărturisim cu acest al nostru zapis ca să ne fie de bună credință la mâna dumnealui jupănului Ivașco și a jupăneasii dumnealui Siicăi pentru să să știe că i-am vândut dumnealui partea noastră de moșie din Necșeteasca toată câtă să va aleage, ce am avut de moșie din moșu nostru Matei, și ceai cumpărătoare de pe la cire ce au cu mpărat nașul nostru Matei cu zapise de cum, ārătoare, toată câtă să va aleage, mult, puțin. Și i-o am vândut noi de a noastră bună voe și fără nicio silă și cu știrea tuturor vecinilor noștri. Pentru că, fiindu-mi dumnealui vecin și cu altă moșie, alături cu noi, ș'având dumnealui moșie și într'acel hotar cu noi împreună, i se-au căzut să cumpere dumnealui. Și am vândut dumnealui ca se-l fie dumnealui moșie stătătoare în veaci: dumnealui și coconilor dumnealui, căți Dumnezeu i va dărui. Și o am vândut drept bani gata tl. 50. Și am luat acești bani toți deplin în mâinile noastre. Și ne'm dat și cărțile ceale vechi și zapisele ce am avut de cumpărătoare toate la mâna dumnealui. Și, când am făcut această tocmeală și acest zapis, fost-au mulți boiari și oameni buni mărturii, care se vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărată credință pus[u] ne-am și noi peceteile și iscăliturile ca să se crează. Și am scris eu Ivan log. cu mâna mea. Pis Ghen. 23 dni, lt. 7203,

Az Ivan logt. Eu Pătru log.
(degete.)

99.

† Adecă Radul snă Radul i vnoc erie Manie ot Nucet dat-am zapisul meu la mâna jupănului Ivașco și jupăneasii Siicăi cum să să știe că i-am vândut partea mea toată den hotarul Necșetescu, câtă va fi și să va aleage den partea popei Manei a patra parte, dereptu bani gata tl. 9 pol, pentru că, avându și dumnealui parte într'acel hotar, ce s'au căzut dumnealui să o ție, și i-o am vândut de a mea bună voe și cu știrea tuturor moșneanelor care vor e[s]căli mai jos ca să să crează. Pis M[a]·[t] 10 dnă, let. 7203.

Az Radul mart. Staico mart. Stann Bolcoiul märt. Dan ciaușul din Orlați märt. Stanciol tam märt. Mihaiu Buteca ot tam mărturie.

Pis az Stan dascalul.

100.

† Adecă eu Dobra, fâmeia lui Stoian ot Stanomirești, împreună cu feciorii miî, anume Radul i Voica i Stoică, scris-am zapisul

nostru la mâna diaconului Radul ot Birciug ca să fie de bună credință cum să știe că i-am vândut un pogon de vii din delul Mușelului, însă părăgină, țelină, dreptu lei 2, or. 1, și o'm vândut de a noastră bună voi, ca să fie moșie statătore lui și feciorilor, căți Dumnezeu va dărui. Și cu știrea tuturor megiașilor și din sus și din jos. Și, cându s'au făcut acest zapis, fost-au omeni buni mărturii care vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărată credința am pus mai jos și iscălitura ca să creză.

† Eu am scris eu, popa Pătrașco, cu învățătura lor. Lt. 7204,

† Eu Dobra. † Eu Radul. Mai 17 dni.

† Eu Dragomir ot Părtești mărturie.

101.

† Adecă eu Dumitru denpreună cu frate-miu Dumitrașco, feciorii lui Radomir, fratele Butii, i Mihai ot Urlați, împreună cu muma noastră Oprina, dat-am zapisul nostru ca sa fie de mare credința la mana dumnealui Ivașco, feciorul jupanului Ianio, împreună cu jupâneasa dumnealui Nastasiă, pentru că i-am vândut partea noastră de moșie ce am avut din Vărsătură, den hotarul Năcșeteșcu drept bani gata lei 7. Și i-am vândut noi de a noastră bună voe și cu știrea tuturor fraților noștri. Pentru că au fost dumnealui mai volnic să o cumpere, că ne-au fost vecin de moșie cu un hotar de moștenire alătorea. Și au fost mai cumpărat și de la alți frați ai noștri perțile lor, mai dennainte vreame, ca să fie dumnealui moșie stătătoare și jupâneasii dumnealui și coconilor dumnealui, căți Dumnezeu îi va dărui. Și, când am făcut acesta zapis, fost-au mulți oameni buni și megiași mărturie, care se vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărată credință pusu-ne-aam mai jos deagetele și iscăliturile ca să crează. Și am scris eu Radul dascalul cu învățătura lor. Noem. 15 d., lt 7205.

† Dumitru.

† Dumitrașco
(degete).

† Eu Stan Bulcoiul ot Nucet mart.

† Eu Radul Cocor
ot Urlați mart.

102.

† Adecă eu Mihai sin Todoran iuz. ot Băcești dat-am zapisul mieu ca să fie de bună credință la mâna jupanului Ivașco cum să știe că, având eu o moșie din hotarul Necșătescu, care moșie mi au fost și mie de cumpărătoare de la Apostol și de la Manea, feciorii popei Manei din Nucet, i o am vândut de a mea bună voe, nesilit de nimeni, pentru că i s'au căzut să o ia, având moșie într'acel hotar, și fiind și moșnean. Și o am vândut drept bani gata tl. 54, ca să-i fie dumnealui stătă-

toare în veaci, și feciorilor căți Dumnezeu îi va dea, și nepoților. [Și, când] s'au făcut acest zapis, fost-au mulți oameni buni mărturie, ca[r]e să vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărată credința pusu-mi-am și eu degetul și iscălitura mai jos, ca să să crează. Și am scris eu popa Mihnea ot Albești. Mart 15 d., leaf 7205.

Eu Mihnea (degetul).

103.

† Adecă eu Preda snă Paraschiva de la Orbi, împreună cu cumnată-mea Dobra, fămeaia Neculii, și cu feciorii lui, anume Borcea i Ianio i Badea i Mihalachi i Papa, așijderea și eu Bratul, feciorul lui Stan ot Cioceani, nepotul lui Tâmbău den Urlați, dat-am zapisul nostru ca să fie de bună credința la mâna dumnealui jupânului Ivanco și a jupâneasei Siicăi, pentru că i-am vândut o părlicea de moșie care am avut la hotarul Neceștescu, pentru că i se-aau și căzut dumnealui să o cumpere, că au mai avut moșie într'acel hotar, și încă fiind și moșnean. Și o am vândut drept bani gata 700. Și iar i-am mai vândut eu Bratul un răzor la Pătu', care mie încă au fost de cumpărătoare de la Strez din Urlați drept bani gata 130. Și am vândut de a noastră bună voe; care moșie o am avut și în carte coajnică de la moșii noștri, ca să fie dumnezului moșie stătătoare și coconilor dumnealui în veaci. Și când am făcut acesta zapis, fost-au mulți oameni buni mărturie, carii vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărată credința am iscălit mai jos, ca să să crează.

Și am scris eu Radul cu învățătura lor. Mai 11 dni, lt. 7205.

Eu Preda. Eu Dobra.

Eu Papa. † Eu Borcea. Eu Ianio. † Eu Badea. † Eu Bratul. † Eu Mihalachi (imitație de degete). Eu Ioniță mart. Eu Stan Bulcoiul ot Nuret mart. † Eu Ion snă Mireuț mart.

104.

25 Februar 7206. Stoian vinde lui Ilie și fratelui Negoe log., «feciori Radului Podgoranul», o parte de moșie din «Școpoia», cumpărată de la «Cernat (?)». Pah. și de la Opre Căpitanul». «Pentru ale noastre nevoi am făcut această moșie ce scrie mai sus vânzătoare», pe 7 taleri. Marturi: «Stan Țigănas, Ion ot Dătcoiu, Gorga ot Fintiești, Ion călogărul, Belciu sin Stanciului ot Călugăreni, Macarie călugărul, Negoe sãn Ivan... ot Tohan, Hrimsen (*sic*) căpitanulu... lu Luții ot Călugăreni».

105.

† Precum să să știe că am vândut eu Pătru feciorul lu Stepan și cu cumnatu Frățiea împreună cum i-am dat zapisul nos-

tru la mână Radului Măciucă, într-o uşa casii lui, din partea Pu-iască, neşte pădure din măr şi din nuc şi din vişin în sus până în cărare, ca să-i fie lui moşie sfântătoare. Şi au dat pe acel loc banii lei 4. Şi, când am făcut acestu zapis, fost-au mulţi oamenii buni de faţă: eu Pătru vânzător mar, Radu Micloiu, mar, Calin mart, Vârcul mar, Voicilă mar, Gherghe mar. Vă liat 7208. Am întărit acest zapis cu iscălitura aceasta: az erei Ioan Făg. (*sic*).

Ot rojdestvo Hva 1700, msşa Mai 20 dni. Şi am scris eu Co-man Ungurianul cu zisa lor, de aciasta să să ştie.

(Scrisoare de duct ardelean.)

106.

Bucureşti, 21 April, pe la 1701. „Stan fecior lui Stoe Bolcoil (*sic*) dăn Necet“ dă „jupanului Ivaşco împreună cu jupâneasa Siica“ „bani gata tl. 10 pe o moşie care să chemă Necşutiscal alături cu a dumnelui“. Martur: „jupân Groze“.

107.

† Adecă eu Borce fecerul lui Iano, împreună cu jupenesă mē, anume Soră, dat-am scrisore noastră la mun[a] tătun[ui] nostru lui Ivaşco şi a maichi nostre Sichi şi a fraţilor şi a sororilor nostre ca să fii de bună credinţă şi, întimplundă se la împreunare noastră, am făcut fără de voi parefelor şi fără de întrebăciune. Deci după greşala noastră s'au munăit dumnelor pre noi, iar noi nu'm cerut parte şi zestre de la tatu-nostru Cruste, iară dumnelor n'au vrut se ne dē. Dece ne ([], văzndu că nu vor ca să ne dē zestre şi parte de la tatu nostru Criste, iar noi ne'm scu'at de am luat 4 boir la meljoc, care să vor iscolē mai jos, de ne ales pārate şi zestre den bucatele tātui-nelui nostru Cristi, den vei, den del, den moşii, den cup ..., den cai, den boi, den vaci, den oi, den stupi, den cute bucate au avut tatul nostru Criste, şi s'au făcut bucatele în trei, patru parte. Însă o parte maichi nostre şi altă parte surorele postre şi alte parte noo. Pentru că aceste bucate şi moşie ce scrie mai sus a tātui-nelui nostru Crestei n'au fostu cu pace, ce au fost cu multe gulce[ve], care gulce[ve] le'u tras tatul nostru Ivaşco cu multe gulce[ve], şi cu Devanul, şi cu boir de ai Devanului şi cu multe cheltuială. Pentru aceia am sochetet şi a-ceştea boir 4 care să vor ischilē mai jos de au făcut bucatele şi moşieile în 3 parte; care moşie şi bocate scrii mai sus. Însă să fii parte mē: vei den delul Scheilor, lucrate cu cramă, pogon de vei, 11 stenjen de ocnă, 11 den cenă pun în cenă, şi în otar den ista care a fost a maşolui nostru pop Sechii cu zapisele acē moşii — me s'au dat. Şi me s'au mai dat moşii den jeleşte care au fost hotorită tatului meu Ivaşco şi cu uche nostru

Criste Cocodei. Și mi s'au mai dat parte den cai, 2 iepe fătate și un cal. Și un curlan, 1. Și me s'au dat den boi, boi de jogu 4 și gonetori 2. Și me s'au dat 3 vace fătate și 3 sterpe. Și me s'au dat oi mari 20, și 10 să fii cu mei alături, și matco de stup 20, și 20 de lei, să-mi dè să-m fac mentei. Și să me-i dè aceste pan la tomna, și den cerlate de ale cas[ei] den tot ce me'u fost parte, pentru că atut s'au aflat de la tatu noștro, și se'u ales parte nostra. Deci de astăz naite sa abe dumnelor bună pace de către noi, și noi de cuntră dnmelui, că ne'm luat parte din bucatele tătulinelui nostru multu poțen ce au fost, den tot. Și pentru mai adevărată credință am dat scrisore noastră de mună dumnelor. nainte a multur boeri scrise, care vor iscălè mai jos. Și am scris eu Stoica ot oraș, cu zesa lor. l-et 7206.

Eu Boico, Eu Sorc. Mșt.. Maiu în 3 zale.

Cârstea Ciocordei mar. Eu Iorga cupeș. Eu Groze ot București i Calută ot Ploiești cu plecăciune.

108.

† Adecă noi, 4 boiari care mai jos ne vom iscăli, care sântem luoști de Dan Ceaușul sluj. ot Urlați și de văr[u] său Stanciul Bombaș otam cu o cinstită și luminată curte a Măriei Sale lui Vodă ca să-i judecăm cu alafți săteani de Urlați pentru moșiile lui Dan Ceaușul și pentru niște stupi ai Stanciului Bombaș, care i-au fost vândut anume Buta cu frate-său Mihaiu și Valcan cu frate-său Vlad lui Tudor Grecul ot Ploești, deci noi, văzând cinstită și luminată cartea a Mării Sale lui Vodă, ne-am strânsu toți la un loc în sat în Urlați, și ne'm chemat pă toți de față, și, zicând Stanciul Buboș cum că i-ar fi fost vândut stupi 30, iar nu matce, și bănuind că au fost luat Tudor Grecul lei 24, dobândă după miare, și am folosât și matce 30, și noi, văzând zapisul vânzătorilor ce mai sus s'au zis cum că au cumpărat matce, iar nu cum zice Stanciul, și, cumpărându matce neroite, noi așa am socotit și așa am adevărat cu frica lui Dumnezeu și cu dreptatea noastră, ca să fie în pace unul de câtră altul. Și, întâmplându-să moarte lui Tudor Grecul, am chemat pă fâmeaia lui anume Dobra la judecată, și după zapisul lor așa am socotit cum amu zis mai sus, și s'au sărutat și s'au ertat unul de către altul. Și noi le am facut scrisori de judecată pă la mâinile lor, ca să nu să mai scoale cu gălceavă unul câtră altul. Aceast'am scris. Dech. 16 dni, lt. 7211.

Dragomir ot Nucet. Barbul sin Detcu pār[călab] ot Bădeani to sud Ial. Cârstea pār[călab]. Ciocărdia ot Șcheai.

109.

15 Mart 7211. „Noi patru boeri ce am fostu luaști de Stoičanța sutașul den Ghimpași, anume Ivașcul ot Ulmi i Dumitru

ot —, i Dan ciauş ot Nucetu i Dragomir ot — cu cartea Mării Sale Costan[din]-Vodă ca să mergem la moşia Stănciască a Stoichiţi sutaşul din deal[ul] Bobului, să ascultăm pricina de gălciavă ce o are cu popa Stan cel bătrân pentru doao pogoane de păragină ce sântu alături rea cu viile Stoichţi, şi popa Stan le ţine în silnicie, la zi şi la sorocu ne am adunatu la faţa locului, înfăţeşându pă popa Stan cu Stoichiţa, strângându-să şi alţi oameni megiaşi bătrâni, şi am cercetatu de mai au alţi moşie într'aciastă moşie Stănciasca, şi ne arătară că nimenea nu mai au parte de moşie într'acestu hotar, fără cătu numai Stoichiţa, că am cumpărat-o de la Dumitraşco sin Buzincăi, din hotar până în hotaru. Am întrebat şi pă popa Stan de are vre un zapisu pentru acele doao pogoane. Şi au zisu că n'are. Ci noi găsim cu cale ca să ţie şi să stăpânească şi acele doao pogoane, fiindu în mijlocul moşii lui, căci așa au dovedit cu sufletele noastre. Şi pentru credinţă ne-am iscălitu.

Mart. 15, 7211.

Ivaşcul ot Ulmi, Dumitru ot—. Dan ciauşul ot Nucet, Dragomir ot — (lipsă).

110.

20 April 7211. „Noi 6 boiari carele sântem luaţ pre răvaşe domneşti şi cu carte Măriei Sale Domnu nostru Ion Costandin Voevod şi cu Antonie vt. port. de dumnealui Iordache Cocorăscul ca să îi aleagem moşia de la Urlaţi ce au avut dumnealui de cunpărătoare cu zapis şi de moştenire ce o fost cunpărat dumnealui răposatul Radu log. Cocorăscu*, Boşteni. „Şi s'au aflat într'aciastă moşie 3 moşi mari, ţin megiaşii 2 moşi toţi, şi un moş ţin Manta şi Bogdan şi Cazan de Netezeşti; deci parte lui Cazan o ţine Iordache Cocorăscul cu zapisul lu Cazan de vânzare, şi ţine şi din ceia 2 moşi parte lu Ţirman pe jumătate... Deci noi am tras moşie şa cu deal[ul], cu viile, pin trei locuri cu viile, dealu am zis ca să îl facem codri, funi megieşeşti, şi să le împărţim pe 3 moşi, ca să ia toţi şi în deal şi pădure, iar câmpul iar să-l facem 3 codri şi să li l împărţim pe moşi Moşnianii n'au vrut ca să îl băgăm pe dumnealui în deal nici cum, ce zic ca să îi dea pe de o parte tot pădure mereae, şi zapisul dumnealui îi scria: de peste tot hotaru, din câmpu, din apă, din dealu cu viile, din pădure. Deci noi, văzând că moşneanilor nu le iaste voia ca să să aleagă, am despicat moşia în lung după obiciai, şi am ales partea dumnealui de i-o'm dat pe din sus, pe unde au fost şi viile moşu-său Radu log. Cocorăscul ceale bătrâne, ce au avut, care ne-au arătat şi moşneanii locu viilor şi livada de pomi. Deci noi, fiind moşia la capul moşiei la Cricov, am găsit sj. 585: ales-am partea dumnealui pe 2 părţi, ug. 180, ceialaltă au rămas megiaşilor. La a

doao trăsură, la mijloc, la mijlocu moșiei de la Teiu Sulului din ot[a]r pân în hotar de spre Grozăvoia s'au găsit sj. 1025 : dintr'aceștia s'au ales partea lui Iordache Cocorăscul sj. 228, ceialalți au rămas megiașilor. La a treilea trăsură de spre Loloești din piază de la Burtica pân în piața de la câmp s'au găsit sj. 1.585. Alesu-s'au partea lui Iordache Cocorăscul sj. 350, cicaelaltă au rămas megiașilor. Iar siliștea satului și cu pometul i-am lăsat ca să își ție fieteșcare locul de casă și pometul. Și pe aciastă înpărțală au căzut vii și la moșniani și la Iordache Cocorăscul, și așa am judecat : câte vii vor avia moșniani pe funea lui Iordache Cocorăscul, pământ din pământul lor, pământ pentru pământ, și își ție vile cu pace. Iar alte vii ce ar fi să le dijmuiască, neputându-să înderepta, șindind (*sic*) pământ pentru pământ. Că așa am socotit și am judecat că va fi dereptul. † Aciasta scriem.

Iordache Cămăraș.

Voico Căm.

Voicul (?) Căp.

Costin păr[călab].

Stoica Rușculescul.

111.

† Mostiui bojiu Io Costandin Voevod i gsdn zemle vlahi-
cole davat sie povealenie gsvdmi lui Iordachi feciorul lui Iane
logt. Cocorăscul ca să fie volnic cu aciastă carte a Domnii
Meale ca să aibă a ținea și a stăpâni toată partea lui de moșie
den Urlați, care moșie îi iaste de moștenire și de cumpărătoare
de Radul logt. Cocorăscul cel bătrân, și o au ținut pân' acum
împreună cu alalți megiași de acolo, iar, când au fost acum, în
zilele Domnii Meale, el s'au sculat de ș'au luat 6 boiari adevă-
rători pre răvășale Domnii Meale, împreună și cu suga Domnii
Meale Antonie vt. port., de au mersu acolo de ș'au ales partea
lui de moșie de cătră alalți moșnieni de acolo, și iau dat-o pe
din câtă au fost și vile moșu-său Radul logt. Cocorăscul. Drept
aceia i-am dat și Domniia Mea această carte a Domnii Meale
ca să aibă a ținea și a stăpâni toată partea lui de moșie den
Urlați, împreună cu tot venitul ei de vinarici și cu alte venituri
ce ar mai fi pre acea moșie, după cum îi scrie și cartea acelor
6 boiari. Așijderea poruncescu Domniia Mea și voao tuturor,
ori popă ori diacon, ori negușitori, ori slujitori, oricăți veți avea
vii pre moșia lui Iordachi, să aveți a vă darea dijme după obi-
ceaiu, după cum îi scrie cartea acelor boiari hotarnici, însă afară
din moșnieni carii au moșie într'acel hotar, aceia să nu dea.
Iar alți căți vor avea vii pre moșia lui, să-și dea fieștecarele
adetul după obiceiul, și de cătră nimenea opreală să n'aibă. Că
așa iaste porunca Domnii Meale. I saam reci gsvdmi.

Sept. 26 dni, lt. 7212.

Monogram. Pecete mică octogonală.

Procit Vel. Log.

112.

† Noi, 12 boiari care sântem luaţi pă răvaşe domneşti de porânca Mării Sale Domnului nostru Ion Costandin Basaraba Voevod de Stoichiţa de la Înghimpaţi şi cu fraţii şi moşneanii de la Urlaţi, anume Dan Ciauşul i Stanciul Bonboş i Dumitru Roşul, cu toţi părtaşi lor ot tam, ca să le aleagem şi să le hotărâm o moşie a lor di la Urlaţi ce să chiiamă Boştenească, în judeţul Săcuianilor, dece noi, văzând cartea Mării Sale şi sluga Mării Sale, Ghiorghe vt. portaru, când au fost la zi şi la soroc, ne-am strâns cu toţi la moşie de am citit tuturor cărţile ce am (am) avut de moştenire şi zapise de cumpăratoare după la moşneani, şi li s'au dat şi părţile înpietrite şi moşăile precum le scrie cărţile. Aşăjderea am dat scrisoarea noastră la mâna cumpărătorilor ca să-şi iai viile înfundate şi fără de vinărici, nedaşnice, precum le-au ţinut mai denainte vreame, anume Dobra cu jupân Tudor, ca să-şi ţie viile cu pace precum scrie zapisele, însă pogone 5, cez. 1, cu 3 pogone de zeastre, co obraţele vii. Aşa am ales cu frica lu Dumnezeu şi cu sufletele nostre, ca să-şi ţie viile cu pace, fără de nicio băntuială de nimenea. Aciasta scriem.

Mai 22 dni, vl. 7212.

Mihain Cluc[er], Ἡρώωνης. Iancul logt. Matei pod. Φεωδῶσις Ἡρώων. Costin pār[călab]. Dragomir în lucul căpt. Fătului.

113.

Copie după cartea dumnealor boerilor hotarnici.

Să ştie moşnenii din Urlaţi care sânt de moştenire şi de cumpărătorea moşii, din hotarul broştenescu, afară din moşia Stoichiţii sutaş de la Ghinpaţi şi a lui Iordache Cocorăscu, care iaste înpietrită, Dan cu vără-său Voicilă şi cu brat şi cu toată cemetiia, Mihaiu cu vără-său Dumitru Buta şi cu vără-său Drăgan, Vlad cu cumnată-său Vlaico şi cu Dumitru diacon şi cu Trandafir şi cu toată nemetiia (*sic*). Pentru aceia le-am dat aciastă scrisoare la mâna lor să stăpânească cu pace, şi alte cumpărători, de să va găsi drept să-şi caute cu moşneni. Maiu 25 dni, leat 7212.

114.

† Adecă noi, slujătorii din Urlaţi, anume Dan Ceauşul i Stanciul Bombaş, dat-am zapisul nostru la mâna dumnealui jupânului Ivaşco pentru ca să să ştie că, plătindu noi pă Drăgan snă Mihai Buta de biru sluj torescu pasandu-ae, amu căzutu la Măriia Sa Vodă, iar Măriia Sa Vodă ne-au dat poruncă ca să vindem ce am găsi. Deci noi am vândutu partea lui de ocină din otariul Necăştescu, cătă i au fost rămasă nevândută de dănsul, dreptu bani gata tl. 2, zlol 1 (?) şi aceşti bani i-am luat la heraci în

măinele noastre pentru aceale. [Dat-am] acest zapis la mâna dumnealui ca să-i fie moșia stat[ătoa]re dumnealui și feciorilor dumnealui, căți Dumnezeu îi va dăruî. [Și spre] mai adăvărată cre[di]nță ne-am pus iscăliturile mai jos, ca să să crează. Și la a[cest] zapis fost-au și alți oameni cari să vor iscăli mai jos. Și am scris eu Staico părcălabul cu zisa lor. Ghen. 1 d., 7213.

† Eu Dan Ceaușul din Urlați. Eu Stanciu otam Bonboș.
(degete.)

Eu Neagul den Podeani. Eu Stanciu.

115.

23 April 7213. „Stanciu cu fiu-mieu Stanciu“ vînd „Predei și unchiu-său lui Dan“ „ocină de moșie în Buceasca, a lui Mihaiu și Buticoi, din parte mare a treia parte“, pe 13 lei și jumătate. „Și aciastă moșie au fost vîndut-o Predoi nepotu-său. și apui s'au sculat nepotu-său Preda și o au vîndut unchiul său lui Dan: în căți bani o au fostu luat nepotu-său Preda într'atăta o au fost dat unchiul său lui Dan.“ „Drăgan, Radul, Voicilă, Dan Ciaușul“, mărturii. „Și am scris eu Ioan Grămăticul cu învățătura unchiiașului Stanciu.“ Jos: „Bani s'au dat mai de mult, când au fost leat 7205.“

116.

1-iu Ianuar 7214. „Noi slujitorii din Urlați, anume Dan Ciauș[u]lu i Stanciu Boboș“, vînd „jupănului Ivașcul“ pentru „birul slujitoresc“ la „haraciu“.

117.

20 April 7214. „Dumitru Roșul dinpreună cu fiu-mieu Stoican ot Fundeni“ dă „jupănului Ivașco ia (sic) dumniaei jupăneasii Siicăi“ partea lor din moșia Broșteneasca, pe 17 lei pol. Iscălesc Vâlcău, Dan Ciauș, Vlad, Algia, Voicilă, Stanciu Bombașul. Scrise Ion grămăticul.

(Foarte rea scrisoare.)

118.

† Adecă eu Andreiu făcut-am scrisorea mea la vreama de petrecanie cum să să știe că, avându moșie în Goruneani și în Măinești și în Cojani și în Cătun părtaș cu ceștea frați, însă eu neavându cu ce mă grijii, dat-am văru-meu Vâlcului să-i fie moșie dumnealui și coconilor în veac ot vecie. Iar dumnealui să aibă a mă grijirea de ceje grija mortului, să n'aibă a sălii decă aș'am lăsatu eu cu sufletul mieu, însă și dumnealui de nu [mă] va grijii, să fie tot asupra dumnealui. Și pentru credință

mi-am pus iscălitura în jos. Eu Andrei. Pis msta — 24 dni. vleit 7197. Pis eu popa Dincă ot Go[ru]neani.

† Însă, când se'u prislăvit Andreiu, am fost şi eu pop Daniil ot Popeşti de l-am priciştuitu şi au mărturisit precum au fostu mai sus zis, iar cine se va scula preste zisa mē, de ruda nostră, au de veri au den ate (*sic*) rudenii, să fie afurisit de Dumnezău şi de mine şi de 318 oteţi ijă vā Nichi herul şi petr[+] să putrizescă şi trupurile lor să [rămîie] neputre[de] şi netopite în veci. Dech. 16 dni, let 7216.

† Şi am scris eu pop Daniil ot Popeşti.

119.

† Mlstieiu bjeiu Io Costandin Voevod i gspdn pisah gspvdm i voao 12 boiari, anume Preda căpt. ot Gherghiţă i Radu căpt. ot tam i Oancea sutaş ot tam i Stoica pār[călab] ot Ur-laţi i Pătru Nebunescul i Neculcea brat Ivaşco i Tânasie Ciocean i Ion Nebunescul i Mih[ă]iă Gogăţ i Vălcul Balaban i Rafail călugărul i popa Dumitru. Cătră aciasta vā fac Domnia Mea în şlire că aici la Dumnia Mea jălui Neagul feciorul lui Baico, zicând cum că are moşie de la popa Oprea den parte Prahovei şi o au stăpănit pân acum. Iar, când iaste acum, să scoală jupănul Beldei Chelem[en], feciorul Beldei, pe un zapis al lui Tudor Vornicul, întru care scrie să ţie a noao parte den dealul Sârbeanilor. Ci iată că va rânduim pe voi să căutaţi, în vreme ce veţi vedea cartea Domnii Meale şi cu sluga Domnii Meale, vt. port. Racoviţă, îndată să vā străngeţi toţi acolo la acea moşie, fiind şi Neagul şi jupănul Beldei Chelemen de faţă, să le cetiţi cărţile şi zapisele şi să vedeţi stăpănit-au Neagul aciastă moşie şi lui i să cade să o stăpânească [sau] jupănul Beldei Chelemen, şi pre cât veţi adevăra mai pe dreptate să le faceţi şi scrisori, la mâinile lor, ca să nu mai aibă gâlceavă. Într'alt chip să nu fie. Tolico pisah gspvdm. Fv. 3 dni, lt. 7216.

Monogram. Pecetea cea mare cu chinovar. Procit Vel Logft.

120.

26 Mart 7216. Şase boieri „luaţi de Pană şi de Borcea genirii Cărstii snă popei Sincăi“ ca să-i „tocmească“ şi „aşeze“ cu „Antonii feciorul jupănului Ivaşco“, „dinpreună şi cu Zahariia vt. port.“. „Am socotit toată datoria câtă au făcut jupănul Ivaşco, de cându au luat pă Siica, soacra Borcii şi a lui Pană: găşitu-se-a ban datorie tl. 629“. „Au scos întâiu partea copilei Balaşăi, pogoane de vii lucrate 4 ... şi 4 boi şi 4 vaci şi 2 iape şi 2 cai şi 8 măci de stupi. Şi iar am mai scos copiliu Tudorii partea ei, însă din partea mâni-sa Siicăi, pogoane de vii lucrate 4 şi 4 boi şi 4 vaci şi 2 iape şi 2 cai şi

8 măci de stupi. Și iar li s'au mai făcut parte copiii amundorora și partea de moșie ei de la Ulmi ce vor fi cumpărătoare de jupănul Ivașcu cu fămeaia lui Siica, și să mai stăpânească copilele amundoao și 5 pogoane de vie lucrătoare în dealul de la Bobul, din partea tătane-său lui Ivașco, și iar să mai stăpânească copilele pă Creața Țiganca cu copiii ei, să fim de frați..., atâta li s'au ales părțicioao lor. Și datoriile ce va fi făcut tată-său Ivașco cu fămeaia lui Siica să n'aibă copilele niciun val, că le-aam ales părțiceaao lor din toate bucatele casii ce s'au aflat fără de nicio datorii, și copilul lui Ivașco, Antonii, încă să fii în pace de toate datoriile ce s'au făcut socoteala dinnaintea noastră până la tl. 629, ci-au făcut Ivașco cu fămeaia lui Seica, ci să o plătească tot Panu și Borcea, ginirii Cărstii sni popii Sincăi. Iar, de să vor afla alți bani mai mulți dator Ivașco afară din tl. 629, să fi părtașu și copilul Antonii denpreună cu Pană și cu Borcea."

Iscălesc: „popa Radul ot Tohan, Cârstea vătaful ot tam, Dragomir sutașul ot tam, Dușman ot tam, Tănasiu ot ...ințești, Mihai (?) ot Brănești."

121.

† Milostive și luminate Doamne, să fii Măria Ta sănătos întru cinstit și luminat Scaunul Mării Tale în mulți ani. Cu plecăciune aducem aminte Mării Tale că, viindu o cinstită și luminată carte Mării Tale, împreună cu Racoviță vtori portar, ca să strângă 12 boiari ca să căutăm o moșie a Neagului feciorul Băiculesi, noi, sculându ne cu toți, am mersu acolo după porâncă Mării Tale, și am strânsu moșneanii și i-am întrebat și l'am dat și carte de (de) afurisanie, și îi asa mărturisiră cum că pă Bindă nu l-au pomenit să o stăpânească aciastă moșie, numai au stăpănit-o Măria Băiculeasa de sănt ani 63 Numai mărturisiră iar moșneanii cum că au avut Bindă 13 pogoane de vie înfundată. Noi i-am dat carte ca sa stăpânească acele 13 pogoane de vie înfundată. Și zice cum i-au vândut tutuor Ciocoro a 9 parte, parte sîrbinească. Ce noi am chemat pe moșneanii, și ei zic că nu știu să albă Bindă altă moșie acolo. Ce dumnealui va lua boiari și va trage din cin pan în cin: ce va găsi, Măria Ta, va lua. Iar, dacă nu va răbda, de aciasta aducem aminte Mării Tale.

Mai 11 dni, lt. 7216.

Robii Mării Tale
noi, 12 boiari.

(Pe dos cele
„zece trăsuri.“)

122.

11 Malu 7216. Costandin-Voda „Neagului feciorul Baicului cantaragiul ot Gherghiță“ pentru moșie „în dealul Sărbeanilor ot

sud Saac“ de către Beldea neamişul. Pentru că au venit Neagul înaintea Dōmniei Meale la Divan de s'au jeluît că-i ia Beldea moşia, zicând că iaste a lui, cumpărată de la părinţii lui“. Doisprezece boieri hotarnici puşi să aleagă şi să „împietrească“ : Preda căpitanul din Gherghiţa, Radul căpitanul de acolo, Oancea sutaş de acolo, Staico pîrcălab din Urlaţi, Pătru Nebunescu, Neculcea fratele lui Ivaşco, Tănăsie Coceanu, Ion Nebunescu, Mihil Gogaţ, Vălcul Balaban, Rafail călugărul, popa Dumitru, având ca ispravnic pe Racoviţa vtori portar. „S'au strânsu cu toţi la un loc, fiind şi Beldea neamişul de faţă, şi le-au celit cărţile şi zapisele şi au ales moşie Neagului..., în trăsura d'întăi de spre munt stânj. 17, şi la trăsura a doao stânj. 20, şi la trăsura a treia stânj. 75, şi la a cincea trăsura stânj. 75, şi la a şasea trăsura stânj. 24, şi la a şaptea trăsura stânj. 20, şi la a optea trăsura stânj. 17, şi la a noao trăsura stânj. 17, şi la a zecea trăsura stânj. 12, şi de spre apa Cricovului stânj. 7.“ Se face osebirea.

Monogram cu roşu ; pecete mică octogonală.

Proct. Vel Logft.

123.

C. 1714.

† Să să ştie Joiţa de când m'am socotit socru-mieu ce pân de ce i-am dat.

† Datu-i-am când au fugit, tal. 12 dinaintea casii lui.

† Şi iar e'm dat că[nd] au venit cu căpitan Radu în deal, când făceam rachiu, tal. 1.

† Şi iar e'm mai dat când au venit Calist cu nepotu-să[u] Voicilă la casa jupăneasii Maricăi tal. 11.

† Ducându-să ei la Bucureşti şi fiindu fugiţi, mi s'au rugat de e'm cumpărat o rochie, cu gura, cu polă, cu tot, ug. 2, şi au zis că-mi va da grău de sãm[ăn]tă, şi nu me-a dat nimică.

† Şi e'm mai dat cos. 5 şi bani 9 la nişte nădragi, că nu e ajugea Staciului.

† Şi m'am socotit eu Stanciul cu socru-mieu Stanciul când era Vodă la Urlaţi, şi s'au făcut piste tat tl. 25, făr bani 7.

Eu Stanciul Boloş, plat[nic].

124.

2 Mart 7219. «Radul fecior l Radului, împreună cu fumeae mea Voica» vinde „Savei şi fămei dumnelui Bunaică“ „un pogn de vi şi 3 prujini dreptu tl. 2... O vie iaste den vie mea cē de moşenie în hătarol fundenescu.. Să fie dumnelui moşie în veci, cupiilor şi nepoţilor şi căşi să vor tragi den dumnelui. Şi, când am făcut acestu zapisu, fos:-au mulţi omeni buni măr-

turie, care să vor iscăli mai jus pre anume. Și pentru adevărată credință pus mi-am degitul și numeale mai jos ca să să creză... Eu Ianu mart. Ἡορδᾶκηε. † Ναυτόν.

† Și am scris eu, popa Iancul, cu zisa vnzăturiului, ot Nucet.

125.

20 Mart 7219. „Borcia sin Iane, ginirele Cărăstii sutașul, împreună cu fi-meu Radul“, vînd „cumnată-meu Ghiocăi“ 2 pogoane și jumătate de vie „în dialălu Șcheilor“, „den viile care au fost de la socru-meu Cărăstie la casa cia den sus“, pe 8 lei. „Și am vndutu aceste vii pentru datorile de la Ivașco și de la socră noastră Sica. Și am scris eu Costandin cu zisa lor“. Marturi: „Mania sin Ciocărăde, și Dumitru snă Făr.“.

126.

20 Septembrie 7220. „Stanca fata lui Dragomir Orzii din sili- [ștea]... (rupt), cu soțul Oprea vinde unui negustor din Gherghița loc „ca să și facă vie în dealul Bobului“, „asupra Cherbii“, măsurată cu stânjanul domnesc, cu prăjănă, însă pogonul în lung prăj.— (rupt). E și „loc de padure merae“. Marturi: „...snă Orzii, Iancul, Radul, snă Orzii..., Radul Orzia, călugărul Danila“.

127.

† Adecă eu Barbul împreună cu frate-mieu Deadiul, feciorii lui Petco părcălabul, dat-am zapisul nostru la mna jupăneasii Dobrii a lui Tudor Grecul Faslagiul ca să fie de bună credință pecum să să știe că, vnzându dumnealor noao 3 pogoane de vie lucrată în dealul Mărunțișului și peste câtăva vreme iar am vndut noi viia noastră ce am avut în dealul Mărunțișului dumnealui Costandin Greceanul vel căp. za dărăbanț. Deci den viia ce am avut noi de scumpărătoare de la Tudor Grecul cu fămeaia lui Dobra ce scrie mai sus, vnzând noi viia dumnealui, jupăneasa Dobra ș'au răscumpărat din cea vie ce cumpărasem noi de la ei pogoane 1 pol, ced. 1, și mi i-au dat toți banii deplin ce scrie mai sus pă aciastă vie, pă pogon câte tl. 19, și i-am vndut de a noastră bună voe făr de nicio supărare de nimeni și cu știrea tuturor rudeniilor meale și fraților de moșie și a vecinilor den sus și den jos de spre jurul locului. Și mărturii care se vor iscăli mai jos. Și ne-aam pus iscăliturile mai jos cu mâinele noastre ca să să crează. Aceasta scriu.

Iun. 20 dni, 7220.

Barbul sin Petco păr.
vnzătoriu.

Deadiul snă Petco părc.
vnzător.

† Eu Popa Dumitru brat Dobrei mart. † Eu Leca mart.

Eu Calenu Spăt., mart.

128.

16 (?) Novembre 7221. „Stroe cu familia Marica, nepota unchiușului Gligore“, vinde Stanciului „2 pogone de vie în dealul Nucetului pe bani gata tal. 16.“ Marturi: „Monah Daniilu Greblea mar., Necula Cantaragi mar., Davidu Scaunul mart., popa Ianiul mar. Și am scris eu Necula pușcașul cu zisa lor.“

129.

8 April 7221. «Lazar cu fameai mea Todora» vinde «cumnatului Goocai și cumnatie Balașii» „partea a noastră dea vii dea zestri den dealul Scheailor, dean costa..., pogonea 4, dreapt bani gata tl. 30 ... Căci că le-am luvat noi acesti bani toți în mâinea nostre ... Fost-au mulți boiari și vecini marturie ... Am scris eu cu mâna mea.“

130.

† Adecă eu Stanciul împreună cu fii-meu Stanciul dat-am zapisul meu la mâna gineri-meu Stanciului cum să știe că, păsându-mi mie de daj[de], me'm făcut bine cu tl. 15; dece eu, neavându banii ca să-i dau, i-am dat parte mē de moșie den Urlați ce să cheaamă Broștenesca, și i-am dat și carte de hotărnicia moșii, carte iaste făcută de 12 boeri, și de acum înainte las cu sufletul meu ca să mă pomenescă după morte, iar, de va putē, fii-meu Stanciul să-i dē banii. Și, când s'au făcutu acestu zapisu, fost-au mulți oameni mărturii, care să vor iscăli mai jos.

Vit. 7222.

Eu Stanciul împreună (*sic.*) cu fii-meu Stanciul.

Eu Nichita monah mart.

Eu popa Dumitru mart.

Eu Radul mart.

Eu Marin mart.

Și am scrisu de Ion Grămaticul cu zisa dumnealor.

131.

20 Iulie 7223. Lazar cu soția Todora vînd lui Antonie un pagon de vie în dealul Bobu, de zestre, pe 17 taleri.

132.

† Adecă eu Lazor denprună cu fame'a mea Tudora și cu fii-miu Preda dat-am zapisul nostru la mâna cumnată-mieu Ghiocăi ca să fie de mare credință precum să știe că, fiind eu dator lui Mehmetu Turcul tl. 44, bani 2, însă cu zeciuală, și inchizându-mă Turcul, au venit dumnealui și au datu acește

bani ce-s scrie mai sus în mâna Turcului toțu deplin. Iar noi, neavând ce vinde, am datu partea noastră de moșie care iaste împreună cu cumnată-miu Ghioca, care moșie să chiiamă Necșătiasca. Și o am dat-o noi de a noastră bună voe fără de nicio silă ca să fie moșie stătătoare dumnealor și coconilor dumnealor căți Dumnezeu le va dărui, în veci. Și, cându s'au făcut acestu zăpis, au fostu boiari și oameni buni care să vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărată credință m'am iscălit mai jos ca să să crează și ne-amu pus diagețele. Și am scris eu Sîma abagiul cu zisa lor.

Sept. 15 dni, lt. 7223.

Νηκῶλα κούπερ.

† Δημήτρη.

(Frumoasă scrisoare.)

Eu Lazar. Eu Todoran.

133.

† Adecă eu Lupul sin Stan Buzdugă ot Călugăreani dat-am zăpisul mieu la mâna dumnelui logofătului Fronie ca să fie de bună credință precum să să știe că i-am vândut dumnelui o ciozvârte de moșie din Șchiopoia, însă drept tl. 1 pl., bani 8, și acești bani i-am luat eu toți și deplin în mâinile. Drept aceia am dat și eu acest zăpis la mana dumnelui ca să-i fie dumnelui moșie stătătoare în veci, pentru ca am vândut de a mē bună voe și cu știrea tutnror fraților mie după moșie. Și eu pentru mai adevărată credința mi-am pus și iscălitura mai jos ca să crează. Și am scris eu popa C... cu zisa lui.

Dech. 14 dni, lt. 7223.

† Lupul vânzător.

Eu popa Ion ot Negureani mart.

† Eu Teapan ot tam mar.

134.

† Adecă eu Fătul împreună cu frate-mieu Dobre sni lui Gavrilă ot Călugăreani, nepoți lui Tudor i lui Șarban, dat-am zăpisul nostru ca să fie de bună credință la mâna dumnealui jupân Ilie Podgoreanul și a feciorilor dumnealui păcum să să știe că i-am vândut dumnealui partea noastră de moșie ot Șchiopoia câtă s'ar aleage peste tot hotarul den cin până în cin din partea Leeștilor a patra parte. Care moșie ne-au fost și noaă de moștenire, și o am vândut dumnealui pentru că am întreat pă toți [fraț]ii i verii [mei] și n'au vrut nimeni să cumpere... mari, o am vândut dumnealui c[elui] mai sus zis, că i s'au căzut să o cumpere, că mai are d[umnealui] cumpărături într'acea moșie, de la alți frați de moșie ai noștri. Și am vândut dumnealui drept bani gata tl. 3, ca să fie dumnealui moșie stătătoare în veaci. Și, când s'au făcutu acest zăpis, au fost mulți

oameni buni care să vor iscăli pă nume, iar pentru mai adevărata credinţă ne am pus din jos iscăliturile ca să să crează.
Iun. 5 dni, 7225.

† Eu Fătul Eu Dobra vânzător.

† Eu Mihai ot tam mart.

Şi am scris eu Papa das[călu] cu zisa lor.

(Admirabilă scrisoare.)

135.

20 Decembre 7226. „Dumitru împreună cu frate-mieu Vlad, feciori Albului ot Călugăreani“, vînd „logofătului Toma“, „o jumătate de parte marea de moşie den Şchiopoia, den parte moşului nostru Leul“ şi «o pl. de parte mea den parte lui Stepan Gurnianul», „care aciaştă pl. de parte o am avut şi eu de zestre de la socio-mieu, pe 10 taleri“. «Martor: Vasile ot Călugăreani, Barbul Şogârde, Stoica diacon, Barbul Burt, Tudoru, Stoaca diiacon».

136.

3 Novembre 7227.

„Stoica deiaconul Cărlan ot Călugăreani“ vinde „dumnelui logf. Fronie“ „parte de moşie în Şchiopoia, însă parte mare“, pe 10 taleri.

(Aduş :) Acest zapis de sus nu s'au pus fiind cu pricină, să-şi caute moşia la vânzătoriu.

137.

14 Decembre 7227.

„Marie prioteasa, fata Stanciului turcătoriu“, vinde „dumnelui log. Fronie“ o „parte mare de moşie den Şchiopoia“, pe 7 tal. pol. Iscălesc şi „unchieaş Dragomir chelar“, „pop Ion ot Negureani, Stepan ot tam“.

138.

20 Decembre 7227. „Barbul împreună cu nepotu-mieu Vasile ot Călugăr[ar]eani“ vinde „logofătului Fronie“ „dent'ro parte marea de moşie den Şchiopoia 3 ciozvărţi de moşie den parte moşului nostru Lupului Găli“ pe 7 taleri ş jumătate. Iscălesc şi „Stoica dia[conul] ot Călugăreani, Dumitru Leul, Vasile otam, Barbul Şogârde, Stoica diiaconulu“.

139.

20 Decembre 7227. Barbul sin Neaşului Şogârde ot Călugăreani“ vinde „logofătului Fronie“ „o jumătate de parte mare de moşie din Şchiopoia“, ce o are de la „moşl nostru Stoia“, pe 5 taleri. Marturi: „[Stoica] diacon ot Călugăreani, Dumitru Leaol, Vasile otam“.

140.

27 Ianuar 7227. „Dragul feciorul lui Dragomir ot Călugăreani ot sud Saac“ vinde „logofătului Fronie“ moșie în hotarul Șchio-poi“, „din partea lui Stan și nepotu-său Dan“. Marturi «mai mulți negustori și oameni buni».

Iscălește și Tudor ot Călugăreani.

(Foarte frumoasă scrisoare.)

141.

27 Ianuar 7227. „Stoica diaconul împreună cu frații miei, anume Ion, Chirtop, feciorii Radului Cărlan ot Călugăreani ot sud Saac, și cu verii miei, anume Radul, Oprea i Stan i Bran, feciorii lui Mihai“, vînd „dumnealui logofătului Fronie“ „3 părți de moșie în hotarul Șchio-poi; însă dintr'aceaste trei părți o parte iaste din partea lui Stan feciorul Bădicului, iar ceale doo sântu de moștenire, și am tocmit cu dumnialui partea po tl. zeace... Și, când s'au făcut acest zapis, fost-au mulți negustori și oameni buni mărturie.» Iscălesc singuri vînzătorii.

142.

6 April 7229. „Adecă eu Tudora fâmeia lui Lazăr, dinpreună cu copii mei, anume Preda“, vinde „dumnealui ciauș Neculii Bozlianul“ „partea noastră din moșae de la Grozăvoale, însă în lung din apa Cricovului până în vâlcioa Lăloștilor, și merge alătura cu moșia Gorgăneasca pe din sus, iar latul cât sa va alege partea noastră“, „cu știrea tuturor rudelor mele și cu știrea vecinilor mei, celor din susu și celor din josu“. Scri Pavel logofăt. Martur un Dimitrie, Grec.

(Copie din secolul al XVIII-lea.)

143.

Adecă eu Lupu împreună cu Vișan dat-amu zapisul meu la mâna dum. vătaf Stanciul sin po[pa] David ot Urlați ca să-i fie de mare credință precum să sa știe că, având noi mare păsul pentru a noastră dajde, ne-am rugat dum. de ne-au cumpărat parte noastră den moșie den Bărsăneasca în hotar[ul] crângului, și i-am vîndut sj. 50, sj. po bani 50. Și ne-au dat dum. toți bani în mânil noastre pecum scrie mai sus. Pentru că s'au căzut dum. a o cumpăra, fiind neam al nostru. Și această moșie fiind și noao de moștenire. Și, când s'au vîndut a-castă moșie, au fost cu știre tuturor moșnenilor. Și au fost și

alţi megiaşi cari mai jos să vor iscăli. Şi pentru credinţa ne-am pus iscăliturile şi degetele mai jos, ca să să crează.

Av. 17 d., lt. 7231.

Eu Lupul vânzător. Eu Vişan vânzător.
 Eu Şarban călu[gă]r, cumnat Stanciului, mart.
 Eu Chiro puşcaş mart.
 Eu Cârştian mart. Eu Marin Şăt. mart.
 Eu Stotor (*sic*) mart[ur].
 Şi am scris eu Gheorghe logft. cu zisa dumneaior.

144.

20 Septembrie 7238. Şarban călugărul vinde „cumnatulu Starciului“ „stânj. de moşie de Barseani, stânj. 25, stânjenul câte bani 45. Şi i-am vândut de a mea bună [voe], ne-ălit de nimeni şi cu ştirea tutor (*sic*) mârşneanilor, şi am vandut dumnealui moşie stătoare în veaci“. Şi, cându am făcut aciastă tocmeala şi aşăzământu, me-au dat toţi bani în mâna mea“. Marturi: „eu Chirul puşcaş“, „eu Vişan“, „eu Iano puşcaş“, „eu Radul nepotul călugărului“.

145.

2 April 7238. „Iana diiconeasa a lui Apostol diiaconu împreună cu fi-mieu Andonie“, vînd lui „uncheaş Calin sin Dan ciauş“, „Buticăi diiaconul“, lui „Stanciul zet Stanciului Bonboş“, „Creţului“, „împreună cu călugărul Dumitru brat ego Butica diiacon“, „partea de moşie din hotarul broştenesc, pe 10 1/2 taleri vechi. Marturi: Opriş Spăt., Paraschiv ot Albeşti, Dumitru sin lui David, Radu sin Radului, Frone sin Ciocotă.

146.

† Dat-am scrisoarea mea la mâna logf. Borcii cum să să ştie că mi i-au dat dumnealui tl. 4 bani vechi pe moşia Necşeţeascăi, să aibu a aduce zăpissul cel vechi al moşiei, de cumpărătoare, şi atunci să-mi mai dea şi ceialalţi bani ce ne vom putea voi. Iar, năluând zăpissul, să aibu a răspunde du la aceşti bani şi a-i partarea cu dobândă. Şi pentru credinţa m'am iscălit mai jos, ca să să crează.

Ap. 18 dni, lt. 7238.

† Eu Paraschiva ot Urlaţi.
 † Eu popa Şarban ot Bucureşti mart.
 † Eu Ghiaca f. (*sic*) mart.

147.

† Adecă eu Paraschiva împreună cu fii-mia Iana diiconeasa diiaconului Apostol din Urlaţi dat-am zăpissul nostru ca sa fie

de bună credință la mâna logf. Borcii precum să știe că i-am vândut partea de moșie a diaconului Apostol, câtă s'ar afla în hotarul Necșeteascăi, carea au fost cumpărată de tată-său de la —, precum scrie zăpisiul cel vechi drept tl. —. Și o am vândut de a noastră bună voe, cu vrea[rea] tuturor moșneanilor, ca să fie dumnealui și coconilor dumnealui moșie statornică în veaci. Și, când am făcut acest zăpis, fost-au și alți megiași moșneani, carii să vor iscăli mai jos. Și pentru credința ne am iscălit și ne-am pus și noi degetele mai jos ca să să crează.

Ap. 18 dñi, lt. 7238.

† Și am scris popa Șarban ot St. Gheorghie cel vechi cu zisa lor.

† Eu Paraschiva, socru lui diaconu lui Apostol, împreună cu fiu-meia Iana, vânzători.

148.

2 August 7238. „Iana diaconeasa a lui Apostol diacon împreună cu fii-mieu Andronie“ vinde «Stanciului zet Stanciului Bănbăș» partea din hotarul Broștenescu, „din apa Cricovului până în lacu Curpenului“, cumpărată de la Trandafir, pe 10 taleri vechi și jumătate. Martori „mulți megiași oameni buni“: Opre spătărel, Paraschiva ot Albești, Dumitrul sin David, Frone sin Ciocan“. Scrie Mihaiu diaconul ot Nucet.

149.

† Adecă eu Dumitru sin Paraschiva izbășa, împreună cu fiu-mo Preda, dat-am zăpisiul nostru ca să fie de mare credință la mâna cumnatului Ghiocăi precum să știe că, rămăindu o dator de la soția mea Tudora, tl. 30 pl., și acești bani ne'mu judecat și nainte dumnelui Vel Vornic și, rămăinadu de judecată, am rămas să dau eu acește bani toți, și prea acești bani ce scrie mai sus i-am dat paragenă de la Bobulu pog. 5 și moștia Ulmi, carele este împreună cu dănsu'. Si acestu zăpisiu l-am dat de acum pân la Sinpetru și, strângându-ne 2, 3 megiași buni, și ce vor socoti dumnelor că pletescu acele părăgini și moșii, ca să plinescă acești bani ce scri mai sus, iar, neviind eu la zi față ca să să isprăvescă acestu lucru, să fie aceste părăgini și moșie ce scrii mai sus stătătoare, lui și copiilor lui. Și, cându s'au făcut acestu zăpisiu, am fostu mulți omenii buni mărturie, care să vor iscăli mai jos. Și pentru mai adevărată credința m'amu iscălitu eu cu mâna mea ca să creză.

Iunie 13, 7239.

Eu Dumitru pro[in] izb[a]ș[a].

Eu Iordachi mart.

Eu Preda.

Eu Gheorghe Com[is] mart.

Eu Costandin logft. snă Borci ot Uriști mart.

150.

† Adecă eu Dumitru snă Paraschiva izbaşa ot Proşcă dat-am zapisul meu la mână cumnată-mieu Ghiocăi logft. precum să să ştie că i-am vândut dumnealui nişte vii parăgină de la Bobul, însă care vie au fost a fâmei mele Tudorei de zestre di la tată-său, şi, tâmplându-se de au murit fâmeia mea Tudora, au rămas datorie nişte bani pe vin, însă tl. 30 pl. vechi; care acea datorie au făcut fâmeia mea Tudora, şi, fiind cumnată-mieu, au plătit dum. Deci, apucându-mă dum. cu strânsoare ca să-i dau aceşti bani ce scriu mai sus, şi neavând eu cu ce plăti acei bani, m'am voitu cu dum. de i-am vândut aceste vii, însă pog. 4 pl., 1 pog. po bani tl. 4, care fac tl. 18. Şi i am vândut eu împreună cu toţi copii, ca să-i fie moşie stătătoare în veaci dum. şi copiilor, nepoţi i strenepoţilor, cât Dumnezeu îi va dăru, şi cu ştirea tuturor rudelor. Ş, când am vândut, au fost mulţi oameni mart., care să vor iscăli mai jos, şi mi i-am pus şi eu iscălitura mai jos ca să să crează. Ap. 13, lt. 7240.

Eu Dumitru văzător înprună cu fiu-meu Preda.

151.

13 April 7240. „Dumitru împreună cu fie-mieu Preda“ vînd „cumnată-mieu Ghiocăi“, „fiind neşte bani rămaşi datorie de la nevasta mea Tudora şi neavând cu ce plăti“, o parte de moşie din hotarul Mihulească, ce au „de la cumnată-mieu Antonie, de fraţi“, pe 10 tal. pol. Scrie „Radul logoft. snă Borcea căm[răşelul]“.

152.

Să să ştie boiarii adevăritori i alegători cari i-am dat Domnia Mea Borcii cămărăşăul de la Urlaţi i lui Matei căpt. ot tam i frăţine-său Lecăi, însă boiarinaşăi anume: Păun Greceanu ot Crăngu i Radu Gaman ot Iomchiani (*sic*) i Ghioca logft. za Divan ot Albeşti i Mareş log. ot Tohani i Negoia ot Broşcă i Cârstea log. ot Tohani i Drăgulin Comişu ot Tohan, ca să caute aceşti 6 boirinaşi şi să vază care câtă parte de moşie vor fi având în hotarul Catalinei e în hotarul popei lui Ion ot Saaci, să le-o aleagă dă către cealaţi pârtaşi ce vor mai fi având moşie într'aceste hotărare (*sic*). Însă să fie toţi pârtaşăi dă moşie dă faţă, să-şi scoată fieştecare toate cărţile, cine ce vor fi având pre la mâinele lor să li să citească toate, pă rând, ale tuturor, şi să tragă moşăile după obicei şi după bune şi drepte cărţi şi zapise ce vor fi având Borcea cămărăşăul i Matei căpt. cu frate său, să le aleagă fieştecăruia partea dă moşie osebită, dăn parte onii dă cătră alţii, şi să le pue seamne, şi să dea scrisorile lor la mână Borcei cămărăşăul i la mână lui Matei căpt. cu frate-său, ca să ştie cine câtă moşie va ţinea şi pă

unde. Așajderea să mai tragă acești 6 boirenaș și moșia Blandeașca, Fefeleanca, Moceasca, tot dăn sud Saac, și după bune și dreapte cărți și zapise ce ar fi având Borce cămarășăului i Ilie căpt. Colțescul i cumnatul lui ..., fieștecăruia să le aleagă acești boirenași partea lui de moșie osebită, dă parte onii dă cătră alții. Însă și de cătră ceelalți părtași ce vor mai fi având moșie într'aceaste hotarale, numai să fie toți dă față căți ar fi având părți dă moșie și după cum vor adăvări mai cu dreptate în ale lor suflete, nefăcând niciun feal dă voi vegheată nici fățării la nicio parte, așa să-i așaze, și dăn parte să-i tocmească, și să le pue și seamne onii dă cătră alții, și să le dea scrisori fieștecăruia pă la mâinile lor ca să știe cene cătă parte dă moșie vor ținè, aleaasă și fără de gălciavă. I saam reci gsvdmî. Let 7241.

Procit Vel Logft.

(Monogram. Pecete mare cu chinovar a lui Grigore Ghica, cu armele ambelor țeri și figurile lîngă pom.)

153.

† Adecă eu Ioana dii[aconi]ța a diiaco[nu]lui Apostol ot Urlați, împreună fii-mieu (*sic*) anume Androne i Stoiană, dat-am zăpisul mieu la mână dumnelui logt. Pătrașco precum să să știe i-am vândut dumnelui pogone de vie șase în dealul Mărunțișului alătură cu Frone sarageoa i cu frate-său Costandin. Și am vândut pog. po bani tl. 15 no', și am vândut de a mea bună voe, nesilit de nimenea și cu știre tutoor (*sic*) vecinilor denprejur, den sus și den jos, cu locul răscupărat, cu vase, buți trei, tocitori trei, cu teasc, cu doao hârdae, curătoare cu o rită (*sic*). Și, când am făcut acest zăpis, au fost mulțe oameni bunî mărturi, care să vor iscăli mai jos, anume.

Și am scris eu popa Mirieuț, meșt. Fv. 25 dn., ot Urlați, cu zisa lanei diico[ni]ți, lt. 7242.

† Eu lana diiconița vânzătoare.

† Eu unchiiaș Paraschiva mar.

Eu Costandin mar.

Eu Mihai mar.

Eu Paraschiva mar.

154.

20 Mart 7242. „Bădınca, fâmiia Neculcii, împreună cu fii-meu Antonie“, vinde moșia la Ulmi, în partea mihulească, pe 30 taleri, „pentru că dumnelui i s'au căzut să o cumpere, fiindu moșie alătore cu moșie noastră, carele moșie iaste dată de socru-său Ivașco“. „Și am scris eu Pană logft. cu zisa lor.“

155.

24 April 7243. „Catrina fata lui Costandin Vornec Greș[anu] vinde lui Pătrașco pircălab „trei cezvărți dă vie den dealul Mărunțișului“, ce o are dă la părinți, pe cinci taleri.

Un Greceanu martu..

156.

† Adecă eu baba Bălașa împreună cu feciorii mei, anume Istrate e Radul, dat-am zapisul nostru la mâna log. Pătrașco Brănescul ca să fie de bună credință precum să să știe că i-am vândut doo pogone de țealină în dealu Mărunțișului, în hotarul broștenescu, drept bani gata tl. 5 pl., și o'm vândut noi dea a noastră bună voe, fără nicio silă, ca să fie dumnelui moșae stătătoare în veci și feciorilor și nepoților și strinepoților dumnelui căți Dumnezeu îi va dărui Și, cându o'm vândut, fost-au mulți omeni buni moșneni den prejurul locului care să vor iscăli mai jos. Și pentru credența ne-am pus și iscăliturile și degetele mai jos ca să să creză. Iunie 3 dni, 7243.

Și am scris eu Butica defac cu zisa lo'.

Eu Bălașa fata lu Gașpar, văz.

Eu Istrate snă Băla[șa], văz.

Eu Radul snă Bălaș[a], văz. Eu Oprea saragi[ă] mar.

Eu Ion Cațul mar. Eu Pătrilă zet Bălaș[a] mar.

Eu Frone vecin mart. Eu Ionichie iscal.

Eu Dragomir sin Stan vecin mar.

157.

2 Mart 7244. „Dumitru sarageaoa împreună cu fămeaia mea anume Mușica i cu copii miei anume Andronie i Hrizea“ vînd „dumnealui jupânului Dumitrașco Condre[e]scul“ „4 pogoane de vie lucrate în Valea Largă, prăj. 5, pe din sus în lungu să răzorescu cu viia lui Calotă, iar în căpătăiu să răzorescu cu ale dumnealui și pe dăn jos cu ale ginere meu lui Mușat, însă cu liveadea lor cât coprinde obrațiile“, „pogonul drept tl. 25 vechi“. „Și am scris eu popa Andronie ot biserica neguțătorilor, unde să prăznuiască Sfântul ierarhu Nicolae“.

Iscălesc și „Rizea vînzăturuii, Mușat cojocarul, ginerile dumnealui jupân Dumitru, Manul sin Radul cupețu (complicată și frumoasă iscălitură), Drăgulin cond.“.

158.

† Adică eu Nica snă Chiro ot Gherghi[ă] denpreonă și cu soțul meu anume Anca dat-am acest al nostru adevărat zapis ca să fie de bună credință la mâna dumnelui jup. Predii coj.

snă Dumitru Fărămiță precum să se știe că noi de bună voia noastră am mersu la dumnelui de i-am vândut o vie în delul Bobului, însă pogoane câte ar hi părăgină și cu țelină înprejurul vii, den sus și den jos, cât iaste a mea, îngrădită, cu locul caselor și cu pimnița de tălpi, și casele șândrilitē, și cu obrațele vii, cu pome!, cum merge până în Chirba, la fântăna de petră, precum o am ținut și noi pân' acum. Și le-am vândut, însă, peste tot, nemăsurate, părăgină și țelină, și obrațele vii și cu casele, peste tot, cum semneze și răspunde în zapisele cele vechi de cumpărătoare, care i s'au și dat la mâna dumnelui jup. Predii coj., precum răspunde în zăpisul Staniî, fata Savii, den siliștea Fundeanilor ot sud Sac, într'aalt zăpis și Stancăi, fata lui Dragomir Orzii den sileștea Fundeanilor ot sud Sac., care vie să loveaște spre apus cu viia Mărgineanului. Pentru că astă vie iaste de cumpărătoare bună, și tot le am stăpănit pă seama noastră pân'acum, în zilele Mării Sale Domnului nostru Io Costandin Neculae Voivod. Iar, când au fost acum, noao trebuindu-ne bani la trebile noastre, iar noi de a noastră bună voe, de nimelea siliți, am mersu de am făcut tocmeală cu dumnelui de i-am vândut aciastă vie părăgină și țelină ce scrie mai sus, în bani gata tl. 50, bani noi. Și de pe tocmeală am luat acești bani toți gata la mâinile noastre. Și am vândut cu știrea tuturor rudelor noastre și a fraților de moșie, den sus și den jos, pentru că aciastă vie părăgină o am făcut vânzătoare încă mai denainte vreame, și nu s'au aflat alți nimelea, nici din rudele meale, nici din vecinii noștri, cari avem lângă vie, nu s'au aflat ca să le cumpere, și noi, neavând putere ca să o ținem și să o lucrăm, i-am vândut dumnelui ca de acum înainte să aibă a o ținea și a o stăpăni, aceaste pogoane de vie, precum mai sus svs (*sic*) sântu zise; precum le-am ținut și noi, să fie dumnelui aciasta moșie stătătoare și obneacă în veci și co-[co]nilor dumnealu!, căți Dumnezeu îi va dăruî, neclătită în veci. Și la aciastă tocmeală întâmplatu-se-au mulți boiari mărturie, care mai jos s'au escălit, și moșneanii din prejurul locului, din sus și din jos, s'au escălit mai jos ca să să crează. Și noi încă, pentru mai adevărată credință, am întărit zăpisul acesta cu iscălitura și cu deagetul în loc de peceate, ca să să crează. Și am scris eu Nica log. snă Chiro ot Gherghiță cu mâna mea.

Oc. 1 dn., 7245.

† Eu Nica snă Chiro ot Gherghiță, vânzător.

† Eu Anca, fămeaia Nicăi, vânzător.

159.

1 iu Octombore 7245. „Nica snă Chira ot Gherghiță, denpreună cu soțul meu anume Anca“, dau zăpis „Sfinții Seale părintelui eg. vop. (*sic*) lui Nestor de la stănta mănăstire Iodicheanului“ că

i-a vîndut „o vie în dealu Bobului, însă pogoane câte ar fi, păragină şi cu fealină înprejurul vii..., îngrădită, cu locul caselor şi cu pîmniţa desupra, de tîlpi şi cu case şindrilite şi cu obraşile vii, cu pomet, cum merge pîn' în Cherba, în fântăna de peatră“, „precum răspunde în zăpisul Stanii fata Savii den seliştea Fundeanilor ot sud Sec şi într'alt zăpis, precum răspunde cel de cumpărătooare de la Stanca fata lui Dragomir Orzii din siliştea Fundeanilor ot sud Sac, care vii să lovesc spre apus cu viaa Mărgineanului“, pe 60 taleri, „bani noi“. Şi „coconilor Sfinţii Sale căţi Dumnezeu li va dărui“!

Iscălesc şi Mihalcia diiac, popa Radul Serghie, Nica Orzia, Nicula za Divan, Stănilav iuz. sin Andron. Şăt., Liica sin Lecăi.

160.

12 Decembre 7249. „Popa Niculae împreună cu preoteasa mea Ioana“ arată „dumnealui logft. Pătraşco ot Urlaţi“ că, „vanzându-i baba Bălaşa i cu feciori lui (sic.) doao pogoane de pământ în dealul Mărunţişului, în hotarul broştenesc, şi acest loc l-au fost vândut rău, fiind al nostru, deci, viind noi şi cu Pătraşco logft. dinpreună la judecată la dum. Alexie biv Vel Căp., ispravnicul Săcuenilor, dnmnealui au rânduit moşneni de acoloa din prejur ca să ne îndrepteze, şi acei megiaşi moşteni aşa ne-au ales ca să stăpănesc eu un pogon şi o cezvărtă de vie, care vie o au înălţat-o Pătraşco logft., iar pentru trei cezvărţi de loc, care este pivniţa lui Pătraşco logft. pă dănsul, să-l stăpănească Pătraşco logft., căci pentru acest loc mi au dat mie baba Bălaşa alt loc din susul vii cei noao. Iar Pătraşco logft. să aibă a-şi căuta cu baba Bălaşa i cu feciori ei, anume Istratia i Radul.. Şi pentru chieltuiala vii am dat eu lui Pătraşco logft. tl. 20.“

„Eu popa Niculae împreuna cu preutasa meh Ioana şi cu fiu mneu Maxim.

Şi am scris eu Vasilie logofeţel cu zisa Sfinţii Sale. Eu meşter Şarban mart.“

161.

† Alexie biv Vel Căpt. za margine, ispravnicul Săcuenilor, dat-am cartea noastră de judecată lui Pătraşco logft. ot Urlaţi, având el întrebăciune şi judecată de faţa înaintea noastră cu pop Nicolae ot Bucureşti, pentru că, având Ioana preoteasa popii lui Nicolae doao pogoane de loc în dealul Mărunţişului. În hotarul broştenescu, şi rămăind copilă mică, săracă de părinţi, şi streinându-să după aceste locuri multă vreme, 30 şi mai bine de ani, şi având o moaşă, sor cu moşu-său, anume Bălaşa, şi pierzând acea moaşă a priotesii urma ei, neştiind ce s'au făcut, şi mai având acea moaşă a priotesii loc acoloa alătorea

cu dânsa, au vândut acele doao pogoane de loc lui Pătrașco logf. și Pătrașco logf. s'au apucat de au tăiat pădurea și au pus viță cu tărâncopol, pogon unul, cezvărtă una, iar pe 3 cezvărți au făcut pivniță. Iar, când au fost acuma, viind prioteasa Ioana de unde au fost, la București, și găsiind locul acela vândut de moașă-sa, au apucat să scoată pe Pătrașco logf. Deci, viind cu toții de față înaintea noastră, fiind și cea moașă-sa Bălașa de față, au zis cătră nepoată-sa prioteasa cum că, de vreme că n'au știut că este vie, și au făcut această greșală, să-i dea doao pogoane de loc din parte ei, fiind tot acoloa, alătura, iar prioteasa n'au vrut. Pătrașco încă n'au bănuit și au cerut să-i dea chieluiala câtă au chieluit până au făcut acel pământ vie și să-ș ridice crama după locul priotesii. Apoi iarăși preutul și cu prioteasa, de bună voia lor, au priimit de au lăsat acele trei cezvărți de loc cât ține crama, și să-ș ia de la moașă-sa Bălașa loc pentru loc. Iar pe cel pogon și o cezvărtă de vie să întoarcă toată chieluiala lui Pătrașco și să-și ia viia, de vreme că Pătrașco până acuma dintr'acea vie roadă n'au luat. Și am rânduit megiași de acolò de au socotit toată chieluiala ce au chieluit Pătrașco la acel pogon și o cezvărtă de vie, și s'au făcut tl. 30. Și au mai ertat Pătrașco popii lui Nicolae tl. 20, și au rămas să-i dea tl. 20, făcând popa Nicolae și scrisoare la mâna lui Pătrașco, și să aibă a lua Pătrașco un pogon și o cezvărtă de loc sterpu de la baba Bălașa din locul ei. Drept aceeaia am dat și eu această carte a mea de judecată la mâna lui Pătrașco logf. ca de acum înainte să aibă pace de către popa Nicolae.

Aceasta scriem.

Fev. 27, lt. 7249.

A. biv Vel Căptn.

162.

† Mlstiiu bjiu Io Mihail Răcoviță Vvd. i gsdn davat gsdmi siiu poveleanie¹ gsvdmi lui Dragomir logf. za Divan ot Urlați i brat eg. Stan, ca să fie volnic cu aciasta carte a Domniei Meale ca să-și stăpănescă moșie Bărsenesca cu livezile de fân, den județul Săcuian'or, cu bună pace depecum îi scriu și zapisele lui și depecum au stăpănit și până acum, și iarăși să stăpănescă parte lui de moșie broștenească depăcum îi scrie și carte de hotărnicie a doisprezece boiari care sântu față. Și să-ș ție și cărciumă precum și mai nainte vreme. Și nimeni împotrivirea să nu să pue, iar o[ri]care ar sta cu împotrivirea bine să știe că rea scărbă și cercetare voa petrece de către Domnia Mea. Iar, având cinevaș a răspunde, să vie la Divanul Domniei Meale, și, atunce, la care parte va rămâne

¹ Scris greșit.

judcata, acela va stăpăni. Într'altu chip nu va fi, pentru că
aşa iaste porunca Domnii Meale.

I i sam reci gsvdmi.
Fev. 24 dn., lt. 7251.

Monogram cu roşu.

Pecete octogonală.
Procit vt. logt.

163.

† Adecă eu Stanciul împreună cu fi-meu Stanciul dat-am zăpisul meu la mâna gineri-meu Stanciului snni (= fiului) pp. David ot Nucet precum că să ştie că, păsându-mi de bir, mi-au dat gineri-meu tl. 20, şi eu i-am pus parte mē de moşie den hotar Neacşăteasca zălog într'un an, că, nescoţând-o, să-i fie moşie stătătoare în veci. Şi pentru credinţa ne-am iscălit mai jos ca să crează. Meş. Av. 5, lt. 7252.

Eu Stanciu împreună cu fie-meu Stanciul.

Eu Nichita monah mart. Eu Daniil vānz. Greble monah mart. Eu David mart. Eu Calen Spāt. sin Dan cea[u]ş mart. Eu Mihalache mart.

Eu Staicu mart. Şi am scres eu popa Stan cu zisa lor.

164.

17 August 7256. Grigore Ghica-Vodă recunoaşte că „iaste vechiu la breasla logofeţilor de Divan“ pe Dragomir logofăt şi fratele Stan, fiii lui Stanciul din Săcuieni. Procit Vel Vist.

Monogramă. Pecete octogonală cu chinovar.

165.

10 Novembre 7257. Judecata ispravnicului între „Neacşa logofeteasa răposa[tului] Pătraşco log. ot Urlaţi“ şi „preoteasa Ioana a a popei Necolai“. Se pomeneşte judecata lui Alexie ispravnicul. „Apoi pe urmă iar popa şi cu preoteasa s'au învoit cu mătuşă-sa Bălaşa de i-au dat loc pentru loc, şi au rămas acel loc iar supt stăpânirea lui Pătraşco log., după cum şi zapisele lor dovedeşte, dar acum, tăgăduind preoteasa cum că, când s'au făcut zăpisul, n'au fost şi cu ştirea ei, şi, nefindu mătuşă-sa de faţă, au adus Neacşa logt. 2 oameni bătrâni marturi, anume Fronie i Oprea ot Urlaţi, de au mărturisitu cu sufletele lor, fiind şi preoteasa faţă, cum că zăpisul l-au făcut preoteasa dinpreună cu popa din bună voia lor, apucându-să că vor intra în sfânta biserică de or jura, ci, dovedind-o aceşti marturi, nici ia n'au putut a mai tăgădui, şi, mai găsind preoteasa pricini de spre mătuşă-sa, zicând că locul acela ci i-l dedăse n'au fost al ei şi au fost al altora streini, de n'au avut treabă cu locul acela, şi fiind mătuşă-sa prea slabă, de n'au putut veni ca să

afle adevărul, am trimis omul meu denadins la dânsa, și mi-au tremis o mărturie, întru care arată că nepotă-sa umblă rău, căci că locul acela este al ei și i-au dat loc pentru loc, dar, neodihnindu-să, să aibă a-si căuta cu dânsa, și nu cu logt. Neacșa, de una vreme că s'au legat de bună voia ei cu zapis. Deci și eu, cunoscându că preoteasa să acolisește rău și fără cale de Neacșa log[ofe]teasa, am dat aciastă carte de judecată la mâna ei, ca de acum înaintea să aibă pace de spre preoteasa, și, de să va scula să o tragă și la altă [udecată, să aibă dreptate.

(Iscălitura.)

166.

† După două cărți de judecată ce au avut Pătrașco logt. de Uriști cu popa Necula i cu Ioana preoteasa au mai avut judecată de față înaintea noastră Ioana preoteasa cu Neacșa fămeaia lui Pătrașco, pentru că zicea prioteasa că, după ce s'au hotărât pentru 5 cezvârți de vie ca să le stăpânească, i le-au fost lucrat într'o vară și toamna au luoat vinul vd. 80, fiind ia datoare lui Pătrașco logt. tl. 17, și acel vin să vindea atuncea vadra câte bani 60, și cerea să-i dea Neacșa logt. ei acei bani, însă tl. 40. Neacșa log. încă au răspunsu cum că, văzându Pătrașcu log. că popa și cu preoteasa nu mai venel a vie să o culeagă, și văzându că să răsipește, au pus de au cules-o, puind și marturi. Și au făcut numai vd. 60, și vadra s'au vândut câte bani 40, care s'au făcut tl. 20, aducând și marturi de față, cum că numai atâta vin au făcut și cu acel preț s'au vândut. Și, fiind preoteasa datoarea lui Pătrașco log. tal. 10, am pus pă Neacșa, soție lui Pătrașco log. să-mi mai dea tl. zece, și de acum înaintea să nu mai aibă a o mai supăra, ci să aibă pace. Aciasta.

lul. 25 d, lt. 7257.

A. biv Vel Sărd.

167.

† Dat-am o scrisoarea mia la mâna frățini-meu lui Stoianu precum să să știe că, avându noi vii rămase de la părinții noștri, ni-am hotărātu care pe unde să ținem și am dat și scrisoarea de adeverintă unul la mâna altuia. să aibă a ține frate-mieu Stoianu viia de la Vârful Șasă, din părul ce iaste în răzoră după plvnița mea și din petrele ce s'au pus în poale și în vârful, până în viia ce să hotăraște cu Vasilache, cu pivnița cea bătrână și cu casa și cu obrațiile viilor jumătate, și eu să aibu a ținere viia dispre Sfete Ioan până în răzor cu păr, și până în petrăle ce s'au pusu în pole și în vârful, și iar obrațiile jumătate; să mai ție frate-mieu Stoianu la Bobul trei cezvârți de

vie în șase (?), alătura cu viia Predei, vărului nostru, ca livezi din vacu, și jumătate pog. din paragină, din Potopelniță. Și eu să țin viile toate de la Bobul cu obrațiile dinprejur și cu pivnița și cu casa; și să mai ție frate-mieu Stoianu viile de la Nica toate, cu obrațiile și cu pivnița și cu casa, după cum răspund zapisele de cumpărătoarea și înprejur vii cât va mai putea să-și curățe, să fie volnicu. Pentru că așa ne-am hotărātu și ni-am așezatu între noi ca nește frați, să avem a stăpăni care pe unde ne-am hotărātu, noi și feciori noștri, cât va fi voia milostivului Dumnezeu. Și, când am făcutu acestu așzământu, fost-au și alți oameni de ispravă, care mai jos să vor iscăli, și noi încă pentru mai adevărată credință am întăritu cu iscăliturile ca să să criază. Ghen. 1 d., 7258.

Stoian logft. sin Ghiocăi, brat Predi..., log. sin Ghiocăi, brat Stoian.

Costandin (?) logft. snă Borcii logf. mart.

Preda logf. Butescu mart.

Și am scris eu Preda

logf. za Divan cu zisa lor.

168.

26 Mart 7258. După trei cărți de judecată ce au avut Neacșa logt. lui Pătrașco logt. ot Urlați cu Ioana preoteasa, cu fii-său Macxin pentru pricina unei vii, după cum dovedește cărțile ale boerilor isprav[nici], acum de iznoavă aducându-să innainte mea cu cartea Mării Sale lui Vodă, fiind hotărâți mai dinnainte să-i dea tl. 10 și i-au dat, și n'au vrut să-i ia, i-am pus de i-au dat Neacșa logt., și să aibă pace de Ioana preoteasa i de fii-său Macxin, iar, de ar mai da jalbă acestu Macxin au mă-sa Ioana la vre o judecată, să nu i să ție în seaamă, căci că să cunoște că au umblat rău și făr de cale. Aciasta.

Mart 27 d., lt.

7258.

...Ιστρ.

169.

† Mlstiuu bjiu Io Grigorie Ghica Vvd i gsdn davat gsdvmi sie povelentie gsvdmî. La Divan, innainte Domniei Meale s'au judecat față Neacșa pe care au fost ținut-o Pătrașco de la Urlați den sud Sac cu Macsim feciorul popei Nicolae den București, fiind și vechil de spre partea mume-sii Ioani preotesii, zicând Macsim că, având datorie la Neacșa și nevrând să-i plătească, au fost dat jalbă la Domniia Mea pentru dinsa și i s'au fost poruncit prin carte Domniei Meale de soroc că au să să așeze Neacșa cu dînsul au să vie la Divan, și ia nici s'au fost așzatat, nici la Divan n'au venit. După aceaia mai

dând Măcsim jalbă la Domniia Mea, den porunca Domniei Meale s'au trimis om domnesc de au adus pe Neacşa la Divan şi, întrebându-să pentru ce nu s'au aşăzat cu Măcsim sau să fie venit la Divan, ia au răspunsu com că cu carte de soroc n'au venit Măcsim, ci au trimis pe alţii şi n'au avut cu cine să să aşaze. Au arătat Neacşa şi o carte de judecată ot lt. 7249, a lui Alexie biv vel Cluč. za arie, fiind pe acea vreme ispravnic Săcuianilor, întru care scrie că s'au judecat Pătraşco, bărbatul Neacşei, cu popa Nicolae al preotesei Ioanii pentru doao pogoane de loc, ce le fusease cumpărat Pătraşco de la Bălaşa, moaşa preotesei Ioanii, şi, atunci, fiind faţă Bălaşa aceeaia, şi zicând popa Nicolae cum că aceale doao pogone de loc au fost ale Ioanei preotesei, Alecsie Cluč. i-au fost aşăzat pentru trei cezvărţi de loc dentr'aceale doao pogoane, şi au fost dat Bălaşa Ioanei preotesei alte trei cezvărţi den locul ei ce avea tot acolea, alătura, iar pentru 5 cezvărţi de loc dentr'aceale doao pogoane, fiindcă fusease pus Pătraşco vie pe dînsule, au fost hotărât ca să întoarcă popa Nicolae cheltuiala lui Pătraşco ce cheltuse la făcutul viei, tl. 3), după socoteala delenilor, şi viia să rămăe supt stăpânirea popei Nicolae, den care bani i-au fost ertat Pătraşco popei Nicolae tl. 10, iar pentru taleri 20 i-au fost dat popa zapis să i-i plătească, şi nici bani nu i-au dat, nici viia n'au lucrat, ci toamna au fost cules iar Pătraşco viia şi au făcut vin de tl. 20. Iar Măcsim, feciorul popei, zicând că au făcut Pătraşco vin într'acea vie de tl. 40 şi i-ar fi fost mai dat şi tată-său încă tl. 10, mai nainte p[ă]n[ă] nu culesease viia, şi dentr'acei bani zice Măcsim să-şi oprească Neacşa tl. 20 banii viei, iar ceialalţi bani ce mai zice că prisosesc la dînsa, îi cerea să i-i întoarcă înapoi. Şi pentru acei bani i-au trimes Măcsim acum cu treapád. Au mai arătat Neacşa şi zapisul popei Nicolae deplin pentru acei tl. 20. şi zicea că niciun ban n'au dat popa dentr'acei tl. 20 după vii. Deci Domniia Mea, împreună cu dumnealor veliţii boiari, luind seama foarte cu amăruntul, s'au cunoscut cum că Ioana preoteasa şi cu fie-şău Măcsim umblă rău şi poartă pe Neacşa făr de cale în judecăţi, cerându-i acei bani după vin, pentru că, de vreme ce popa Nicolae să cunoaşte că bani după vie n'au fost dat lui Pătraşco, nici viia n'au fost iucrat-o, iată dar că nici cu acea vie, nici de vinul ce l-au cules Pătraşco ei n'au avut nicio treabă, ci, de au cules Pătraşco viia, bine au fost cules-o, şi vericăt vin va fi făcut, al lui s'au căzut să fie. Şi den Divan așa am hotărât Domniia Mea ca pentru acei bani după vin să aibă Neacşa bună pace de către Măcsim şi de către mumă-sa Ioana preoteasa, iar pentru tl. 10 ce zice Măcsim că au fost dat lu Pătraşco, să dovedească Măcsim au cu dovezi au cu jurământ şi, dovedind, căţi îi vor mai rămănea asupra lor nedaţi acum Neacşii, adecă tl. 10, iar, nedovedind, să plătească Măcsim toţi bani tl. 20, după cum îi

scrie zapisul, și așa să rămăe viia supt stăpânirea lui. Și încă tot Măcsim să plătească și treapădul omului domnesc, căci că au purtat pe Neacșa rău în judecăți. Că așa iaste cu cale și cu dreptate. Și mai multă pricină între dinșii să n'aibă. I i saam rece gsdvmi.

Mai 6 dni, 7258.

(Monogram. Pecete mică octogonală cu chinovar, purtind ambele steme.)

Procit Vel Logft.

170.

† Să se știe cum au fost vândut Rajul Pătranii lu Stan Corcan 2 ocine, partea Milei de în ocina broștenească, și de în neacșetească, iară ocina broștenească s'au aflat vândutî de moșu-să[u] mai denainte vreme. Iară Stan Corcan au venitu la Radul de ș'au luat banli îndîrăt de pre ocina broștenească. Iară ocina necșetească să o ție, să-i fie de moșie. Și au luat bani gata 1.400 de bani. Și se-au tocmit de înaintea a mulți omene bunî, anume Neagul lu Ignat și Stoia Bolucoiul și Oprea gine-rele lu Iano al Largului. Pis pop Manea ot Nucet, meșta lun. 3 dni, leat 7258.

Stanu Corcan.

Și pentru credință pus ne-am și diagetele.

171.

† Mlstiitu bjiu Io Costandin Mihai Gahan Racoviță Vvd. i gsdn davat gsvdmi siu povelene gsvdmi, de vreme ce boerinașii mazăli ce sânt cu dajdea lor deosebit la Visterie au avut vechiu obiceiiu ca, dându-și dajdea lor la vreme și la noroc, să nu plătească dijmărit pe ale lor dieapte bucate ce vor avea, așăjderea și vinărici pentru cât vin făcea din viile lor, dar de la o vreme încoace Domnii cei mai de înaintea Domnii Meale stricase acel vechi obiceiiu și îi orânduise de plătea cu toții dijmărit și vinărici, fiindcă să amestecase și alți mulți din cei ce nu sânt neam de mazăl tot în orânduiala mazălilor, Domniia Mea den multele lor jălbi ce au dat vrând ca să să aleagă cei vechi, să nu să piarză și aceștea, am orânduit pe dumnealui Vel Vistier ca să cerceteaze și să ia seaama fieștecăruia din boerinașii mazăli prin hrisoave și cărți ce vor fi având și prin catastișele ceale vechi ale Visterii, și care să va aleage că sânt vechi neam de boerinași mazăli, să i să dea sinet la mână, fiindcă m'am milostivit Domniia Mea de iarăși am hotărât ca cei ce să vor aleage că sânt vechi neam de boerinași mazăli să nu plătească dijmărit și vinărici. Drept aceia, viind și Stan brat Dragomir ot Urლაți sud Saac, carele, măcar că până acum au fost cu dajdea la breasla logofeților za Divan, dar, fiindcă iaste neam de boerinaș mazăl, m'am milostivit Domniia Mea de l-au

rădicat de la logofeteii za Divan și l-am așăzat la breasla boerinașilor mazăli, căruia i s'au dat și aciastă carte a Domnii Meale de adeverință ca să știe că iaste la breasla boerinașilor mazăli. I i saam rece gvsdmi. lun. 2 dn., 1754.

(Monogram. Pecete octogonală.)

Procit Vel Vist.

172.

† Mlstiiu bjiu Io Costandin Mihai Gehan Racoviță Vvd i gsdn pisah gvdmî ție, Neacșo de la Urlați în sud Saac. Îți facem în știre că aici la Domniia Mea au dat jalbă Ioana din București cum că, având ia o vie acolo de la părinți, ai fi înpresurat tu și ai fi stăpânindu-o făr de niciun temei. Și, viind ia de unde au fost înstreinată, n'ar fi îngăduindu-o ca să și stăpânească viia. Pentru care iată că-ți poruncim Domniia Mea să cauți ca, de va fi așa după cum s'au jăluit ia, să-i dai viia, iar, de ai cevaș a răspunde, să te scoli să vii aici cu toate scrisorile ce vei fi având pentru aciastă pricină ca să stai cu dânsa față la Divan. Că, nedându-i vila, nici viind la Divan, să știi că-ți va veni om domnesc de te va aduce, și vei da și treapăd. Tolico pisah gvdmî.

Mart. 1 dni, 1755.

Procit vt. logt.

(Monogram și pecete octogonală cu semnele ambelor țeri și data 1753.)

173.

24 Maiu 1755. Costandin Vel Vor. și Costandin Vel Spăt. judecă procesul Ioanei preotesei și al fiului Macsin din București cu «Neacșa soția lui Pătrașco logofăt de Divan de la Urlați». Se pomenește hotărîrea lui Alexe. Procesul reincepe la 7258, după moartea popei Nicolae. Grigore-Vodă Ghica dă dreptate Neacșei, fixînd tot 20 de taleri „pentru distupatu vii”. „Cercețând și zisele Ioanei preotesii și fiind carte domnească de judecată din Divan, și peste atîta vreme și judecări nu să mai astămpără aciastă Ioana preoteasă și fii-său Macsen, s'au cunoscut că ei sânt oameni răi și gâlcevitori, și, fiindcă tot pentru aciastă pricină, peste judecată de Domn și de boeri, mai căuta altă judecată, ca pe o obraznică și nesupusă judecăților s'au scos cu ocară den Divan, atît ia, cît și fii-său, și încă cu cale are a plăti și cheltuiala numitei Neacșii, purtîndu-o fără de cale pe la judecări numai pentru sărăciia ei: de aciastă dată s'au ertat, și siugură ia au zis că de acum înainte aciastă judecată nu o va mai căuta-o, cunoscând ia singură că fără de cale umblă.”

174.

† Dea vreme ce întâmplarea cè viitoare iaste nevăzută și de îngeri neaștiută, iar la Dumnezeu sântu toate cu puțință. Fev. 3 dni, 7264.

Deaci și eu Mihaiu ot Urlați, teamându-mă de morte, am chemat preaoți și megiiși pân'me'm fost în fire și cu toate mințile întregi, și me' u făcut adiată ca după mine (?) să știe cinea cum va stăpâni moltea puținea ale me[le] care sânto, ca să nu fie gâlciavă între neamul meu, și cui ce sântu date, și la cinea am o datorie.

† pog. 1 pl., cez. 1 dea viia mea, și pimnița și cu vasele ei.

† pog. po), cez. 1 și cu pimnița i cu vasele lea las Elineaii soții mele, ca să stăpânească eia cât va avea zile și feciorul ei Dobre, ca să mă pomeanească, iar oricarea din neamul meu să nu aibă treabă a să amesteca.

† Pog. 1, care iaste de la vale, o las cumnatu-meu Radului și cu prețul ei, tl. 30, și pea aști tl. 30 las iar asupra cumnatu-meu Radului ca să-mi facă un sărindari fii-mea Marii și mie, sorocile pân la anul.

Partea mea dea moșie de la Ulmi o las neapoto-mieu Dinu i al fii-mea Zuradii.

2 boi care sântu ii las iar soții mele Ioanii p̄ patru zestrile ei, cari le-am luat, un bou și o vacă și un mânzat, și s'au prădat.

1 bote dea vin care-mi iastea în pimniță să să vână dea soții mea Ioana și să-mi slujască un sărindariu la țărănă, să mă pomeanească, și să plătească și datoriile, cui ce sânt datori, a-ceaste toate.

Aceastea toate câte sântu mai sus numitea lea las eu cu sufletu meu, ca după morte mea să nu aibă nimiră a strica aciastă adiată a mea, iar cinea s'ar scula, ori din neamul [mieu] ori din altul cineava să o strice, să fie suptu blestemul 318 sfinți părinți de la Neachiia, și dea minea să fie neartat, ferul, peatra să putrezască, iar trupul lui să stè întregu. Și mărturii au fost căți mai jos să vor iscăli.

Și am scris eu, popa Neghilachi ot Urlațu, cu învățatura lui Mihaiu.

Popa Șarban ot Urlați, Stan logt. Urlațean.

† Dima vărul lui Mihaiu. Iosaf monah. Neaca vist. Ferăscului Simion nepotul lu Mihaiu.

175.

9 Februar 7264. Filaret Mitropolitul dă carte de blestem lui „Sandul biv Vel Vat. și fratele dum. chir Frone“, cari sînt în ceartă pentru moșie „în hotarul Șchiopoi“ cu „megiișii din satul Călugăreanilor sud Saac“.

176.

14 Mart 7265. „Cărste sin Fătul, împreună cu mumă și cu soția mē“, vînd „nașului Stan“ „parte noastră de pământ care este dinpreună cu dumnealui în hotarul broștenesc și c'o cășcioare ce am făcut-o pe acel loc, însă casa este în furci, și aceste le'm vîndut în tl. 5“. Iscălesc: «eu Cărste vînzător, eu Neacșa, muma Cărsti, vînzătoare, eu popa Șerban ot Urlați mart. Și am scris eu Șarban dascăl cu zisa lor“.

(Vo.) Zapisul ce am cumpăratu casa de la finul Cărste.

177.

C. 1750.

Din hronologia Domnilor.

Leat 7140 Fev. Matei-Vodă Basarab i după alte hrisoave 22 însă :

7141 Oct., 7142 Ghen., 7143 Iul., 7144 Noem., 7145 Ghen., 7146 Av., 7147 Av., 7148 Maiu, 7149 Dechem., 7150 Ghen., 7151 Av., 7152 Iul., 7153 April, 7154 Iun., 7155 Iul., 7156 April, 7157 Mai, 7158 Mart, 7159 —, 7160 —, 7161 April, 7161 Sept.

M. Cluș.

178.

15 Februar 1761. Adecă noi care mai jos ne vom iscăli dat-am acest adevărat zapis al nostru la mîna Radului pescarul, precum să știe că i-am vîndutu o casă cu pîmnița, cu grajdul și cu locul în dos pînă în fundul grădinii și pînă în podu, după cum să vede, cu toată nămeștiia casăi, în mahalao popii Drăgșin, cu bani gata în tl. o sută optuzeci tocma, și toți banii i-am luat în mîinile nostre. Și am vîndutu de a noastră bună voe și cu știrea tuturor vecinilor după înprejur și cu știrea maicăi, și mai jos numindu-să, și dumnealui să stăpânească cu bună pace, dumnealui și coconii dumnealui căți Dumnezeu îi va dăruî. Și petru mai adevărată credința am întărit cu iscăliturile nostre ca să să crează. Fevr. 15, lt. 1761.

Eu Bobei (?) căpt. din preună cu soția mea, anume Mira (sic), vînzători.

† Az pop lordache ot mah[alâ] mar.

Și am scris popa Nicolai ot mah[alâ] și mart. Eu Mihaiu croitor înpreună cu soția mea Nastasia adeverezu.

Eu Vasil[ca]... cu voia lor, vînzătoare.

Eu Mira, sora Vasilcâi, adeverez.

Eu Mușa, sora Vasilcâi, adeverez.

[Vo:] Zapisul carciumei den București.

1/9.

† Adecă eu Vasilca căpităneasa, dinpreună cu fii-mea Marica, dat-am acest adevărat zapis al nostru la mâna dum. logofătului Neculii Măinescul precum să se ştie că am vândut dumnealui casele noastre, cu curtea i cu grădina, cât ţine gardurile împrejur, după cum să vede, în mahalaoa popii Drăguşin, şi le-am vândut drept bani gata tl. 300, adică trei sute tocma, şi le-am vândut de a noastră bună voe şi nesiliţi de nimeni, şi cu ştirea preoţilor i a vecinilor dupen prejur carii mai jos să vor iscăli. Şi aceşti bani i-am luat toţi deplin în mâinile noastre. Deci dumnealui să stăpânească cu bună pace de către noi şi de către tot neamul nostru, însă dumnealui şi coconii dum. căŃi Dumnezeu îi va dărui. Şi, cându s'au făcut acest zapis, fost-au preoţii mahalalii i alţi mahalagii carii mai jos să vor iscăli. Şi pentru credinţa am întărit cu iscăliturile noastre mai jos, ca să se crează, puindu-ne şi degetele. Lt. 1761, Fevr. 28 d.

Eu Vasilca căpităneasa vânzătoare.

Eu Mărica căpităneasa, soŃia lui Bobe căpt., vânzătoare.

Eu Boibe căpt. adeverez.

[Vo.] Zapisul caselor de Bucureşti.

Locul dă casă ot mahl. popi Drăguşin.

180.

Adecă eu Arsenie Tămăşescu dat-am acest al meu adevărat zapis la mâna dumnealui Stan logft. Urlăţeanul precum să să ştie că de bună voia mea i-am vândut dumnealui şase suflete de Ţigani, împreună şi ce vor fi având ei dobitoace i altele, în bani gata tl. 150, adecă o sută cincizeci, însă Ţiganii anume: Badea Ţiganul cu Ţiganca lui anume Neacşa i cu feciorul lor Costandin i fata lor Despa şi cu copila a Despi, anume — . Care aceşti Ţigani îmi sânt şi mie rămaşi de moştenire de la părinţi. Iar pe Radul Ţiganul ce ţine pe Despa, fata Badii, cu care au făcut numita copilă, i-am cumpărat eu de la jupăneasa Ancuţa Bălşoia ce au ținut-o Radu logft. Pe care Ţigani i i-am dat în mâna dumnealui, şi am luat toţi banii deplin în mâna mea. Deci de acum înainte să-i stăpânească dumnealui cu bună pace de cătră mine şi de cătră tot neamul meu fără de niciun feal de pricină. Iar, de care cumva şi le s'ar întâmpla vre o dată pentru vre un Ţigan dintr'acestea vre o pricină, eu să aibu a răspunde. Şi pentru mai adevărata credinţă m'am iscălit cu mâna mea, şi mi i-am pus şi peceatea ca să se crează, fiind şi alte obraze vreadnice de credinţă mărturii. Mart 1 dn., lt. 1761.

Arsenie Tămăşescu vânz.

Popa Pătraşco mart.

Şi am scris eu Mihai dascalu ot Mănăstirea, mar. răp. dm. Balaşei, cu zisa şi învăţătura dum. Arsenie Tămăşescu.

181.

† Scrisoarea mea la mâna frati-mieu, Licăi, pântru pogon de vie ce l-am jelojit Măinescului până în toamnă jeloji[*tu*]ra este, nedându bani, să fie statornic. Și i am dat aciasta scrisoare că, neputindu să-i dau bani, să fie volnic să da bani frati-mieu, să fie ruptu stepănire lu. Și pântru credința m'am iscălit mai jos ca să să creaze. Mar[*t*] 22, 1761.

Eu Nagul adăvărez.

182.

5 Iulie 1761. „Eu Liica ot Urlați“ dă zapis „dumnealui Stoian“ pentru că, fiindu-i dator cu patruzeci de lei, și „căzând eu cu multă rugăciune la dum., mi-au ertat tl. zece“, în schimb pentru „partea de moșie din hotar[ul] butesc“. Pentru altă parte „să mă mai adaste de acum până de toamnă, și să aibu a-i da dum. cu mare mulțămită, iar, nedându bani de toamnă și să mai face vre-o zăbavă, să aibu a da bani cu dobândă zecea în doi, iar, făcându-se vre o cheltuială, să fie toată de la mine. Și un hrisov ce am avut pus zălog la dum. mi l-au dat, fiinducă era și de alte moșii.“ Marturi: „eu Neagul brat eg., și eu pop Șerban ot Urlați“. „Scrie Alexandru Costandin (?)“.

(La aceeași dată, Liica dă zapis pentru fratele Mihaiu în același sens, cu aceeași marturi.)

183.

18 Decembre 1761. «Noi frații anume Barbul i Vlad sin Andronie» vînd log. Stan Urlațeanu moșie în hotarul broștenesc, «ce este rămasă de la măușul (*sic*) Stoichița sutașul» pe 36 taleri. Marturi Liica, Neagul «bratii ego», «popa Șarban ot Urlați». «Și am scris eu popa Rafail ot Funde[ni] cu zisa lor, mart.»

184.

† Scrisoare mea la mâna dum. Stolnicului Ștefănie precum să să știe că, avându eu o moșie ce să chiamă Gărgăneasca alătura cu o moșie a dum. ce să chiamă Mihuleaasca, în sud Saac, pe apa Cricovului, am venit la dumnelui la București și am făcut-o vînzătoare, și am tocmitu stăj. câte bani cinzeci, și am luat acum înaintea tl. șaizeci pîn va veni dum. să vază moșia, și, plăcându-i dumnelui moșia, să-l tragem, și pre căți stăj. va își vom face acel zapis și-mu va împlini dumnelui banii, iar, neplăcându dumnelui moșia, să întorcu dumnelui bani

Înapoi cu dobânda lor. Și pentru credința am iscălit mai jos, ca să să crează. Mart 30, 1762.

Eu Negoită logft. vânzător împreună soția mea Elinca vânz.

Eu Radu logft. Bărcea mart.

Eu Leica Urlecean chezaș pe bani.

Și am scris eu Tudor Stănescul cu zisa lui Negoită.

Dumitrache logft. mart.

Stan logt. mart.

185.

† Adecă eu Ion diacon dat-am zăpăsul meu la mâna dumnealui logofătului Stanu pecum să să știe că, fiind eu dator dumnealui tl. 10 cu osteneala lor, de sănt ani șase, și neavând ca să-i dau acești bani, m'am rugatu dumnealui de au priimit partea mea de moșie ce am și eu în hotarul broștenescu, împreună cu a dumnealui, și am priimit-o dreptu aciastă datorie ce am fost dumnealui, și i-am datu și zăpăsul cel vech[iu] de cumpărătoarea moșii, și dumnealui și coconi dumnealui să stăpânească cu bună pace dă către totu neamul meu. Și petru credința mi-am pus și iscălitura mai jos ca să să crează. 7271, Septe. 20.

Eu Ion diac : am vândutu.

186.

1-iu Decembre 1762. „Neagul sin Leca ot Urlaț“ dă zăpăsul „dum. nașului Stan Urlățeanu“, arătînd că-i era dator cu 41^{1/2} taleri și că în zăpăsul pentru vînzarea moșiei Buteasca declara că, „avînd parte mea drept tl. 15, bani 4, după cum au fost vînzarea moșie vechi, iar eu atunci, căzînd cu rugăciune, mi-au mai prins tl. 10, tot la moșia, iar tl. 16, bani 20, ce-i mai rămăsesem, îi dedesem zăpăsi la mână ca să-i dau toamna ; când au fost toamna, m'au apucat ca să-i dau bani : eu am căutat judecată, zicînd că mi-au mîncat venitul moșii și, eșînd la Divan, ne-am judecat și au dat judecata să priimim carte de blestem cum că nu am luat eu venit de al moșie înainte așzămîntului. Eu n'am putut priimi carte de blestem, ce iar m'am rugat de tîm. de mi-au mai prins iar la moșie tl. 8, adecă tl. opt, iar d. 8, bani 20 și l-au luat dum. de la logft. Costandin, că au fostu ca să-mi dea pentru moșia ce am vîndut la Plaviia.. Și am scris eu, popa Șarban, cu zisa Neagului.“

187.

† Adecă eu Preda generile Predei logt. Fărmețescu dat am zăpăsul meu dăpreună cu soția mea Ruxandra la mâna dum-

nealui socră-meu Preda Fărmeșescul precum să să știe că me au dat dumnealni zestre vie lucrătoare, pog. 5, cu obrățiia ei și cu pemnița, la Vârful Șarului. Și, nedându-mu mie mâna ca să o stăpănescu acolò, o am vândut unchiului Stoianu Fărmeșescul drept tl. 108. Și pentru acia vie ce o am vândut eu, să aibu a cumpăra altă vie la loc, uînde voi găsi și-mi va plăcia mie și soții mele. Și pentru mai adevărată credința m'am iscălit mai jos ca să să crează. Ap. 4, 1763.

Șe am scris eu Ioniță logt., nepot Predei logt Fărmeșescul.

188.

4 April 1763. „Preda zed Predei logfăt Meșescul, denpreună cu soțiia mea Alexandra“, vinde „dumnealui unchiulu nostru Stoianu“ zestrea de la Vîrfulu Șarului, 5 pogoane, „și cu obrațeu viilor și cu pimnița“, pe 120 taleri. La iscălitură: „Alip-sandra“, Gheorghie Serghie, Stan logfăt.

Scrie Ioniță logt.

189.

† Răv[ășul] meu la mâna dum. Stolc, Ștefanache pentru moșia Gorgăneasca jumătate, ce au fost dat-o zestre fiichii Ilincăi ce o ține Negoiaș sin popa Oancea. Când au vrut dum. să o cumpere, ne-au întrebare, și au fost prin știrea noastră. Iar frate-mieu Stoian, de va vrea să-i întoarcă bani, iaste volnec. Și pentru credința am iscălit ca să să crează. 1763, Mai 20.

Preada Făr. Stahie Ghioca (?), mart.

190.

† Adecă eu Preda sin Ghiocăi Fărmeșescul daat-am zapisul meu la mâna dumnealui cumnatul Stan i a nepotului meu Ioniță ca să le fie dumnealor de bună credință precum să să știe că, fiind mie maare trebuința de bani, mi au dat dumnealui tl. o sută și cinzeci noi, și pentru acești bani i-am pus zălog partea mea de moșie din Năștească ce este împreună și cu a dumnelor într'acel hotar; însă partea mea ce este cu frati-meu Stoian, jumătate a mea și jumătate a frățâni-meu Stoian, într'acel hotar. Și am pos zălog într'un an, dându bani la zi cu dobăda (*sic*) lor, să mi stăpănescu moșia; iar, nedându bani la soroc, să fie dumnelui moșia stătătoare în veci, dumnealui și coconilor dumnelui căți Dumnezeu îi va dărui. Și pentru adevărată credință mi-au iscălit mai jos ca să să crează. Av. 4 d., 1763.

Eu Preada sin Ghiocăi. Făr. vânzător.

191.

† Adică eu Radu sin Vlădae dat-am adevăratul meu zapis la mana lui Dobre sin Mihai ot Urlaţi precum să să ştie că i-am vândut nişte loc ţelină, cu pădure, în dealul Mărunţişului, în hotar broştinescă; care loc mi au ramas şi mie de la unchi-meî, anume Iano i Bădea i Mihalache i Papa, fraţi cu moşi-meu Borcea, însă pogoane 4 cu prăjna cea vechi, iar acum, cu prăjna de acum, s'au găsit pogoane 3, cez. 1, prăjănă 1 pol. Şi am tocmit pogo[nul] pă tl. 5, bani 30. Şi me au dat bani gata în mână. Şi i-am vândut de a mea buna voe fără nicio silă, şi cu ştire tuuror vecinilor, şi din sus şi din jos, care mai jos să vor iscali anume. Şi să-i fie moşie stătătoare în veaci, dum. şi fiilor, nepoţi, strănepoţi, căţi Dumnezeu îi va dărui. Şi pentru mai adevărata credinţă mi am [pus] iscălitura şi deget[ul] mai jos.

Şi loc de casă unde au fost casa unchi-meu lui Ene.

Ghen. 25 dn., 1764.

Eu Radu vânzător. Eu popa ... monah.

Eu.. Iescu mart. Eu Dumitran zet Păun. Eu Ianea croitor. Eu Radu sin Radomir. Eu Mateiu. Eu Păun.

Şi am scris eu popa Şărban ot Urlaţi şi mart.

192.

Sud Saac.

Avut au judecată de faţă înaintea noastră Vasile ot Cioceni de Hăleşteu de aici dentr'acest judeţ cu Ioana soţia lui Mihai ot Urlaţi ce au murit. Care Vasile să întoarcă Ioanei bani pă 3 pogoane şi o cezvartă de paragină den dealul Mărunţişul, den hotarul moşiei Broşteneasca, ce au cumpărat-o ia după moartea bărbată-său de la Radul nepotul popei Şărbi ot Urlaţi, zicând că i să mai cade lui a o cumpăra, fiind aproape de viaa lui. Întrebând pă Ioana ce are a răspunde la aciastă pricină, ia zice că Mihai, al doilea bărbat al ei, ce l-au ţinut, au fost moşnean într'acel hotar de moşie împreună cu ceilalţi moşneani de acolo şi, în viaţă, cât au trăit amândoi, au făcut şi copii cu el, şi, murind copii, pă urmă au murit şi bărbată-său, dar, la moartea lui, prin diată au lăsat-o pă ia şi pă Dobre, copilul ei, cel vitreg al lui, cliromonii pă moşie şi pă altele toate ale lui ce vor fi, ca să-i facă pomenirile şi cele trebuincioase după moarte, care zice că le-au şi făcut. Ne arată şi o carte de mărturie a acelor moşneni tovaroşi de moşie ai bărbată-său, pre care o adeverează cum că au lăsat-o bărbată-sau cliromoamă pă toate ale lui, pă ia şi pă numitul copil al ei, şi cu voia lor o priimesc ca pă o moşneancă a stăpâni ia acea paragină ce au cumpărat o, iar lu Vasile, s'rein cumpărător fiind, pre carele şi noi întrebându-l, singur au spus adevărul, că moşnean nu este,

ci și viia ce o stăpânește el, au cumpărat-o părinții lui de la moșneni. Deci, de vreme ce Ioana împreună cu Dobre fii-său, ca nește adevărați clironomi ce sânt lui Mihaiu, după cum însuși moșnenii îi arată, li să mai cade lor a stăpâni acea paragină ce au cumpărat-o decât lui Vasile, drept aceea să o stăpânească cu bună pace. Că așa am socotit a fi cu cale și cu dreptate. Aciasta scriu,

Mart 16 dni, 1764.

Alicsandru Clucer is.

193.

Decembre 1764. Ioana, fata Liichii, nepoata Butinchi dilacoului ot Urlați, vinde log. Stan Urlățeanu parte de moșie în Urlați «din hotarul broștenesc», partea Butinchi, «din apa Crivocului pân în vălciao Loloștilor», pe 14 taleri, Martur: Neagul călugărul.

194.

1-iu Novembre 1766. „Zmaranda soția Radului sin Boruci“ (Borci) cedează moșia ei lui Stan Urlățeanul pentru datoria de 21 taleri a soțului, neplătită, „din moșiile ce era să scoată de la boerii Colțești“. „Dupe ce s'au descoperit, soțul meu nu o au dat dum. logf. Stan, să să fi plătit de numiți bani, ci, vânzându-o, au făcut ce au știut cu ce luase pe acea moșie și au rămas bun zălog numai viia.“ Cedează, „temându-ne ca să nu să păgubească bani cu întârzierea noastră sau cu alte vicleşuguri, și, vrând să-l ducă mumbașirul domnesc pe soțul meu la București la popreală, eu m'am rugat dumisale ca să ne mai îngăduiască de acești bani de acum până în toamna viitoare, să-i purtăm cu dobândă zecea a doi“. Apoi atunci să rămie stăpîn.

195.

† Dat-am aciastă adeverință a mē în mână ginere-meu Stoiianu pecum să să știe că, dându-i 100 de stânjini de moșie în Mușcelu, de zestre, i-am dat și totu vinitu den totu hotar[ul] acei moșii, orice s'ar afla într'acele hotare, într'un anu eu trebă și amestecu să n'aibu, ce dumne'ui să facă ce îi va fi voia, pentru că așa ne'm hotărât, numai să mai dē dum. tl. șase. Și dumnelui să stăpânască cu pace. Și pentru credința am iscălitu ca să creză. Iunie 1, 1767.

Mihaiu Căldurușanul adeverez.

196.

2 Decembre 1767. Stroe Butescu dă zăpis logofătului Stoian, Gheoculescu pentru o datorie de 21 taleri „după o bute de vin ce am avut tovărăşie“. S'a rugat de amănare „de acum pân la Bobotează“, puind amanet „un pog, cez. 1 de vie lucrătoare în deal în slemne Gardului, să răzorească cu viia popei Chirului şi cu via Argintoiianului“. Altfel, o poate păstra sau vinde. Între marturi „Marin copil de casă“ şi „Tudorache copil de casă“, „Şarban diiac dom[nesc]“.

197.

† Adeverez cu acest zăpis al meu la mâna a dum. logf. Stan precum să să ştie că am luat de la dumnelui o pimniţă ce au avut dum. în dumbravă veche ca să o mutu eu la vie la mine. Tocmiala ne este ca să-i dau în tomnă vin vedre 20, vin bun, în vas bun, depă ce vor trece vinăicit (*sic*) de mine, iar, nedându vin la soroc, să aibu a-l plăti vinul cum să va da la târgu de afară. Şi pentru mai adevărată credinţa mi i-am pus iscălitura mai jos, ca să să creză.

Iul. 3 dn., 1768.

Pop[a] Mihalce den Şchei plat.

198.

Grigorie, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop şi Mitropolit a toată Ungrovlah[ia].

† De vreamă că la Măria Sa prea-luminatul şi prea-înnălţatul nostru Domn Io Grigorie Alexandru Ghica Voevod au datu jalbă Ioniţă sin Stan logofătul Urlăţeanul pentru unchi-său Preda Log. Gherculescul precum că muma lui Ioniţă au fost soră cu numitul Preda şi cu un Stoian fratele lui, căruia de puţină vreamă i s'au întâmplat sfârşit, carele răposat unchiul lui Ioniţă, neavând copii, cu diata lui ce ş'au făcut, au lăsat pă dănsul clironom ca să-i plătească datoriile şi să-i facă pomenirile dentru ale lui rămase clironomii, după cum l-au cunoscut de copil iscusit şi a fi următori căzutelor trebi a le face şi a le împlini; care copil unchi-său Stoian în viaţă-ş pohtindu-l, dentru al său l-au fost plătit şi de o datorie de la un obraz cu tl. patru su e, şi, la întâmplarea sfârşitului neaflându-să Ioniţă nici la facerea dieţii, însuş de bună voia sa Stoian unchi-său pre dănsul l-au lăsat clironom cu diata. Şi Preda log., puind mâna pre diată, o luase la sineş, neîngăduind pe nepotu-său a fi clironom pă ale frăţine-său. Deci, fiindcă Ioniţă plătise pă unchi-său de datorie cu tl patru sute, după cum şi diata scie, şi osebit căutând (?) şi pentru lipsa zeastrilor mume-sii Sandei, ce au fost cu numiţi unchii lor soră, fiindcă cli-

ronomiia moașă-sii Bălașii după moartea ei au rămas întru stăpânirea lor, și lipsa de zestre nu împlinise, după jalba ce au dat Ioniță către Măria Sa Vodă, și Măria Sa orânduind la Smerenia Noastră ca să le luom seama și să-i îndreptăm, și viind Ioniță, împreună cu unchi-său Preda, față înaintea noastră, am cercetat pe amăruntul și am cetit și diata răposatului, și am văzut cum că pă Ioniță îl lasă clironom ca să-i plătească datoriile și să-i facă pomenirile, iar nu lasă clironomia asupra frăține-său Predei. Care văzînd noi că, de nu-l și lasă pă dânsul clironom, ce, ca unul ce, după cum cu al său cum au vrut s'au făcut diată și au lăsat pe nepota-său clironom, era ca să întărim diata, dar, văzând Stan log. și cu Ioniță, fie-său, cum că tot... nu să odihnește, ci va să tragă judecăți cu dânsii și o să să facă cheltuială, între dânsii socotindu-se, s'au învoit și l au priimit și pă dânsul părtași la ce va mai prisosi peste împlinirea datoriilor și lipsa zestrii și a pomenirilor răposatului, ce va rămănea să înparță frățeste. Care după a lor învoială s'au făcut foae izbrănită, întru care s'au scris toată clironomia răposatului, iscălindu se foaia de dânsii și de marturii bisericești, și s'au întărit și de către Smereniia Noastră cu pecetea, urmând întăi datoriile să să plătească, al doilea lipsa zeastrei mumei lui Ioniță, ce să va afla lipsa dreaptă și adevărată, dar ceale rămase dentr'ale mumi moașă-sii Bălașii, cât și pomenirile să le facă, și ce va fi mai mult prisos den ceale neprețuite, să înparță unchiul cu nepotă-său pe din doao, după cum înaintea noastră s'au învoit. Și am dat aciaștă carte la mână lui Ioniță sin Stan Urlățeanu de adevărință, întărită cu iscălitura Smereeniei Noastre. Iun 25 d, 7277.

Grigorie al Ug.

(Și un act ilegibil de la Grigore Alexandru-Vodă.)

199.

† Adecă eu Rădocan Gulianò biv Vel Pit. dat-am zăpisul meu la mână logt. Stan Urlățeanu precum să să știe că, având eu să iau de la răpt. stol. Ștefanache nește bani, am luat nește moși de la mezat, cu zăpisele lor, care dintr'aceste moși am vândut mai sus numitului Stan Urlățeanu Mihăleasca i Gorgoneasca, ce iaste tot într'un hotar cu moșiile dum. și de la neamul lui, drept bani gata tl. 145, adecă o suta patruzeci și cincî. Și i-am dat și zăpisele moșiilor. Deci să aibă dum. a le stăpâni cu bună pace dă către mine și da către tot neamul nostru. Și pentru mai adăvărată credință am iscălit mai jos, puindu mi și pecetea ca să să crează. Iunie 26 dne, 1769.

Radu Gul. biv Vel Pit.

(Pecete cu Rd. Gl. și o inimă străpunsă.)

200.

† Adeverez cu acestu răvășel al meu la mâna dum. logft. Stan Urlățeanu cum să știe că am luat de la dum. tl. doo sute ale dum. Sali Aga, care bani au fost Stoian logft. dator, și, viind cu răvășel[ui] fraț[i]ne-meu lui Vasile, nu s'au icredințat dum., ci au cerut aciastă adeverință, fiind și alți boerlași (sic) mart. Iul. 12, 1769

Eu Ion sluga adeverez.

Costea căpn. Toz. mart.

(Încă doi, între cari un Grec.)

201.

24 August 1769. Popa Mihail protopop arată că, din porunca ispravnicului de Săcufeni Dumitrache Falc[oianu] biv Vel Slu-ger, au venit la judecată popa Lupul și popa Dobre din Urlați pentru „trei cezvărți de vie ce au fost a unchi-său Mihai popa, fiindu-i nepot de vară“ (lui Lupul), „iar popi lui Dobre i-au fostu tată vitreg“. Dobre arată diata tatălui, „întru care scrie toate cui ce au lăsat, rudelor soții lui, pentru că au trăit mulți ani cu dânsa și a făcut copii amândoi, și aceste trei cezvărți de vie cu pivnița, cu vasile ei, le-au lăsat soții și fi-său, popi lu Dobre, să le stăpânească cu bună pace de către toate rude-niile“. Era „și cu groaznică afurisanie“. „laste rea cererea popi Lupului, că cui ce au vrut mortul au lăsat, mai vârtos că popa Dobre i-au fost fecior și i-au slujât din copilărie pân'la vârstă.“

202.

† Noi preoți megiiși carea ne-am întinplat aici la biserică la Fundeni, având pricină Stan logf. Orlățean cu Preda logt., cumnată-său, zicând Stan logt.: „cumnate Predo, pătru cea nu mă lași ca să-mi stăpânescu cumpărătorile ce lea au cumpărat fi-mieu Ioniță dintr'ale răposatului unchi său Stoian?“, au răspunsu Preda logt. că nu-l va îngadui, că îi va da bani îndărăt. Au mai avut între dânsi și pătru clironomis.ia a răposat[ului] Stoian logt.; pă Ioniță nepotă-său i-au lăsat, fiindcă era ca să ia Neagul unchiul răposatului Stoian: lăsat-au carte de blestem, pă Ioniță au nu l-au lăsat? El așa au răspunsu că el carte de blestem nu ia, că nu știe de l au lăsat, au de nu l-au lăsat. S'au întrebat și jupân.asa răposatului Stoian logt., să mărturisească întru adevăr lăsat-au clironom pă Ioniță nepo-său au nu l-au lăsat. Dumneaei așa au răspunsu că mărturisește că tata Rad[u] Boicea au zis: „vere Stoenea, pă cine a lași clironom?“. Iar răposatul Stoian logofăt așa au zis cu gura lui: „Punea pă Ioniță

nepotă-mieu". Acestea le-aam auzit înaintea besericii zicându-se, și am dat aciastă adeverință la mâna logt. Stan.

Noem. 8 dni, 1769.

† Pop Dumitru ot Fundeni adeverez.

† Eu Lefter ot — mart.

Eu Barbu, vecin, mart.

† Stan Rășca mart.

203.

C. 1770.

† Adecă eu prioteasa Sultana înpre[u]ăă cu ficiori mei aanume Stanu i Marie dat-am zăpisul nostru la mâna Apostuli diiaconului precum să să știe că, avându niște vi după bărbatul meu, păgone 14, ramându dă toți și nepătându să-l stăpănescă, i-am dat zăpisul la mâna, să aibă a le stăpăni el și copii lui; iară cine s'ar scula se-l eia dinu mâna lui (*sic*). Și, cându s'au făcutu acestu zăpis, fost-au muți omeni marturi, care s'or ischili mai josu, anume, ș'am scrisu eu diiaconul Dumitru cu zisa priotesi Sultani ș'ă copiilor ei.

Eu Sultana.

Eu Stan.

Eu Mariia.

Eu Minia vătășel ot Buz[ău] mar. Eu Ghiorghie mar.

204.

De la Divanu Țări-Românești la dumnealor ispravnici ot sud Saac poroncă.

La Divan au dat jălbă înscris Stan Urlățeanul mazălu ot sud Saac asupra lăcuitorilor ce sânt pe acele moșii, înprejurenii, pe lângă hotarul moșii sale, cum că, având el loc poprit pe moșia sa, livezi dă fânețe și dă sămănături, iar acei înprejurenii cu vitele lor calcă și strica locurile ce le are poprite dă fânețe și dă sămănături, pentru care el în multe rânduri le-au zis ca să-și păzească vitele, a nu face stricăciune, și ei nu s'au supus, deci dupe jălba lui dă la Divan să poruncește dumv. să aduceți pe acei înprejurenii față și, cercetând jălba lui, dă va fi adevărată, să le dați porunca ca ori să-și ție vitele supt pază, a nu-i călca moșia, sau sa să învoiasca cu stăpănul moșii, și așa să umble vitele slobode la pășune pă moșia sa. Iar într'alt chip să nu fie volnici. Și, porunca aciasta săvărșindu-o dumv., să nu să ia dă la mâna jăluitorulu', ce să rămăe la dănsul pentru ca după vreme, când nu să vor supune alți, să aibă a urma ispravnici după aciastă hotărăre.

1772, Fev. 7,

București.

(Iscălește un polcovnic și patru boieri dintre cari «Mih. C[antacuzino].».)

205.

16 Octombrie 1772. Zahara şi soţul Dumitru vînd «o moşie ce am avut în hotarul broştenescu» lui Stan Urlăţeanu; o are zestre «de la dumnealui Erdaiche Cocorăscu!, fiindu-că dumnealor m'au crescutu şi m'au măritat». Scrie popa Şerban ot Urlaţi.

206.

Am dat acestu răvaşu în locu de zapisu la [măna] maichi, ca cine a vrea să cumpere de la maica orice, sau case sau altele, să fie vîndut şi de mine; şi e'm dat acestu răvaşu în locu de zapisu. Şi pentru credinţă n'amu iscălit.

1774, Noemvrie 12.

Sandulache Beşea.

Ot Iaşi.

(Pe dos:) 60, şaizeci ruble am luat de la cumnatul Stan Urlăţeanu bani după Ţigani ce rămân lui Dumitrache Mora (sau Scora).

207.

† Adeverez cu acest credincios zapis al meu la mîna dumnealui cumnatului Stan Urlăţeanu la mana dumneei vară-mi Sandi precum să ştie că i am vîndut dumnealor nişte Ţigani ai miei, anume Dumitru împreună cu fraţi lui Stanciu!, Ion i Tănase i Grigore, feciori lui Băjan, şi cu copii lor, Voinea sin Dumitru i Costandin sin Stanciu! i Lovn sin Tănase. Aşăjderea Neagul i cu frate-său Stanciu!, feciori lui Grigore, brat Băjan. Adeca peste tot suflete zece, care aceşti Ţigani îi am şi eu de la părinţi, şi părinţi miei i-au avut cumparaţi de la dascalul Andrei zugravul ot Brez. Olt., care au pă aceşti Ţigani până acum în bîr (*sic*), iar acum, fiindcă nu mi dă mîna să-i stăpînesc, şi avînd trebuinţă de bani, de a mea bună voe i-am vîndut dumnealor. Şi tocmeala între noi am făcut: de suflet tl. 300, adecă trei sute. Şi am luat aceşti bani toţi deplin în mîna. Deci să aibă dumnealui a-i stăpîni cu bună pace de către mine şi de către tot neamul meu, atat dumnealui, cât şi coconi dumnealui căţ. Dumnezeu îi va dărui. Iar mai în urmă, de să va dovedi că sînt Ţigani mai mulţi peste aceste zece suflete, pă câte suflete vor prisosi să a[ri]bă dum a-mi da bani tot după tocmeala ce scrie mai sus. Iar pentru alte şase suflete parte fâmeiască ce sînt încurcaţi cu căsătoria pe la alte stăpîniri, scoţându le, ori pa însuşi acelea sau schimbul ce voiu lua, sa am a le da. Iar dumnealui şi dumnealui (*sic*) să-mi dea bani şi pă acelea, preţul păcum le-au dat şi pă acelelalte zece suflete. Că așa ne-am aşăzat între noi. Şi pentru mai adevărată credinţa ne-am pus numele mai jos, iscălindu-se şi alte obraze

mărturii.

1774, Noemv. 24 d.

Ilinca Comisoae, fata răp. lane logt., adeverez vânzarea ce scrie mai sus.

Dimitrie (?) mart., și am scris acest zapis cu zisa dumneei.

208.

Hotarale de moșii ce am Je moștenire i de cumpărătoare, și pă cine am tovarăș într'aceste hotare, după cum în jos arată. Dechv. 3 1774.

Hotarul de moșie din Buteasca, ce iaste de spre moșia Albescului: într'acest hotar am avut noi parte împreună cu unchiaș Leica i cu Vasile sin Calin; partea noastră de moșie o am cu Stoian nepotă-mieu, partea unchiaș Leicăi i cu a fraților lui, o am cumpărat-o eu împreună cu nepotă-mieu Stoian în tl. 46.

Partea lui Vasile sin Calin o am cumpărat-o tot eu în tl. 56, au avut și Mihaiu cărciumar parte tot într'acest hotar, den tl. 14, și am cumpărat-o și pă aciasta tot eu.

Alta o las lui Anastasache.

† Hotar neacșătesc: într'acest hotar am avut o parte de moșie cu un unchiaș Leica și cu Vasile sin Calin, iar 2 părți le au avut Ghioculeștii, și le am cumpărat și pă acestea eu după cum le scrie și zapisele.

† Am mai cumpărat partea unchiaș Leicăi cu a fraților lui, a treia parte ce au avut în partea noastră de moștenire cu nepotă-mieu Stoian, și într'acest hotar din parte noastră de moștenire ce o avem, al treilea parte are și el, împreună cu mine, ce o avem de la părinți.

Aciasta o las lui Grigorașco.

Hotar miulescu, ce l-au iut Ghioculeștii cu Zeamă Neagră pă den doao parte, i Ene Zeamă Neagră au fost vândut la Ștefanache, și după moartea lui Ștefanache au căzut în mâna coconului Răducanului Albescu, și, eu neîngăduind pă dumnealui, i-am întorsu bani și mi au dat deolin. Iar zapisele cele vechi nu mi le au d t, zicând că sânt la Brașov; numai ce mi au dat ravaș ca a jucandu le de la Brașov, să mi le dea, iar partea Ghioculeștilor am cumpărat partea lui Stoian, cu care bani l-am plătit de la Sali Turcul.

Mai am cumpărătoare tot aici în hotarul broștenesc mai de nainte vreme, din moșă-mieu di pre tată-meu, fiindcă moșia îmi iaste de moștenire de pre muma mea, ci di pre tată-mieu cumpărase o funie din dru nul Mocanilor până în Crenelea, care la aciastă funie de locu n'au avut alti moșneni amestecu.

Aciastă moșie din Urlași o las la toți, de frați.

Hotar de moșie din Palsăneasca, ce iaste cumpărată de tată-mieu, după cum scriu zapisele. Aciastă moșie iaste împreună cu nepotă-mieu [Stoian].

Aciastă parte de moșie o las lui Grigorașcu.

209.

Mlștiu bj. Io Alexandru Ioan Ipsilant Vvd i gsdn. pisah gsvdm, fiind tot pornit cuget și gândul Domnii Mele spre liniștea și odihna, nu numai a pământeni or lăcători țării Domnii Mele, ce mai vărtos către cei ce vor veni din străinătate streini la lăcuința pământului țării Domnii Mele, să afle răsufare și liman de adăpostire, am dat aciasă carte a Domnii Mele lui Stan logt. Urlăț., ca să cheme și să aducă oameni streini din străinătate, cât de mulți, pe moșia lui ce să chiamă Urlați, sud Saac, și, după ce-i va aduce, să-i dea în șifrea ispravnicilor județului ca să-i cerceteze, și, de vor fi cu adevărat streini, să le dea adevărte la mână, ca să fie apărați de toate angarelile țării în opt ani, nimeni de nimic să nu i supere, ca să poată și ei într'aciasă vreme a-și face sălășuire și a să întemeia. și după împlinirea sorocului să fie în rându cu țara. Dar iarăș mai cu ușurință, după cum să coprinde în ponturile cele date de Domnia Mea la ispravnici. Deci dar și voi, streinilor, văzându mila ce arătăm Domnia M[ea] către voi, să vă îndemnați cât de mulți a veni la lăcuință în țara Domnii Mele, și veți fi cu toată liniștea și dreptatea, după cum arătăm mai sus. I saam reciu gsvdm.

1775, Fev. 20.

Monogram. Pecete ovală cu chinovar.

Procit Vel Vist.

După condică, de Andreiu logft.

210.

† Adică noi, rudeniile care mai jos ne vom iscăli, adăvrăm cu aciasă scrisoare la mâna dumnealui logft. Stan Urlățeanu pentru ca să fie de bună credință, fiindu-ca au avut să ia dumnealui de la răposatul popa Dobre sin Mihaiu de aici din Urlați tl. 135, adică o sută treizeci și cinci, cu dobândă de a șase, care sa facu capete cu dobândă tl. 270. Dar, lătmplându-i-să morte și nerămăindu-i nici preotesă nici copii, numai noi, dumnealui logft. Stan, cautându ca să ia acia datorie, noi am zis să priimească dumnialui de cele ce să află. Dumnealui au oriimit 2 boi mari dreptu tl. —, 2 gonitori tl. 15 i un cal tl. 20 i tl. 20 di pă viia ce am vândut la popa Lupu, care la car ea ce scrie mai sus să fac t. 85. Mai ramân din capete tl. 50 și dobânda banilor. Și, neavându altu ce să mai ia pentru acești bani, ci priimi dumnealui de luđ și un pog[on] de v e lucrătore și 2 pog. i cezvarțe 1 de țelină, dreptu aciasta datorie ce au mai rāmas, și noi să avem pace de catre dumnealui, și dum. să stăpânească cu bună pace, dum. și coconi dum., căți Dumnezeu îi va dărui. Și pentru credință ne-am iscălit.

Iunie 8 d., 1775.

† Eu pop Ion ce au ținut soție pe soră-mia (*sic*).

Eu Stanca, vară cu răposatul, adev[er]ez.

Și am scris eu Pătrașco sin pop Șarban ot Urlați, și mar.

211.

† Mlștiin bjeiu Io Alexandru Ioan Ipsilant Vvd i gspd. davat gsvdmi, de vreme ce, de la luna lui Maiu începându-să a să face cercetare și așazământ la mazăli și la alte brezle, ca să știe fieștecare la ce stare și orânduială iaste așăzat, drept aceia viind și Stan Urlățeanu brat Dragomir i vnuc ego Stoian, din sud Saac, și cercetândușă, s'au adevveritu dintr'o cercetare a dumnealor velișilor boiari, întărită de Domniia Sa Scarlat Ghica Vvd., ot leat 1759, cum că sânt vechi mazăli, pe carii și Domniia Mea i-am așăzat tot la aceiaș orânduială, cărora le am dat cartea Domnii Meale peč. ca să știe că sânt așăzați la breasla boierinașilor mazăli. Tolico pisah gsvdmi.

1775, Sept. 18.

Monogram. Pecete rotundă din 1774 cu chinovar.

Procit Vel Vist.

212.

27 Maiu 1777.

Parte dintr'o decisie la Broșteneasca, Necșoteasca. Cercetarea actelor aduse de Stan Urlățeanul și de la Zata din neamul Liicăi: „vanzându-și partea ei de moșie la un Costandin logofețel, vāru-său, căruia întâmplându-i-să moarte și îngropându-să în biserică la Urlați, lasă aciastă moșie, partea Zlatei, ce au cum-părat-o, danie biserecii. ... Și zise Stan Urlățianu că cu acest mijloc al zălojării stăpânește toată partea Liicăi călugărul i a frașilor lui, iar n'au furat zapisele, precum părăște jăluitorii.“ Gilceava lui Stan cu Manul. „Așijderea poruncește Măriia Ta ca să facem cercetare și pentru pricine bătăi, ce au jăluit Manul că l-ar fi bătut Urlățianu cu feciorii lui“.

(Iscălește un biv Vel Sluger.)

213.

12 Iunie 1777. Boșerii Divanului. Vătaful za Divan aduce la judecată pe Dumitru șlujitorul, gînerelul lui Dumitru Dănciulescu din Valea Nucetului, care se plînge că Stan Urlățeanu il încalcă la Broșteneasca, la Urlați. Zapisele ce arată sînt judecate „fară de niciun temeiu“.

214.

1-iu August 1777. Înștiințare către „Sfinția Sa părintele prot[opo]p] M hai, dumnealui post. Parepa, dum. căpt. Mareș, Neaagn log. Dragănescu, Moșe Buzoianu“ pentru plîngerea lui post. Manolache și a lui Pîrvul sin Sandul vameș cu privire la moșia Șchiopoaia, împresurată de vecini. Să aleagă ei.

215.

† Adecă eu Pătraşco sin popi Serafim i cu frate-mieu Negoită dat-am scrisoare noastră la mâna lui Negoită precum să să ştie că i-au dat tată-mieu cinci cezvărţi de ţelină ca să-ş facă vie, şi i-au dat de pomană, în dialul Mărunţişului, care şi tătâne-mieu au fostu cumpărătoare de la Neculaiu Frânculescul, lăcu-ot Strănbeni, care acestu pământu, fiindu că îl dedese tată-mieu, şi zapis nu-i făcuse, şi fiindu-că el să puse de gropise pă lângă via ce o are logoft. Stan pe despre Obeadianu, şi avându dumnealui părăgini de la vale, ce să numesc ale căpitanului Ilie, niamul dumniealui, acum dumniealui, nengăduindu-l cu acestu locu pentru dumnealui, strângându-să vecini şi megiaşi, așa au găsit cu cale ca să i întoar[ca] dumnealui logf. Stan călătuiaala, iar noi i-am dat altu locu pă din sus, unde să numeşte pă lângă Neculcioe, şi i-am dat-am aciastă scrisoare a noastră la mână, să-i fie de stăpânire. Şi, cându s'au făcut aciastă scrisoare, au fostu mulţi omeni care mai jos să vor iscăli, marturi. 1778. Eu Pătraşco adeverez. Eu Negoită brat ego adevere[ez]. Leontie eg. ot schit Mărunţiş. † Eu Radu diiacul mar. sin Ene Băcanul. Stan log. Urlaţi mar. † Ionaşco vătaf de viele domneşti. † Eu Dragomir Pălângeuul mar. † Eu Preda sin Dragomir Pălângianu. † Şi am scris eu popa Ioan ot Urlaţi cu zisa lor, şi mar.

216.

16 Novembre 1778. Doi boieri orînduiţi de „dum. Nicolae Filipeşcu biv vel Pahr., isprav. ot sud Saac“, pentru „cercetare pentru târgul Orlăţii ce au jăluit epitropul mănăstirii Colţii Mării Sale lui Vodă cum că are mănăstirea moşie la Orlăţi, hotarată şi înpietrită, pe care moşie s'ar fi fă-ând târgul Orlăţi“, şi „Stan logt. Orlăţeanu, având moşie alătura, ar fi călcând hotarul moşii mănăstirii şi ar fi luând tot venitul târgului, păgubind mănăstirea“. Strîng „omeni bătrâni şi vecini din prejurul locului de acolo“: „ni-au dus în capul moşii de spre Cricov şi văzum acolo piatra hotarului ce desparte moşia mănăstirii de spre Orlăţeni, şi de acolo iar ni-au dus şi la capul moşii în dial, şi văzum altă piatră de hotar, care iar deosebeşte moşie. Şi, cercetând de sănt adevărate pietrele ale hotarului, ne încredinţăm de multe mărturii, omeni bătrâni ai pământului, cum că aceste sănt adevărate pietre de hotar. Dar la mijlocul moşii, unde este târgul Orlăţi, fiindcă p'iatră nu fu, veniră tot aceleşi mărturii şi ne arată de margine târgului un loc de casă ce au fost avut în vremile vechi un Talapie care casă ziseră că au fost între hotare. Dar noi, nedându-le crezământ pă arătarea lor, am mers la capul moşii de spre Cricov, la piatra de hotar, şi am pus steaag, şi, mergând şi la capul moşii, la piatra din dial, iar am

pus stia, și, căutând în drept la o piatră și la alta, veni drept pentr'acel loc de casă ce-l arătară măturile, și fu arătaria lor adevărită. Deci după căutaria pietrilor căzură și pă moșia mănăstiri Colții zece prăvălii la capul târgului de la vale, unde am pus semn, și trei cărciume i o băcanie, ce să face noo, și case patru; care aceste prăvălii și cărciumi și case să găsiră în hotarul mănăstiri Colții, iar cela alte i târg este pă moșia Orlaților. Drept aceia după cum am ales cu dreptate cu frica (*sic*) am dat înscris supt iscăliturile nostre și cărțile la amândooa părțile.“

217.

Prea-înnălțate Doamne,

Jăluim Mării Tale pentru vameși ce au cumpărat într'acest următoru an vama târgului Urlați din sud Saac, care acest târgu fiind pe o moșioară a noastră ce o avem alătura cu o moșioară a sfintei mănăstiri Colțea, cum și pă moșia sfintei mănăstiri să afă dentr'acest târg, și așa cu porunca Înnălțimii Tale luoa câte o pară de prăvălie, atât noi moșnenii pe câte prăvălii cădea pe partea de moșie a noastră, cum și sfânta mănăstire luoa iarăși de la câte prăvălii să afla pe partea de moșie a mănăstiri, la toate zilele de târg. Acum, luminate Doamne, vameși ce să află vedem că umblă să mute tot târgul numai pă moșia sfintei mănăstiri Colțea, și noi moșneni să rămănem păgubași de arest puținel venit ce cu porunca Înnălțimii Tale luoa de la acei prăvăliași. Luminate Doamne, vameși aciastă mutare a târgului umblă să facă pentru al lor enteres, fiindcă au cumpărat venitul moșii sfintei mănăstiri Colțea și cu acel enteres umblă să ne păgubească pe noi, iar sfânta mănăstire Colțea, nu că doară are vre o moșie mare, ci o delniță înprejurul viilor mănăstiri, ca să poată fi acia moșie a mănăstirii de ajunsu pentru calabalăcu târgului, și pentru pășunea vitelor celor ce să aduc la zile de târg. Că, de să va mută târgul tot pe moșia mănăstiri, moșia noastră să rămăne slobodă a nu o supăra nimeni cu pășunea vitelor și alte stricăciuni, ce atât numai că mănăstirea să folosească cu acel puțintel venit ce luom, și noi, săraci moșneni, să rămănem cu totul lipsiți de venitul acei moșioare ce o avem de la moși și părinții noștri, fiindcă noi, când să va ridica târgul, rămănem cu totul lipsiți de venitul moșii. Că din pricina târgului nici arături lăcuitori nu pot face, nici fâneță nu pot să să înnălțe fiindcă târgoveți la toate zilele de târg pe aciastă moșioară a noastră li este conăcital și în zi și în noapte, precum și la calabalăcu târgului va să fie tot pe moșia noastră. Cu lacrimi ne rugăm Înnălțimii Tale ca să fie luminață porunca Mării Tale către vameși ce să află acum, să

lase târgul precum au fost și'ntr'acești câțiva ani de când s'au făcut și până acum pe amândoaă moșiile, ca nici mănăstirea să nu să păgubească, dar nici noi ticăloși moșneni să nu rămănem cu totul lipsiți de venitul moșii, fiind oameni cu grele și cu dajdiia în Visterie. Și cum va fi mila Mării Tale.

Robii Mării Tale,

Toți moșneni de la Urlați sud Saac.

(Chemare la judecată a Domniei din 22 Februar 1779. Pecete ovală cu chinovar.)

218.

12 Octombrie 1779. „Costandin cojocar sin Stoica Gărbăcescu“ se judecase cu Ștan Urlățeanu logofăt, pentru o parte de moșie la Urlați. «Dumnealui s'au apărat că acia moșie să săpăneaste de sfânta mănăstire Colțea». Înțelegere pentru revendicare.

219.

Adeverez eu Ilinca, fata răposatului Predii Gheocolescului, la mâna dumnealui vără-mieu postelnecu Ioniță Urlățeanu pentru o pricină de judecată ce-l cere la judecată Ilinca logofeteasa Predii logof. de Visterie pentru o sută stânjini de moșie Miuleasca la Ulmi, zicând că-i are cumpărați de la mine cu zapis, deosebit că zice că o are prin diată lăsată de la soru-mea Stoiana. Însă și pentru un Șoan Țiganul ce el cere de la unchi-mieu cu porâncă dumnească, zicând cum că este al dumneai și-l ține la casa dumnealui de-i slujaște și nu va să e-l dea. Aciasta mărturisesc eu că la casa unchi-mieu nu să află, nici treabă cu dănsu nu are, nici dumnealui, nici nime, arătând pricina Țiganului în frica lui Dumnezeu: acestu Țigan anume Șoian dinpreună cu părinți lui l-au avut tată-mie de cumpărat, și l-au dat soru-mi Stoeni de zestre, ce au ținut-o lanache ca fiu, cumnată-mieu, și, întâmplând[u]-i-să soru-mii Stoeni moarte de ciună, acest Țigan au căutat o la toată boala până la moarte, și, făcându și diată la moartea ei, i-au ertat și pă el și pă tată-să. Care aciastă diată este în mina logofetesei Ilincă, de este de preoți i de diacon iscălită. Mai pa urmă. logofeteasa Ilinca, zicând acestu Țigan este cumpărat de tată-mieu, dar de la neamulu dumnealui, și nu-l va lăsa ertat, și, mergând, l-au aflat la niște negustori la un saat, și l-au lăsat legat; peste o săptămână de zile l-am văzut până deal lucrând slobod: ce au fostu pricina, nu știu. Acum văz mărgându pă unchi-mieu. Iar pentru o sută de stânjini de moșie ce au fost dat cumnată-mieu Enache ca fiu zestre, zicând cum că o are cumpărată logofeteasa Ilinca de la mine cu zapis și prin diata sorn-mii Stoenii, eu la aciasta nu știu, că eu ce am știut într'aciastă scri-

soare în frica lui Dumnezeu am arătat, și ori la ce judecată mă veți arăta și mă veți cere, gata sănt. Dich. 17, 1779.

Eu Ilinca fata răposatulu Predii Gheoculescul, adeverezu.

220.

C. 1780.

Pentru niște saduri de vie ce le cumpărasem de la Stan Turcu cu tl. șaptezeci, făcute de el pe moșiia noastră Fundeani, în dealul Bobului pe muchea Cherbi, alătura pe din sus cu niște saduri ale Bujorenilor și pe din jos cu alte saduri ale lui Crăciun vier[ul], care saduri ale lui Crăciun de ale lui Stan Turcu le dăsparte calea Fântăni de piatră a Cherbi, și, fiindcă acele saduri ale lui Crăciun vier[ul], ce sănt pe den jos de calea Fântăni le cumpărase dumnealui nepotă-mieu Anastase Urlățeanu, m-au făcut rugăciure de i-am vândut și sadurile lui Stan Turcu tot în prețul de mai sus arătat, de tl. șaptezeci, care bani mi au și răspunsu, și dumnealui cu această scrisoare a mea să aibă a stăpăni aceste saduri de vie ale lui Stanu cu bună pace de mine și de către tot neamul meu, arătându și ocolul stăpăniri, den cale Fântăni pă din sus, drept pă drumu cel mare pân în sadurile Bujorenilor ce sănt din josul pivniți și pă din jos iarăși den calea Fântăni pen capul vii.

221.

† Adevirim cu aciasta scrisore înaintea judecăți noi acești moșneni și rude fiind pentru viile de la Bobul ce le-au stăpănit Preda logft. Fărmițescul în frica lui Dumnezeu și prin cartea de blestem a Preasfințitului Mitropolit arătăm că Preda logft. și frati-său Stoian logft. au fostu ișiț din casă cu viile lor, și aciastă vie de la Bobul au fostu a dumneaei jupănesi Bălași de zestre și o stăpănea dumneaei și, măritând pă fii-să dumneaei Sanda după Stan logof. Urlățeanu, i-au dat și foe de zestre, și, piste puțină vreme întâmplându-i-să și sfârșit, și neapucând să înlincească toată zestre, au lăsat cu sufletul ei „ca cine va stăpăni viile mele să înlincească zestrile fii-meu sau, neînlincind, să aibă fii-mea a le' stăpăni“. Preda logoft. n'au îngăduit, încercându-să cu zestrea soru-și ca să o înlincească, si, cerând Stan logof. zes'rea de la cumnată-său Preda ca să-i înlincească, au zis: „să trăiască, nepote, nu-i voiu înlinci-o“, și pân la moartea lui tot acest fel a grăit. Aciasta știm și mărturisim în frica lui D[u]mnezeu. Și pentru mai adevărata credință ne-am iscă[lit] mai jos ca să să crează. Ian. 11, 1780.

Eu unchiaș Sava vâr Predi logft. Fărmițescul adeverezu. Eu uncheaș Neagul vârul Bălași[i] adeverezu.

Eu uncheaș Stan Roșu, moșnean, adeverezu.

222.

4 Mart 1781. Zahara și Dumitru vînduseră lui Stan Urlățeanu moșie la Urlați. «Și acum, neodihnindu-mă pe acea vînzare, cu pricină că au vîndut-o bărbată-nieu fără de știrea mea, am dat jalbă la Măriia Sa Vodă, și, eșind la judecată, după cercetarea judecâți ce au făcut dumnealor boeri judecători, au hotărât ca să priimesc eu blestem... Și n'am priimit, ca una ce mă știam cum că vînzarea a fost bună și cu vola mea, ce m'am rugat de dumnealui ca să-mi mai dea bani, fiindcă am fost vîndut cu preț puțin, și așa, stînd și alți mijlocitori, ne-am învoit ca să nu mai umblăm prin judecâți cheltuind... Drept aceia de iznoavă m'am așăzat cu dumnealui de mi-au mai dat încă tl. șasezeci tocma... Însă și părăginile ce au fost de dumnealui răpos[atul] Radu Cocorăscu cel bătrîn.»

223.

23 April 1781. «Vladul pitarul dinpreună cu soșia mea Călina“ vînd lui „losie“ «o vie în dealul din pă vaea Crîngului, și iaste părăsită de 15 ani, carele să răzorește în sus cu Sandu logofātu, dîn jos cu Zlatu Gădea». Iscălesc: Sandul logofăt, ... ot Frățești, Mirea nepot Sandului, Mih[ă]ilă zet Zlate, Dobre sîn Dobre, Ispas». Scrie Stoica logofăt.

224.

23 Decembre 1781. Trei boieri orînduiți de Theodorache biv Vel Sluger, ispravnic de sud Saac, pentru pămîntul încălcat de Oprea Porumbaru din moșia lui Stan Urlățeanu. Caută pe hotărnicie «altă pîiatră ce iaste în târg lîngă furca unii prăvălii, și altă pîiatră ce iaste în vîrfu lîngă un copaci». Se constată încălcarea din partea lui Oprea, «și au luat havaet de la câteva prăvălii, iar locul ce l-au înpresurat numitul Porumbaru dîn moșia Urlățeanului s'au găsit d[o]azece pași». Mărturisește și Ioniță log., „care au avut moșia mănăstirii Colți cumpărată mai în trăcuții ani... Asemenea mărturisi și Gligore marchitanul, tovaroș Oprei Porumbaru, cum că niciodată n'au mai luat dă la acele prăvălii, ci Oprea Porumbaru s'au obrăznicit de au luat în semeție, și Stan log., nesuferindu-să a-i călca moșia și hotarele, au mersu la numitul Oprea dă i-au zis: pentru ce îi calcă moșia și ia venit dă la prăvălii. Și el, ca un om făr de înțelege[re] și silnic, s'au pus dă'u apucat pe log. Stan de blană și-au rupt-o, atăt dumisale, căt și fiu-său, necinstindu-l cu multe înjurături blestemățești, după cum la aciasta ne încredințară multe mărturii din neguțătorii ce s'au întâmplat în târg.“ (Ordin de întoarcere de la Theodorache, 2 April 1782.)

225.

Cu multă plecăciune închinându-mă, sărutăm cinstită blagoslovitoarea dreapta Preasfinții Tale, părinte Mitropolit.

† Zahara fămeia zice că Stan Urlățeanu i-au cumpărat o moșăe a ei de la Dumitru bărbatu ei de al doilea fără de știrea ei, care moșăe este zestre ei, pe carea să-ș o ia întru stăpânire. Răspunse la aciasta Ioniță post., fiul și vechilul lui Stan Urlățeanu, cum că tată-său moșăia ceia au cumpărat-o de la numita Zahara, și ceru să preimească Zahara jurământ cum că nu au vândut ia moșăia la tată-său și va da zapisele de stăpânirea moșăi. După a căruia cerere judecata au găsit cu dreptate ca Zahara fămeia să piimească jurământ cum că nu au vându[t] ia moșăia la Stan Urlățeanu, nici au fost de față la vânzare, nici au vândut bărbatu-său Dumitru moșăia aciaia cu voia și știrea ei, nici au avut de știre când s'au făcut vânzarea, nici au luat ia bani vânzări. Și în ce chip va face jurământ să avem răspunsul Preasfinții [Tale] înscris. Și săntem ai Preasfinții [Tale] prea-plecați fii sufl[etești] și slugi.

1781, Fev. 5.

(Iscăliturile boierilor.)

226.

C. 1782.

Trăsurile moșii Colți, ce s'au tras de nepotă-mieu Năstase, când m'au aflat în București.

Stânj. sfori..

208, 27. Au eșit din casa răposatului chir Angheli pân' în piatra de hotar din porumbiște, sfoara de stj. 8.

208, 27 au eșit din piatra din Malu Fântâni Sflor (*sic*) pân la un vâlcetu din malu Cricovului, la un știubeiu cu colac de lemnu, unde au zis târgoveți că acela este despărțire moșii Colți de Stănceasca.

192, 24 au eșit dăn rădăcina de tufan ce este lângă gardul vii Colți pân din sus în capul vii, unde să dăsparte de a Răfovenilor; vin 608, 75 acești stj: făcândusă masă, după obicei, lepădându-să două părți, rămân stj. 208, socotindu-să sfoară de stj. 8.

227.

Prea-Innălțate Doamne,

Cu herbinți lacrimi jăluescu mili și bunătăți Mării Tale pentru Stan Urlățeanu i pentru Dumitrana, cumnații mei, dăn sud Sac, că, având eu întru căsătorie pe un Preda mazal ce au fost cumnat cu Stan Urlățeanu și frate cu aciasta Dumirană, și trăindu

unsprezece ani amândoi, iar acum, de sânt cinci săptămâni, în-tâmplându-i-să moarte, când au fost aproape să-și dea sfârșit, au chemat pe duhovnecul lui și ș'au făcut diiata, dar, find trebuiță a veni și soră-sa și cumnatu său Sjao Urlățeanu, findcă eu mă temeam, că n'am făcut copii oât am trăitu cu soțul meu, le-am făcut veste la amândoi: au venit amândoi, au căutat diiata și ce nu le-au plăcut nu știu, că au spa.tu Stan Urlățeanu diiata, și, răposatul fiind ișit din minte, n'au mai putut face altă diiată, și așa peste 2 săptămâni au murit, și au rămas fără diiată, care eu îl tot rugam și spuneam că diiata au spart-o Stan Urlățeanu, să facă alta, iar el îmi zicea că diiata ce au făcut-o bună este, și nu mă puteam înțelege, că el, find eșit din minți, și, după ce au murit și s'au îngropat, pe loc au început a-mi cere bani și a mă speria, zicându-m (*sic*) că or să mă căznească, să-mi puie spuză suptu talpe pân voi spune toți banii. Și așa, find îngrozită de ei, cu multe rugăciuni m'am rugat să facem cum e bine, să-mi dea zestrea mea și să mă multumească ca pe o soție, să mă izbărescu de ei. Iar ei cu fel de fel de ocări și injurători de necinste mă necinstea; care, luminate Doamne, într'o seară au venit aciastă Dumitrană, cumnată-mea, și m'au scos numai cu trupul den casă, luându-mi și o copilă, nepoată a soțului meu. ce mă lăsase soțul meu să o țin pân voi căsători-u-o, să o înzestrez din casă, și a pus lacăt la casă, scoțându-mă ca pe o argată din casă și ocărându-mă toată noptea. A două zi am făcut veste la un cumnat al meu și, viind cumnatu-mieu, au luat veste și Uriățeani și au trimis pe doi feciori ai lui Dan Armaș cu alți trei slugi ai lui, și, cum au venit, au început a bate pe cumnată-mieu și pe soră-mea, de moarte, scoțând și pistolele de au tras să omore pe cumnată-mieu. Au avut noroc cu un preotu de s'au dat fără veste și i-au luat pistolul din mână. Care, luminate Doamne, soru-mea au rānas bolnavă cu copil mic de țăță, căznită de ei, acasă, iar pe cumnată-mieu l-am adus căznit aici, care va arăta și el cu jalbă Mării Tale. Că cu lacrimi mă rog milii Mării Tale să am dreptate, că aceste lucruri ce să fac să aseamănă ca când n'am avea nicio stăpânire în țară. Ci mă rog milostiviri Mării Tale să fie luminat și poronca Mării Tale să să aducă aici la luminatul Divan Mării Tale, să stăm față și să mă izbărescu de dănșii, să es din groza și grija lor, findcă eu mai sânt arsă și căznita de hoji, care îmi este trupul de față. Și, făcând Măriia Ta milă cu o săracă și streină văduvă ca mine, mare pomană va fi Mării Tale în veci. Și ce va fi mila Mării Tale.

Roba Mării Tale

Aviana, soția răposatului Predi
mazal de sud Sac.

(La 24 August 1782, se trimet părțile la Departamentul de Opt.)

228.

Prea-înnălțate Doamne,

† Jăluiesc Mării Tale că eu am avut un unchiu anume Preda din Tohani sud Saac și, întâmplându-i să marte cu nebunie, și înștiințându-mă cum că au murit, am mersu acolo și l-am îngropat. El dooă soții au ținut și copiii nu i-au rămas. Aciastă soție ce să află acuin, copiii nu au făcut. Și, cerându-i ca să-mi arate toată periusiia casii unchi-meu, și ce au vrut mi au arătat. I-am zis să arați și bani ce au rămasu, iau (*sic*) au zis că nu au rămas, și m'am așazat cu dânsa ca să șază în casă pân după culesul dealului, să chivernisească casa, și atuncea vom veni la Sfinția Sa părintele episcop Buzău, fiindcă cer și cliromomi soții cei d'intăi zestre și alte surori ale răposatului unchi-mieu părți. Și aciast așzământ am avut între noi, și așa, fiindu-mă odihnit, m'am dus acasă. A dăoă zi au mersu un cumnat al ei și o suru-și și au luat ce au găsit în casă, și să găsește și bani luați din dooă locuri. Făcându-ni-să și nooă veste a dooă zi, am mersu și eu acold, dinpreună cu un frate-mi: pă dânsii nu i-am găsit acold, fiind la altă gazdă. Aflând că am venit, au venit și ei la noi; le-am zis: de ce au zăfuit casa fără de dreptate și fără de judecată, luin (*sic*) și bani, iar nevasta cumnată-său, soră-sa, au zis pă cum că lor nu le trebuie bani. Frate-meu, răzând, au zis că în astă vreme cui nu trebuie bani? I-au început a-l face puștu, trăgându-i și o palmă fără de veste. Văzând el așa, i-au dat și el dooă palme, și bărbată-său, sārind cu un ciomag asupra fraține-meu, cei ce să afla acold, sārind, l-au dat afară, și au făcut dăspărțeniia, și s'au dus cu toate ce au luat, acasă. Ce ne rugăm Mării Tale ca să fie luminată poruncă către un zapciu, să fim scoși la judecată înaintea Preasfinți Sale părintelui episcop Buzău, să ne aflăm dreptatea, că ei, luminate Doamne, umblă cu feluri de mijloace ca să acopere bani. Și ce va fi mila Mării Tale.

Robul Mării Tale

Anastasiu Urlățean din sud Saac.

(Ordin domnesc de cercetare, 25 August 1782.)

229.

Eu dau adeverință pentru pricina a diești răposatului logft. Pred[a], pentru că pă mine m'au pus de am scris cum m'au învățat dum., și, la urmă, mai trăindu-mi, m'au trimis în zioa de Sfinți Apostoli Petru și [Pavel], am chemat pă dum. logf. Stan Urlățeanu, și au venit dum., dar răposatul ș'au luat seama: au zis că nu este adeiata bună, să să spargă. Și s'au spart, și

cele ce nu ş'au p[ă]lăcut răposatul într'ansa nu ştiu, fiindcă şi soţia dumnului răp. au fost faţă ; fiind-că zise că nu laste adiaata bună. Aciasta ştim şi morturisirim.

Dech. 19, 1782.

Eu pop Ion ot Bobeni adeverez.

230.

(Întărire a episcopului de Buzău.)

Adică eu, Aviena, adeverez cu acestu zăpis la mână cumnată-mieu Stan logf. Urlăţean precum să să ştie că pentru pricina dă judecată ce am avut dă lipsa zestrii mele şi dă cele ce îmi lăsase bărbatā-mieu în diată, fiindu-că dum. veliţi boieri ne rânduisse pă amādoaa părţile la blestem, ca să lipsească blestem şi de la o parte şi dă la alta, ne-am învoit împreună ca să-m dea trei pogoane de vie, patruzeci de vedre de vin i una tocitoare dă tiscovinā şi doaăzeci şi trei dă oi şi să mă ajute şi la zeciuală jumătate. Iar mai mult să nu mai fiu volnică a-i cere nimic, dar nici dîn cele dă mai sus numite nici cumnatā-mieu să nu-mi poprească nimic. Şi pentru mai bună încredinţare m'am iscălitu mai jos ca să să crează, şi am dat asemenea zăpis şi unul şi altul la mână-ne. Aciasta. 1783, Fevr. 10 (şters: în loc cu slove acelaşi an şi: Fevr. 8).

Aviiana adeverez.

Şi am scris eu Nişu logfet dă Divan cu zisa Aviinii, şi mart. (Boierii iscălesc la 8 Februar 1783.)

231.

Mlstieiu bojieiu lo Nicolae Costandin Caragea Vvd, bj. mlst. i gsd. zemle vlahisoiu, dumn. ispravnicilor ot sud Saac sănătate. Vă facem în ştire că la Domniia Mea au dat jalbă epitropi sfintei mânăstiri Colţi din Bucureşti cum că sfanta mânăstire are moşie într'acel judeţ, ce sa numeşte Bobul i Urlaţi, i oameni ce sânt şăzători pă dânsa nu să supune a face claca şi a-şi da dijma după obicei, cum şi vin i rachiu vând pă dânsa făr de voia sa. Pentru care vă poruncim Domniia Mea să cercetaţi întâiu dă este moşia dreaptă a mânăstiri, şi, dă va fi avându-o cu bună stăpânire făr de pricină, după condică să aveţi a urmă şi a supune pe acei lăcuitori ca să urmeze a împlini toate cele drepte ale stăpânului moşii, cum sânt hotărâte întru aceiaş condică, după vechiul [obicei] al pământului, adică lăcuitori casnici cei vrednici de muncă să lucreze clacă stăpânului moşii câte doaăsprezece zile într'un an, rânduri-rânduri, după obicei, precum în condică sânt rânduite, afară însă dîn cei ce vor avea vre un deosebit aşăzământ cu stăpānu moşii, la care aceia are a să urmă după acel aşăzământ al lor ; iar holtei să nu să supere

sau, neavând stăpân[ul] de lucru și va cere bani, să aibă a lua de casă câte un zlot pá anu, iar, când nu va avea de lucru pe moșiia ceia ce șadu, să nu aibă volnicie stăpănu moșii a-i duce la altă moșie a sa depărtată spre a-i clăcui, fără numai dă va fi cealaltă moșie aproape de aceia ce să află cu șăderea, ca de doaoă sau mult trei ceasuri, să meargă să lucreze zilele ca sănt orânduite. Iar la moșie mai depărtată să nu-i silească a i duce. La care aciastă clacă să aibă lăcuiorii a măneca dă doă (*sic*) dimineață, apucând zioa dăplin. Și însuș casnici cei vrednici de muncă să meargă la lucru, iar să nu trimită copii sau să întârzieze, nici să stea cu împotrivire a nu lucra la treaba ce le va arăta, ci la însuș trebuința ce va avea stăpănu moșii să lucreze zilele clăcii. Dar și stăpănu moșii să nu i supere mai mult peste cele orânduite, nici la clacă, nici la strânsul dejmii să nu le facă nedreptate, ori mai mult a le lua ori a alege bucatele, ci de rând și din bun și din prost. Și la vreme cea orânduită să ia dijma, iar nu după ce va trece vreme. Cum și lăcuiori să nu întârzieze a da dijma, ca cu trecere dă vreme să păgubească pă stăpănu. Nimeni din lăcuiori să nu fie volnicu să vânză vin sau rachiu pe moșie, iar, când stăpănu nu va vrea a pune vin să vânză, atunci lăcuiori să-și ia întâi voe de la stăpănu și așa să vânză ei, dând dă bute câte tl. unul i câte o vadră dă vin. Niciun lăcuiori să nu aibă voe a ținea băcănie, fără de numai de să vor așaza cu stăpănu moșii. Pentru toate rodurile ce vor face să aibă a da stăpănu moșii zeciuală, afară numai din grădinile ce au împrejurul casii lor, din care acelea nu au a da nimic. Pentru grău și orzu ce să seamănă au să dea din zece clăi una, numai să aibă datorie lăcuiori a căra dijma aceia cu însuș caru său la ariia stăpănu după obicei. Iar, când, sau din lenevire sau din nebagare de seaamă, nu vor urma după cum s'au zis mai sus și-ș va rădica bucatele toate, atunci dumv. ispravnicilor să aveți a face împlinire. Pentru fân ce vor cosi ori pă moșiia ce șad sau pe alta, să dea dijma după condică. Pentru porumbu au să dea de pogon către patru banițe, porumb grăunțe cu banița za ocă doaoăzeci și doaoă. Pentru stupi să dea de toată matca câte bani trei, iar pentru roi nu au a da nimic. Pentru capre au să dea de capră câte doi bani, atât vara, cât și iarna. De la stănilile ce vor fi pe aciastă moșie are să ia stăpănu moșii de toată perdeaoa câte un miel i câte tl. unul. Și au a șădea acolo de la Blagoveștenii până la Sfete Gheorghe. Pentru rămători, măcar că nu au a da nimic stăpănu moșii, dar nici să îndrăznească să-și bage rămătorii lor în pădurile cele poprite, ci întâi să tocmească cu stăpănu moșii, și așa să-i bage, iar care va îndrăzn fără de tocmeală să-i bage, aceia să plătească prețul ce putea să ia stăpănu moșii de la alții. Niciunul din lăcuiori nu are volnicie să vâneze pește în heleșteu stăpănu moșii, iar, când va fi baltă pe moșie, au voe să vâ-

neze şi să dea zeciuală din zece peşti unul. Daci dumv. Ispravnicilor să aveţi a urmă după cum mai sus vă poruncim şi fără de a nu mai aştepta altă poruncă de la Domniia Mea să daţi mână de ajutor stăpânului moşii, supuind negreşit pă cel ce să va arăta cu împotrivire la acestea, ca să poată avea dreptatea şi folosul său la toate, după cum mai sus arătăm. Pentru care s'au dat aciastă domnească [a] noastră carte la mână ispravnicelului ce-l va fi având orânduie pe aciastă moşie. Tolico pisah gsvdmi.

1783, Maiu.

(Monogram, pecete octogonală cu chinovar.)
După condică, Costandin condicar.

Vel Logf.

232.

Prea-Înălţate Doamne,

† Jăluim Mării Tale că noi, având moşie de moştenire rămasă de la moşii şi părinţii noştri în sud Saac, ce să numeşte broştenească, dar, fiindcă aciastă moşie să află şi cu deaal, unde sănt vii şi livezi puse, cei care au acele vii şi livezi pe numita moşie nu să supun a-şi da otaştina după obicei[ul] pământului, precum să urmează şi la alte moşii pe care sănt vii puse, precum şi pe aciasta, ci ne stau cu împotrivire, zicând că au acele locuri pe cât le ţine coprinsul răscumpărate de la moşii şi părinţii noştri. Le-aam cerut ca să ne arate în scris zapisele ce au de cumpărătoarea pământului, şi nici cum nu vor să ne arate nicio scrisoare nimeni dintr'acei ce au vii şi livezi pe numita moşie, şi, așa fiind mai toată moşia, moşia coprinsă cu vii şi livezi, noi cu totul săntem isterisiţi de venitu acei moşii. Cu lacrimi ne rugăm Înălţimii Tale ca să fie luminată porunca Mării Tale către dumnealor boerii ispravnici din sud Saac să ne orânduiească boerinaşi de ai judeţului pe cari vor socoti dumn., să umble în tot coprinsul moşii din cramă în cramă, ca să cetească toate zapisele ce vor fi având fieştecarele, măsurând şi toate viile i livezile, şi, findu-le zapisele adevărate, precum şi pogoanile întocmai după zapise, să-şi stăpânească cu pace, iar nehiindu-le zapisele adevărate, cum şi pogoane de vor avea mai multe, peste cumpărătoarea ce au, să ne împlinească venitul moşii după obicei[u] pământului. de când ne stăpâneşte moşia în silă şi până acum, făcând numiţi orânduie boerinaşi şi catastih iscălit cu numele oamenilor ce au vii, şi livezi pe numita moşie, pe câte pogoane sănt a le plăti otaştina, ca să nu mai avem gâlcevuri; care catastih să-l adevereze

și dumnealor boeri ispravnici, Și cum va fi mila Mării Tale.

Robii Mării Tale

Stan logft., Stoica logt, și Manu
mazălu, Ūrlăteni.

(Ordin de cercetare, 11 Septembrie 1783.

Pecete octogonală cu chinovar.)

233.

† Adecă eu Zaara dat-am zapis[ul] meu la mâna nepoților miei, anume Ioniță i nepotă-miu Anastasach[i] i Gligorașco, dat-am zapis[ul] meu la mâna dumnealor precum să știe că, avându eu o moșie dată de zestre de boeri Cocorășii, fiindcă l'am slujit de mică copilă, și eu, neputându ca să o stăpănescu, luasem de la dumnealui cumnat[ul] Stan tl. 105 și o dedesem suptu stăpânirea dumnealu[i]. Dar acum, apucându-mă dumnealor de bani ca să dau, și neavându-i, m'am învoitu cu dumnealor de am priimit ditraciastă moșie stânjâni 105, iar stânjâni 30 am dat danie mai sus numiților nepoți ca să mă pomenească. Și pentru încredințare i-am dat aciastă adeverință, întărită cu iscălitură și cu mărturii.

Fev. 9, 1784.

Eu Zahara adeverez.

Eu Dumitru soția mart.

Νικόλαος μάρτυς.

Și am scris eu popa Pătrașco ot
Ūrlați cu zisa dumneaei, și mart.

Pe Vo.: Zapisul Zaharii pentru moșia broștenească.

234.

3 Iulie 1784. Plîngere către Domn a lui «Stan logofătul Ūrlățeanul i Stoica logofătul, vechili fiind și altor părtași ai lor dă moșie dă la Ūrlați sud Saac»; pentru partea de acolo a Colței: «Mănăstirea, neputând de a-și căuta venitul, la leatul 1781 au fost vândut venitul lăcuitorilor ce sânt șazători pe partea de moșie a sfintei mănăstiri, cari, după ce au întrat cu stăpânirea în moșie, neconțin pricini de gâlceviri li s'au pricinuit, fiindcă ei nu urmă ca să ia numai cele obicinuite, pe dreaptă moșia mănăstiri, ci cu lăcomie să întindea și în moșia lor, cam amestecată fiind la locul unde să face târgul». S'au plîns ispravnicilor și Vornicului Racoviță, «ctitorul sfintei mănăstiri», care dă ordine «ca să nu mai vînză venitul moșii acelor lăcuitori, ci cu prețul cel cuviincios să-l dea dumnealor, ca să să precurme gâlcevurile dăntre dănșii, fiind acei lăcuitori oameni neînțelegători, și, așa văzând și epitropii că într'alt chip nu să pote curmă pricinile și gâlcevurile, le-au vândut venitul lor pe anul trecut în tl. 80, dându-le și carte domnească, pe obiceiurile

pământului, cu care având aceste împreună și cu cartea epitropilor de înștiințare, acei lăcuitori, iarăși n'au vrut să urmeze a da nici obiceiurile pământului, nici banii cumpărătorii de a le întoarce, de care sânt păgubași și până astăzi și, la împlinirea anului viind și arătând epitropilor paguba ce li s'au pricinuit din nesupunerea acelor lăcuitori, cerându-și să le întoarcă banii, dumnealor le-au făgăduit că le va da mână de ajutor de a li să împlini banii de la acei lăcuitori, încă vânzându-le și venitul moșii și pe acest următor anu în tl. 40, și, mergând iarăș cu cartea epitropilor la numiții lăcuitori, după al lor rău nărav iarăși nu s'au supus, ci în silnicie au ținut venitul moșii în cinci luni trecute de acest următor an. Ci dar, de vreme ce ei sânt pricinuitori și mânăstirii de a să păgubi și lor de a și părăsi moșia, iar ca să-și afle dreptatea, de a nu fi volnici numiții lăcuitori ca să cumpere venitul acei părți de moșie a mânăstirii, ci să să protimisească ei, ca unii ce sânt moșneni și târgul cel mai mult este pă moșia lor... Ni aratără atât zăpisul cumpărătorii venitului den anul trecut, fiind cu leatul 1783, cum și zăpsul acestui următor an, fiind scris de la luna lui Ghen. 1... Ne arătară și o carte de judecată a dumnealor ispravnicilor din sud Saac, cu leatul 1781, Dech. 23, din anul ce au fost cumpărat lăcuitorii venitului aceștii moșii, prin care arată pricinile și gălcevurile ce au făcut într'acel an, încălcând și intrând peste hotar în moșia jăluitoilor. Ne mai arătară și un răvaș al epitropilor din trecuta lună a lui Fevruarie în șapte a acestui următor an, prin care le scrie ca să să tragă din venitul moșii și să să înpace cu jălutorii și cumpărătorii venitului moșii pentru vinul și rachiul ce cu silnicie au vândut până acum. (Întrebați acei lăcuitori), cât pentru luarea altui venit, să apărără de tot, zicând că totdeauna cele obicinuite le-au luat jălutorii. Împotriva căroră răspunseră că numai de la târgoveți au luat paraoa de loc, iar de la ei nici au luat zlotul de casă, nici dijma din semănături, nesupuindu-să a da. Iar pentru vânzarea vinului și rachiului nu tagăduiră că n'au vândut necurmat, numai ziseră că ei cu aciasta să hrănescu și ca niște lacuitori aceștii moșii să aibă ei protimisis de a pururea la cumpărătoarea venitului moșii. A căroră cerere ar fi fost și cu cale după hotărârea pravilniceștii condice, list. —, unde zice că la vânzarea venitului unei moșii să să protimisească lăcuitorii acel moșii. Dar, fiindcă aciasta hotărâre este numai pentru cei ce cu niște vor petrece, iar nu și pentru cei ce pricinuescu gălcevuri și pagubă vecinilor cu călcare hotărălor și alte rele urmări, din care chiar iarăși printr'aceiași hotărâre a pravilniceștii condice pierdu protimisis ce au, după dreptate hotărâm ca la vânzarea venitului aceștii moșii a mânăstirii, totdeauna când nu să va căuta cu oameni de ai casii și va vrea a vinde venitul, atunci să să protimisească numai jălutorii, iar nu alții, dar și

mănăstirea să ceară de la jăluitori prețul cel cuviincios, iar nu cu vre o încărcătură peste ceia ce este dreptul, ca să nu să poată întocmi cu ei, și așa cu acest mijloc să o dea la alții, căci, când să va da altora, acei cumpărători să nu fie slobozi a vinde vin și rachiu fieștecarele fără numai cu doă cărciume, căci moșia mănăstirii este foarte puțină și în mijlocul moșii jăluitorilor, mai vărtos că și târgul este de a valma pă amândoă moșiile, încă cea mai multă parte a târgului este pă moșia jăluitorilor, pe carii să hrănescu și însuși jăluitorii aceștia și toate vitele lor ale celor ce vin la târgu, pentru că moșia lor, precum am zis, este mare și a mănăstirii foarte puțină, și mai vărtos fiindcă părății sănt scăzuți de pronomion ce au, după hotărârea pravilniceștii condici ce mai sus am arătat, pentru rea urmarea pravilniceștii condici ce fac necontenit, cum și călcarea moșii vecinilor, care toate acestea sănt dovedite prin mai sus numita carte de judecată a dumnealor ispravnicilor. Așijde-rea hotărâm ca să plătească și banii jăluitorilor ce au dat pe anul pentru venitul moșii, cât și analogon pe 5 luni trecute den acest următor an, fiindcă n'au tăgăduit vânzarea vinului și a rachiului, care tot venitul aceii moșii dintr'acastă neguțatorie să face, după cercetarea ce am făcut. Și, fiindcă ei cu obrăznicia și cu silnicia au făcut aciastă vânzare, în vreme cându știa pe jăluitori că au cumpărat venitul moșii de la epitropii mănăstirii, pentru care după dreptate ar fi fost de a să vinovăți de tot interesul ce au făcut din vânzarea vinului și a rachiului, dar nu i-am dat platnici la aciasta, fiindcă jăluitorii însuși banii cumpăraturii și-i cer cu singatavasis prin jabele lor. Și, fiindcă părății au și plecat la casele lor încă până a nu li să izbrâni judecata, să fie luminată porunca Innălțimii Tale, cu om domnescu, să meargă și să-i apuce să îplinească ani cumpăraturii venitului moșii, atât tl. 80, ai anului trecut, cum și tl. 16, bani 80, analogon pă 5 luni dintr'acest următor an. Iar hotărârea cea de săvârșit rămâne a să face de către Innălțimea Ta.

(Iscălesc boierii)

1784, Iun. 3.

Trecută în condică.

235.

Cu mila lui Dumnezeu și cu ajutorul Maici Precisti făcut-am aciastă foe de zestre a fiicii nostre Mariuți; Av. 2, 1784.

2 pog. de vie lucrătore în dealu Jugureni

6 pog. țelină

8 pog. vie lucrată în dealul Fromos cu pimnița lor i cu obrația lor; acești pog. să aibă a le lua și pă petrecania mea supt stăpînirea dumnealor și sa dea tl. 300, să mi să facă pomenirile, iar nevrând să dea acești bani, să stăpânească numai 5 pog., iar 3 pog. să să vânză, să mi să facă pomenire.

- tl. 900 bani gata
 1 tătarcă de atănelă, cu şăriturile, de dram. cu blană de cacom.
 1 tevilichie asemeni.
 1 rochi de citcrie cu anterior şi cu şereturile de dram.
 1 tătarcă de ghermesutu cu flori de fir cu şerăturile de dram.
 cu blană de sângeap negru.
 1 tevillechie asemeni.
 1 roche asemeni.
 1 giubea de atlas.
 1 tevelechie asemeni.
 1 roche şamalagea cu anterior ei.
 1 pereche cercei de aur cu pecerile de mărgăritar cu robini-
 nuri.
 1 pereche cercei cu peatră zmarand cu picerile de mărgăritar.
 1 inel de aur cu peatra de balaş.
 1 pereche pafiale de argint cu colanu lor de dram.

Rând. aşternutului.

- 1 seltea de citarè cu cearşaful ei.
 3 perne asameni.

Scorţă de patu.

- 1 covor de Tarigrad.
 2 perne mici cu reţele de ibrinu (*sic*) şi cu fir.
 1 perne asemeni.
 1 cerşaf cusutu.
 2 boşcealăcuri de cămăşi.
 2 cas. cu firu.
 1 boşcealăcu de cămăş de borangicu.
 8 icuniţe.
 2 cămăş.

Rând. mesei.

- 1 masă supţire.
 12 şervete cusute.
 1 peşchiru de mâini.
 2 peşchire de obraz.
 12 talere de cositoru.
 12 cuţite de masă.
 12 linguri de cositoru.
 6 tipsii de cositoru.
 1 feşnic de alamă.
 1 legheanu cu ibricu lui de tombacu (?).
 4 testemeluri.
 8 basmale cu firu.
 2 basmale (*sic*?) cu ol.
 Şi mila lui Dumnezeu.
 Zmaragda.

236.

Prea-Înnălțate Doamne,

Cu lacrimi jăluim Înnălțimii Tale că, cu luminată porunca Mării Tale judecându-ne la departamentul de șapte cu lăcuitorii ce sânt șazători pe un petec de moșie al sfintei mănăstiri Colței, care este mănăstirii de la neamul nostru și în mijlocul moșii noastre, judecata dupe dreptatea noastră și relele urmări ale lăcuitorilor i-au scăzut din pronomli ce au la pravilniceasca condică, ca să nu ție ei venitul acelui petec de moșie, ce au mănăstirea să-l caute cu oameni de ai casii sau să să învoiască cu noi, ca unii ce sântem vechi moșneni. Înnălțimea Ta astăzi la Divan ai hotărât ca, totdeauna când mănăstirea nu va căuta venitul cu oameni de ai casii, lăcuitorii să aibă protimisii la cum-părătoarea venitului, dăpărtându-ne pe noi dupe canonul pravilniceștii condice. La care hotărâre și noi sântem odihniți, numai, milostive Doamne, ne rugăm Înnălțimii Tale ca să fim auziți la cererile noastre, că pe aciastă moșie să face târgul Urlații, care târg cel mai mult este pă moșia noastră, fiind moșia mare, precum și vitele celor ce vin la târg pe moșia noastră le este toată pășunea, cum și ale însuși acelor lăcuitori dupe acel petec de moșie al mănăstirii iarăși asemenea pe moșia noastră le este pășunea, atâta numai căci le sânt casele pe acel petec de moșie mănăstiresc. Doamne, noi pentru venitul acelui petec de moșie nu bănuim a nu-l ținea lăcuitori, numai, fiindcă ei, căți au case, toți pun de vând vin și rachiu, încât cărciumarii noștri ne-au lăsat cărciumile și au trecut pe acel petec de moșie de vând vinul lor, și noi cu totu sântem isterisiți de venitul moșii noastre, fiindcă moșia ne este numai pentru suhatul vitelor acelor lăcuitori și acelor ce vin la târg, căci pe unde sânt locuri de fanațe și de arături să calcă de vitele acelor lăcuitori și a norodului ce vine la târg, ci ne rugăm Înnălțimii Tale ca să fie luminată porunca Mării Tale la mănăstirea totdeauna să-și aibă om al casii de a-i căuta venitul moșii împreună cu noi, ca să nu ni să pricinuiască pagubă și gâlcevuri la stăpânirea moșii, precum ni s'au pricinuit până acum, sau, vre o dată, de o va vinde mănăstirea venitu la lăcuitori, să fie mila Mării Tale cu hotărâre câte cărciume să cuvina ave mănăstirea pe 30 de stânjani ce sânt în mijlocul moșii noastre și câte noi moșneni, de avem peste 3.000 de stânj., care stăm de a-i părăsi din pricina acelor lăcuitori, fiind de adunături, unii dă dă cindea, alții din Țara Nemțescă, încât ne-au și bătut pe unii din noi, cum pentru aciasta avem și vrednică dovadă. Ci pentru una ca aciasta ne rugăm Înnălțimii Tale ca să avem dreptate a nu ne piarde moșioara de la neamul nostru, că poate, milostive Doamne, fiind oameni dărji, să să întăple și vre o pri-

mejdie de a cădea în urgiia Mării Tale. Şi cum va fi mila Mării Tale.

Robii Mării Tale

Stan Urlăţeanu, Stoica logt., cu cetaşi noştri
de Urlaţi sud Saac.

Dumv. vellţilor boeri, cătu pentru venitul moşii, partea mănăstirii Colţii, are a să urmă după hotărârea ce este ştiută dumneavoastră că am făcut la Divan, ca să să protimisească lăcuitorii a cumpăra când va avea mănăstirea trebuinţă a vinde şi nu va vrea însuşi să caute, fiindcă hotărârea condiceii nu o stricăm. Iar, pentru cărciume, de a să hotără câte să fie mănăstirea sau cumpărătorii venitului pă acea puţină parte şi câte ei pă cea mai multă sumă de stânjeni, cum şi pentru călcarea moşii şi paguba ce zic că li să pricinueşte de către acei lăcuitori, aciastă dară, fiindcă să cade să să caute de faţă cu epítropii mănăstirii, iată orânduim la dumnv. ca, aducându-să şi epítropul înaintea dumnv., să cercetaţi şi, puindu la cale pentr vânzarea vinului şi pentru stricăciune, ca nici jăluitarilor să nu li să pricinulască pagubă la dreptu venit ce li să cuvine dupe moşia lor, să ne înştiinţaţi prin anafora mijlocul ce va fi cu dreptate. Ci dar, zapciule ce eşti, orânduit să urmezi a-i scoate la dumnealor boeri.

1784, Sept. 22.

biv vt. logf.

237.

C. 1790. Cinstitei dumneae cocoanei Anghelichii a dumnealui arhon S... Nicola Urlăţean cu frăţească şi dorită dragostee.

Bucureşti.

(lipseşte.)

Pe dos : Cocoană Anghelco, te poftesc aciastă scrisoare ce scrie la cocoana Zamfiriţa să te întâlneşti cu dumneaei şi să i-o dai cu mâna dumitale cerându-i un răspuns, ca să mi-l trimiţi prin oameni dumnealui chir Simion Hagi Toma.

238.

C. 1790.

1. Cu genuche plecate şi fierbinţi lacrimi răspundem mai întâiu pentru zapisul ce vinde Tudora cu soţia ei Lazăr partea ei de moşie de la Grozăvoaia ciauşului Neculi Boziianul din Bozieni : în ce chipu am putea să-l numim de zapis nu ne pricpem, când câte să cuvine a priimi în coprinderea unui zapis dintr'acest tot lipseşti, neavând nicio coprindere de câţi stânjeni au vândut, nici arătare în câţi bani au făcut aciastă vânzare, nici adevărire cu iscălitură a vre unii rude sau răzaşi de moşie.

Îl ținu și ani 20 tănuit fără a să arăta nici cu stăpânire, nici de cumpărătoare, nici măcar de davagiu să caute unde îi este moșia pe care numărase bani. Care din toate acestea câte i să cuvenea să facă, de nu le putea săvârși de seneși, era mijloc prin judecățile ce să afla într'acea vreme statornice, de nu și toate să le dobândească, măcar una. Ci toate acestea le tăcu până să făcu răzmiriță, când s'a orânduit și ispravnic județului, când atuncea în puterea isprăvniciei, iar mai vartos a răzvrătiri, aflându-să toate judecățile strămutate și boeri în robiciunea Țării Ungurești, să puse de făcu în mijlocul moșii noastre ce o aveam cu nebântuită stăpânire un bordeiu de cărciumă de marginea unui drum mare, lângă un lacu curgător ce să numește Grozăvoe, care bordeiu nu l-au avut mai multă vreme decât numai cât fu ispravnic. Iar după lipsire-i din isprăvnicie îl dărămă tatul nostru, care să află dărămat și pustiu până astăzi, de sântu acum aproape de 80 (*sic*) de ani, și de atunci și până astăzi nu să mai ivi nici Med[elnice]lul Necula, nici altul din neamul dumnealui cu cătuș de puțină stăpânire în moșiile noastre, când tot neamul răposatului Clucerului Iordache Cantacozin, soțul dumnei Hătmănesi, cum și fratele dumnealui, răposatul Pah[arni]c Dinul Cantacozin și chiar dumnealui răposatul Clucerul Iordache, nu numai că fură și stătură în stări bune și trăiră până dăunăzi, dar fură în multe rânduri și ispravnici acestui județu, fiind și tahtul la Urlați (unde acum caută să găsească dumneai Grozăvoae) și nelipsit tatul nostru de la dumnealor și dumnealor de la tatul nostru plângându-să apururea peste gârlile acestor bordee de cărciumă, nepomenindu-să nicio dată nimic. Apoi, când s'ar fi știut că au moșie, îndestulați fiind de toate îndemănările și înlesnitoarele mijloace, cum putură a tăcè atăta sumădenie de ani, îngăduind pe tatul nostru ca să stăpânească până acum dreptul dumnealor; mai vartos având și știință mai proaspătă în mână, trăindu toți bătrâni, era și stăpânire prin care putea și cel mai prost a și căuta dreptul său? Acestu zapis, sau mai bine să-l numim: hârtie albă, să pgoră de la Șetrarul Necula la Șătrăreasa Mariia, fii-sa, și de la răposata la fii-său Necula călugărul și de la călugăr rămase clironomie soții sale dumnei cocoani Catincă, și apoi de la dumnei îl cumpără dumnei Hătmăneasa Marica în tl. 70. Judece orice dreaptă înțelepciune de să poate cumpăra căminul Urlaților de cinci, șase sute stânjeni de moșie în 70 lei!

2. Pentru anafora de departamentului cu tl. —, ce să mai vede la mâna dumnei Hătmănesi, cu coprire că s'ar fi judecat tatul nostru cu Neculae Giurgeache, și întrebând judecata pe tatul nostru de este moșie Gozăvoaia și de am pomenit pe boeri Giurgiichioi stăpânindu moșie acolo, zic boeri judecători că ar fi răspunsu tatul nostru că are și dumnealui într'acel hotar stânjeni 17, iar pe boeri Giurgiichioi nu i-ar fi pomenit a stă-

pănire într'aciastă moșie alt decât cu un bordeiu de cărcimă la drumul cel mare. Dar cu ce putere l-au făcut acel bordeiu și de ce pricină l-au stricat, fiindu fostu stricat vreme aproape de 50 de ani, de la facere și pân la acia judecată, vedem că nu pomenesc acei judecători nimicu; care cate să vede neîntărită de Domn, nici cu vre-o stăpănire urmată de atunci și până acum. Din care înființată adevărire să dă că atât neîntărirea anaforală, cât și oprirea stăpânirii au fostu ori paragrafiia vremi sau aciastă adevărință de mărturie a postelnicului Costandin Parepă ce am găsit-o în sineturile părintești.

3. Pentru anaforoa ce o are dumnei Hătmăneasa la mână, făcută de la lt.—, acum în răzmirița Rușilor, în puterea dumnealui logofătului Budescu, ginerele dumnei, o lăsăm ca să o înțeleagă orice înțelepciune cu ce dreptate s'au făcut, când Logofătul cel Mare era ginerele dumnei, dumnealui era și judecător și davagiu, dumnealui au făcut și anaforoa. Care năpăstuire să vedește dintr'aciasta, că de 6 ori au fostu înfățeșați la slăvitul Divan și hotărâre pricini nu ni s'au putut da, pomenindu-ne târziu cu aciastă anaforă făcută de dumnealui Logofătul Dudescu, întocmai după a dumnei Hătmănesi voință, și prin apelație înfățișându-ne la prea-slăvitul comitet, tot nu ni s'au putut da hotărâre, și, sperându-ne d'o atâta cheltuială în 5 luni ce ni s'au străgănat judecata fără a lua vre un sfârșit, poprindu-să și Divanu, aproape fiind și Sfintele Paști, în săptămăna cîa mare a patimilor prin jalbă ni s'au dat voe a merge pe la casele noastre, a ne căuta atât de suflet, să mai căutăm și alte sineturi ce vom mai aveă risipite pe la alți frați de moșie, și, doar căci am ajunsu acasi, ne am pomenit cu dumnealui sârdarul lanache Haftă, din poruncă orânduit hotarnic și cu inginer dinpreună, coprinzându poruncă că dumnei Hătmăneasa nu poate a aștepta sorocului de doao luni ce noao ni să dedese, având trebuință ca să meargă la băi, și bae în ochi nici până acum n'au văzut. Iar hotarnicului i să poruncia să ne tragă moșiile și dupu (*sic*) sineturi să ne dea stăpănire, iar prisos, de-l va găsi, numindu-l Grozăvoae, să-l dea în stăpănire dumnei Hătmănesi, lucru cu totul în silnicie și fără dreptate: pe de o parte să ne dea soroc și pe de alta să să orânduiască hotarnic fără de a ni să porunci și noao să ne alegem boeri din parte-ne, a nu ni să face atâta năpăstuire și stingere de cheltuială fără de a înțelege vre-o o curată descoperire, încă mai multe amestecături. Iar căci am tăcut atuncia și n'am cerut alt hotarnic, la aciasta nu sântem vinovați, tăcând de nevoe din pricina înpotrivirilor și năpăstuirilor ce mai sus arătăm.

4. Coprinderea hotărnicii să vede urmată cu totul înpotriva poruncii slăvitului comitet, că într'atâta poliloghie ce așterne dumnealui Sârdarul Haftă în cinci coale de hârtie, după cum numai năpăstuirii ne face, apoi singur să vedește de davagiu,

iar nu hotarnic: mai întâiu că trăsurile moșii nu le-au făcut pe linia lor pecum urmează, precum dintr'aciastă hartă pe largă pllorforie va fi. Al doilea, cele mai multe cumpărători de moșie ale noastre (precum sineturile adeverează) sântu din zilele răposatului Costandin-Vodă Brâncoveanul, și dumnealui pe toate le-au tras cu stânjenul răposatului Șerban-Vodă, care știut este că stânjenul unui răposat Domnu de altul are deosebire. Al treilea, multe sineturi ni le-au lăsat netrecute, socotindu-le de hârtii albe, cu care cuvântu nu ne-am putut priceape. Un hotar ce-i zic Broșteneasca, pe care ne sântu căminurile și târgul, l-au tras de doo ori, socotind stânjenul îndoiti că cia d'întăiu începere de trăsură au pus sfoara din capul hotarului Broșteneasca ce stă în Valea Crângului, la schitul Mărunțișului, și n'au vrut să meargă cu sfoara drept la vale pe capetele celorlalte sfori de moșie, după obiceiul trasului, și au luat-o cu trăsura ponciș, trăgând de-a curmezișul, dând prin niște zăloji (*sic*) și stând în capul moșiei Glăvăneasca, a dumnealui Vornicului Barbu Văcărescu, care din zăloji și până în capul moșilor noastre este diiastimă, numai și numai ca să să mulțescă sforile. Și, făcându trei trăsuri după obiceiul acestor sfori la moșii, adecă din Broșteneasca, ce este alătura cu Făgețelul, moșia sfintei mănăstiri Colțea, și până în hotarul Buteasca, ce este alătura cu hotarul Glăvăneasca, a dumnealui Vornicului Barbul Văcărescu, apoi o au întorsu iarăși înapoi cu sfoara, sârind atât peste acestu hotar Broșteneasca, ce-l avem îpieirit și cu doo cărți de hotărnicie: una de la răposatul Costandin-Vodă Brâncoveanul și alta de la răposatul Necolae-Vodă Caragea, trecând și peste hotarul Făgețelul, ce o are sfânta mănăstire Colțea de la Spătarul Mihaiu, care este cu pietre de jur înprejuru, mergându la altu hotar de moșiei Stânciasca, tot al nostru, ce avem din cursul aceștii moșii a Colți, neavând ca să-l tragă singur acel hotar de moșie Stânciasca, și să-l deosebească de acel hotar de moșie al Colți, precum este, ci s'au pus cu sfoara de au tras pe Stânciasca și pe Făgețelul Colți, mai intrând încă odată cu sfoara și peste hotarul Broșteneasca, mai pe jumătate; carele îl mai trăsese întâiu odată, și așa amestecând hotarul nostru Stânciasca cu hotarul Făgețelul Colți, mai luîndu și din hotarul Broșteneasca, face un trup de moșie 553 stânjeni, căruia îi dă și numele de Grozăvoe, găsînd cu cuviință a să stăpâni de dumnei Hătmăneasa, stingînd atât stăpânirea Colți din Făgețel, cât și a noastră din Stânciasca toată și jumătate din Broșteneasca, înpărțînd acestu trupu nou de moșie în doo hotare, adecă stânjani 208 între hotarul Dobromireasca și între hotarul Gorgăneasca, unde au stătut bordeiul de cărcimă, și stânjani 345 îi mai dă în hotarul Stânciasca din susul Colți, unde dumnei Hătmăneasa nu are niciun sinet ca să pomenească de hotaru

Stănciasca sau Făgeţel sau să urce lacul Grozăvoia acolo. Mai zice cu părere dumnealui Sărdarul că ar fi hotarul Grozăvoia unde să vede semnul de bordeiu al cărciumi, adică între hotarul Dobromireasca şi între hotarul Gorgăneasca; apoi, dacă sântu părerile dumnealui că ar fi fostu hotarul Grozăvoi acolo, ce caută să strămute cu părerii deşarte hotare şi oraşe cu vechi stăpânire de moşie şi cu alcătuire de cuvinte pă Stănciasca să o botezæ cu nume de Grozăvoe, înfiinţat să cunoaşte că va să facă u l lucru că nici Dinnezeu n'au vrut să-l clădească.

5. Dumnealui Sărdarul Hăftă neputându-şi întemeia poliloghia meşteşugirii cu zăntului cu alte mijloace, au socotit mai vrednic temeiu ca să ne anerisească câte alageri, hotărnicii i sineturi avem de stăpânirea acestor moşii, că sântu toate proaste şi fără temei, precu n şi de aciastă adeveriţă a mărturii Părepi în hotărnicie vorbeşte că nu mai vede la mîin e nostre alt deosebît sinet coprinzător de au fostu pîimită de bună la acel orănduit boer către care o scriia, şi de ş'au aflat tatul nostru printr'aciastă adeveriţă drepta'e.

6. De vremæ ce dumnealui Sărdarul hotarnicul şi davagiul nu-ş îndestulează părerea dintr'ată'e sineturi ce am arătat şi este davagiu încă pentru mai mult, facă dar dumnei Hătănăneasa dovadă că atât de la facerea celui bordeiu ce-l făcu Şetr. Nicolai în vreme de răzniriţă şi până la acia judecată a departamentului, cum şi de la acia judecată şi până astăzi s'au mai ivit cât de puţină stăpânire a neamului dumnei în moşiiile nostre, şi atunci orice judecată va dobândi ştiinţă, atât de hotarul Grozăvoia, cîn şi stăpânirea dumnei pă unde i să cuvine a fi li va da.

(Vo:) Tacir răspunzător pentru toate ale judecăţii moşii Grozăvoi.

239.

După frăţească dragoste dum: arhon vistier i dum vic' Simion: Berendeiu i polc. Ioniţa, zapciule de plasa Tohanilor. Vă facem în şire că dum. Vist. Anastasache i dum. vist. Gligoraşcu Urlăţianu ne făcu arătate că la moşia Bărsăneasca ce de avalma o stăpâneşte cu a'fi tovarăşi de moşie, la o cărcimă ce încă de atâta vreme ar fi făcut-o în capul acestii moşii Tudor sin Radu diacon, are pricină cu dănsu', căci singur o stăpâneşte şi pe dumnealor nu i împărtăşişte, ca unii ce stăpănesc de a valmă, cu cuvânt că i să cade numai în partea lui şi că dumnealor nu au a să amesteca. La care pricină, faţă fiind amândoao părţile, nu li să putu face îndreptare, căci numitul Tudor cu totul să împotrivi la cererea dumnealor, atât pentru moşia ce stăpâneşte şi să întinde mai mult peste cuviniţă, cât şi la acea cărcimă şi, trebuinţa urmând a să cerceta pricina aceasta

în fața locului..., ceruți fiind dumv., iată și de către noi vă orânduim și vă pohtim să vă sculați să mergeți la fața locului, față fiind atât dumniilor Urlăteni i Tudor sin Radu diacon, cât și toți ceilalți tovarăși, căci au părți dentr'acea moșie, să li să tragă toată moșiia cu sfoara..., cu sufletu nevătămat, fără de a căuta hatăr la vre o parte... 97, Dechv. 15.

(Două iscălituri.)

240.

C. 1800.

Cum din venitu moșiilor boerilor urlăteni nu arată Pitarul Alexandru prin catastișile ce dă pă 5 ani, cum și din bucate ce au vândut cu jumătate preț, după cum mai jos să arată pă anume, însă:

Dijma dă porumbu-	}	Acele semănături și fân ale Pitarului au fost pă moșiie, mai multu decât fieșcare părtaș dă moșie și dijmă nu arată nici într'un an.
ipac dă grâu		
ipac dă orzu		
ipac dă meu		
ipac a fânului		

Viile cu casele, erghelie dă cai și oi ce să hrănescu pă moșiile noastre, iarbărit nu trece nici într'un an.

Parte de grâu i orzu și meu ce au eșit pă fieșcare anu, iar răși nu arată cât le-au vândut.

Meiu ce arată stricatu.

Bani de la târgu, adecă numai tl. 50.

241.

22 Februar 1801. „Popa Neculai ot Mere Petcăi“ dă zapis „boerilor urlăteni, ano[me] Stan și Grigore“, pentru că i-„au dat un loc să le fac o cărciumă pă moșia dumnealor ce o au în Valea Nucetului, și tocmele-mi este ca să dau pe anu tl. 10, adecă zece. Și mi au dat acestu loc de cărciumă în cinci ani, care să face havaetul tl. 50, adecă cinzeci, care bani să am a i da dumnealor de acum pân la anu toți. Și eu să am a stăpâni pân la numitul soroc, iar, de la împlinirea sorocului neputându-mă a mă învoi cu dumnelor a o țenea tot eu, orice acareturi voi face la acia cărciumă să fie ale dumnealor, necerându niciun ban chiltuială, că așa ne'u fostu așăzământu“.

242.

1811. Plângere contra Cruceresei Marica Cantacozini „pentru moșia Grozâvoaia în Urlăți“. „Patru luni sântu de cându sântem din poruncă a dum. de afară, lăsându-ne casele încărcate de ostași și ale noastre prăpădindu-să toate cu totul, și noi, trei

familii, într'aciastă diiastimă dă vreme din uşa prea-slăvitului Divan n'am lipsit măcar un ceasu, nădăjduindu doar să va lumina prea-slăvitul Divan a ne da un sfârşit pricini, încât ne-am stinsu cu cheltuiala. Acum, în loc de hotărâre, vedem o prelungire, căci dumnei Crucereasa Marica să află în rahetul (*sic*) dumnei, şi pă noi va ca să ne stingă din faţa pământului. Prea-cinştiţi boeri, acum este vremea sămănăturilor şi a grădinilor şi lucrul viilor, care toate până astăzi ne stau baltă; apoi, cându vom peri şi într'aciastă primăvară aici, pe la casele noastre n'avem la ce mai merge.

Cere soroc.

(Ordin de cercetare la 29 Mart.)

Grigore Pitar, Nicolae 3 vist., Mariia Slugereasa, Urlăţeni.

243.

Către slăvitu întâiul Divan plecată jalbă.

Jăluescu slăvitului Divan pentiu Zisu vameşu de la Urlaţi sudu Saacu că, târgu Urlaţi fiindu pă moşiia noastră, şi în zioa dă lşpas făcându-să zbor, orânduţi noştri, au cercat să strângă avaelul pământului după obiceiū, şi, de la căruţile cu peşte strângându orânduţi peşte, cum au luat şi alte dăţi fără dă a să împotrivi pescari nici la avaelul pământului, nici la plata vămi, părătul au început a striga pescarilor ca să dea numai cât o pară dă car şi peştele să-şi îl ia înapoi, zicându că așa este porunca, şi totu părătul au vărsatu jos dăşagi cu peştele şi l-au dat pescarilor înapoi. Orânduţi au luat pă părătul dă mână să-l aducă la mine, zicându-i că eu să-i arăt priveleghiul ce am, şi, el nesupuindu-să, l-au lăsat. Şi, până a face eu davagilăcu la isprăvnicat pentru paguba ce în silă umbra numitu să-mi facă, împotriva obiceiului vechiu, el au trimis la Bucureşti şi au dat jalbă cu pări neadevărata, că oameni miei l-ar fi bătut în mijlocu târgului şi [nu] numai că eu n'am fost faţă ca să ştiu pricina, dar, cercetându-să la zi dă târgu şi dă zapcii plăşii şi chiar dă dumnealor boeri ispravnici în faţa locului, că nu i-au dat nimeni măcar o palmă, şi fiindu murbaşir un Stavil Păharnic, ca acela au înştiinţat dumnealor boeri ispravnici slăvitului Comitet pricina. Şi părātu au dat altă jalbă, că nu s'ar fi făcut cercetare bătăi lui şi cerea ca prin carte dă blestem marturilor, ce-i are adiafori, sa să orânduiasc un logft. dă Divan a-i dăscoperi dreptatea lui. Şi s'au şi orânduicit Ghica logft., carele în mijlocu târgului au făcut cercetare cu amândoă părţile, şi, neşindu nicio dovadă că s'ar fi bătut numitu, i-am cerut lui marturi ce-i zice în jalbă că-i are, şi chiar acela au arătat adevrul cum mai pe largu coprinde înştiinţare numitului logft. Acum am înţeles că iar ar fi pornit jalbă, ci, fiinducă să face

hoărnicie moșii din n. Cluzeresi Mari și Can'acozini dă către Urați cu hotarnic și inginer, de la care nu pociu lips', eu față atunci la gâlceavă n'am fost, cercetările din fața locului mărturiseste adevărul, mi am făcutu vechil pă frate-mio Neculaie biv 3 văt. Mă rog să să poruncească numitului a veni la D.van, să să judece porunca și să mi plătească toată chel:uiaa, de vreme ce umblă cu jalbi mincinoase, supărându Divan și cheltuindu-să fără nici'un cuvântu.

Prea-plecat
slugă

Grigore Urlățeanu biv Vel Pitar.

(Ordin de cercetare la 19 Iulie 1811.)

244.

6 Mart 1815. „Ilnca soșia lui Ion sin Dumitrache împreună cu cuconii miei“ arată că a vândut lui Grigore Urlățeanu, Pitar, „un petecel de păragină dă viie pogorātu și mie dă la socră-mea Dumitrana, alătura răzor cu viia dumnealui Bob[u] și pă moșia dumnealul Fundeneasca, care păragină atât socră-mea, cât și fii-său Ion, bărbată-mieu, nu i-au plătit obicinuita otaștină în sumă de vreme. Care eu, vrând acum să o vânzu, numitul boer nu m'au îngădui', cu cuvânt că, în vreme ce în sumă dă ani dreapta otaștină nu i s'au plătit și acest petec de viie cu totul au rămas păragină, nu semt slobodă a vinde pământu dumnealui. Așa și eu, socotindu-mă că în vreme de atâtea ani ce nici pământul s'au lucrat și nici nici otaștină moșii s'au plătit, n'am nici eu cuvânt de dreptate a vinde pământul dumnealui la mâni streine, decât m'am învoit cu numitul boer de am fost ertată de otaștină pă câți ani eram datoare ca să răspunzu și mi-au mai dat și bani gata tl. 25... Și dumnealui să aibă a stăpâni atât acel petec dă viie păragină, cât și obrașia dă meri, pomi ce va fi“.

Is:ălesc și „Radu văr Ilncai“, „popa Radu ot Valea Meilor“.
Scrie un Rimnicean.

245.

Fiindcă un petec de păragină de vii ce cumpărasem eu de la o Ilnca văduva nu m'au îngăduit dumnealui Pitr. Grigore Urlățeanu ca un răzaș și stăpân moșii, m'au scos cu protimisii prin deosebit zapis al Ilncai, și eu preferesiind tl. paisprezece la 14 muncitori ce-i pusem dă lucrare la acea păragină, așa și dumnealui numitul boer nu i-au numărat toți deplin în mâna mea, și dumnealui să aibă a stăpâni acea păragină ca un vecin și stăpân al moșii. Că eu dreptul meu mi l-am luat, și să n'am a mai cere alt nimic. Și pentru credință m'am iscălit în scris eu cu mâna mea. Aciasta.

1815, Mart 6.

Popa Radu (și alții).

246.

De la mine cel mai jos plecata jalbă.

Eu dupe porunca cinstitului Divan precum toldeauna am fost supus, așa și acum așa fi urmat ca să vin să stau de fața la judecata cu dumnealui epitropu Colții, dar, întâmplându-să de am fost cam bo'nav, și am și pă un cinstit podpolcovnicu în casa mea la cfartir, am făcut vechil pă fii-mieu Ionită, la a căruia mână am datu înscris supt iscălitura mea printr'acastă scri-soare, arătând toată curgere pricinii.

Și, fiindcă iarăși den preacinstită porunca dumnealui s'au mai făcut astă toamnă cercetare și hotărnicie cu boiari hotarnici și cu carte de blestem a Preasfinții Sale părintelui Mitropolit tot pentru acastă pricină,

Mă rogu să binevoiască cinst. Divan, dumnealui epitropul Colțli să scoată innaintea judecătii cartea de hotărnicie, să să cetească, ca să să încredințeze cinst. Divan și de acia hotărnicie.

Iar răspunsul mieu acesla iaste : acest târgu au început a să face după începerea răzmeriții încoace și numai Joia în săptămână odată.

Însă întâi s'au făcut la Tărculești pe moșiia lordăcheanului.

Al doilea s'au mutat la Plaviia, de pe moșiia Sfete Ioan.

Al treilea s'au mutat tot pă moșiia mea.

Al patrulea s'au mutat pă moșiia Făgețelul și pă moșiia mea Broșteneasca, unde să află acum, însă între doao hotare de moșie ale mele, Broșteneasca, care cade din jos, stj. 1.300, și Fundeneasca, ce să chiamă Bobul, care iaste hotar din sus, stj. 600.

Moșiia Făgețelul fiind obrațe de vie mănăstiri Colții, lungul iaste cât bate pușca de 2 ori, iar lat cât bate pușca odată.

Într'acest petecu de moșie Făgețelul am parte și eu, a lui Dridif, din parte cioiciască den cîn până în cîn.

Osebit de aciasta, în pricina acestui petecu de locu unde laste târgul acesta, pă dânsul nu au avut niciun fel de venit, fiind crângu precum să poate adeveri din catastișele de socoteală ale epitropilor ce au fost de 20 mai nainte de an, ce venit au avut.

Ieu de la prăvălile târgului acestuia bani nu am luat, fără numai făcând eu o sfântă biserică den piatră pe moșiia mea Broșteneasca, lângă târgu, care din neguțători cât să îndura, da câte pușintică tămăe, câte pușintel undelemnu de candelă, iar nu bani.

Dă când s'au așăzat târgul acolo, au făcut trei cărciume, însă 2 pe moșiia mea Broșteneasca și una mai încoace, pă petecul de moșie Făgețelul, dupe cum boeri hotarnici ce au fost orân-

duiți astă toamnă prin carte ce au dat la mână dumnealui episcopului Colții adeverează.

Din prăvăliile târgului ca vre o zece prăvălii și cu scaunile de carne și cu oborul, împreună și cu celelalte doao cărciumi, le au adevărit hotarnicii că sânt pe moșia mea Broșteneasca, și au rămas a fi așa.

Acum, în anul acesta 1774, s'au pus vameși de mi au luat și cărciumile acele doao. Și au tras și toate prăvăliile numai pe petecu de moșie a Făgețelului. Mă rog și cinstitului Divan ca să am dreptate.

Că mie din pricina târgului sântu păgubaș de venit de 2.000 de sj. de moșie.

Prea-plecat cinstitului Divan
Stan logt. Urlăș. ot sud Saacu.

247.

Prea-înnălțate Domne,

Jăluim Mării Tale pentru sfânta mănăstire Colțea că, noi avându opt hotară de moșie ca de stânjani patru, cinci mii toate încheete, cu nume de Urlați, sud Saac, între care moșii ale noastre are și sfânta mănăstire un petec de pământ delniță, din poalele vii mănăstiri până în apa Cricovului, dată danie mănăstiri de la neamul nostru, pe care pământ al mănăstiri calcă și o margine de târgu, iar celălalt târgu tot este pe moșia noastră ce să cheamă Broșteneasca, în care mijloc de târgu avem și scaunu de carne vechiu cu priveleghiu domnescu, făcut de când s'au clădit târgul, acum, luminate Doamne, vedem că alătura cu scaunul nostru deschide și sfânta mănăstire scaun de carne, unde n'au mai fost vre-odată, nici că are putere acel petecu de pământ înfundat al mănăstirii a ținea scaun de carne, doar numai o zăticnire și o pagubă să ne aducă scaunului nostru! Deosebi căți lăcuitori să află cu șăderea pe acest petec de moșie al mănăstirii lemne de foc, izlaz de dobotoace n'au, ne rugăm milostivirii Mării Tale să ne aflăm dreptatea, atât pentru scaunul de carne, cât și pentru izlazul dobitoacelor. Și ce va fi mița Mării Tale,

A Mării Tale

prea-plecate
slugi

Grigore Pitr. și Niculae Slugeru, Mariia Slugereasă, Ioan (?)
3 Vist., Costandin, frați urlățeni.

(Ordin de cercetare, la 21 Septembrie 1815.)

248.

Prea-Înn. Doamne,

Jăluiesc Mării Tale că frate-mieu Medelnicerul Stamate Rect., din sud Vâlcea, în grabă dându-şi obşteşcul sfârşit, fără de a apuca să-şi facă diiata, fiind şi necăsătorit, de este aproape de doi ani, şi pă toate rămasurile, mişcătoare şi nemişcătoare, au rămas fireşte clironomă muma noastră, carele, aflându-să trecută în vârsta bătrâneţilor, este şi zmintită de minte ca un copil, poci zice şi de jalea frate-mieu mai mult s'au zmintit din cât era şi zmintită, dar atunci de loc după moartea fratelui meu, zicându-i mumă-mi unii alţii să-şi facă diiată, văzându-o de tot slabă; au şi vrut să-şi facă, zicând că toată periusia să o înparţă în doao, adecă mie jumătate şi soru-mi Dimitrul jumătate, ce ţine întru căsătorie pe un Procopie suditul chesaricesc, dar, numita soru-mea hrănind vicleşug în inimă-i, văzând şi pă mumă-mea că lute să înduplecă oricum, pe de o parte au embodisit-o a nu face dilată, atunci aflându-mă eu aici, ci au păzit vreme pân'acum un an, când m'am căsătorit, cu cumnatu-mieu, soţul numitei, la Braşov, şi atunci de loc, avându-şi prieteşugul cu Vlădica Troados, ce să află acum aici în Râmnic, pentru păcatele noastre, făgăduindu-i soru-mea bani şi un tacăm de arhieraticale ce au rămas dela răpt. proin Mitropolit Nectarie, au cata-pisit pă mumă-mea de au făcut întâi un legaton, prin care lasă la doao nepoate, fată ale numitei soru-mi o moşie Orleşti din sud Vâlcea, care îndoit este preţul ei mai mult decât toate celelalte rămasuri, şi celelalte rămasuri toate le lasă mie, precum au zis mumă-mea către dumnealui Stolnic lancu Lahovari, când au iscălit şi dumnealui Stolnicu acel legaton de martor. Nu indestul aciasta, ci şi acum la trecuta luna lui Octv., aflându-mă eu la Drăgăşani pentru culesul viilor, tot prin mijlocirea numitului arhieru au meşteşugit de au înduplecat-o de ş'au făcut şi diiată, amăgindu-o că după pravilă au făcut acel legaton diiată prin care lasă cealaltă periusie jumătate mie şi jumătate soru-mi, şi tot dintr'aciastă periusie mai împărtaşeşte şi alţi nepoţi, care sânt din alte surori ale mele. precum am auzit, iar nu am văzutu, lăsand şi a ei epitropi, de să cuvine, aflându-mă eu fecior şi în vârstă aproape de 60 de ani, să fiu supt epitropie, poate după alte pravili de aiurea au făcut aceste aşzământuri. Care legaton şi diiată după ce le-au iscălit numitul arhieru, înduplecând pentru hotaru şi pă alte obraze de au iscălit de marturi, umblând cu totul pă supt ascunsu, ca să nu asle măcar o rudenie a noastră ce să află acum şazător aici în Râmnic, cu care vine însuş cumnatu-mieu Procopie şi cu jalbă către Înnălţimea Ta ca să le întărească prin mijlocirea cinstitei Aghenţii... Soru-mea au eşit cu zăstrea sa de când s'au măritat, de sânt

ani 25, și pravila o depășește de clironomie... Nu numai omeniri nu va fi priimită aciasta, ci nici dumnezeii, pentru că acel legatou prin care lasă moșiia nepoatelor, trimițându-l la Craiova ca să-l întărească, atât de către sfânta episcopie, cât și de către cinstitul Divan, și, văzându-l că este împotriva pravili și fără de orânduială, nu l-au întărit... Când eu vre odată voi fi fost împotriva tor părintelui meu, să va cerceta, și nici acum n'ăș fi alergat cu j lbă către Înălțimea Ta ca sa nu măhnesc pă părintele meu, dar ca să nu să întărească de stăpânire sau să să instreineze, dându-i-le soru-mea zestre. Iar numitului arhiereu mă rog Înălțimii Tale a i să da poruncă a nu mai fi pricinuitor de stingeri de case și să nu ne stingem cheltuindu-ne prin judecări, ci să-ș caute treaba, că eparhia își are arhiereu ei. Căci cu păcat va fi, luminate Doamne, să rămâi depărtat de moștenirea părintească, nefiind vinovat la niciuna din câte pravile osândește și depărtează pă moștean de moștenirea părintească, aflându-mă și în vârsta bătrânețelor, cu nevastă, cu copii și căzut în grea datorie, neavând nici painea cea din toate zilele.

(La 1816, 13 Novembre, ordin domnesc de cercetare.)

249.

Noi cei mai jos iscăliți încredințăm cu zapisul nostru la mâna dumnealui Stugerului Drăghicean Borănescu precum să știe că l-am rugat de a primi a ne împărți moșiile părintești; la care primindu, ne-am întocmitu de a-i da pentru a dumnealui osteneală tl. una mie cinci sute, ce și prin jalbă l-am cerut, după cum s'au și orânduit de către Maria Sa Vodă, La care să fim și noi datori a fi toți frați față, unindu-ne și între noi cu dragoste frățește a lua treaba sfârșire. Din care bani ce mai sus să coprînde, ai osteneii dumnealui, bani jumătate să fim datori a i răspunde dumnealui, când va fi să vie să pue treaba în lucrare, și jumătate după săvârșire. Și pentru încredințare ne-am iscălit.

1818, Maiu 17.

(patru iscălituri.)

250.

Cu frățească plecaciune ne închinăm dumitale, arhon Pitar. Noi sântem gata de a merge precum știi dumn. că am hotărât de ieri, adică a îndrepta liniia hotarului moșailor dumn. cu vechili boerilor răzași ce s'au arătat de eri la noi, și le-am trimis și de știre de aseară ca să ne aștepte fieștecare la hotarul moșailor stăpânitorilor lor, și vedem că dumn. arăți discolii, cum și astăzi ai zis că nu-ți este prea bine. Întrebând pe frații dumitale ceilalți de au vre o idee de știința hotarelor, și toți cu

o gură ne-au răspuns totdeauna că nicio ştiinţă nu au, că dumneata niciodată nu le-ai arătat. Ci, fiindcă noi şădem de dooă săptămâni eşând din zi în zi câte un fel de pricinuire, şi nu putem face niciun fel de treabă, dumn. acum să ne dai răspuns curat înscris de este ca să ur nam hotărnicia după chiar poruncile Mării Sale lui Vodă cu care ne-aşi luat hotarnici şi fără a lipsi dumn. cu noi de a ne arata cele ce vom cere asupra hotărnicii, ca unul ce dumn. ai toată ştiinţă şi toţi la dumn. caută, bine, iar, de nu este cu voinţa dumitale, precum a tuturor, a începe la hotărnicie, iarăşi în scris vom răspunsul dumitale, ca să nu mai şădem şi noi aici în zadar. Şi săntem ai dumnitale ca nişte fraţi.

(două iscălituri.)

251.

Plecăciune.

Nene Drăghicene. Eu cându te-am luat hotarnic, n'am socotit că-i să-mi hotărăşti dumneata să ne împărteşti moşia cu atâta supărare pă mine şi, de când ai venit, măcar şi de au fost vremea munci, care toate mi să prăpădesc pă câmp, dar ce mi i-ai poruncit, la cătu am putut am slujit cu osteneală şi cu arătare. Acum văz că pă toţi fraţi îi faci buni, diafendep-sindu-i cu cuvântu că n'au ştiinţă, cerand de la mine zapis a vă fi nelipsit d: lângă dumnv. până să va săvârşi hotărnicia. Mi să pare că aciastă cerere nici lu Dumnezeu nu va fi priimită, când mă afiu om cu patimi, neputincios, sântu şi singur fără ajutor. Iar că-mi cei cai să pleci la Bucureşti, acum nicio putinţă am, fiind duşi toţi la câmp. Că eri, când era şi cai şi căruţa gata, i-ai dat înapoi. C, de nu vei să stai de hotărnicie şi cu adevăr vei ca să pleci, hotărăşte-mă curand, să mai trimit prin sate după alţi cai, fiind sluga dumitale: Grigore Urlăţianu.

Mirare mare poate fi când ale mele cuvinte vă sântu nepriimite, puind temeiu la cei ce zic că n'au ştiinţă, — nu mai aibă câte zile vor avea!

252.

La pricina de judecată ce am cu cumnată-mea Maria Sluge-reasa Urlăţianca şi cu Slugerul Scarlat, fratele dumisale, nepu-tând veni la Bucureşti a sta de judecată, aflându-mă foarte bo'-nav, făcu vechil plirecusios pă dumnealui vatafu lancul Gorăneanul a răspunde în locul meu.

818, Iuni 18. Grigore Urlăţeanu Pitar,

253.

1818 Iuli 1.

Moșiile Urlațenilor din târg Urlaților, adecă din Făgețelul, moșiia mănăstirii Colții, până în moșiia Gluvăneasca a dumnealui Vornicul Barbul Văcărescul.

sj. 1180 Broștenească, pă care este târgul Urlaților și pe dănsul să osăbește (?) cu Făgețelul, moșiia mănăstirii Colții.

163 Dobrămăreasca.

288 Gorgheneasca.

200 Mihuleasca.

200 Necșateasca.

323 Buteasca, ce merge până la un loc cu Glăvăneasca dum. Vornicul Barbul Văcărescu i cu Odolul sfintei Mitropolii i Odolul ai dum. Vornic Slătineanu și moșiia Șătrărenilor.

254.

1818.

Plecăciune.

Nici am fost împotrivor urmări hotărnicii, nici mă arăt, dar nici dumv. puteți a mă ținea pă mine cu lanțul de găt în vreme de muncă, a mi să prăpădi toate; iar n'aveți ca să își caute fiștecare frate enteresul lui și eu să mă prăpădesc cu totul. Destulă vreme în 8 ani au fost cât am stătut în Divan pentru folosul tuturor fraților, și dumnealor n'au simșit nicio greotate, apoi, azi, cum zic că n'am nicio știință de moșiile părintești?; decât, de n'ar ști, n'ar știe unde să pue plugurile, unde să pue coasă, ci aciasta este numai o răotate a fiștecăruia.

Al doilea, de scrisoarea Preasfinții Sale părintelui Mitropolit m'am îndestulat; lipsind eu, decât o părticică de moșie nu mai iau; de ce din toți frați să fiu numai eu pricină de mărturie acestor obraze și ceilalți frați să fie buni și blânzi, precum dumv. îi faceți?

Al treilea, știință de jur împrejurul moșiilor părintești ce am avut și câtă vreme și pietre le-am știut, toate vi le-am arătat.

Al patrălea, sântu și vreadnici sineturi în mâna mea, care iarși pe toate vi le-am dat ca să luați pliroforie. Iar că nu vreți dumv. a asculta și prin scris și prin graiu ce v'am dat, stăpâni santeți: cum știți, faceți. Eu altă putere n'am, fiind sluga dumv. Grigorie U[r]lățeanu].

255.

Iarși cu frățească dragoste ne închinăm dumitale. Văzurăm ce răspuns ne dai dumn. și cu adevărat ne-ai arătat călevaș sineturi, dar sineturile își au ființa lor în fața locului, ca să să

citească din semne în semne. Dumn. pe unde ne-ai purtat nu au fost niciun vechil de ai răzașilor ca să fim încredințați că este destoinică de credință arătarea dumitale și, după cum țe-am mai scris, astăzi într'acest cias să află toți vecinii, fieșteșcare la hotarul său, și, de poți dumn. merge acum și de este ca să fii nelipsit cu noi, dă-ne răspunsul scris și să plecăm acum să facem treabă. Iar, de nu voești și zici că ai trebile dumitale și nu te poți îndeletnici de a fi napristan, iarăși arată-ne curat, ca să nu șădem, că îndestul este doo săptămâni, și noi nu avem să te luăm pe dumn. cu lanțul, după cum zici, că dumv. ne-ați luat pe noi cu plată, iar nu mumbașări, și toți sănt cu ochi asupra dumitale, având știință, iar ceilalți frați nicio idee. Și săntem ai dumitale ca niște frați.

1818, Iuli 14.

(cei doi boieri.)

Plecăciune. Că săntu vecini pe la marginile moșiilor, nu fără trebuință de sineturi și de mine, cum voi putea azi merge, iar de mâini să-mi dați pace, că săntu bolnav și stinsu cu totul. Cine cere parte va sta și dumv. napristan cu toate sineturile de gât, că eu destul le-am purtat în 8 ani. Săntu sluga: G.

256.

Costache: Ioniță, frate-mieu, viind de la câmpu, îmi spuse că te-ar fi găsit cu 10 oameni cosind în Zeamă Neagră, luindu de-l tai și l petecezi pă unde îți place, lăsind ce'orlalți frați spulberis.

Fătul mieu, mirarea mă ia de apucături haiducești, chinighisind tot pricini. Când în vârsta ce te afli fir de mărăcine n'ai curățat a-ți face livezi, până azi moșiia împărțită a-ți ști, pârțica nu ț'o știi.

Că de mare lipsă de fân vezi că este. De ce să nu jaluesc, că trebuință de fân ce dumn. ai, au toți frați, și, în vreme ce le vezi muncit, nu ai moșie aleasă cu pietre; nu ai?, de ce să nu vii să dai știre tuturor fraților că vei să cosești, ca puțin fân ce să va afla în livezi curățit de răpt. tată-mieu să le împărțim frățește, ca, având lipsă, să ne luom toți frați un car de fân, iar nu dum. să îți faci suma și noi să rămănem plângând?

Când pentru aceste moși în 8 ani n'am lipsit din Divan, când pă Hafta l am ținut în casă un an cu toată cheltuiala mea, când azi țin pă dumnealui Sulgerul Drăghiceanu în casa mea iarăși cu grea cheltuială și supăfare, când ziceți că nici știți, nici stăpăniți, este, fătul mieu, cu cale dumv. să împliniți suma de fân, de unde v'ați ostenit, și eu, cu atâta purtare de greeatate, să rămăiu cu dobitoacele muritoare de foame?

Te sfătuesc frățește, unde ai cosit până acum cosește și acum, iar în cositura mea mă rog nu intra cu o brazdă măcar,

că știut să-ți fie că, ascultându-mă, luni (în zio) să te afli la București, unde este Divan domnesc, să ne judecăm și, dându-ți voe, a ți săvârși voința dumitale, și eu să rămăi cu atâta greotate ce port răsul dumitale nu poci, fătul meu, suferi, că nici lui Dumnezeu este plăcut, și pă Hafta să-l aridici de la casa mea, ducându-l la casa dumitale. Căci eu mi am făcut răspunsul. Așteptând răspunsul dumitale.

257.

Cu multă plecăciune închinându-mă, sărut cinst. mâna dumitale boerule.

† Cu prea-plecată scrisoare înștiințez dumitale că eu, mai în trecuta vreme aflându-mă dascăl aici în București, la sfânta biserică la Icoană, și întâmplându-să de mi-au răposat soția, am eșit afară la țară și acum, viind aici la Urlați, la moșia dumitale, am voit a mă pune dascăl, să învăț copii și să fiu și la biserică din jos, unde am fost călugăr dascăl, cu simbria ti. 250, adecă două sute cincizeci, care să dau de la episcopie, și cu altă mulțumire de la dumv. ce va fi proeresit dumv. Și cu toată plecăciunea sânt

al dumitale
prea-plecată
slugă
Stan dascăl.

(Vo:) † Întru cinstita și stăpânească mâna dumnealui biv Vel Stolnic, dumnealui cozonului Neculae Urlațeanu, cu cinste și cu multă plecăciune.

258.

Cu multă plecăciune mă închin dumitale, beimu arhon Stolnice. Dumnei Slugereasca Marioara Urlațeanca, formând jalbă către Măria Sa pentru dumv., cu arătare că sorocu ce vi s'au dat dumv. s'au împlinit, și dumv. n'ați venit toți până acum, s'au orânduit în cercetare Hătmăni, după care urmând a-i face arătare Mării Sale spre a trimite mumbașir ca să- aducă, mă rogu înștiințeză-mă de au venit vre-unu din boeri Urlațeni, sau de are pe cinevaș orânduit vechil ca să nu meargă mumbașir întru zădar. Sânt al dumitale plecată slugă.

... hotarnic. 823, Noemv. 18

259.

De la Divanul Domnesc al prințepatu[lui] Valahii.

După predlojenia Excelenții Sale Domnului deplin înputernicitul prezedent al Divanurilor Prințipaturilor Moldo-valahii ce s'au trimis către acest Divan de odată cu pricina de judecată

ce au avut rubele rãpos t. au prin Mitropolit Nectarie cu Sãrdaru Paraschiva Sachelariie pentru suma galbinilor i argintãriia şi celelalte lucruri ale rãposatului ce le cere rudele de la Sãrdaru Paraschiva, au intrat Divanul şi în cercetarea cereri ce au făcut Preasfinţia Sa pãrintele Galaction proin Rãmnicu prin Zmereniã Noastrã, ocãrmuitorul sfintei Mitropolii, Neofit Rãmnicu, carele prin anaforã au cerut de la Exelenţia Sa ca sã sã îndatoreze însuş Sãrdaru Paraschiva Sachelariie a rãspunde bani depozitarilor cei rãdicaţi de rãposatul proin Mitropolit Nectarii, de la Mitropolie, încã de când sã afla Mitropolit, dupã cartea ce au făcut-o rãposatul cãtre numitul Paraschiva, încã de la lt. 825, Septv., la sfãrşitu vieţii sale, şi Preasfinţia Sa pãrintele Galaction sã rămãie apãrat de înscrisa fãgãduialã ce au dat cãtre Mitropolie ca sã rãspunzã arãtaţii bani, de vreme ce au eşit la vedere mai sus numita carte, prin care însuş rãposatul Nectarie porunceşte Sãrdarului Paraschiva ca sã plãteascã mai întâi bani depozitarilor din perusia sa ce-i are încredinţatã. Dupã care am citit mai întâi înscrisa învoialã de la anul 828, Ghen. 17, au făcut Preasfinţia Sa pãrintele Mitropolit Grigorie cu pãrintele Galaction proin Rãmnic, prin care Mitropolitul sã leapãdã dã clironomia rãposatului Nectarie şi pãrintele Galaction, dãpã sãguranţia ce au luat de la rudele numitului rãposat, sã însãrcineazã a plãti toate datoriile sfintei Mitropolii ce au făcut rãposatul Mitropolit Nectarie, care s'au gãsit pãnã astãzi, precum şi cãte alte sã vor mai gãsi în urmã, care prin cercetare sã vor alege bune şi adevãrate, numai Mitropolia sã dẽ întru aciasta toate ajutoarele cele prin putinţã. Al doilea, am citit în copiiie şi anafora ce au făcut cãtre Mir a Sa Grigorie-Vodã Ghica, de la 20 ale trecutului Ghenari din anul 828, patru persoane din mãdulãrile acelu Divan, care au fost orãnduite în'r'adinsu sã cerceteze prigonirea ce sã ivise între rudele rãposatului proin Mitropolit Nectarie cu sfãnta Mitropolie. Prin care anafora arãtãndu-sã cãtre numitul Domn mai sus arãtata învoialã, gãsescu cu cale a sã întãri şi de Mãriia Sa spre a sã face urmare întocmai, şi aciastã anaforã dupã înscrisurile dã mulţãmire ce în dos au dat şi Preasfinţia Sa pãrintele Mitropolit Grigorie şi pãrintele Galaction, s'au întãrit şi dã Mãrliã Sa Grigorie-Vodã Ghica la 22 Ghenar din anul 828. Al treilea, am vãzut şi jalba ce au dat cãtre Mãriia Sa Grigorie-Vodã Ghica pãrintele Galaction, prin care s'au lepãdat de înscrisa sa fãgãduialã de mai sus arãtatã, şi pã temeiu cãrţi a rãposatului Nectarie de la sfãrşitul vieţii sale au făcut cãtre Sãrdaru Paraschiva (care atunci au eşit la vedere), au cerut a sã îndatora însuşi Sãrdaru sã rãspunzã foarte datoriile rãposatului Nectarie, precum însuşi îi porunceşte prin acea carte. Care jalbã la 26 April din anul 828 s'au buiurdisit spre cercetare cãtre Preasfinţia Sa pãrintele Mitropolitul şi cãtre persoanele ce au fost orãnduite de au cer-

cețat prigonirea dintre svânta Mitropolie cu rudele răposatului Nictariie. Dar, din pricină că peste puține zile au intrat oștirile împărătești într'acest prințpat și în urmă s'au ivit prigonire între rudele răposatului Nictariie cu Sărdaru Paraschiva Sachelariie, nu s'au făcut nicio urmare. Și după aceia cere acum părintele Galaction a rămănea apărat de numita în scris făgăduială sa pentru cuvintele ce s'au zis mai sus. Deci, fiindcă bani depozitarilor ce i-au rădicat răposatul Nectariie de la Mitropolie încă de cându să afla Mitropolit prin hotărârarea ce au dat Divanul în scris încă de la patru ale următoarei luni asupra prigonirii ce să urmează între rudele răposatului Nectariie cu Sărdaru Paraschiva, pentru destoinicele cuvinte ce într'ansa să arată, s'au îndatorat a răspunde însuși Sărdaru Paraschiva din periusia ce i-au încredințat-o răposatul încă din leat 1810, precum însuși numitul răposat poruncește Sărdarului prin mai sus pomenita carte, zicându ca din periusia sa mai întâiu acești bani să să plătească. De aceia rămăne Preasfinția Sa părintele Galaction apărat dă răspunderea acestor bani, și înscrisa făgăduială ce au dat-o pentru acești bani dăspuțernicită și întru nimic socotită de acum înnainte. Și, spre apărarea și odihna Preasfinții Sale, i se dă acestă hotărâre a Divanului.

1830, Iuni 28.

† Ocărmuitoarii Mitro[polii]: Neofit Rîmnecu. Ilarion Argeșiu. Grigore Brâncoveanu. Costandin Crețulescu. Costandin Bălăceanu. Grigore Băleanu. Grigore Filipescu. Mihail Ghica, Alexandru Ghica. Iordache Goleșcu. Mihalache Manu. Dumitrache Ralet. Nicolae Ghica.

Spirache 3 logft.
(Copie.)

260.

Copie întocmai după cea adevărată ce s'au dat.

Prea-Înnălțate și multu milostive Doamne,

Jăluim Mării Tale că peste 8 ani sântu de cându umblăm prin judecări pentru periusia răposatului unchiului nostru proin Mitropolit Nectariie ce s'au hrăpit dă Sărdar Paraschiva Papu Sachelarie și Sărdaru Ilie Recut, atât bani naht, argintărie, giuvaericele și altele, pentru care ne-am judecat într'acești ani, atât noi, cât și prin doi avucați, dar vedem că nimic nu am putut folosi, căci numiți, aflându-să cu aciaștă stare streină în mâna lor, să vede că oriunde au mersu au găsit înlesniri, iar la noi nimeni nu s'au uitat, nici ascultare ni s'au dat. Mai întâi că dintr'atâte judecări urmate vedem că hotărâște pă Sărdaru Paraschiva Papu Sachelarie ca din toată averea răposatului ce să află asupra-i să plătească un ce, adecă 15.483 gal-

beni, cu argintăria ce singur de a sa bună vole au arătat că sântu asupră-i, fără a intra în mai în adâncă cercetare, după dovezile și atâtea corispondenții ale sale ce au metahirisit în Brașov cu spargerea sipetului al răposatului și hrăpirea galbenilor (care sipet să afla spre păstrare la un Jipu neguțtor din Brașov), pentru care spargere unindu-să numitul Sărdar și cu Duca, grămăticu său, pentru care unire au luat și el parte 2.500 galbeni, pentru a sa vrednicie ce au metahirisit de au dus sipetul în Sibii, unde l-au și spartu, acestea întru nimic s'au scotit de cinstitele judecăți ce s'au urmat, cum și corispondenția Sărdarului Paraschiv către numitul Jipu din Brașov coprinde ca să-i trimeată zece mii dramuri bumbacu, care însemne zece mii galbeni după tâlmăcirea ce-i face numitul Jipu aceștii corispondenții, iar de la judecată ni s'au zis atunci dă răposatul Banu Văcărescu că în corispondenții dă bumbac nu să amestică judecata. Și cu acest fel dă chipuri ni s'au astupat dreptățile, hotărându-l a plăti numai suma cea mai sus arătată, cu argintăria. Și prin atâtea jalbi ce am fost supărat pă Excelența Sa Inputernicitul ghenăral Chiseliov, au dat poruncă a să înlini numiți galbeni, și, puindu-l la închisoarea cinstiti Agii, au șezut câtăva vreme, și ne am pomenit că i-au dat drumu: prin al cui regalăc și pă ce temei al dreptăți nu șlim, decât vedem că nimic nu s'au înlinit de la numitul, mai ales că, de când s'au slobozit, să nevoește dă-și siguripsește averea sa, după cum și chiar pă fiul său, încă aflându-să la închisoare, l-au căsătorit, l-au scos la meidan, umblându prin judecăți cu cereri a zestrî mume-si, ca și multu poțin ce s'au dovedit pe la uni alți bani ai tătăne-so (care s'au și făcut săcfestru de un anu și jumătate de avucatul nostru), vedem că au fostu într'un zădar, căci acum în urmă s'au hotărât de întâiași judecată, săcsia 1, ca să-i ia fiul a aceștii hrăpiri cu numire ai zestrî mume-și. Și prin aceste prelungiri ce s'au urmat prin judecăți în diastima acestor 8 ani au fost ca să ne sărăcim și să ne prăpădim noi, căci numitul, sigurepsindu-și toată averea sa, au împărțit vorbe că nu are stare a plăti. Al doilea, Sărdaru Ilie Racot nu îndăstul că tot avutul răposatului unchiului nostru proin Mitropolit Nectarie, ce l-au avut pă lângă sine la moarte-i, l-au făcut tot zapt, nearătând la noi celelalte rude măcar lucru de un ban, dar s'au unit întru toate și cu Sărdaru Parașchiva și au mai luat și 2.750 galbeni, pentru care s'au urmat și judecăți, hotărându-l prin anaforaoa cinstitului Divan încă din lt. 830, Fevr. 19, dându-să și porunca Inputernicitului Exelenții Sale ghenăral Chiseliov, cu lt. 831, Mart 15, supt No. 992, iar să i să înlinesească numiți galbeni cu cobănda lor, dă vreme ce s'au cunoscut că sântu din suma dă 15.483 galbeni al periusii răposatului Nectarie, unde l-au și pus la închisoarea cinstiti Agii și, șezindu câtăva vreme și văzându că, de nu-i va plăti, nu poate scăpa,

au metah'risit fel dă fel de mij'oace până ce au alergat (înpreună și cu alte obraze streine) la Prasfinția Sa episcopu Râmnecu chir Neofit, aflându-să otcărnuitor sfinti Mitropolii, și, căzând cu rugăciune, au dat făgăduială prin al său înscris (și cu deosebită foaie de toate zărisele ce e icononicoase că le va dovedi de mincinoase) ca în soroc de 4 luni va curăți și va desface toate pricinile după diata răposatului Mitropolit Nectarie i avutul Sărdarului Paraschiva Papu Sach Iarie ce l are ascunsu (*sters* și : neștiut), îl va dovedi, cum și avutul răposatului Mitropolit Nectarie cel într'ascunsu și neștiut îl va descoperi. Pentru care făgăduieli ale sale au cerut a să hărăzi și din parlea rudelor acei 2.750 galbeni, după cum i s'au și dat înscris, dar, fiinducă următor nu au fost, nu numai în sorocul de 4 luni cel mai sus zis, dar nici în doi ani trecuți, la care ne vedem cu totul înșelați, căci numitul nimicu nu au săvârșit intraciastă diastimă dă vreme, după al său înscris ce au dat cu coprindere că, nefiindu următor, să între iarăși la închisoare până ce va plăti, care înscris al sau să află la Preasfinția Sa episcopu Râmnecu chir Neofit, pentru care pricină (prin jalba de la 23 ale trecutului Noemvrie) am făcut arătare la Preasfinția Lor episcopi și cărmuitori sfinti Mitropolii, rugându ne cu cerere ca să destiinteze atât acel zăpis ce au dat Sărdarul Ilie și să află la Preasfinția Sa, cum și zăpisul nostru ce am dat numitului, după cum mai sus arătăm, facând Preasfinția Lor arătare unde să va cuveni de a să împlini acei galbeni cu dobânda lor, după hotărârile ce sântu date, din care să să dăspăgubească depozitari sfinti Mitropolii și ce va mai rămănea să ia și rudele (dar niciun răs-puns nu s'au dat la jalba ce zicem că am dat Prasfinția Lor episcopi și ocarmuitori Sfinti Mitropolii, și nu știm dacă au făcut cunoscut Mării Tale), iar pentru făgăduielile ce prin al său înscris au dat Sărdarul Ilie, socotească Măria Ta că după dreptate dator este a le săvârși fără de plată, ca unu ce prin acel înscris al său ce au dat să adeverează singur că-și are știința de toate pricinile și avutul răposatului unchiului nostru, aflându-să și numitul mai întâi rudă ca și noi, al doilea, după cum mai sus zicem, toate rămasurile răposatului unchiul nostru, atât bani naht, argintărie, scule, haine și altele ce au fost ale cas', le-am făcut zăpt înpreună cu frate-su, chir lordache Ract., aflându-să și numiți cu șăderea în Brașov tot într'o casă cu răcosatu, iar noi ne aflam aici în țară. Pentru care ne rugăm mi și bunătăți Mării Tale să te milostivești asupra sărăcii noastre cu a porunci a să împlini numiți galbeni atât de la Sărdarul Parascheva Papu Sachelariile, cum și de la Sărdarul Ilie Ract., după hotărârile ce sântu date cu coprindere ca toți bani să să strângă la sfânta Mitropolie, din care mai întâi să să plătească bani depozitarilor, și ce va mai rămănea să luăm și noi rudele. Iar pentru ceilaltă periusiie a răposatului ce este asupra Sărdarului Ilie, hrăpită,

milostiveşte-te prin o deosebită cercetare de a ni să lua cu de amănuntul seama, descoperindu-ni-să şi dreptul nostru, căci cu păcat va fi atâtea suflete să rămănem obidiţi dă dreptul acestii moşteniri.

No 1480. Fevr. 8, lt. 835. Scrisă după jalba ce-a dat şi eşită în copie copriinderea ei.

Ai Mării Tale prea-plecate slugi,
Diamanta văduva, soţia răposatului Medelnicer Costandin Ract., Procopie Canuşi, suditu c. c., din partea soţii Dumitrula, cu 3 fete în vârstă.

Panait Stanbolgiu.

Noi Alexandru Dimitrie Ghica Vvd., cu mila lui Dumnezeu Domn a toată Ţara-Românească.

Departamentul Dreptăţi va lua în băgare de seamă jalba a-ciasta şi ne va arăta.

1835, Fevr. 8.

Şefu secşii Cost. Petrachi.

261.

Adecă eu Stana, fata Savii din siliştea Fundeanilor ot sud Saac, denpreună cu soţul meu, Marco boiagiul, şi cu copiii miei, anume.. Ghioca i Rada i Dinca, dat-am acesta a nostru adăvărat zapis ca să fie de bună credinţă la mâna dumnealui log. Nicăi, feciorul Chiarului, năcguţorilul den Gherghiţa, precum să să ştie că noi dă bună voia noastră am mersu la dumnealui de i-am vândut o vie în dalul Bobului, însă un pogon făcători, păragină şi păduri, un pogon păragină şi vie păragină a Opii boiagiul, pogon unul şi o cezvărtă făr dă o prăjână, şi ţealină înprejurul viei, den sus, den jos, căta iaste îngrădită, pogon unul şi jumătate, cu locul casii, făr obraţile viii, cum merge în jos până în Chierba, şi pân în fântăna de piatră, precum au ţinut şi unchiu-mieu popa Gheorghe. Şi le-am vândut măsurate cu stânjănul domnescu, însă pogonul în lat stăj. —, şă 'n lungu stânjăni — şi braţele viii nemăsurate s'au vândut —. Care vii să lovescu în cap cu viia dumnealui Asan Vel Camăraş. Pentru că aceaste vii au fost ale nostre de moştenire de la moşi dă la părinţi, i tot le-am stăpănit pă seama noastră, cu pace până acum, în zilele Mării Sale Domnului nostru Io Costandin Voevod. Iar, când au fostu acum, noao trebuindu-ne bani la trebile nostre, noi de-a [noastră] bună voe, dă nimenia silişi, am mersu dă am făcut tocmeală cu dumnealui, dă i-am [vândut aceste] vii ce scrie mai sus în bani gata tl. 30.; după tocmeală am luat aceşti bani c[are scrie mai sus]...re şi i-am vândut... şi a fr... din jos, pentru că... [vănz]ătoare, încă mai dennainte vreme..., 2 ani, şi alţii nimeni nici den rud[ele noastre], nici den vecinii noştri care avem... nu s'au

aflat ca să o cumpere, și noi, neavând puteare ca să o ținem și să o lucrăm și văzându că va să să părăsească, că au fost făcut păragină, i-am vândut-o dumnealui ca de acum înnaite să aibă dumnealui a ținea și a stăpâni aceste pogoane de vii precum mai sus sânt zisă, precum le-am ținut și noi, să fie dumnealui moșie stătătoare, coconilor dumnealui, căți Dumnezău îi va dărui, neclătită în veaci. Și la această tocmeală întâmplatu-s'au boiari mărturie care mai în jos s'au iscălit, și moșteanii den preju[ru]l locului, și den sus și den jos, s'au iscălit mai în jos ca să să crează. Și noi pentru mai adevărată credință am întărit zapisul acesta cu deagetul în loc de peceți, mai în jos, ca să să crează. Și am scris eu Vladul logofătul cu zisa lor.

† Stana vânzătoria. † Marco boiagiu,
feciorii miei vânzători
(degete.)

† Eu Ion sluj[itor] mar.

† Neacșul sluj[itor] mar.

Marin snă călugăr Daniil măr., moșneani.

Daniil monah mar., moșneani.

Eu Dobro mar., văr lui Marin.

Δόπρε μιοετλήου με τόν μάρτηρος.

Sărghie călugăr ot Ștupărești.

Stoichiță log. B...

† Eu Necul mart.

Radul orziar, mart., moșneani cu feciorii
mei.

262.

10 Nove.nbre 1837. Contract de hotărnicie al Serdarului „Ioan Verneru, hotarnicul sfintii episcopii Buzău“, cu „Ioan Predediciu ingineru“ pentru moșia Vintileasca, a se osebi de Broșteneasca „ce-i zice și Îngusta, din două pietre ce sântu capul și colțu moșii tot Broșteneasca a răposatului Șetraru Andrei Boziianu, ce s'au scoborātu în urmă prin înzestrare la răposatu Ioniță Cirișanu... Un drumeciu ce merge spre movila Gemenilor și este dincoace de movila Țiganului... Precum coprinde și hotărnicia d. Alecsandru Popovici... Al doilea piatră tot pe linia lungîmii moșii Cirișanului și este înfierată cu hieră“. Iscălește și „Gri-gore Crăciunescu biv capt. za dorobanți“.

263.

Înștiințăm pe Măriia Ta că Radul Borcea de la Urlați, având moșie în hotarul Miceasca și în Fefeleanca și în Blândeasca sud Sac, înpresurată de Manolache post. ce ține pe Măriia Dăm-

boviceanca, fata lui Ilie Coțescu, și de Costandin Post. Parepa, den luminată porunca Mării Sale s'au hotărât cu 12 boiari la Iul. 1 dn. și au ales să ție Radul Borcea în hotarul Miceasca stăj. 26 și în hotarul Fefeleanca stăj. 101 și în hotarul Blăndeasca stăj. 129, dar tot acei boiari au ales și au scos și pe Radul Borcea dator cu tl. 40, ca să-i plătească numiților postelnici după un zăpis grecesc al lui Ivașco moșul Radului Borcei, și, dându-le bani, să-și stăpânească Radul Borcea acești stănj. de moșie ce scrie mai sus. Care hotărnicie o întărește și dum. ispravnicu. Deci, după carte boiarinașilor hotarnici și după carte dum. ispravnicului, găsim și noi cu cale...

(Iscălesc Vel Vor., Vel Log., Vel Vist.)

Domnul trimete pe Eftene copil din casă.

(Pecete octogonală cu chinovar.)

Satul și târgul Urlaților

Urlații sînt târgul Cricovului, piața văii întregi a acestui rîu, precum Vălenii-de-Munte sînt târgul Teleajenului, piața văii întregi a rîului vecin.

În această calitate s'ar crede că el e foarte vechiu, din timpul cînd viața economică a țerii, cu o populație mai numeroasă, a luat un oarecare avînt.

Documentele pe care le publicăm și a căror adunare, datorită boierilor urlățeni din vremuri, a fost urmată de o bună conservare din partea d-lui Em. Protopopescu-Pache, dovedesc însă contrarul.

Multă vreme Urlații au fost un simplu sat fără măcar o biserică mai solidă de cît cine știe ce înjghebare de lemn. Și întrebarea se pune: de unde-i vine acest nume ?

Etimologia care s'ar prezenta la început ar pune numele în legătură cu verbul *a urla*. Dar aceasta n'ar avea niciun sens. Trebuie căutat aiurea.

Am găsit și forma Orlați. Aceasta ne-ar trimete la radicalul Orlu, Orlea, constatat și aiurea. Finala ar fi cea slavonă — *af*, care se întilnește, e drept, în alte regiuni, cele de lîngă Dunărea sîrbească, de la Romanațul nostru (să nu fie și Galații de aceeași origine ?) până la Craguievațul și Crușevațul Sîrbilor.

Un act de la 1537, care formează întăiul număr al acestei publicații, o diplomă domnească a lui Radu Paisie, păstrată numai în traducere românească, vorbește de una din *părțile*, din *moștile*, din care s'a făcut apoi târgul din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea : Broșteneasca. Dar aceasta înseamnă pămîntul Broștenilor. De la Botoșani până în aceste districte muntene

Broștenii sînt numele pe care spiritul poporului l-a dat oamenilor de lîngă apă, de lîngă rîul în care cîntă broaștele. Alci Stoica iea părțile Fetei, înfrățindu-și copiii, și Tatul, Nan și Dridih (un nume de localitate vine de la acesta) se solidarizează, înfrățindu se, la rîndul lor, tot acolo.

Urлаjii propriu-zіși apar în Ianuar 1581, cînd Ursul și Oancea cumpără partea lui Nan, poate cel de mai sus, a lui Biltea, Coman și Stana, fiii Albului, precum și de la alții, un Radu, un Giurman, un Gherman, un Miclea, un Neagolea, un Stoian. Urлаjii sînt însă și pe vremea lui Mihai Viteazul un cîmp, cum o arată actul din 3 Iunie 1595. Copiii lui Ursu din 1581 capătă moșie acolo, un „pămînt“, și în *dealul Bobului*, alt element teritorial al viitorului tîrg. Tot la Urлаji — fără a spune „cîmp“ — face, supt același Domn, cumpărături un Drăgan cu Nan și Voicilă (no. 8), și anume tot în partea broștenească.

„Funea *clocitorească*“ se înfățișează în documentul de la n-1 9. *Șchiopoaia*, unde, în lipsă de logofăt slavonesc, se scriu zapisele românești, e încă o *parte* a viitorului Urлаji; o altă cumpăratură acolo se întîmpină la 1602 (no. 11).

La 1629 apar și *Fefeleeii*, cu pădure și deal cu vii (no. 17). *Mihuleasca*, *Țipleasca* se adaugă Broșteneascăi, iar ceva mai tîrziu *Necșăteasca*, *Stănceanca* (n-le 28, 29, 47). Dumitru Roșul din Urлаji, cumpărător la *Cepturi*, arată amestecul ostașilor scutiți în aceste părți ale Săcuienilor. Mai avem Buteasca (no. 59), ba chiar «ocina *nucefenească*» (no 57; la altă dată, în loc: Nucet, no. 60). Alături trece „drumul cel mare al Moca-nilor“ (no. 48). Apoi *Vinileasca*, *Miceasca*, *Blîndeasca*.

Țerănimea din Urлаji — o listă a «sătenilor» la 1684, no. 74 — decade însă încetul cu încetul. Cutare de acolo, alătura cu un țeran din Nucet, vinde moșia lor preotului urlățean Dumitru¹, trebuind să răspundă «în urma haraciului» «banii cailor și ai carălor și sursatul», fără alte «mîncături» (1676; no. 61). Același cas, vînzarea pentru 6 lei la haraciu, în 1684, no. 74. Ceva mai tîrziu se vede un țeran vînzîndu-și moșia lui Mehmed Turcul, care-i împrumutase 44 de talei și 22 de bani, cu „ze-ciuală“, fiind și întemnițat de aceasta (no. 132).

Ceauși, izbași (v. și no. 149), slujitori, dînd „bir slujitoresc“ se disting dintre ceilalți țerani (no. 114, no. 175; v. și n-le 116,

¹ Sotia lui, Anasia, se face călugăriță, dar continuă să cumpere moșii (no. 83).

125). Ba aflăm și un pușcaș din 1712, care scrie un act (no. 125; v. și n-l 143-4).

Ca meseriaș am dat un cojocar, om cult, scriind în jur un zapis, perfect caligrafiat, în prefața *Scrisorilor de meșteri*. Iată la 1719 și o preuteasă care e fiica lui Stanciul torcătorul (no. 137).

Negustorii, deci târgul, se întâlnesc întâiu la 1673. Dumitru, fiul negustorului omonim de acolo, vinde moșie preotului Dumitru din Urlați și soției lui, Ana. Ei își au și dascălul de carte, cred, care scrie la 1696 actul de la n-l 101 (altă dată scrie un Coman Ungureanul; no. 106). Iano Cara sau Zeamă Neagră din Cernavoda, așezat la Fundeni (v. notele la documente), Tudor Grecul Faslagiu din 1702 (n-le 108, 127) aparțin aceleiași categorii nouă.

Ca boieri în această lume țerănească se amestecă la începutul secolului al XVIII-lea un Radu Cocorăscu logofăt, care lasă pământul lui de cumpărătoare rudei Iordachi, fiul lui Iane (no. 110; v. și no. 113). Biserica galbenă din margene, o ctitorie bisericască de la începutul secolului al XVIII-lea. Cantacuzineștii pătrunseseră atunci pe Cricov, și Mihai Spătarul cere de la nepotul său Brîncoveanu să se facă târg de toamnă la culesul viilor pentru a crește venitul mănăstirii Sinaia. „Zborul” se și făcu aici, iar nu la Negovanii, ca până atunci¹.

Urlățenii, în ceartă între ei, pe la 1800, vin pe urmă.

¹ V. Gh. Zagoriș, *Tîrguri și orașe între Buzău, Tîrgoviște și București*, București 1915, pp. 35, 37, 56-8.

N O T E

1. Infrățire între fete și fii, între surori de o parte și frați de alta. V. lucrarea d-lui Fotinò, publicată ca teză de doctorat la Paris: *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*. Astfel se asigură trecerea moșiei la fete, dacă fiii n'ar trăi. Foarte interesant numele de Micud, nume de localitate, care amintește pe al Banului ardelean Mikud, din evul mediu, care se vedește astfel a fi Român. Tatul, Nan și Didrih se infrățesc și ei la rînoul lor ca să rămîie „frați nedespărțiți în veci“.

2. Ivașco Marele Vornic e Golescu de supt Alexandru-Vodă Mircea și fratele lui Albu. Jupanița Maria din Mogoșești e în proces cu Micul din Negoiești pentru un Țigan, care se dovedește a fi fost al lui Drăgușin Banul.

4. Darul de la nuntă al pogoanelor de vie. Asemenea casuri (și la botez) le-am mai constatat.

5. Cepturile, la care cumpără moșie Mușa, soția logofătului Stanciul, pare a fi făcut parte din corpul Urlaților.

6. Numai întâmplări de familie au adus reunirea cu Urlații a depărtatului sat vlășcean — foarte rare sînt documentele pentru acel județ — Goruneni, oamenii de lîngă sau din satul de goruni, de stejari. De semnalat vechiul nume al lui Radivoie (cf. Berivoiu, Berivoiești, Litovoiu). Pentru Goruneni și n-le 10, 15, 20, 22, 30, 31, 86, 118.

7. „Răscumpărarea de la Turci“ a fiilor unui Langa, care pentru aceia-și vinde moșia pe 3.000 de aspri.

9. Prin limba atit de șovăitoare acest act românesc se așează între cele de pe la 1600. Ar dovedi-o și menționarea unui „dorobanț“ sau dărăbanț din ai lui Mihai Viteazul.

11. Alt act vechiu românesc e cel de la 10 August 1602 al lui Vladușil, Vlădușel din Călăreni, marfăr fiind și un sătean din Tohani. Să se adauge cel de la no. 16.

12. Actul de la Comana, în 1608, are și interesul locului de datare. Pentru Gîscă, al cărui *cătun* merită semnalat, v. și no. 3.

16. „Vântor“ e „vinător“.

18. Actul fiului lui Șain Spătarul ot Șăinești (iată cum se formează satul), lîngă Goruneni, din 1631, e primul din culegerea noastră care pomenește vin-

zări de pământ fără a se face cineva „rumin“ sau a face, pe moșia vindută, un altul. Dascălul satului apare lângă preot.

20. „Lazar Tög. Călugăt“ e de sigur „călugărul“ (dacă e bine cetit acest cuvânt) de la n-1 19.

21. Moșia de unde se cumpără e aici Mătieștii din județul Buzău. O parte din ea a fost vindută lui Ivan Sirbul, fratele lui Hagi-Dobre din „Nicolopol“ (Nicolopol). Ivan fiul lui Ivan, no. 62. Se vede un rumin care se răscumpără odată și e silit a se vinde din nou unui boier (Buzinca).

24-5. Aldămășarii, caracteristici pentru această regiune, se găsesc într'o serie întreagă de acte, ei fiind marturii.

26. „li popa“ în loc de „popei“ e cel d'întăiu cas cînd unui masculin i se aplică articolul feminin prepus din cauza agregării la feminin a masculinului în a.

27. Acte privitoare la mănăstirea Glăvăcioc și supt n-1 3, apoi supt n-1 86.

34. Împărțire între frați.

38. Un stegar și un *străchin*ar.

39. Simpietru, nume de botez.

63-4. Acte privitoare la satul Ștefănești.

65. Încă un negustor străin, Iano Cara din Cernavoda. E „Ianu ceupeaș, Zamă Neagră“ (traducerea turcescului Cara), de la 1686, no. 78; apoi de la 1693, no. 95. Și un Iorga din Cernavoda în 1686, la n-1 80. I se zice, se pare, și Iano din Fundeni; fiul se chiamă Ivașco; no. 97. Zamă Neagră va ajunge a se chema moșia lui.

67. Prețuri la 1679.

71. Foametea supt „Șerban-Vodă“, adecă Radu Șerban.

75. În Februar 1685 Șerban Cantacuzino iea măsuri pentru buna culegere a ierbăritului, de la care unii se strecurau trecînd Dunărea. *E una din foarte rarile ordonanțe domnești care ar trebui odată adunate din cantitatea enormă a actelor de proprietate.*

93. Se fixează prin acest act din 1692 că femeia văduvă nu e responsabilă pentru „numele“ la bir al soțului ei.

103. „Carte coajnică“ = pergament.

108. Interesant prin mențiunile despre creșterea albinelor.

110. „Funire“ amănunțită a moșiilor.

114. Apar la 1705 slujitori ostași, supt un ceauș, cu birul lor, la haraciu. V. și n-le 115-6. Un „roș de țară“ la p. 117. Un sutaș la no. 119. Slujitori doi căpitani de la Gherghița, no. 122. Constantin Greceanu, no. 127. Slujitori la 1777 și la no. 213. Un vel căpitan de dorobanți, altul la no. 125. Un țizbașă la n-le 149-50. Un căpitan la no. 152. O saragea la no. 157. O căpităneasă la no. 179. Pentru Coloman (Keleman) Bélyd v. no. 122 și mai sus. În memoriul citat acolo și știri despre boierul vinzător Ciocoro.

122. Belyd și stăpînirea lui la Sărbeni apar cu de-amănuntul în memoriul pe care l-am tipărit în *Analele Academiei Romîne* pe 1924.

127. Despre Tudor Grecul Farlagiu și mai sus no. 108. Era din Ploești.

132. Turci împrumutători. V. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, II.

134. „Dascălul“ și de școală, Popa. Un dascăl Mihai, de la mănăstire, la no. 180.

137. Un torcător și un chelar.

152. Rari mențiunile despre cămărășei.

De aici procesele lui Nicolae și ale familiei lui, preoteasa Ioana, și fiul ei, Maxin, mătușa Balașa.

161. Întăiul ispravnic de Săcuieni, un Vel căpitan de margine, cu dreptul de a da cărți de judecată, la 1741.

174 Rotacism în „nimirea“.

178. Un pescar la Urlați.

184. De semnalat Urlecean pentru Urlățean.

198. Apar Urlățenii: Ioniță, fiul lui Stan și al unei Gherculești. Tatăl Stan la no. 200 (1769). V. și discuția acestui „Orlățean“ cu Preda, no. 202. Cumpără moșii și așează străini pe ele, no. 209.

Stan se luptă prin orice mijloace împreună cu sora Dumitra contra cumnatei Aviana (no. 227 și urm.). În îndreptățirea lui îi place a-și zice Anastasie (no. 228).

La 1797 apar Vistierul Anastasachi și Vistierul Gligorașcu Urlățenii. De la Grigore vin apoi actele (no. 343 și urm.). El are un frate Ioniță (no. 256). Apoi și un Nicolae, o Mărioara Urlățeanu (n-le 257-8).

199. Forma Orlați, Orlățeanu și la no. 216.

231. Țirgoveții vor începe după 1783 cearta lor cu mănăstirea Colței, care li încalcă Țirgul. Deocamdată oastea lui Nicolae-Vodă Caragea arată datoriile locuitorilor pe o moșie mănăstirească. Stan Urlățeanul conduce atacul contra călugărilor, cari vînd venitul unor „lăcuitori“. E vorba și de vînzarea vinului și rachiului. Urlățeanu și cetașii lui cer pentru dinșii arenda, Țirgul fiind mai mult pe moșia lor (no. 236). Se va ivi un conflict pentru pescari și cu vameșul domnesc de la Urlați (1811), no. 243.

248. Pentru familia Racotă v. mai jos.

254-6. Cearta între frații Urlățeni, Nicolae de o parte, Costachi și Ioniță, de alta. Se pomenește și o Slugereasă, Mărioara.

257. Interesantă scrisoare de dascăl de țară, asemenea cu care tipăream alta în *Revista învățămîntului* pe 1924.

259-60. Mitropolitul grec Nectarie, pribeag, murise la Brașov, unde e îngropat. Rudele lui sînt Ilie și Constantin Racotă, acesta din urmă însurat cu o Diamanta, și Procopie Canusi, în numele soției Dumitruța. Ei — afară de Ilie — dau în judecată pe deținătorul averii mortului, Serdarul Paraschiva Papu Sa-chelarie.

PUBLICAȚIUNILE COMISIEI ISTORICE A ROMÂNIEI

1. **Mironis Costini Chronicon Terrae Moldavicae ab Aarone principe** (Miron Costin, Letopisețul Țării Moldovei dela Aron-Vodă incoace [1595-1661]). Traducere latină contemporană, editată de *Dr. Eug. Barwinski*, București 1912. XXVI+228 pp. în 8°. Lei 100, ed. de lux lei 150.
2. **Cronica expediției Turciilor în Moreea, 1715** (Chronique de l'expédition des Turcs en Morée), atribuită lui Constantin Diichiti și publicată cu traducere franceză de *N. Iorga*, București 1913. XVI+228 pp. în 8°. Lei 100, ed. de lux lei 150.
3. **Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabiya până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir, 1661-1705**, editat de *C. C. Giurescu*, București 1913, 112 pp. în 8°. Lei 50, ed. de lux lei 75.
4. **Documentele lui Ștefan-cel-Mare**, publicate de *I. Bogdan*, București 1913. Vol. I, XLVI+518, pp. în 8°. Lei 200 (cartonat lei 250, legat în piele flexibilă lei 300, ed. de lux lei 300 (legat lei 320)). Vol. II, XXII+612 pp. în 8°. Aceleași prețuri.
5. **Miron Costin, De neamul Moldovenilor din ce țară au eșit strămoșii lor**. Ediție de *C. Giurescu*, București 1914, LVI+64 pp. în 8°. Lei 50, ed. de lux lei 75.
6. **Diaconul Coresi, Carte cu învățătură (1581)**, publicată de *Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici*, Vol. I: textul, București 1914. XIII+566 pp. în 8°. Lei 200, ed. de lux lei 250.
7. **Psaltirea Șchisiana, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește**, ed. critică de *I. A. Candrea*, București 1916.
Vol. I: *Introducerea*, CCXXXVIII pp. în 8° și unsprezece planșe.
Vol. II: *Textul și Glosarele*, 522 pp. în 8°. Se vând numai amândouă volumele la un loc, ed. obișnuită cu 300 lei, ed. de lux cu 400 lei.
8. **Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-Vodă (1359-1585)**, întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul și alții, de *Simion Dascalul*. Ediție de *C. Giurescu*, cu o prefață de *I. Bogdan*, București 1916. XVIII+304 pp. în 8°. Lei 100.

9. **Buletinul Comisiei istorice a României**, publicat de *I. Bogdan* și apoi de *N. Iorga*.
Vol. I (cu articole de *D. Russo*, *I. Bogdan*, *C. Giurescu* și *I. Bianu*),
București 1915. VIII+344 pp. în 8°. Lei 150.
10. „ Vol. II (cu articole de *D. Russo*, *C. Giurescu* și *N. Iorga*), Bucu-
rești 1916. VIII+272 pp. în 8°. Lei 100.
11. „ Vol. III (cu articole de *C. C. Giurescu*, *P. P. Panaitescu* și *N. Iorga*),
București 1924. XII+172 pp. și 2 planșe în 8°. Lei 50.
12. „ Vol. IV (cu articole de *Iulian Marinescu*, *I. Tuducescu* și *N. Iorga*),
Vălenii-de-Munte, 1925, IV+225 pp. și 1 planșă. Lei 75.
13. **Album paléographique Moldave**, documents du XIV-e, XV-e et XVI-e
siècle, recueillis par † *Jean Bogdan* et publiés avec une introduction
et des résumés par *N. Iorga*, avec le concours de MM. *R. Caracaș*,
C. Marinescu et *C. C. Giurescu*, Bucarest, Libr. Pavel
Suru, 1926, Paris, Libr. J. Gamber, Lei 1000.

Se găsește supt tipar și vor apărea pe rând:

Cronica Ghiculeștilor de *D. Russo*, vol. I: Textul grecesc.

Documente și peceti moldovenești în faesimile (sec. XIV — XVI). 92
planșe în fototipie, cu o introducere, de *I. Bogdan*.

**Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la a doua dom-
nie a lui Constantin Mavrocordat, 1661 — 1743**, de *Ioan Necușce*, ed.
după manuscrisul în parte autograf dela Academia Română, de *I. Bog-
dan* și *Iulian Marinescu*.

*Publicațiunile Comisiei istorice a României se găsește de vânzare la
librăriile Cartea Românească și P. Suru din București.*

Prețul 120 lei.